OCGL

Jaarboek

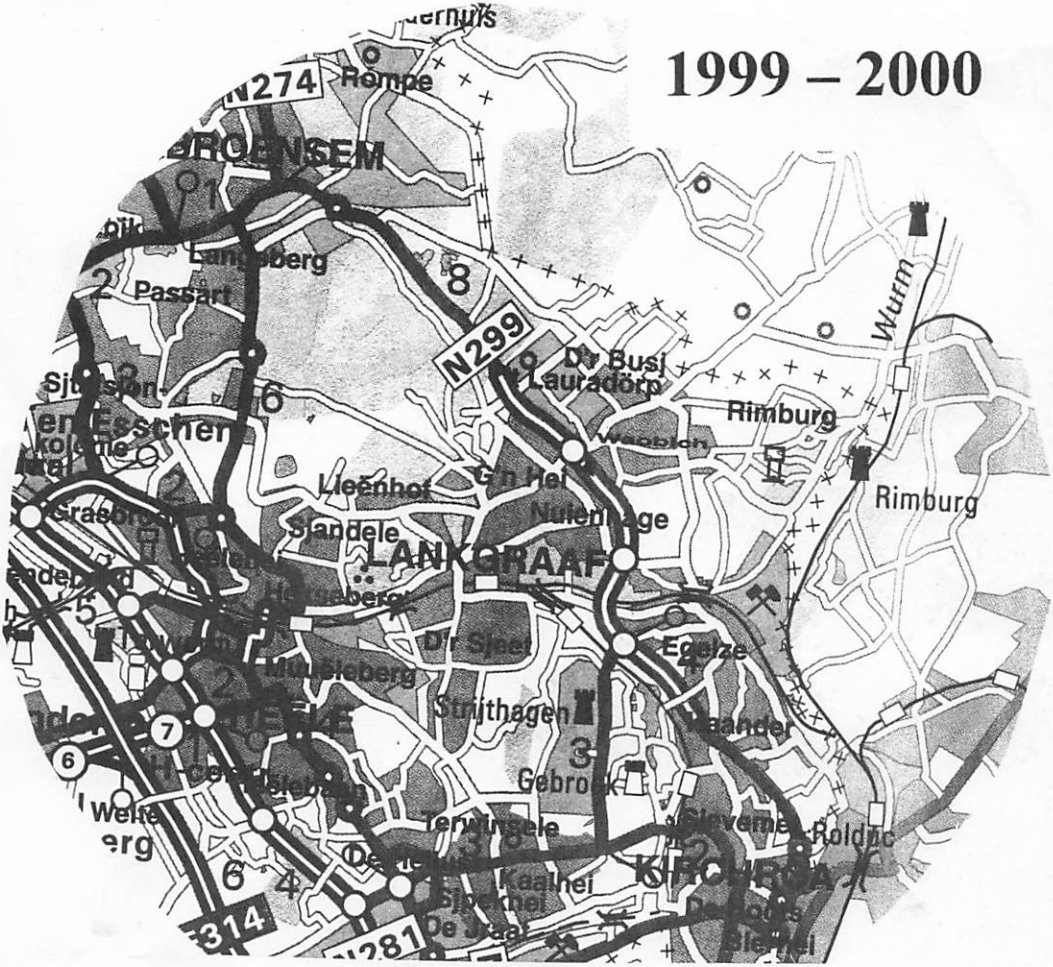

Herinneringen aan de 20e eeuw

O C G L

JAARBOEK 1999 – 2000

Herinneringen aan de 20e eeuw

Een uitgave van de Heemkundevereniging
Oudheidkundig en Cultuurhistorisch Genootschap Landgraaf

Deze uitgave kwam tot stand
onder redactie van:

H. Rade
W. Miseré
A. Verreck
H. Dortants
H. Mulders

Eindredactie : H. Mulders

Landgraaf, najaar 2000

Inhoud

Voorwoord	**blz**	**5**
Gemeentewapen	**blz**	**6**
Een nieuwe aarde	**blz**	**14**
Vervoer	**blz**	**30**
Winkel in Rimburg	**blz**	**45**
Bioscoop in Waubach	**blz**	**70**
Onderwijs te Nieuwenhagen	**blz**	**80**
Markante dorpsfiguren	**blz**	**126**
Kermis in Waubach anno 1932	**blz**	**169**
Jeugdherinneringen	**blz**	**173**
Vreuger	**blz**	**178**
De Mijnsluiting als breuklijn	**blz**	**192**
D'r Kroedwusj	**blz**	**198**
1914 – 1918	**blz**	**202**

Onderweg in een nieuwe tijd blz 210

Watervoorziening in U over Worms blz 229

Kroniek van een eeuw Mijnbouw blz 232

Gezicht op de oude Dorpstraat, nu Rinckberg vanaf 1982. Op de voorgrond links gebr. Allon Daarachter Huis Dortants, nu Spiertz. daarachter huis Contzen, links Bour X Dortants.

VOORWOORD

Al zegt iedereen dat de eenentwingste eeuw begonnen is, de twintigste is nog niet echt voorbij. Dionysius Exiguus, die omstreeks 550 na Christus de huidige jaartelling heeft uitgedacht, kende namelijk de nul nog niet en startte met het getal een, alsof Jezus op de dag van zijn geboorte al één jaar was. We liggen dus een jaar voor. Vandaar dat wij nu nog met een gerust geweten een jaarboek aanbieden dat in zijn geheel gewijd is aan de twintigste eeuw. De twintigste eeuw in Landgraaf natuurlijk.

Uiteraard hebben we een keuze moeten maken. We bieden een gevarieerd menu met als onderwerpen: onderwijs, vervoer, bioscoop, de eerste wereldoorlog, een winkelier in Rimburg, ontwikkelingen in Schaesberg tussen 1910 en 1920, een mijnwerker uit Schaesberg, bijzondere figuren uit Landgraaf en een overzicht in jaartallen van alles wat met de mijnen te maken heeft. Over de tweede wereldoorlog en de geschiedenis van de mijnen schrijven we in dit jaarboek niet, omdat we er in de afgelopen jaren al uitgebreid mee bezig zijn geweest. Ook besteden we geen aandacht aan kerkelijke en godsdienstige ontwikkelingen vanwege ons voornemen in 2001 hierover een thematisch jaarboek uit te brengen. Wij bieden geen afgeronde geschiedenis aan, maar een serie bouwstenen die ooit kunnen helpen bij het schrijven van het dikke boek dat alles over Landgraaf en zijn samenstellende delen bevat.

Dit jaarboek is dubbeldik, omdat het voor twee jaren telt. Hopelijk maken we hiermee iets goed bij hen die vinden dat we strakker vast moeten houden aan het jaarritme. Wij nemen ons voor om dit laatste ook te doen al durven we het niet vast te beloven. Soms loopt het schrijfwerk niet zoals we willen en soms komen er andere zaken tussen zoals het werk aan de reeks Ken Landgraaf, waarvan wij ook de redactie voeren.

We hopen dat dit boek velen niet alleen leesplezier biedt maar ook een prikkel om zelf op onderzoek uit te gaan en zaken vast te leggen. De geschiedenis ontstaat aan de keukentafel, in het café en overal waar mensen samen werken en samen leven; ieder heeft haar in handbereik.

Redactie

Gemeentewapen

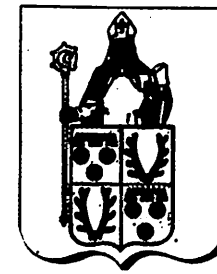

Schaesberg

Schaesberg
28 juni 1869
H. Fredericus
Van Schaesberg; Van
Retersbeek

Het gemeentewapen van Schaesberg werd verleend door de Minister van Justitie bij besluit van 28 juni 1869. Het bestaat uit een schild van zilver (wit), beladen met een Heiligen Fredericus in natuurlijke kleur, gekleed met een mantel van keel (rood) omzoomd van goud (geel) en met een onderkleed van goud en zilver, hebbende een gouden en zilveren bisschopsmuts op het hoofd, houdende in de rechterhand een bisschopsstaf van goud en in de linkerhand een opengeslagen boek van zilver en ter halverwege opkomende uit een gevierendeeld schild, zijnde het eerste en vierde kwartier van zilver beladen met drie ballen van keel geplaatst twee en een, hebbende en chef eene barensteel van azuur (blauw), het tweede en derde kwartier van goud beladen met een hertengewei van sinopel (groen), alles omgeven met het randschrift: Gemeentebestuur van Schaesbergh.
Bovenstaande plechtstatige omschrijving doet u reeds vermoeden dat het wapen een respectabele leeftijd heeft. Wij ontmoeten het reeds in het jaar 1400. Alhoewel de H.H. Apostelen Petrus en Paulus, de patroonheiligen van de eerste Schaesbergse parochiekerk zijn, valt waarschijnlijk de vermelding van de H. Fredericus in het gemeentewapen te verklaren uit het feit, dat deze kerk werd gebouwd door graaf Frederik van Schaesberg.
Door het kinderloos overlijden van Johan van Schaesberg stierf dit geslacht in de rechte linie uit. De bezittingen kwamen rond 1400 ten goede aan Willem van Retersbeek. Deze voegde aan het bestaande wapen van het greslacht van Schaesberg (wapen op een veld van zilver

drie ballen van keel met erboven een barensteel van azuur en als helmversiering een bos pauwenveren) toe aan het viertakkige hertengewei, dat in het wapen van het geslacht van Retersbeek voorkwam. Willem van Retersbeek noemde zich voortaan Willem van Schaesberg.

Nieuwenhagen

Nieuwenhagen
6 augustus 1918
Haag
Valkenburg

Bij koninklijk besluit van 6 augustus 1918 no.28, ondertekend door Hare Majesteit de Koningin en mede ondertekend door de toenmalige minister van Justitie, B. Ort, is aan Nieuwenhagen het navolgende wapen verleend. "In zilver een groene haag, welke als dwarsbalk door het schild loopt, vergezeld van eenen dubbel staartigen halve leeuw van rood, gekroond en geklauwd van goud, uitkomende van de balk."
In zijn verzoek tot de Koningin blijkt dat het gemeentebestuur in het wapen wenste terug te vinden de herinnering aan de oude banden, die hem verbond met het toenmalig land van Valkenburg en de schepenbank van Heerlen, alsmede de oorsprong van de gemeente, zoals dit blijkt uit de betekenis van haar naam.

Ubach over Worms

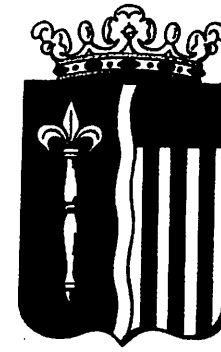

Ubach over Worms
20 november 1931
riviertje de Worms
abdij Thorn; Mulrepas

Het gemeentewapen van Ubach over Worms werd verleend bij Koninklijk Besluit van 20 november 1931. De samenstelling ervan is ontleend aan het navolgende historische verleden.
De gemeente Ubach over Worms, waartoe sinds 1886 de voormalige gemeente Rimburg behoort, maakte tot het einde der 18e eeuw deel uit van de heerlijkheid Ubach in het land van 's-Hertogenrade. Haar grondgebied bestond uit het kwartier van die heerlijkheid, dat op enige afstand ten westen, aan de overzijde van het riviertje de Worm was gelegen en wegens die ligging de naam droeg van Ubach-over-de-Worm of Ubach-over-Worms. Het bevatte de gehuchten Waubach, Groenstraat, Overbroeckhuizen en een gedeelte van Nieuwenhagen, had een afzonderlijk dorpsbestuur en behoorde kerkelijk niet tot de parochie Ubach doch tot die van Eygelshoven.
Ubach was een heerlijkheid, met schepenbank, van het land van 's-Hertogenrade. Sinds de 12e eeuw behoorde zij toe aan de Rijksabdij Thorn. De abdis van dat hoogadelijke stift was er grond-vrouwe en had er bovendien de heerlijke rechten of juridictie tegelijk met de koning van Spanje, die als hertog van Brabant en Limburg tevens landsheer was van 's-Hertogenrade. In 1626 verpandde de koning van Spanje de heerlijke rechten aan een lid der familie van Berge-Trips, doch de abdis wist zich in het bezit van de helft dier rechten te handhaven. Na verloop van tijd verkreeg zij door aankoop ook de andere helft, zodat de abdij Thorn sinds 1690 in het volledige bezit was der heerlijke rechten.
De gemeente Rimburg, die in 1886 werd opgeheven en verenigd met Ubach over Worms, bestond uit dat gedeelte der voormalige heerlijkheid Rimburg, hetwelk op de linkeroever van het riviertje de

Worm was gelegen en kerkelijk onder de parochie Marienberg en Eygelshoven ressorteerde. De heerlijkheid Rimburg was een vrij erfleen van Brabant en de oudst bekende heren behoorden tot het geslacht van Mulrepas. Zij komen voor in de 13e eeuw en worden in de volgende eeuw opgevolgd door de heren uit het geslacht van Merode. Na deze verschijnen er nog heren uit tal van andere geslachten tot aan de inlijving bij Frankrijk. Het wapen van het land van 's-Hertogenrade is: op zilver een dubbbelstaartige leeuw van keel, getongd en geklauwd van goud. Als zodanig komt het voor in het gemeentewapen van Kerkrade. De abdij van Thorn had in haar oudste zegel de H. Maria, zittende op een zetel, met de nimbus om 't hoofd en dit gehuld in een sluierdoek, die over de borst van links naar rechts is geslagen, zij draagt in de rechterhand een leliescepter en houdt in de linkerhand een gesloten boek. Aldus op een zegel aan een charter van 1172 in het Rijksarchief te Maastricht. Het geslacht Mulrepas voerde op goud drie palen van azuur met een schildhoofd van keel.
Gelet op dit historisch verleden en op het feit dat de gemeente uit twee delen bestaat en haar naam heeft ontleend aan de ligging ten opzichte van het riviertje de Worm, aldus genoemd naar zijn kronkelingen is als wapen genomen een schild, dat gedeeld is door een smalle golvende paal, die het riviertje de Worm aanduidt. In de rechterhelft wordt de herinnering bewaard aan de heerlijkheid Ubach, die aan de abdis van Thorn heeft toebehoord, door de leliescepter uit het oude zegel de abdij van Thorn er in op te nemen en in de linkerhelft de herinnering aan de heerlijkheid Rimburg, de oudst bekende heren van die plaats.
Het wapen werd als volgt omschreven:
Gedeeld: rechts in azuur (blauw) een leliescepter van goud; links in goud drie palen van azuur en een schildhoofd van keel (rood). Over alles heen een smalle golvende paal van zilver. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen.

Landgraaf

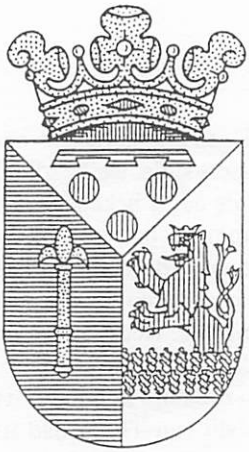

Op 28 januari 1982 stelde de gemeenteraad van Landgraaf het ontwerp vast voor het wapen van de gemeente Landgraaf. Het ontwerp bevat elementen uit de gemeentewapens van de voormalige gemeenten, waaruit Landgraaf is gevormd. Het schild heeft een gaffelvormige driedeling. In het bovenste gedeelte is het wapen van het geslacht Schaesberg aangebracht: drie koeken van keel (rood) met erboven een barensteel van azuur (blauw) op een veld van zilver. In het linker gedeelte van het schild komt de leliescepter uit het wapen van Ubach over Worms. De leliescepter-in een veld van azuur- is ontleend aan het oude zegel van de abdij van Thorn. Ubach over Worms behoorde vroeger tot de heerlijkheid van die abdij. In het rechterdeel- een veld van zilver- is het wapen van Nieuwenhagen geplaatst: een groene haag van eikebladeren, waaruit een dubbelstaartige rode gekroonde leeuw omhoog komt. Het wapen herinnert aan de oude banden, die Nieuwenhagen verbonden met het toenmalige Land van Valkenburg en de schepenbank van Heerlen. Ook herinnert het aan de oorsprong van de gemeente zoals blijkt uit de naam. Het schild wordt gedekt met een gouden kroon met drie bladeren en twee parels.

De gemeentevlag

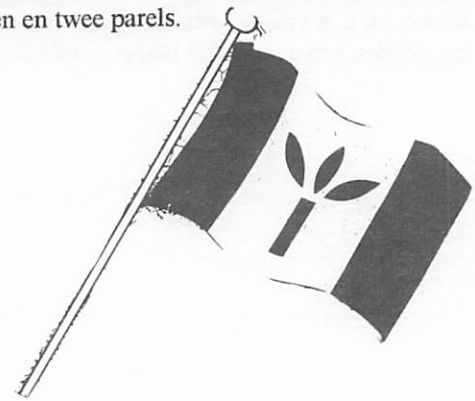

De gemeentevlag van Landgraaf werd op 13 october 1983 door de gemeenteraad vastgelegd. De kleuren van de vlag zijn ontleend aan de elementen in het gemeentewapen. Het middelste vlak wordt gesierd door het beeldmerk van de gemeente Landgraaf: de "l" van Landgraaf met daarboven drie blaadjes, symboliserend de drie kernen, die gezamenlijk Landgraaf vormen. De omschrijving van de vlag luidt:
Rechthoekig, bestaande uit drie verticale banen, vanaf de broeking in de kleuren blauw, geel en rood, de middelste baan, waarvan de breedte tweemaal de breedte der andere banen bedraagt, is in het midden beladen met een zwarte verticale balk waarboven drie groene blaadjes van de lauwertak zijn aangebracht. De afmetingen van de vlag staan in de verhouding 3,5 : 5'.

Enige cijfers

Aantal inwoners per 1 januari 2000: 41.021
Leeftijdsopbouw van de bevolking:
0 - 3 jaar: 1.566 personen
4 - 16 jaar: 6.200 personen
17-64 jaar: 27.387 personen
➢ 65 jaar: 5.868 personen

Oppervlakte van de gemeente: 2468 hectare, waarvan 40 hectare historische kern. Openbaar groen: 425 hectare; Wandel- en fietspaden en fietsstroken: 96.877 m2. Lengte van het wegenstelsel binnen de gemeente 1.355.615 m2.
Woningen 17.330
Eenheden bijzondere woongebouwen: 754;
Wooneenheden: 31;
Woonwagens: 34
Recreatie woningen: 33

Verkiezingen	**1980**	1984	**1986**	1988	**1990**	1992	**1994**	1996	**1998**	2000	2002
CDA	9	9	7	7	7	8	6	6	5	5	
Pv/d.A	2	2	5	5	4	4	3	3	3	3	
VVD	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
D66	1	1	*	*	*	2	3	1	2	2	
SP.	*	*	*	*	*	*	1	1	1	1	
Gulpers	5	5	5	5	3	2	3	2	1	1	
L81.	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	
BBL.	3	3	1	1	3	3	4	4	6	6	
SD.	*	*	1	*	*	*	*	*	*	*	
NL.	*	*	*	1	*	*	*	*	*	*	
Rutjens	*	*	1	1	1	1	1	1	*	*	
Beckers	*	*	1	1	1	1	*	*	*	*	
Vrouwen A.	*	*	3	3	2	2	2	2	2	2	
Wils'	1	1	*	*	*	*	*	*	*	*	
Abd.Bosch	*	*	*	*	1	1	1	1	1	1	
Pl.Horbach	*	*	*	*	2	*	*	2	2	2	
Ruyters	*	*	*	*	*	*	*	1	*	*.	
Totaal zetels	25	25	27	27	27	27	27	27	27	27	
Coalitie	15		15		18		17		19		
Oppositie	10		12		9		10		8		

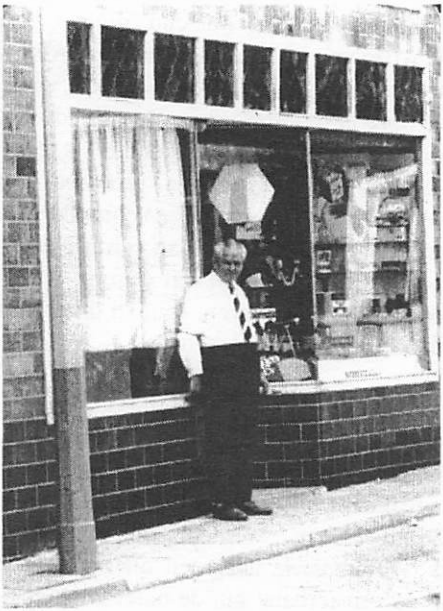

Bovenstaande foto's winkel en bakkerij Mulders, Oude Kerkstraat, Nieuwenhagen.

EEN NIEUWE AARDE

Fragmenten uit een tumultueuze eeuw.

Door: Hein Rade

Er is veel drukte geweest rondom de millenniumwisseling. Teveel wellicht. Waarom al die poespas, vraagt menigeen zich af. Je drinkt een borrel op 31 december 1999 en, indien er nog iets in de fles zit, ook nog een op 1 januari 2000. Eenvoudig toch. Maar met al de electronica van tegenwoordig is de eenvoud er wel een beetje af. Er kan van alles misgaan. Mogelijk staat morgen de wereld op haar kop.Tot honderd jaar geleden leverde een eeuwwisseling nauwelijks problemen op. Men leefde volgens de regels van de dag met wat de pot schafte en, meestal, zoals de Heer gebood. 1900 jaar is dit goed gegaan. Maar de laatste tijd is er zoveel veranderd dat je bijna moet zeggen dat de oude tradities alleen nog als herinnering bestaan. Electriciteit, electronica. moderne vervoers- en communicatie- mogelijkheden en duizend dingen meer hebben diep ingegrepen in onze wijze van leven en samenleven. Afstanden bestaan niet meer, landstreken en woongebieden die eeuwen voor elkaar gesloten waren, zijn als het ware buren geworden. De wereld werd een groot dorp waar ieder ieder kent. Roepen dat dit jammer is en niet had moeten gebeuren, heeft geen zin. Wel kun je proberen vroeger en nu te vergelijken. Hoe verliep het leven van onze voorouders tussen geboorte en dood en hoe verloopt het nu ? Je krijgt dan een beeld van wat er gebeurd is. In het volgende geef ik hiertoe een aanzet aan de hand van de trefwoorden geboorte, huwelijk, sterven, eten en drinken, kleding, vervoer, bestuurlijke organisatie en kerkelijk leven.

Geboorte

Kinderrijkdom werd vroeger beschouwd als een zegen Gods en een voortreffelijke oudedagsvoorziening. Jongetjes waren bij boeren het meest in trek Vandaar uitspraken als:"Ik heb twee kinderen en drie meisjes". Geboorte en zwangerschap werden omgeven met een wazige geheimzinnigheid. Verlangde je naar een nieuw broertje of zusje ? Dan leek wat suiker op de vensterbank om de ooievaar te lokken een geëigend middel. Ook kon je op zoek gaan tussen de kool in de tuin, want vaker werden daar kindertjes gevonden. Mooie verhaaltjes kregen voorrang

boven een duidelijke uitleg over de feitelijke gang van zaken. Neem de regels over het gedrag bij zwangerschap: "Zit niet met de benen over elkaar, want dan groeien de beentjes van het kindje aan elkaar", "Loop niet met de handen boven je hoofd, want dan zou je je kind wel eens kunnen verstrikken in de navelstreng", "Voorkom heftige schrikreacties, want daardoor krijgt het kind een tik of zenuwen", "Wees vooral voorzichtig met in je schrik een lichaamsdeel aan te raken, want dat levert bij het kind wijnvlekken op; en grijp vooral niet naar je mond, want menig kind heeft hierdoor een hazenlip gekregen", "Denk aan mooie zaken, als je een mooi kindje wilt krijgen". Zooo.. enz. enz. vertelde men. Kinderen baren was trouwens vooral een vrouwenaangelegenheid waar mannen zich buiten moesten houden. Bij de bevalling hoorden geen mannen thuis. Door alles wat met zwangerschap te maken had werden vrouwen overigens onrein. Ze moesten dan ook na de bevalling uitgezegend worden in de kerk. Voordat dat gebeurd was moesten de vrouwen voorzichtig zijn met op straat te lopen want er kon je van alles overkomen. Het kindje was trouwen ook door het kwaad besmet. Het moest dan ook zo snel mogelijk gedoopt worden om het van dat kwaad te bevrijden. Liefst op de dag van de geboorte zelf werd het door peter en meter en de vroedvrouw hiertoe naar de kerk gebracht. Voor een jongetje was het hierbij van belang dat hij met het hoofdje naar de peter gehouden werd.
In 2000 is van dit alles niet veel meer over. Ja de geboorte is er nog met dien verstande dat men vroeger een kindje kreeg of in verwachting raakte en nu een kindje wil. Het kind als oudedagsvoorziening is vervangen door pensioenregelingen en de zogenaamde zorgzame samenleving.

Huwelijk
Is men eenmaal volwassen dan is de gang naar de burgerlijke stand om te trouwen een volgende stap. Uiteraard moest je dan wel eerst een partner vinden. Veel tijd hiervoor was er niet. Het werken binnens- en buitenshuis nam bijna alle tijd in beslag. Kermis, jaarmarkten en dergelijke waren de ideale gelegenheden om een partner te vinden. Ver van huis kon men overigens niet gaan zoeken gezien de beperkte vervoersmogelijkheden. Je was praktisch helemaal aangewezen op je eigen leefgemeenschap of leefgemeenschappen in de buurt. Het waren de mannen die op zoek moesten gaan. De mannen waakten er ook voor dat er geen kapers op de kust kwamen. Iemand uit een ander dorp kon niet zomaar een partner

weghalen. Probeerde hij het toch dan kon hij vaak op een pak slaag rekenen al kon hij met een vat bier ook al heel wat bereiken. Uiteraard werd bij de keuze ook gelet op de welstand. Bij boeren keek men naar de grootte van de mestvaalt. Want veel mest betekende uiteraard veel vee.
De verdere eerste kennismaking gebeurde bij het meisje thuis. Uitgaan deed men hoogstens op de kermis of op verenigingsfeesten en altijd in groepsverband of in aanwezigheid van een broer of zus. Was de verkering naar tevredenheid en waren er voldoende middelen om te trouwen dan volgde de aangifte op het stadhuis en bij de pastoor. In de kerk werd drie achtereenvolgende weken je huwelijksvoornemen afgeroepen met het verzoek om eventuele bezwaren bij de pastoor te melden. Het burgerlijk huwelijk volgde eerst. Het jonge paar trok met de getuigen naar het gemeentehuis waar de ambtenaar het huwelijk registreerde. Feest of bijzondere plichtplegingen waren er niet bij, hoogstens een kop koffie en een stuk vla na afloop. Na gedane zaken keerden de partners ieder naar zijn/haar eigen huis terug. Samenwonen kwam pas aan de orde als het huwelijk kerkelijk was ingezegend. Dit ging met de nodige feestelijkheden gepaard. Pas daarna ging men de ringen dragen en deelde men hetzelfde bed. Dan begon ook het leven van samenwerken en zorgen.

Sterven
De dood staat even vast als de geboorte. De zorg voor een overledene was vroeger een heel gebeuren. Het meeste werk moesten de buren verrichten. De wettelijke afmelding bij arts en gemeente moest door een familielid worden gedaan. De familie zorgde ook voor de afspraken met de pastoor over dag en tijd van begraven. De buren moesten de doodsklok luiden. Zij voorzagen ook het sterfhuis van een merkteken. In elk geval was dit een kruis voorzien van een zwart lint. Vaak plaatste men ook een lijkplank (doeëdebred) naast de deur. Dit was een zwarte plank met erop geschilderd een doodshoofd of een bijzondere tekst. Ook het afleggen gebeurde door de buren. Nadat dit gebeurd was legde men vaak het lijk op een in een wit laken verpakte baal stro (de sjoof). De timmerman kwam de maat nemen voor de doodskist. Buurtgenoten gingen in de omgeving melden dat er iemand overleden was (het aanzeggen). In de nachten waarin de dode lag opgebaard werd er dodenwake gehouden. Men zat dan bij de dode en bad voor zijn zielenrust. Dikwijls werd hierbij ook een goede borrel gedronken. De buren dolven ook het graf en luidden de klokken bij het overbrengen

van de dode naar de kerk. De familie zorgde voor de koffietafel na afloop waarvoor de hele buurt werd uitgenodigd. De rouwperiode duurde voor directe familie maximaal een jaar en zes weken. De vrouwen dienden in die tijd geheel in het zwart gekleed te gaan. De mannen droegen een zwarte rouwband of een ruitvormig stukje zwarte stof op de mouw en een zwarte stropdas.

Verbouwing Petrus & Pauluskerk 1912

Wat is verdwenen, wat gebleven ?
Geboren worden we nog steeds. De schommelwieg die met een koord aan de ouderlijke bedstee was vastgemaakt staat in het museum. Bij de bevalling zit de vader naast het kraambed. Het kindje is niet meer een onverwacht cadeau maar wordt bewust gepland. De verhalen over kool en ooievaar zijn vervangen door realistische voorlichting over sexualiteit en bevalling. Hoewel, nog nooit hebben zo vaak ooievaars het huis van nieuwgeborenen opgesierd.
Verliefden hebben een zeer grote vrijheid gekregen. Ze bepalen zelf hun omgangsvormen, besluiten zelf of ze met elkaar zullen trouwen en wanneer. Samenwonen en het bed delen hoeft niet meer te wachten op de inzegening door de pastoor.
Burenhulp bij overlijden is nauwelijks meer nodig. Heel veel werk wordt gedaan door begrafenisondernemers. Aanzeggen is ouderwets geworden. Je leest wel in de krant wie er gestorven is. De dodenwake in het huis van de dode is vervangen door een avondmis vlak voor de begrafenis. Hoewel er nog sprake is van zeswekendienst en jaardienst kennen we geen rouwperiode meer. Vrouwen gaan soms nog een tijdje in de rouw. Bij mannen is de rouwkleding volledig verdwenen. Hoewel volgens de kerk begraven een zekere voorkeur heeft, kiezen steeds meer mensen voor crematie.

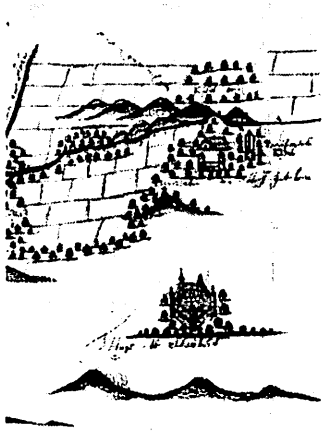

Plattegrondje

Eten en drinken

Veel mensen denken dat het leven vroeger saai was. Het was werken van de vroege morgen tot de late avond, je kwam zelden verder dan de grenzen van je dorp, afleiding was er nauwelijks. Voor eten drinken en kleding moest je voor een groot deel zelf zorgen. Je trok zelf je varken, zorgde dat het op de goede tijd geslacht werd en verwerkte het vlees tot zijden spek, hammen, worsten en wat al meer. Na de slacht werd op veel plaatsen een "proof" naar mijnheer pastoor gebracht. Je had je eigen kippen en legde voor de winter eieren in kalkwater. Uit wei en tuin haalde je fruit en groente. Voor de winter werd gezorgd via alle mogelijke vormen van inmaak. Je maakte je eigen jam, je wekte je bonen in, legde snijbonen en kool in, in grote aardewerken potten. Ook de wintervoorraad aardappelen werd in de eigen kelder opgeslagen. Wie een bakoven (inne sjanseoave) had bakte voor zichzelf (en vaak ook voor de buren) zwart en witbrood. Meestal voor twee weken vooruit. Vlaai, in de verschillende varianten: gewone fruitvlaai, toeët, ledderkesvla, plats en towsjlaag, werd voornamelijk gebakken bij feestelijke gelegenheden zoals kermis, Kerstmis, Pasen, bruiloft of kindercommunie. Na de bak was de oven nog warm genoeg om fruit (euef) of bonen te drogen. Veel gerechten werden in de oud-limburgse keuken met bier bereid, niet alleen vanwege het lekkere, maar ook omdat het water uit de regenton of de gemeentelijke putten niet van de beste kwaliteit was. Tot rond 1900 was bier de eigenlijke volksdrank. Bijna ieder dorp had zijn eigen bierbrouwerij, terwijl ook (tot de invoering van de drankwet in 1881) vaak eigenbrouw voorkwam. In 1906 telde Limburg nog 106 brouwerijen.

Hygiëne

De opvattingen over hygiëne zijn grondig veranderd. Een douche- of badruimte was bij de meeste mensen onbekend. Eens in de week waste men zich grondig in een wastobbe die in de verwarmde keuken of stal stond. Waar meerdere kinderen waren gingen ze in volgorde in hetzelfde water, hoogstens met bijvoeging van wat extra-warm water. Het wasgoed werd in een grote ketel op het fornuis gekookt. Uitwassen gebeurde met de hand op een wasbord (wesjbret) in een wastobbe (wesjtieng). In de twintiger jaren werd een mechanische wastobbe ingevoerd die met de hand bediend werd en soms voorzien was van een handwringer. De elektrische wasmachine kwam in de dertiger jaren in gebruik. De invoering van

elektriciteit en waterleiding zijn van grote invloed geweest op de ontwikkeling van de hygiëne.

Kleding

Echt modebewust zijn we pas kunnen worden na de tweede wereldoorlog. Voor die tijd was er ook wel een gevoeligheid voor mode-ontwikkelingen, maar ze verliepen trager en waren vaak te kostbaar voor de meeste mensen. Bovendien was er de binding aan oude tradities. Dit laatste gold in het bijzonder voor baby's die in de meeste milieus bijna tot aan de tweede wereldoorlog ingezwachteld werden. Men meende zo te voorkomen dat ze kromme ledematen zouden krijgen. Mogelijk dacht men ook de moederschoot te imiteren. Bij de volwassenen was er een groot onderscheid tussen zondagse en doordeweekse kleding. Door de week droeg je het afgedragen zondags goed ongeacht de heersende mode. Duidelijk verschil was er in zomer- en winterkleding. De wisseling vond plaats met Allerheiligen en Pasen, dikwijls ongeacht de weersomstandigheden.

Grote veranderingen traden er op in de vrouwenkleding. Omstreeks 1900 begon de Vereniging voor Verbetering van Vrouwenkleding (VvVvV) actie te voeren tegen de toen gebruikelijke lange wijde kleding en het adembenemende corset. De rokken werden korter en de onderkleding (twee om het middel vastgehangen broekspijpen zonder kruis (snelzeiker)) werd vervangen door een onderbroek. Pas na de vijftiger jaren werd de rok ingewisseld voor de langere of kortere bovenbroek. In de bovenkleding was bij vrouwen de mode veel meer bepalend dan bij mannen. Make-up werd weinig gebruikt. Mannen dienden op zondag in elk geval een compleet pak met vest en stropdas te dragen, liefst in gedekte kleuren. Jongens droegen tot het einde van de lagere school een korte broek. De erbij horende lange zwarte kousen verdwenen in de dertiger jaren uit het beeld.

Vervoer

Al vroeg in de twintigste eeuw kwam de auto op. In 1906 werd het rijbewijs verplicht. Dit werd verstrekt door de commissaris der koningin samen met een persoonsgebonden nummerbewijs. Dit toegewezen nummer diende op een blauwe plaat duidelijk zichtbaar op het voertuig te worden aangebracht. Al naargelang de provincie werd hieraan een letter toegevoegd. Voor Limburg was dit de letter P. Vanaf de dertiger jaren

werden de kiezelwegen geleidelijk door asfaltwegen vervangen. Voor personenvervoer werd in de eerste tientallen jaren gebruik gemaakt van de trein, met name voor de bestemmingen Heerlen en Aken. De lijn Sittard-Herzogenrath was in 1896 door Honigman als particuliere lijn aangelegd met het oog vooral op de behoeften van de opkomende mijnindustrie. Vanaf de jaren twintig verscheen de autobus. Aanvankelijk kleinschalig en erg ongeorganiseerd: geen vast haltes, geen vertrek- en aankomsttijden, heel veel verschillende ondernemers (Reumkens, Vankan, Goffin, Triepels, Meyers, Kemperdick).
Het overige vervoer bleef lange tijd voornamelijk aangewezen op paard en wagen. De boeren gebruikten vooral tweewielige karren (de slagkar voor het vervoeren van kleinere vrachten en mest; de oogstkar voor hooi en graan). Boomstammen werden vervoerd per mallejan. Ook bakkers, groenteboeren en melkboeren (overigens allemaal beroepen die in de loop van de eeuw ontstonden) werkten tot ver in de eeuw met paard en wagen.
De vrachtauto wordt slechts langzaam populair al was hij er vanaf het begin van de eeuw en werd er in de eerste wereldoorlog al ruim gebruik van gemaakt. Tot 1910 werd ook veel gebruik gemaakt van de hondenkar. In dat jaar werd de Trekhondenwet van kracht die zulke eisen stelde dat het niet altijd meer loonde om deze vervoersvorm te blijven gebruiken: tuig en kar moesten aangepast zijn aan de schofthoogte van de hond, er moest bij de kar een drinkbak zijn en er diende een hulpbeugel aan de kar te zitten zodat hij tijdens zware belasting de baas hulp kon bieden. De controle op naleving van de wet was streng. De posterijen voerden in 1912 overigens nog het postvervoer per trekhond in en in 1914 werden door land en zeemacht nog 1400 trekhonden gemobiliseerd. In 1962 werden trekhonden verboden in de Wet Dierenbescherming.

Opkomst en ondergang van de mijnindustrie
Tot 1900 was de kolenwinning vooral een zaak van particulieren. Zij vroegen de eerste concessies aan en deden pionierswerk. Met de nieuwe mijnwet van 1901 werden nieuwe particuliere concessies onmogelijk en nam de staat via de Staatsmijnen zelf de ontginning in de nog niet vergeven gebieden ter hand. In 1902 kwamen de Dienst Staatsmijnen en de Mijnraad tot stand. In het huidige Landgraafse gebied hadden Laura en Vereniging en de Oranje Nassaugroep particuliere concessies en werd DSM in de Wilhelmina actief.

Met deze nieuwe industriële ontwikkeling kwam er automatisch een grote ontwikkeling van de werkgelegenheid waardoor de oude afhankelijkheid van het Duitse buurland afnam. De regio vernederlandste snel. Het Duits als gangbare taal verdween, de duitse mark als betaalmiddel raakte in onbruik. Ook ontstond er vanaf het begin grote behoefte aan arbeidskrachten van buiten. We zien dan ook sinds 1900 een explosieve groei van de bevolking door toestroom van mensen uit de rest van Nederland, uit Duitsland, Oostenrijk, Polen en België. Voor de huisvesting werd gezorgd via de oprichting van kolonieën in Leenhof, het Eikske, Lauradorp, de Voort en de Kakert. De meeste arbeiders kwamen met hun gezinnen. Uiteraard namen ze ook hun eigen gewoonten en opvattingen mee, zodat er geleidelijk aan in de streek een cultureel mengelmoes ontstond. Groepseigen zang- en dansverenigingen kwamen tot bloei. Na de tweede wereldoorlog werd een tijdlang het tekort aan arbeidskrachten opgevangen via gestrafte ex-NSB-ers en criminelen. Dit tot ongenoegen van de gewone mijnwerkers die hun werk gedegradeerd zagen tot strafarbeid voor misdadigers. Te linkse opvattingen werden vanaf het begin met hand en tand bestreden en kregen na de grote staking van 1917 minder en minder kans. Met name vanuit de kerk werd een duidelijk beleid ingezet gericht op het behoud van de oude tradities en bindingen en op bestrijding van nieuwe en revolutionair geachte ideeën. Dr. Poels werd in 1911 de eerste aalmoezenier van sociale werken en drukte ruim dertig jaar een groot stempel op de ontwikkeling van de streek. De mijnen zouden tot in de jaren zestig allesbepalend zijn voor dit gebied. Ze brachten grote welvaart maar regelden ook als het ware het leven van het grootste deel van de bevolking van de wieg tot het graf. Toen de klad in de kolenverkoop kwam door de invoer van goedkopere buitenlandse kolen en de opkomst van nieuwe energiebronnen ervoeren velen hoezeer ze van de mijnen afhankelijk geworden waren op economisch gebied en op het gebied van eigen initiatief nemen en nieuwe wegen zoeken. Het werd een zware tijd met veel werkeloosheid en sombere voorspellingen. Toch lukte het in ongeveer dertig jaar de problemen niet alleen op te lossen maar ook de regio volledig te heroriënteren en open te stellen voor een andere tijd. Een diepgaand veranderingsproces dat op alle gebieden van het leven - godsdienst, beroepsperspectief, mobiliteit, normen en waarden - verregaande consequenties had. Internationaal is de wijze waarop de alles gebeurd is zeer geprezen. De Amerikaanse Anne L. Madden promoveerde

in 1992 op deze ontwikkeling aan de Troy State University te Wiesbaden met een proefschrift onder de titel: "Where de Pit Heads Once Stood".
Nu aan het begin van de 21e eeuw is van die mijnindustrie nauwelijks meer iets te zien. De steenbergen zijn weggeruimd, de rivieren zijn weer schoon, de bedrijfsgebouwen gesloopt, de bedrijfsterreinen staan vol woningen of zijn als parken ingericht. De herinnering is vastgelegd in enkele industriële monumenten, de geconserveerde koloniën en het Industrion . Mannen en vrouwen werken in een veelheid van beroepen en voor de kinderen staat een breed aanbod van scholingsmogelijkheden ter beschikking.

.

luchtfoto schaesberg achter de P&P kerk

Kerkelijke ontwikkelingen

Sinds mensenheugenis waren de bewoners van Schaesberg, Nieuwenhagen en Ubach over Worms katholiek. Er woonden wel hier en daar wat protestanten maar op het geheel vormden zij slechts een kleine minderheid.Voor de kerkgang was men eeuwenlang aangewezen op de parochies van Heerlen, Schaesberg, Eygelshoven en Mariënberg. En op de kapellen van 't Sjpaans Kentje in Nieuwenhagen, Rimburg en Waubach.

In de 19e eeuw werden de laatste drie zelfstandige parochies, zodat er omstreeks 1900 vier echte kerken stonden in het Landgraafse. Dit zou in de 20e eeuw grondig veranderen. Vlak voor de eeuwwisseling werd de huidige kerk van Waubach gebouwd. In 1914 vergrootte men de Petrus en Paulus - kerk te Schaesberg tot zijn huidige omvang. In Nieuwenhagen voldeed de kerk aan het Sjpaans Kentje niet meer en begon men omstreeks 1910 plannen te maken voor een grotere kerk op de plaats van het huidige SUN-plein. Deze plannen werden doorkruist door wat manipulaties die leidden tot de stichting van twee parochies in Nieuwenhagen en Nieuwenhagerheide. Der wrevel hierover bij de bevolking, vooral die van Nieuwenhagerheide was zeer groot. Om Nieuwenhagerheide voldoende draagkrachtig te maken probeerde het bisdom de Schaesbergse wijken Lichtenberg, Keizer en Kamp erbij te voegen. De bewoners van deze wijken namen dit echter niet. Ze wilden niet bij Nieuwenhagen horen en vonden bovendien dat ze niet voor niets royaal hadden bijdragen aan de uitbreiding van de Schaesbergse kerk.De samenvoeging ging niet door, maar Nieuwenhagerheide kreeg wel in 1917 zijn eigen kerk. De kerk van Nieuwenhagen kwam in 1920 gereed. En vervolgens bleef het als het ware kerken regenen. In 1924 Leenhof, in 1934 Lauradorp, in 1936 Abdissenbosch, in 1936 de Kakert (deze kerk werd in 1952 vervangen door de huidige grotere kerk) in 1956 het Eikske, in 1964 de Lichtenberg. Daarbij komen nog de protestantse kerken van Abdissenbosch en de Lichtenberg. Rondom deze kerken ontstonden aanvankelijk bloeiende parochies met eigen scholen en verenigingen. Met de ondergang van de mijnen en de diepgaande verandering in de katholieke kerk en de sociaal-maatschappelijke opvattingen hield deze bloei echter op. In 2000 zijn de meeste van deze kerken te groot en zijn de parochies niet meer allesbepalend voor het gemeenschapsleven. Ze zijn een zeer gewaardeerd onderdeel van een samenleving die uit vele culturen en overtuigingen bestaat.

Politieke mondigheid

Aan het begin van de twintigste eeuw was er al een soort kiesrecht. Het heette censuskiesrecht en bepaalde dat mannen van 23 jaar en ouder die een bepaald bedrag aan belasting betaalden recht hadden om de gemeenteraad te kiezen en deel te nemen aan de verkiezingen van de tweede kamer. Ook een kleine groep mannen die op een andere manier geschiktheid betoonden, bij voorbeeld omdat ze gestudeerd hadden, mocht meedoen. Dit veranderde grondig in 1917. Vanaf die tijd is er een algemeen kiesrecht voor mannen. Vrouwen kregen dit recht in 1919. Met het kiesrecht werd ook de stemplicht ingevoerd. Als er verkiezingen waren moest ieder stemgerechtigde ook zijn stem uitbrengen. Met het vervallen van deze plicht in 1970 zien we het deelnamecijfer aan verkiezingen met sprongen dalen. In heel de twintigste eeuw moest nog moeite gedaan worden om corrupte praktijken bij verkiezingen tegen te gaan, zoals het beloven van gunsten en het verzamelen van volmachtstemmen. Een belangrijke rol voor de kiezers was weggelegd bij de plannen tot gemeentelijke herindeling in de jaren zeventig.

Archeologisch monument Landgraaf

Eén grote gemeente

Al in 1920 deed het provinciaal bestuur een voorstel om Heerlen, Schaesberg en een deel van Nieuwenhagen samen te voegen tot één gemeente onder de naam Heerlen en de rest van Nieuwenhagen plus Ubach over Worms en Eygelshoven tot één gemeente onder naam Waubach. Er waren toen echter zoveel bezwaren en wensen, dat men volledig van dit plan afstapte. Met de mijnsluitingen ontstond er opnieuw behoefte aan schaalvergroting in . Er moesten nieuwe industrieNn worden aangetrokken, industrieterreinen worden aangelegd, nieuwe wegverbindingen tot stand gebracht, nieuwe voorzieningen worden gerealiseerd voor afvalverwerking, riolering, communicatiemedia enz. Dit ging de kracht van de veelal kleine gemeenten verre te boven. Niet alleen samenwerking maar ook samenvoeging bleken onvermijdelijk. In 1968 verscheen een eerste plan. Men stelde voor om Heerlen, Schaesberg, Nieuwenhagen, Ubach over Worms en Voerendaal tot 99n gemeente samen te voegen. Hoe het plan ontvangen werd valt af te leiden uit de benaming van de dag van verschijnen: zwarte donderdag. Het plan ging niet door. In 1973 volgde een nieuwe poging.

Reichsbanknote

Men wilde onder andere de gemeenten Eygelshoven, Nieuwenhagen, Schaesberg en Ubach over Worms samenvoegen onder de naam ENSU. Protesten vooral in Eygelshoven dat zich beter bij Kerkrade voelde passen. De drie overige gemeenten wilden wel en deden alles om samen één eenheid te mogen vormen en te voorkomen bij Heerlen te worden ondergebracht. Uit een soort volksstemming bleek dat 95,5 % van de burgers dit ook wilden. Protestbijeenkomsten, promotiefilms, politieke samenkomsten en uiteindelijk een overweldigende demonstratie in Den Haag leidden in 1982 tot het gewenste resultaat. Als naam werd Landgraaf gekozen naar het reusachtige archeologische monument dat door de drie gemeenten loopt. Hiermee werd een punt gezet achter een zeer oude geschiedenis en kon men beginnen aan een geheel nieuwe opbouw, waarbij de oude kernen wel nog betekenis hielden maar dan ondergeschikt aan een nieuwe centrale kern die onder de naam Op de Kamp gesitueerd werd waar vroeger In de Kamp had gelegen.

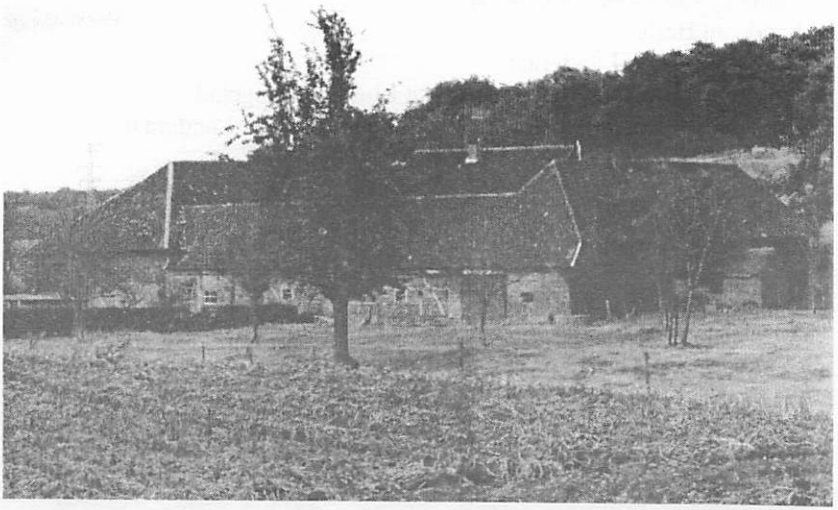

Hoeve Leenhof

Besluit

Hoewel de oude besloten dorpsgemeenschappen in naam nog altijd bestaan en hun best doen in voorkomen en uiterlijk te blijven lijken op wat ze eeuwenlang geweest zijn, blijkt bij nader toezien, dat de twintigste eeuw slechts stukken van de voorgevels heeft gespaard en voor de rest erachter een volkomen andere wereld heeft tot stand gebracht. De bewoners maken de indruk zich hierin best thuis te voelen. Een deel bouwt ijverig en bedreven mee aan het nieuwe geheel. Een ander deel leeft er en maakt gebruik van alles wat tot stand is gebracht, zonder zich druk te maken over wat er allemaal is gebeurd. Sommigen betreuren dat het zo gelopen is. En hier en daar probeert men door te beschrijven en te vergelijken een beeld te scheppen van wat ons overkomen is, zoals bijvoorbeeld in dit artikel.

Geraadpleegde literatuur:

Limburgs Verleden
Limburg van Mook tot Eijsden
Land van Herle
Gemeentegidsen Landgraaf
Persoonlijke Knipselverzameling uit Limburgs Dagblad
Persoonlijke Documentatie onstaan rondom SUN en Landgraaf

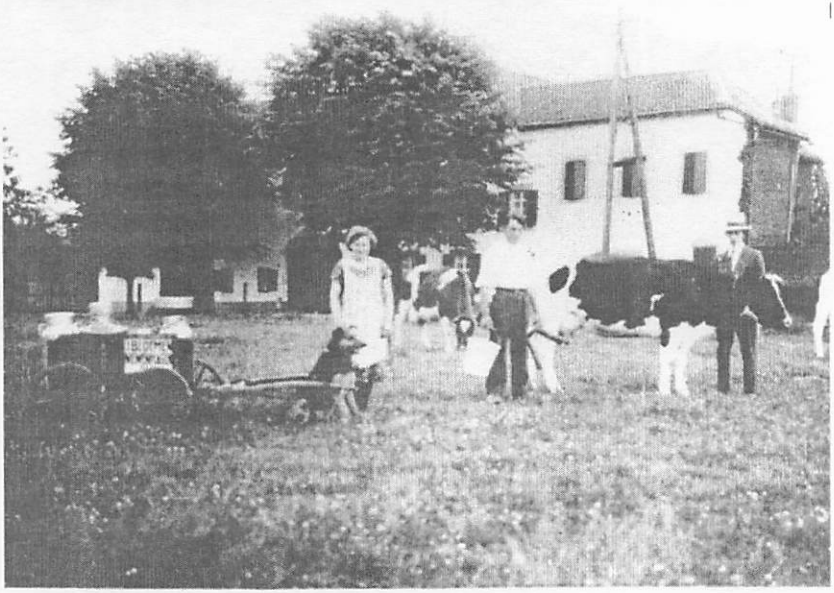

Hoeve De Kamp

Bovenstaande foto's familie Veldhoven, houten groentewinkel hoogstraat Nieuwenhagen.

Vervoer

(bron Ach Lieve Tijd en de Nederlandse Streekvervoerbedrijven 1956)

In de jaren 20 reden er steeds meer autobussen op de Limburgse wegen. Een vergunning voor commercieel personentransport was aanvankelijk niet vereist en dus kon iedereen met een bus aan de slag. Om snel geld te verdienen werden natuurlijk de drukste trajecten uitgezocht. De concurrentie was groot. Dat was niet altijd in het voordeel van de reizigers. Een berucht traject was dat van Kerkrade via Valkenhuizen naar Heerlen. In 1923 probeerden daar meer als twintig ondernemingen hun geld te verdienen. De gebruikte autobussen verkeerden in een slechte toestand en de reizigers zaten vaak als haringen in een ton. De chauffeurs reden om het hardst om elkaar de klanten af te vangen. Dit ontaardde soms in een echte race en leidde tot roekeloos en gevaarlijk rijgedrag. Ter beperking van de gevaren die door deze "vrije" bussen ontstonden werd er naast een buskeuring een vergunningsplicht voor het passagiersvervoer ingesteld. Een van deze busondernemingen die zich herhaaldelijk schuldig had gemaakt aan verkeersovertredingen en bussen gebruikte die niet aan de eisen voldeden of zich niet aan de afgesproken standplaatsen en vertrektijden hield groeide desondanks uit tot een bekend vervoersbedrijf: de Internationale Autobus Onderneming; ofwel IAO. Dit bedrijf was het resultaat van de fusie van de Nieuwenhaagse Autobus Onderneming de NAO en de Eygelshovense firma Römkens en Kemperdick. De NAO was een bedrijf van Hub van Kan. Sinds 1924 onderhield Van Kan een dienst tussen Heerlen en Rimburg. Met zijn T-fordbus reed hij via Schaesberg, Nieuwenhagen en Waubach. Ook Römkens had een T-ford. Hij ging van Heerlen via Eygelshoven naar Haanrade en de Duitse grens. Zijn compagnon exploiteerde eerst een eigen dienst. Problemen met de plaatselijke overheid noodzaakte hem echter bij Römkens in dienst te treden. De samenwerking tussen Römkens en Van Kan bleek zeer vruchtbaar. Al snel hadden zij het busvervoer in zuidoosthoek van de Mijnstreek in handen. De IAO werd een begrip. Zij heeft het het langste volgehouden als zelfstandig busbedrijf. Eerst in de jaren 70 werd de IAO onderdeel van de LTM, welke in de jaren tachtig plaats moest maken voor

Verenigd Streekvervoer Limburg, Naderhand ging ook deze onderneming op in de Hermes Groep.

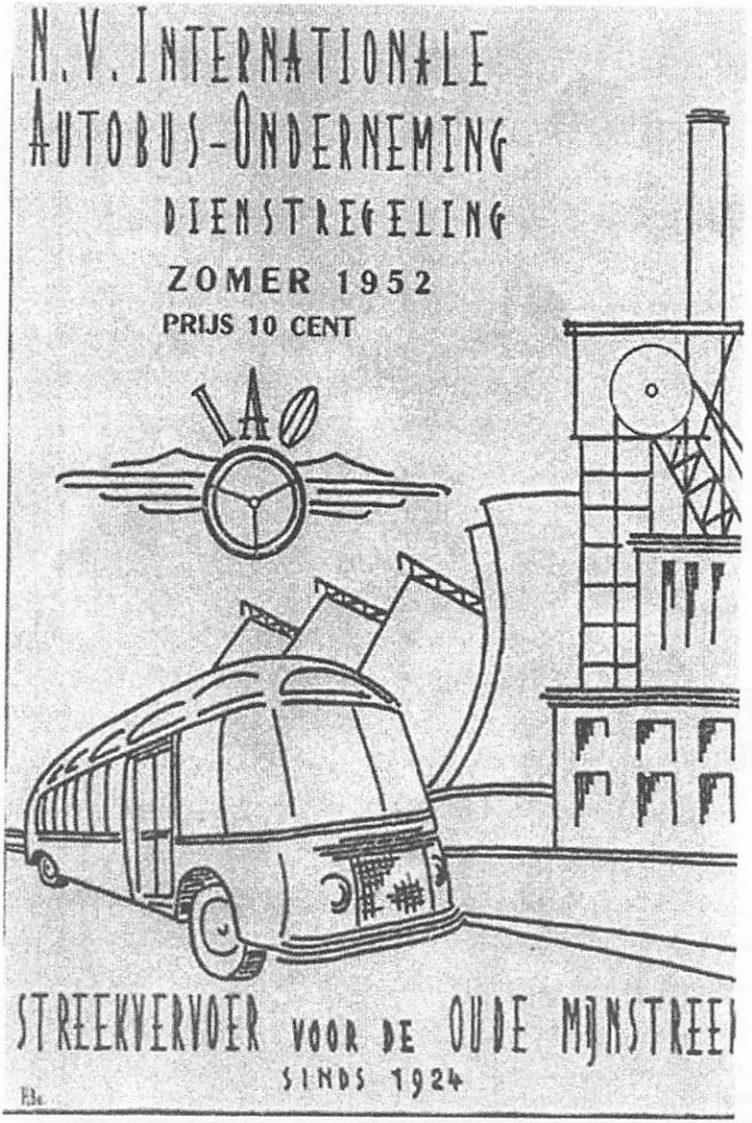

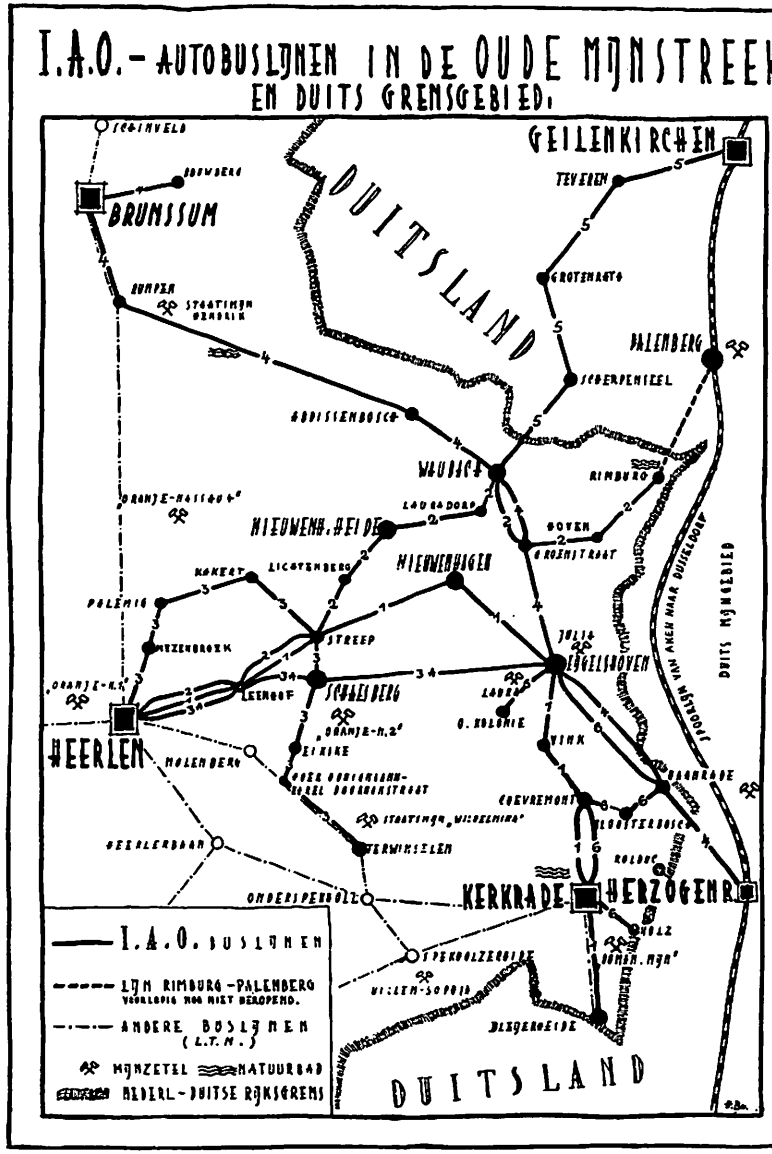

(Opmerking: De busverbinding Rimburg—Palenberg Dld. werd ná het clicheren van bovenstaande kaart inmiddels heropend.)

VERENIGDE AUTOBUSDIENST

P.J.H.van Kan en J.M.Meyers

Heerlen - Rimburg

Km.		x	x																
		2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30	32	34
0	Heerlen - Wilh.plein	8,20	9,20	10,--	11,20	12,05	13,20	14,--	15,20	16,--	17,20	18,10	19,20	20,05	21,20	22,--	23,20	24,10
2,8	Schaesberg - Streep	8,30	9,30	10,10	11,30	12,15	13,30	14,10	15,30	16,10	17,30	18,20	19,30	20,15	21,30	22,10	23,30	24,20
4,3	Nieuwenh. - Cortisse	8,35	9,35	10,15	11,35	12,20	13,35	14,15	15,35	16,15	17,35	18,25	19,35	20,20	21,35	22,15	23,35	24,25
6,3	Waubach - Markt	8,40	9,40	10,20	11,40	12,25	13,40	14,20	15,40	16,20	17,40	18,30	19,40	20,25	21,40	22,20	23,40	24,30
7,3	Groenstr. - Kapel	8,45	9,45	10,25	11,45	12,30	13,45	14,25	15,45	16,25	17,45	18,35	19,45	20,30	21,45	22,25	23,45	24,35
10,3	Rimburg - Markt	8,55	9,55	10,35	11,55	12,40	13,55	14,35	15,55	16,35	17,55	18,45	19,55	20,40	21,55	22,35	23,55	------

Rimburg - Heerlen

Km.		x	x															
		1	3	5	7	9	11	13	15	17	19	21	23	25	27	29	31	33
0	Rimburg - Markt	7,25	8,20	9,--	10,20	11,--	12,20	13,-	14,20	15,--	16,20	17,--	18,20	19,--	20,20	21,--	22,20	23,--
3	Groenstr. - Kapel	7,33	8,30	9,10	10,30	11,10	12,30	13,10	14,30	15,10	16,30	17,10	18,30	19,10	20,30	21,10	22,30	23,10
4	Waubach - Markt	7,40	8,35	9,15	10,35	11,15	12,35	13,15	14,35	15,15	16,35	17,15	18,35	19,15	20,35	21,15	22,35	23,15
6	Nieuwenh. - Cortisse	7,45	8,40	9,20	10,40	11,20	12,40	13,20	14,40	15,20	16,40	17,20	18,40	19,20	20,40	21,20	22,40	23,20
7,5	Schaesberg - Streep	7,50	8,45	9,25	10,45	11,25	12,45	13,25	14,45	15,25	16,45	17,25	18,45	19,25	20,45	21,25	22,45	23,25
10,3	Heerlen - Wilh.plein	8,--	8,55	9,35	10,55	11,35	12,55	13,35	14,55	15,35	16,55	17,35	18,55	19,35	20,55	21,35	22,55	23,35

x Alleen op werkdagen

* Alleen op Zon- en Feestdagen

Zo. Op Zaterdagen

Onder Zon- en Feestdagen wordt verstaan: Nieuwjaarsdag - 1e. en 2e.Paaschdag - O.L.H.Hemelvaart - 1e. en 2e.Pinksterdag - Maria Hemelvaart - Allerheiligen - 1e. en 2e. Kerstdag - Kermis Maandag Heerlen - Carnaval Maandag en Dinsdag.

Behalve aan de hierboven genoemde stopplaatsen wordt ook nog gestopt te:

RIMBURG : Postkantoor - Café Wassen - Weens (Op de Berg) - Café Schunck.

GROENSTRAAT : Snidse - Café Peters.

WAUBACH : Café Putmans - Café Nysten - Odenhausser - Café Pryns - Café Pelser - Steenen Kruis (Lauradorp).

NIEUWENHAGEN : Café Schillings - Kerk.

SCHAESBERG : Lichtenberg (Kruis) - Leenhof (Kerk).

HEERLEN : Café Janssen - Kloosterkoolhof.

T A R I E F :

		Retour	Enkel
Heerlen - Rimburg	ƒ	-,40	-,25
" - Groenstraat	ƒ	-,30	-,20
" - Waubach	ƒ	-,30	-,20
" - Lauradorp	ƒ	-,25	-,15
" - Nieuwenhagen	ƒ	—	-,15
" - Schaesberg	ƒ	--	-,10

Kinderen:

Van 6 - 12 jaar halve prijs.

Boven 12 jaar vol tarief.

Zo waren er in de jaren 20 nog meerdere busondernemingen. Zo had de gemeente Heerlen een eigen busonderneming met lijnen naar Schaesberg en Terwinselen. In Nieuwenhagen waren verder nog de busondernemingen van Goffin, en Wetzels. In schaesberg van Triepels. Zij reden meestal maar op één traject.

De IAO ontstaan uit twee familiebedrijven die dank zij hun in de loop der jaren verworven concessies samenbundelde groeide uit tot een goed uitgebalanceerd geheel dat geleid werd vanuit twee kantoren en garages die in Eygelshoven en Nieuwenhagen waren gevestigd.
In nauwe samenwerking met de gementelijke autoriteiten van Heerlen, Kerkrade, Brunssum, Schaesberg, Ubach over Worms, Nieuwenhagen en Eygelshoven en de overige streekorganen, sedert 1928 tevens in het bezit van Duitse vergunningen, wist men reeds vroegtijdig - naast een aanzienlijk frequent bereden net aan Nederlandse zijde - ook een druk verkeer tot stand te brengen tussen de beide mijngebieden aan weerszijden van de grens. De omstandigheid, dat deze zeer dicht bevolkte industriegebieden, wier bovengrondse welvaart rust op dezelfde ondergrondse geologische formatie, door de bindingen van familieverwantschap, spreektaal en folklore, vormde voor de ontwikkeling van dit grensoverschrijdend streekvervoer een van nature aanwezige gelegenheid tot ontplooiing. Na een onderbreking van 11 jaar- van 10 mei 1940 tot begin 1951- zag de IAO, zich inmiddels weer in het volledige bezit van haar oude Duitse vergunningen hersteld, dit mede dank zij de beslechting in haar voordeel van en procedure met een overheidsbedrijf aan de overzijde der grens, dat in de verwarring van de na-oorlogstijd een der oude IAO-lijnen was gaan berijden. Als gevolg van een en ander werd reeds begin 1951 de vroegere lijndienst naar Herzogenrath heropend. Kort daarna gevolgd door die naar Geilenkirchen en in september 1955 naar Palenberg, drie stations aan de spoorlijn Aken-Düsseldorf. In het hart van haar werkgebied had intussen de datum van 1 augustus 1950 een nieuwe ontwikkeling gebracht, door de op dat tijdstip ingegane stil legging van voor het personenvervoer van het NS traject Heerlen-Haanrade van de sinds 1895 bestaande spoorlijn Sittard-Herzogenrath. Op verzoek van de NS belastte de IAO zich met dit vervoer. Hiertoe opende zij een nieuwe lijn, uit de richting Eygelshoven, langs het station Schaesberg naar Heerlen.

Deze verbinding, in combinatie met de lijndienst op Herzogenrath kan dus beschouwd worden als een verplaatsing naar de weg van een 55 jaar oude verbinding over de rail, tussen Heerlen en Haanrade.
Door middel van haar overige lijnen, van Bleyerheide over Kerkrade, Chévremont, Eygelshoven, Nieuwenhagen en Schaesberg naar Heerlen. Van Rimburg over Waubach, Lauradorp, Nieuwenhagerheide en Schaesberg naar Heerlen. Van Heerlen over Meezenbroek, Palemig, Kakert en Schaeberg naar Terwinselen. Van Kerkrade-Holz over Haanrade naar Eygelshoven en langs een dwarsverbinding van Brunssum over Waubach, Eygelshoven en Haanrade naar Herzogenrath, door de tot een doorlopende bebouwing, aaneengegroeide en nog steeds uitdijende woongebieden, aaneengegroeid soms over lengten van 6 tot 8 km. Ontwikkelde de IAO een netwerk van verbindingen, dat door zijn hoge frequentie van vroeg tot laat, veelal het karakter van stadsdienst en voorstadsverkeer vertoond. Van en naar het eindpunt in Heerlen onderhield het bedrijf precies 100 busdiensten per dag. Tussen Heerlen en Schaesberg onderhield het bedrijf een 10 minuten dienst; tussen Kerkrade en Eygelshoven en Nieuwenhagen en Heerlen een 15 minuten dienst.

Hierna volgen enige beschrijvingen van plaatsen waar de busdiensten van de IAO op hun route aandeden; let wel deze beschrijvingen zijn uit 1956 en genomen uit het boekje Personenvervoer in de oude mijnstreek.

Schaesberg , knooppunt van verkeer op het plateau oostelijk van Heerlen, een plaats met ruim 12.500 inwoners, ontleent haar naam aan het kasteel der graven van Schaesberg. Jammer genoeg is deze burcht uit 1570-gelegen binnen het beloop der IAO lijnen 1, 2 en 3-vervallen tot een troosteloze ruïne. Behouden bleef echter de wel het complex der dienstgebouwen met de kapitale kasteel-hoeve. Met haar indrukwekkende torenfront, temidden van beemd en akkerland, schept deze kasteelhoeve een overgang tussen de beboste heuvels van de Brunssummerheide en de steeds meer opdringere bebouwing van Heerlen-Noord. Binnen de grenzen der gemeente Schaesberg - in haar meest landelijke gedeelte, tussen de ON II en de Anstelbeek- ligt het kasteel Strijdthagen, een herbouw van omstreeks 1700 van de middeleeuwse ridderfamilie Schaesberg-Strijthagen, die in 1678

uitstierf. Het twee-vleugelig gebouw, uit baksteen, waartussen mergellagen, rust op de 1,75 m zware muren van zijn middeleeuwse voorganger. Opgravingen tussen de oeroude boerderijen van zijn omgeving, hebben aangetoond, dat de akkerbouw zijn oorsprong vindt in landgoederen uit de Romeinse tijd. Even buiten Schaesberg, aan de weg naar Nieuwenhagerheide en Waubach staat achter twee eeuwenoude linden het grote witte huis "de Kamp" het geboortehuis van de in 1935 overleden schrijver Frans Erens.

Nieuwenhagen- oostelijk van Heerlen, halverwege de Duitse grens- vormt op het löss-plateau de landschappelijke overgang tussen de Brunssummerheide en het Ansteldal van Kerkrade/Eygelshoven. Zijn ligging is tot in de verre omtrek kenbaar, door het merkwaardige bouwwerk op een van zijn hoogste punten, de luchtschacht van de Staatsmijn Hendrik. De gemeente telt nu 7500 inwoners. Nieuwenhagen kan als voorbeeld gelden van een plaats, waar de mijnbouw, het oude dorpsbeeld in enkele jaren tijds totaal van aanschijn deed veranderen. Zijn massale woningbouw in de jaren na de bevrijding trok vooral ook de aandacht door de invoeging van een nieuw element: de zgn mijnwerkersflat. In vroeger tijd heeft men vanuit Nieuwenhagen, in een soort belangengemeenschap met het naburige Groenstraat, een opmerkelijke activiteit ontwikkeld op het gebied van de reizende handel over land. Uit een aantal nasporingen naar aard, omvang en contactpunten van die bedrijvigheid is gebleken dat de Groenstraat-Nieuwenhaagse verschijnselen gedurende de periode 1700 -1850 in hoofdzaken parallel lopen met die van de handeldrijvende plattelanders uit het gebied Mettingen in Noord-Westfalen. Voor beide groepen vormde het linnenweefsel uit eigen streek lange tijd het hoofdobject en Amsterdam een gemeenschappelijk reisdoel; de twee reizende gemeenschappen ontwikkelden ieder hun geheimtaal, ogenschijnlijk van elkaar verschillend doch waarvan woordbeeld en woordinhoud samenhang beïnvloeding over en weer met redelijke zekerheid doet vermoeden.
Als zoon van Dionisius Jurgens, geboren te Nieuwenhagen op 20.9.1745 en Maria Catharina Nelis, geboren in 1742, werd op 7.8.1780 geboren Wilhelmus Jurgens, die, in het voetspoor van zijn vader op Holland reizend, te Oss Noord Brabant in het huwelijk trad met de aldaar geboren Henrica van Valkenburg. Samen met zijn op 8.8.1805 te Oss geboren zoon Anton - die bij zijn geboorte werd ingeschreven met de familienaam Jurgens - verbond Willem Jurgen aan zijn vanuit Nieuwenhagen overplante nering in stofferijen een handel in natuurboter, een handelswaar die hij, bij wijze van betaling in natura, ontving van de boerinnen uit het gebied van Maas en Waal. Naast de stoffenhandel - voortgezet tot na 1870 - namen de zaken van de familie Jurgens te Oss, onder de naam "Firma Anton Jurgens Boterhandel", in de loop van de 19e eeuw reeds een grote vlucht; dit zou echter nog

geheel anders worden na 1871. In dat jaar kocht Anton Jurgens van de Franse scheikundige Megès-Mouriés de patentrechten op diens twee jaar eerder ontwikkeld procédé tot samenstelling van een kunstproduct dat later de naam "margarine" zou krijgen. Toen Anton Jurgens in 1880 overleed werkten reeds 160 arbeiders in het nieuwe bedrijf; in 1892 was dit aantal gestegen tot 260. Nauwelijks twintig jaar later, in 1910, waren "Anton Jurgens Margarinefabrieken" reeds uitgegroeid tot een concern van 9 grote bedrijven in Nederland, België, Duitsland, Oostenrijk en Rusland met 2400 arbeiders, 800 beambten en 1500 vaste reizigers en agenten, werden jaarlijks 98.000.000 kilo margarine gefrabiceerd. Na 1920 met Van den Bergh's Fabrieken gefuseerd tot "Margarine Unie" onstond uit de verbinding van laatstgenoemde met de Engelse "Lever-Brothers Ltd" in 1928 de "Unilever".

Waubach - het centrum van de gemeente Ubach over Worms met haar ongeveer 9500 inwoners - vormt nabij de Duitse grens de overgang tussen de Brunssummerheide en het gebied van Eygelshoven/Rimburg. Het tegenwoordige gemeentegebied vormde vóór de Franse tijd een bestuurlijke eenheid, binnen het Zuid-Nederlandse land van 's-Hertogenrade, met het op de overzijde van de Wormoever gelegen Ubach, sedert 1814 Pruisisch; en waar vroeger de de gemeenschappelijke schepenbank gevestigd was. Ter onderscheiding van laatstgenoemde plaats droeg eerstgenoemd kwartier de naam Ubach-Overworms, het Ubach over de Worm (cf. de plaatsen Genne en Genne-Overwaters, in Overijsel). De voor de oningewijde zo onbegrijpelijke schrijfwijze van de tegenwoordige gemeentenaam is bijna anderhalve eeuw de oude voortzetting van een ambtelijke redactiefout. Doch veel ouder dan deze laatste zijn de bewijzen van menselijke bewoning op het grondgebied der gemeente. Ongeveer midden tussen Rimburg en Ubach over Worms bevindt zich zelfs een plek waar jaren geleden het door mensenhand bewerkte voorwerp werd gevonden, dat - blijkens hetgeen daarover van gezaghebbende zijde gepubliceerd werd - het oudste is van alle op Nederlands grondgebied aangetroffen gereedschap van de voorhistorische mens. Het betreft een zgn vuistbijl uit izabel-kleurige vuursteen, zij bevindt zich thans in het streekmuseum te Kerkrade, de ouderdom wordt geschat op ongeveer 75.000 jaar.

Rimburg - eindpunt van lijn 2 - een schilderachtig gelegen dorp in het dal van de Worm, aan de uiterste oostrand van Zuid-Limburg, ontleent haar naam aan zijn kasteel. Dit laatste, oorspronkelijk een middeleeuwse sterkte op een door twee stroomarmen omsloten eiland, vlak bij de plek waar reeds in de Romeinse tijd de brug over de Worm lag voor de heerbaan naar de Rijn. Na in de loop van de vorige eeuwen meermalen verkocht te zijn is het kasteel met aanhorigheden nu eigendom van de familie von Brauchisch, die het in de jaren 1900 -1910 geheel liet restaureren. Boven zijn middeleeuwse bolwerken, onderaardse gangen en kazematten, verheft zich het kasteel, met in zijn opbouw de stijlen van de verschillende perioden, als een gesloten geheel rondom een binnenhof, temidden van een door grachten omgeven park met eeuwenoud geboomte. Naast kostbaar meubilair, schilderijen en sculpturen alsook een omvangrijke boekerij er binnen, treft men rondom het kasteel verzamelingen aan uit het oudste verleden van het gebied: grafmonumenten met vóór-Christelijke inscripties, onderdelen van gebouwen en resten van de Romeinse brug over de Worm.

Groenstraat - waar de lijn van Heerlen over Waubach naar Rimburg kruist met die van Kerkrade richting Brunssum - ligt dit oude straatdorp in een dalplooi die uitloopt naar het wormdal; de lengte-as der huidige bebouwing valt in grote trekken samen met het beloop ter plaatse van de Romeinse heerbaan van Keulen naar Gulik en Rimburg, via Heerlen verlopend in de richting België en Noord-Frankrijk. Toen in later eeuwen deze weg herleefde - als onderdeel van het verkeer tussen Maas en Rijn - schijnt dit op de plaatselijke bevolking aanstekelijk te hebben gewerkt. Gedurende enkele eeuwen - tussen 1600 en 1800 - heeft zij zich bezig gehouden met alerlei vormen van reizende handel, in een soort van belangengemeenschap met haar Nieuwenhaagse buren, wonend langs hetzelfde wegtraject. Deze activiteit strekte zich uit tot boven de grote rivieren, tot ver in België en Noord-Frankrijk en diep in Duitsland. Tot bescherming van hun zakengesprekken, tegen afluisteren door onbevoegden, ontwikkelden deze Groenstraters een eigen handelstaal; het zgn Groenstraat-bargoens. Naast deze taalkundige merkwaardigheid ontsproot uit de kring van deze Groenstraats-Nieuwenhaagse ondernemingsgeest het initiatief voor een Nederlandse

grootindustrie, die later een der grondzuilen werd van een wereldconcern der Unilever. (Zie hiervoor bij Nieuwenhagen).
Beide verschijnselen - een eigen geheimtaal en de latere uitgroei buiten de eigenlijke streek van herkomst, tot grootbedrijf - vertonen een merkwaardige parallel met een andere groep van trekkende handelaars. Het bargoens van laatstgenoemden, de Tióttentaal of het Humpisch, is in zijn woordvormen en begripsinhoud zeer duidelijk verwant met het Groenstraats. De gebruikers ervan waren de leden van een aantal families van reizende kooplui, die vanuit de streek van Mettingen, in Noord-Westfalen, in dezelfde tijd als hun Groenstraats-Nieuwenhaagse collega's, de noordwestelijke provincies bereisden. De kleine neringen dezer Mettingers zijn in later jaren uitgegroeid tot hun huidige omvang: de zaken van C&A, Brenninckmeyer, Lampe etc ., evenals de op dezelfde wijze ontstane bedrijven der Dreesmann's Cloppenburg's Kreymborg's enz. , stammend uit de noordelijker dan Mettingen gelegen omgeving van Haselünne, Kloppenburg en Drinklage.

Het Miljoenenlijntje

In 1912 besliste minister Lely dat er een spoorlijn diende te komen van Heerlen over Kerkrade naar Simpelveld. Door omstandigheden, eerste wereldoorlog recessies enz.enz. zou het nog vele jaren duren voor dit gerealiseerd werd. De spoorlijn vanaf Schaesberg tot Simpelveld kwam al in 1934 gereed. Tien jaar had men eraan gewerkt. Door de moeilijke terreinomstandigheden en prijzige onteigeningen had de aanleg ongeveer een miljoen gulden per kilometer gekost. Deze hoge kosten leverden het traject de naam "Miljoenenlijntje" op. De treinen die vanaf 1934 over dit spoor reden vervoerden echter alleen goederen.
Personenvervoer op deze lijn was volgens de NS niet rendabel. De concurrentie van bus en tram was te groot. Tijdens de tweede wereldoorlog werd de spoorlijn "gehalveerd". De Duitse bezetter brak één spoor op en gebruikte het ten behoeve van de oorlogsvoering.
Na de oorlog werd het "Miljoenenlijntje" alsnog voor personenvervoer opengesteld. Op 12 mei 1949 zette de eerste passagier op deze lijn voet op het Kerkraadse station. In tegenstelling tot de andere lijnen in

Limburg was het "Miljoenenlijntje" na de oorlog niet geëletrificeerd en bovendien geschiedde het personenvervoer slechts op proef. In de winter van 1950/51 werd het personenvervoer vanwege heersende kolenschaarste gestaakt. De NS besloot om de kolenverslindende stoomlocomotieven voorlopig niet meer voor passagiersvervoer te gebruiken. Bij het ingaan van de nieuwe dienstregeling op 20 mei 1951 reden er wel weer personentreinen. Drie jaar later werden de stoomlocs vervangen door diesel-electrische treinen. Deze kregen vanwege hun geschilderde vleugels en blauwe kleur de bijnaam :"Blauwe Engel". Deze naam raakte zo ingeburgerd dat hij later zelfs gebruikt werd voor de groene en rode treinstellen.

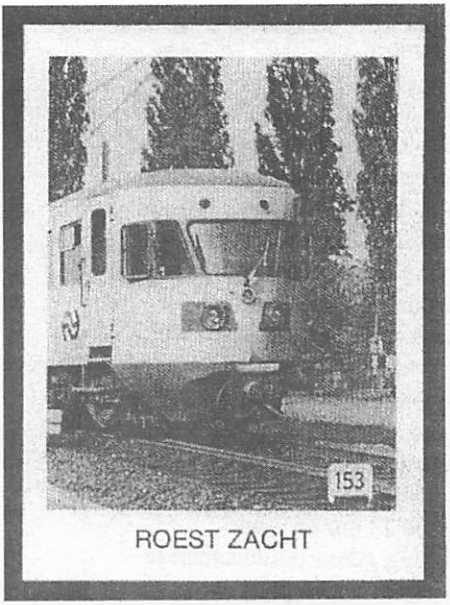

ROEST ZACHT

Ter nagedachtenis aan

Lijntje van Miljoenen

bijgenaamd „de blauwe Engel"
Stiefkind van N.S.

Heden, 28 mei 1988, moeten wij helaas afscheid van haar nemen. Vanaf haar geboorte stond zij steeds voór ons paraat. In het begin zwaar onder stoom, maar hoestend en proestend kwam ze waar ze komen moest. Later als Diesel ging het vaak kreunend en steunend, maar ze liet ons nooit in de steek.

Nu, op bijna 55 jarige leeftijd, heeft zij het onderspit moeten delven, zoals reeds veel hier verloren ging, wat met delven te maken had.

Op haar laatste, zware rit willen wij haar troostend vergezellen.

Dat zij moge roesten in vrede.

D. LAHAYE EN INW.
SPEK' HEIDE

Een lang leven was het "Miljoenenlijntje" niet gegeven. Op 28 mei 1988 om elf uur 's-avonds sloeg zijn laatste uur. Het personenvervoer tussen Kerkrade en Valkenburg werd gestaakt.

Eerste Autobuslijndienst in Schaesberg

(bron boek Schaesberg)

Op 15 februari 1926 startte de heer Triepels uit Schaesberg met een lijndienst Spekholzerheide-Schaesberg-Heerlen-Voerendaal. De eerste buschauffeur van deze lijndienst was de jongste zoon van de eigenaar: W. Triepels. Op het moment dat deze lijndienst startte was W. Triepels nog geen 18 jaar en had dus nog geen rijbewijs. Dit bewijs ontving hij op 1 maart 1926. Zijn eerste lessen kreeg hij in een T-ford en toen de eerste bus gebouwd ging worden heeft hij nog geoefend op het chassis van deze bus. W. Triepels vertelde dat hij op de openingsdag van de lijndienst zo geëmotioneerd was dat hij in de vroege namiddag een flauwte kreeg. Hij is toen in een café met koffie weer in conditie gebracht en heeft zijn dienst afgemaakt. Zo'n chauffeur had toentertijd geen gemakkelijke en korte dagtaak. Zijn dienst begon om 7 uur in de morgen en eindigde om 23 uur. Dit was, vooral in het begin, wel eens moeilijk, zo gebeurde het een jaar na de start dat Wiel zijn eerste vrije dag kreeg. Hij moest namelijk op keuring voor militaire dienst. Er werd voor die dag een vervanger gezocht en die vond men in een vrachtwagenchauffeur. Deze goede man die gewend was zakken aardappelen te vervoeren, heeft de busreizigers de schrik van hun leven bezorgd. Zijn rijden was ruw en de meeste haltes wist hij niet te vinden en reed ze voorbij.
Het onderhoud en de reparaties moesten tussen 23 uur en 7 uur gebeuren. Ongelukken zijn er echter heel weinig gebeurd. Eens merkte Wiel tijdens een geweldige stortbui (ruitenwissers waren pas uitgevonden en moesten met de hand bediend worden dus een hand aan het stuur en een hand aan de ruitenwisser) onder aan de (oude) Streeperberg bij het passeren van een tegenligger die hij nauwelijks kon zien, dat er iets gebeurde. Hij dacht aan een lichte zijdelingse

aanraking. Bij de kerk op Leenhof, waar een halte was, is hij in de stromende regen uitgestapt om eens te kijken. Bij het rondlopen om de bus hoorde hij kreunen en ontdekte onder de bus een fiets waaraan nog iemand vast hing. De centimeters dikke waterlaag op de weg heeft deze persoon het leven gered. De ongelukkige is er met veel schaafwonden en enkele weken verpleging in het ziekenhuis afgekomen.

De firma Triepels groeide uit. Er kwamen touringcars, waarmee dagtochten door de Eifel naar Trier, reisjes langs de Rijn, tochten naar Antwerpen enz. enz. gemaakt werden. Ook uitstapjes van verenigingen werden verzorgd. Begin dertiger jaren beschikte men over 5 bussen, 2 luxe-wagens en een vrachtauto. Ook was Triepels de eerste die een bus met dieselmotor had. De gemeente Heerlen die een tijdlang een stadsdienst heeft gehad, heeft nog geprobeerd de firma Triepels

concurrentie aan te doen, door vergunningen aan te vragen voor en lijndienst Heerlen-Schaesberg-Terwinselen. De Gedeputererde Staten van Limburg hebben over het verzoek van de gemeente Heerlen echter afwijkend beschikt. In 1937 startte de firma Triepels met mijnwerkersvervoer. Zij vervoerden mijnwerkers van en naar de O.N. mijnen III en IV en de staatsmijnen Wilhelmina en Emma. Op de dienstregeling van 1939 zien we dat een rit Voerendaal-Spekholzerheide fl.0,35 kostte en de duurste 5 rittenkaart Fl. 0,60.
In mei 1940 begonnen de moeilijkheden met de bezetter. Toen de bussen gevorderd werden voor personenvervoer naar Duitsland liet een van de broers zich ontvallen: " Dan eet ik nog liever gras". Een Duitser die dit hoorde zei: "Sie werden noch gras fressen". Enkele weken later werd hun concessie ingetrokken.
De gebroeders hadden gedacht na de oorlog weer hun eigen bedrijf te kunnen gaan voeren. Dit is echter niet gelukt.

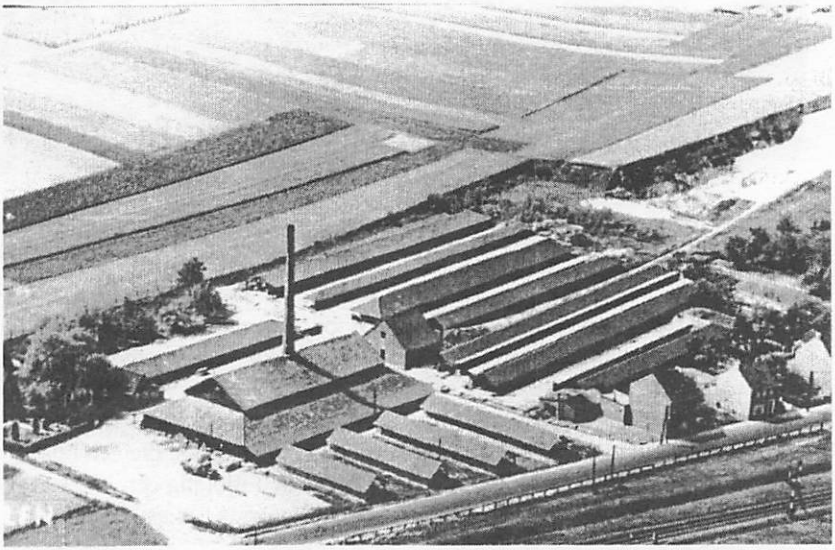

Luchtfoto Steenfabriek Russel (±1950
Aan het spoor Schaesberg, huidige Klinkerkwartier

Een Rimburgs winkelbedrijf rond de eeuwwisseling.

In de afgelopen eeuw zijn er veel dingen veranderd of verdwenen. Iets dat tegenwoordig niet meer in onze samenleving past en dus ook niet meer voorkomt is de kleine dorpswinkel oftewel "Emmaladen". In mijn familiearchief bevindt zich een 'inventaris des inboedels" van mijn bedovergrootmoeder Maria Elisabeth Leers weduwe van Wetzels Jan Willem Joseph uit 1890. Deze bedovergrootmoeder bezat te Rimburg een "kruidenierswinkel" die tegenover de kerk in de Brugstraat lag. Het huis is inmiddels afgebroken en heeft plaatsgemaakt voor twee nieuwe woningen.
Deze lijst is waarschijnlijk opgemaakt om over te gaan tot deling van haar goederen. Zij stierf immers op 2 mei 1891 te Rimburg.
Deze inventarislijst geeft een goed beeld van de goederen die voor de dorpsgemeenschap van Rimburg en omgeving van belang waren.
De inventaris beschrijft de goederen gedetailleerd per vertrek in het huis. Deze beschrijving met een tekening van een verbouwing van de woning uit 1949 geven inzicht in de wijze van wonen en het voeren van een winkelbedrijf rond de eeuwwisseling.
Doordat mijn bedovergrootmoeder tevens in een lijst de vorderingen heeft vastgelegd met de plaats van herkomst van de klanten ontstaat een goed beeld van het spreidingsgebied van de klandizie. Opmerkelijk hierbij is dat de grootste vordering van f. 476,16 door een dochter van Mw. Wezels-Leers werd veroorzaakt. Naast clientèle uit eigen dorp kwamen veel klanten uit Eygelshoven, Scherpenseel en Merkstein. Het zelfde geldt voor de schuldenlijst waarin vele leveranciers worden genoemd. Deze blijken dan vaak uit verre regios te komen om hun goederen in Rimburg te kunnen leveren.
Alvorens iets over de geschiedenis en de bewoners van dit huis te vertellen laat ik nu allereerst deze inventarislijst volgen.

Huis Dortants-Wetzels rond 1925. v.l.n.r. staand Dortants M.J.P.(x Whllenweber),Dortants J.M.J.(x Stephanblome), Wetzels E.(x Collong), Dortants M.J.E.(x Geene) en zittend mijn vader Dortants W.P.P.(x Peters)

Inventaris van de inboedel van de weduwe van Jan Willem Joseph Wetzels te Rimburg.

Opgemaakt 27 november 1890.

I Op de zolder

36 paar klompen < 24 cent	f 8,64
250 kg meel < 12 cent	f 30,00
50 kg mais < 6 cent	f 3,00
33 stuks jacohamas < 10 cent	f 3,30
15 kg uien < 6 cent	f 0,90

52 ijzeren platen < 6 cent	f 3,12
5 teenen koekplaten < 6 cent	f 0,90
3 steenen potten < 48 cent	f 1,44
1 kruik	f 0,25
3 teenen manden < 18 cent	f 0,54
2 kg gedroogde appels	f 0,10
3 vlaggen met stok < f 1,50	f 4,50
7 vlaggen klein < 20 cent	f 1,40
oud hout	f 0,50
1 koperen marmiet	f 3,60
60 kg oud papier < 1 cent	f 0,60
1 hakbord en twee messen	f 0,50
ad I totaal	**f 62,69**

II Op de kamer links boven

ledikant met bed en toebehoren	f 10,00
1 tafel	f 0,50
2 stoelen < 40 cent	f 0,80
5 schilderijen < 10 cent	f 0,50
1 kapstok	f 0,25
ad II totaal	**f 12,05**

III Op de kamer rechts boven

een ledikant met bed en toebehoor	f 8,00
1 kast	f 8,00
5 stoelen < 25 cent	f 1,25
2 schilderijen < 10 cent	f 0,20
ad III totaal	**f17,45**

IV Op de kamer der maagd boven

een ledikant met bed en toebehoor	f 5,00
een kinderbed met toebehoor	f 2,00
1 commode	f 2,50
differente kleinigheden	f 0,50
3 stoelen < 25 cent	f 0,75
beddelaken,servietten en linnengoed	f76,80
ad IV totaal	**f87,55**

V Op de jongenskamer

2 ledikanten met toebehoor	f 10,00
1 tafel	f 0,50
1 stoel	f 0,25
ad V totaal	**f 10,75**

VI Op de kleine voorkamer

1 ledikant met bed en toebehoor	f 30,00
1 kast	f 20,00
1 tafel	f 1,00
1 tafel	f 0,50
5 stoelen < 50 cent	f 2,50
1 glazen kastje	f 5,00
het porceleinengoed daar in	f 5,00
1 spiegel	f 0,50
2 schilderijen < 25 cent	f 0,50
ad VI totaal	**f 65,00**

VII Op de grote voorkamer

1 coulissetafel met sprei	f 5,00
1 tafel met sprei	f 1,00
1 tafel	f 0,50
1 commode	f 5,00
6 rieten stoelen < 50 cent	f 3,00
6 houten stoelen < 100 cent	f 6,00
1 spiegel	f 1,00
4 schilderijen < 100 cent	f 4,00
4 beelden en diverse kleinigheden	f 4,80
ad VII totaal	**f 30,30**

VIII In de achterkamer beneden

1 ledikant met bed en toebehoor	f 20,00
1 nachttafeltje	f 2,00
1 kachel met pijpen	f 5,00
1 tafel	f 2,50
1 kapstok	f 0,50

6 schilderijen < 10 cent	f 0,60
1 hangklokje	f 1,00
4 stoelen < 50 cent	f 2,00
ad VIII totaal	**f 33,60**

IX In de herbergskamer

1 klok met kast	f 6,00
3 tafels < f 2,00	f 6,00
4 canapee=s < f 2,00	f 8,00
14 stoelen < 60 cent	f 8,40
2 lampen < f 2,50	f 5,00
1 biljaardje	f 0,50
1 buffet met stapel	f 5,00
1 koperen flessenbak	f 3,00
42 bierglazen < 7 cent	f 2,94
14 halve bierglazen < 4 cent	f 0,56
52 borrels < 5 cent	f 2,60
15 diverse wijnglazen < 6 cent	f 0,90
1 kachel met pijpen	f 5,00
4 schilderijen < 90 cent	f 3,60
1 kapstok	f 0,60
4050 sigaren < f 10,00 per 100 stuks	f 40,50
ad IX totaal	**f 98,60**

X In de kelder

een half vat azijn	f 6,00
brood van 3 vat koren < 6 x 75	f 4,50
18 flessen limonade < 10 cent	f 1,80
28 flessen selterwasser < 6 cent	f 1,68
1 kist pilsener export bier	f 6,00
125 liter bier < 7 cent	f 8,75
1 fustje met haringen	f 3,00
30 kg varkensvlees < 60 cent	f 18,00
10 kg boter < f 1,10	f 11,00
13 liter jenever < 73 cent	f 9,36
0,7 liter cognac	f 1,44

15 flessen wijn < 60 cent	f 9,00
ad X totaal	**f 80,00**
XI In de keuken	
1 cuisiniere met toebehoor	f 10,00
1 tafel	f 1,00
7 stoelen < 30 cent	f 2,10
3 lampen < 50 cent	f 1,50
diverse keukengereedschappen, lepels,messen, vorken, ,koper, tin, porcelein, ijzer en aardewerk	f 5,00
81/2 kg hammen < 72 cent	f 6,12
ad XI totaal	**f 25,72**
XII In het bakhuis	
Veeketel, mold, tafel, zeven, koffiebrander	f 10,00
ad XII totaal	**f 10,00**
XIII In de schuur en stalling	
1 kruikar	f 2,50
12 tijnen steenkolen < 48 cent	f 5,76
2 vazelvarkens < f 9,00	f 18,00
60 liter petroleum < 8 cent	f 4,80
3 geiten < f 5,00	f 15,00
ad XIII totaal	**f 46,06**
XIV In het magazijntje	
1 balance met gewichten	f 3,00
aardewerk	f 10,00
1 pot met snuiftabak	f 4,00
1 pot met vet	f 6,00
koperrood	f 0,12
6 kg vreemd vet < 46 cent	f 2,76
houten lepels	f 0,75
2 vat meel	f 0,75
6 hammen 18 kg < 52 cent	f 9,36
10 kg amerikaans spek < 46 cent	f 4,60
1 vat siroop 182 pond < 9 cent	f 16,38

1 drieschilders steenen pot	f 0,90
25 kg soda < 3 cent	f 0,75
100 lampeglazen < 3 cent	f 3,00
15,5 kg blauwsel < 55 cent	f 8,52
70,5 kg koffie < f 1,05	f 74,02
1 kg potlood	f 0,30
1 baal kipperijst	f 9,50
17,5 kg mais < 6 cent	f 1,05
53 kg gerst < 16 cent	f 8,48
140 kg rijst < 11 cent	f 15,40
22,5 kg knapkaas < 34 cent	f 7,65
10 liter traan < 36 cent	f 3,60
80 kg zout < 12 2 cent	f 10,00
25 kg groene zeep < 26 cent	f 6,50
5,5 kg harde zeep < 60 cent	f 3,30
19 kg suiker < 50 cent	f 3,30
ad XIV totaal	**f220,20**

XV In de winkel

8 pond kaarsen < 18 cent	f 1,44
riemen 0,75 griffels 0,60	f 1,35
stijfsel 0,60 porcelijn 0,35	f 0,95
3 melkpotten < 30 cent	f 0,30
porcelijn 3 klokken < 20 cent	f 0,60
3 koffiepotten < 55 cent	f 1,65
1 koffiepot < 30 cent	f 0,30
4 lampetkannen < 36 cent	f 1,44
2 soepkommen < 70 cent	f 1,40
9 wijwatervaten < 6 cent	f 0,54
15 kommen < 20 cent	f 3,00
49 kommen en tassen < 10 cent	f 4,90
16 kommen en tassen < 15 cent	f 2,40
85 kommen en tassen < 6 cent	f 5,10
4 kommen en tassen < 20 cent	f 0,80
2 kommen en tassen < 5 cent	f 0,10
10 kommen en tassen < 10 cent	f 1,00
9 kommen en tassen < 20 cent	f 1,80

153 kopjes en schoteltjes < 2 cent	f 3,06
102 kopjes en schoteltjes < 3 cent	f 3,06
10 schotels < 30 cent	f 3,00
168 schotels < 6 cent	f 10,08
6 waterpotten < 20 cent	f 1,20
6 waterpotten < 25 cent	f 1,50
66 peperbussen en borden < 6 cent	f 3,96
1 mosterdpot	f 0,20
125 paar witte klompen < 24 cent	f 30,80
82 paar zwarte klompen < 26 cent	f 21,32
15 bordjes in dozen < 3 cent	f 0,45
4 mutsen < 35 cent	f 1,44
6 mofjes < 20 cent	f 1,20
27 crawatten < 20 cent	f 5,40
10 bretelles < 20 cent	f 2,00
8 el kat. fluweel < 45 cent	f 3,60
3 el satin gevlekt < 50 cent	f 1,50
3 voorhemdjes < 25 cent	f 0,75
2 kransjes < 10 cent	f 0,20
6 el ruche < 5 cent	f 0,30
10 paar kinderkousen < 10 cent	f 1,00
10 paar pijen handschoenen < 27 cent	f 2,70
75 vel wit en blauw watten < 14 cent	f 10,50
26 kg sajetten < f 2,60	f 67,60
23 pakken katoen garen < 20 cent	f 4,60
diverse knopen	f 8,00
5 witte kraagjes < 10 cent	f 0,50
2 paar manchetten < 20 cent	f 0,40
33 borstels < 15 cent	f 4,95
4 machinegaren < 42 cent	f 1,68
kaartjes en garen	f 1,00
klossen garen	f 3,00
8 pond chocolade < 48 cent	f 3,84
46 pond bougies < 18 cent	f 8,28
12 pakjes wiks < 8 cent	f 0,96
80 paar wollen kousen < 36 cent	f 28,80
22 geweven broeken < 60 cent	f 13,20

1 gem. jasje	f 1,00
18 gem. kieltjes < 60 cent	f 10,80
13 katoenen vesten < 60 cent	f 7,80
9 gem. rokken < 120 cent	f 10,80
10 vr. onderbroeken < 50 cent	f 5,00
7 vr. lijfjes < 36 cent	f 2,52
39 gem. mansbroeken < 100 cent	f 39,00
3 coupons 14 2 el storregen < 50 cent	f 7,25
6 el matrasse stof < 30 cent	f 1,80
2 2 el jutte linnen < 20 cent	f 0,50
30 el jutte linnen < 15 cent	f 4,50
19 el gordijnengoed < 20 cent	f 3,80
25 el gordijnengoed < 18 cent	f 4,50
15 el gordijnengoed < 25 cent	f 3,75
10 el gordijnengoed < 15 cent	f 3,75
40 el gordijnengoed < 10 cent	f 4,00
45 el gordijnengoed < 30 cent	f 13,50
15 el gordijnengoed < 6 cent	f 0,90
2 el broekstof < 70 cent	f 1,40
9 el broekstof < 50 cent	f 4,50
4 el broekstof < 80 cent	f 3,20
6 el broekstof < 40 cent	f 2,40
8 el broekstof < 60 cent	f 4,80
6 el zwart laken < 100 cent	f 6,00
3 el blauw laken < 100 cent	f 3,00
12 el molton < 72 cent	f 8,64
10 el molton < 38 cent	f 3,80
12 el molton < 35 cent	f 4,20
22 el molton < 55 cent	f 12,10
62 el ruwe katoen < 16 cent	f 9,92
25el ruwe katoen < 21 cent	f 5,25
61 el ruwe katoen < 20 cent	f 12,20
2 el broekstof < 100 cent	f 2,00
6 el broekstof < 40 cent	f 2,40
15 el theek < 25 cent	f 3,75
30 el matrasstof < 30 cent	f 9,00
15 el matrasstof < 50 cent	f 7,50

15 el grijs linnen < 25 cent	f	3,75
6 el coutil < 25 cent	f	1,50
2 el coutil < 20 cent	f	0,40
3 el coutil < 30 cent	f	0,90
20 el bukskin < 150 cent	f	30,00
10 el bukskin < 100 cent	f	10,00
2 el molton < 48 cent	f	0,96
2 el zw(art) laken < 100 cent	f	2,00
40 el broekstof < 50 cent	f	20,00
14 el broekstof < 38 cent	f	5,32
16 el broekstof < 30 cent	f	4,80
3 el broekstof < 45 cent	f	1,35
36 el broekstof < 30 cent	f	10,80
14 el broekstof < 60 cent	f	8,40
121/2 el broekstof < 30 cent	f	3,75
12 el broekstof < 35 cent	f	4,20
4 el broekstof < 20 cent	f	0,80
10 el broekstof < 40 cent	f	4,00
8 el pantaumiere < 35 cent	f	2,80
8 el catounade < 28 cent	f	2,24
36 el catounade < 18 cent	f	6,48
10 el catounade < 30 cent	f	3,00
15 el catounade < 25 cent	f	3,75
23 el catounade < 35 cent	f	8,05
22 el vietry < 35 cent	f	7,70
49 el vietry < 30 cent	f	14,70
8 el vietry < 25 cent	f	2,00
1 blauwe kiel < 150 cent	f	1,50
35 el gestr. molton < 20 cent	f	7,00
20 el voering < 12 cent	f	2,40
35 el voering < 17 cent	f	5,95
12 el shirtings < 10 cent	f	1,20
5 el cartonnade < 20 cent	f	1,00
2 el meubel < 17 cent	f	0,34
2 el katoen < 10 cent	f	0,20
9 blauwe voorschoten < 42 cent	f	3,78
14 kinderhemden < 30 cent	f	4,20

12 vrouwehemden < 48 cent	f	5,76
13 manshemden < 65 cent	f	8,45
35 el meubel < 25 cent	f	8,75
43 el meubel < 30 cent	f	12,90
20 el patamiere < 35 cent	f	7,00
26 gem. Hemden < 70 cent	f	18,20
13 kielen < 150 cent	f	19,80
30 el bl. linnen < 42 cen	f	12,60
16 el bl. linnen < 40 cen	f	6,40
12 el bl. linnen < 35 cent	f	4,20
10 el bl. linnen < 48 cent	f	4,50
6 el bl. linnen < 38 cent	f	2,28
2 el bl. linnen < 30 cent	f	0,60
6 el bl. linnen < 28 cent	f	1,68
5 el catonade < 20 cent	f	1,00
44 2 el blauw linnen < 30 cent	f	13,20
20 el blauw linnen < 32 cent	f	6,40
10 el blauw linnen < 27 cent	f	2,70
81 el meubelkatoen < 12 cent	f	9,72
54 el meubelkatoen < 16 cent	f	8,64
10 el meubelkatoen < 18 cent	f	1,80
15 el meubelkatoen < 19 cent	f	2,83
7 el meubelkatoen < 10 cent	f	0,70
26 el meubelkatoen < 15 cent	f	3,90
6 roomdoeken < 11 cent	f	0,66
12 roomdoeken < 12 cent	f	1,44
5 el ruwe katoen < 25 cent	f	1,25
12 el tafelgoed < 40 cent	f	4,80
15 el servietgoed < 11 cent	f	1,65
10 el servietgoed < 15 cent	f	1,50
8 el baragent < 18 cent	f	1,44
10 el molton < 20 cent	f	2,00
4 paar handschoenen < 30 cent	f	1,20
7 paar handschoenen < 20 cent	f	1,40
28 el biber rond(rood?) < 15 cent	f	4,20
10 el biber rond(rood?) < 18 cent	f	1,80
25 el biber rond(rood?) < 16 cent	f	4,00

10 el biber rond(rood?) < 20 cent	f	2,00
25 el amersfoort < 18 cent	f	4,50
10 el rokstof < 23 cent	f	2,30
3 el rand katoen < 12 cent	f	0,36
42 el wit linnen < 35 cent	f	14,70
25 el 2 linnen < 32 cent	f	8,00
8 el 2 linnen < 40 cent	f	3,20
7 el 2 linnen < 30 cent	f	2,10
10 el serviesgoed < 15 cent	f	1,50
20 el ruwe katoen < 16 cent	f	3,20
15 el dril < 18 cent	f	2,25
diverse kantjes < 150 cent	f	1,50
33 el gem. voorschoten < 40 cent	f	13,20
8 el gem. hembden < 70 cent	f	5,60
8 el vietry < 25 cent	f	2,00
1 blauwe kiel < 150 cent	f	1,50
35 el gestr. molton < 20 cent	f	7,00
20 el voering < 12 cent	f	2,40
35 el voering < 17 cent	f	5,95
12 el shirtings < 10 cent	f	1,20
5 el catonnade < 20 cent	f	1,00
2 el meubel < 17 cent	f	0,34
2 el katoen < 10 cent	f	0,20
9 bl. Voorschoten < 42 cent	f	3,78
14 kinderhemden < 30 cent	f	4,20
12 vrouwehemden < 48 cent	f	5,76
13 manshemden < 65 cent	f	8,45
35 el meubel < 25 cent	f	8,75
43 el meubel < 30 cent	f	12,90
20 el pataniere < 35 cent	f	7,00
26 gem. hemden < 70 cent	f	18,20
13 kielen < 150 cent	f	19,80
30 el bl. linnen < 42 cent	f	12,60
16 el bl. linnen < 40 cent	f	6,40
12 el bl. linnen < 35 cent	f	4,20
10 el bl. linnen < 48 cent	f	4,50
6 el bl. linnen < 38 cent	f	2,28

2 el bl. linnen < 30 cent	f	0,60
6 el bl. linnen < 28 cent	f	1,68
5 el catonade < 20 cent	f	1,00
44,5 el blauw linnen < 30 cent	f	13,20
20 el blauw linnen < 32 cent	f	6,40
10 el blauw linnen < 27cent	f	2,70
81 el meubelkatoen < 12 cent	f	9,72
diverse kantjes	f	2,20
16 paar pijen handschoenen < 27 cent	f	4,32
13 kinderschorten < 25 cent	f	3,25
5 borstrokken < 70 cent	f	3,50
3 borstrokken < 150 cent	f	4,50
5 hemden < 80 cent	f	4,00
150 div. zakdoeken < 15 cent	f	22,50
6 potdoeken <17 cent	f	1,02
25 el 2 linnen 5/4 < 16 cent	f	4,00
37 el graslinnen < 15 cent	f	5,55
20 el graslinnen < 25 cent	f	5,00
15 el graslinnen < 30 cent	f	4,50
15 el shirting < 12 cent	f	1,80
3 el linnen < 50 cent	f	1,50
12 el voering < 11 cent	f	1,32
24 el voering < 12 cent	f	2,88
20 el voering < 14 cent	f	2,80
20 el voering < 15 cent	f	3,00
12 el voering < 6 cent	f	0,72
1 tafelkleed < 120 cent	f	1,20
7 vel watten < 14 cent	f	0,98
5 paar pijen handschoenen < 27 cent	f	1,35
28 el stofjes < 20 cent	f	5,60
38 el stofjes < 40 cent	f	15,20
19 el stofjes < 15 cent	f	2,85
15 el paramat < 35 cent	f	5,25
2 el paramat < 60 cent	f	1,20
10 el merinos < 80 cent	f	8,00
1,5 el merinos < 60 cent	f	0,90
50 el voering < 6 2 cent	f	3,25

80 el stof < 35 cent	f	28,00
75 el stof < 25 cent	f	18,75
10 el pique < 25 cent	f	2,50
15 el shirtings < 17 cent	f	2,35
6 el amersfoort < 20 cent	f	1,20
5 el flanel < 15 cent	f	0,75
6 el flanel < 25 cent	f	1,50
8 el gaze < 18 cent	f	1,44
10 el kleedjesstof < 30 cent	f	3,00
5 el servetten < 50 cent	f	2,50
10 el servetten < 30 cent	f	3,00
8 el paramakke < 50 cent	f	4,00
23 el orleans < 17 cent	f	3,91
4 el kamgaren < 100 cent	f	4,00
6 el baai <50 cent	f	3,00
185 el gedruks < 18 2 cent	f	34,225
14 1/2 el gedruks < 15 cent	f	2,175
36 el gedruks < 18 cent	f	6,48
10 el gedruks < 15 cent	f	1,50
35 el biber < 30 cent	f	10,50
10 el katoen < 15 cent	f	1,50
21 el katoen < 20 cent	f	4,20
31 el coutil < 31 cent	f	9,61
10 el servietgoed < 18 cent	f	1,80
2 el matrasstof < 30 cent	f	0,60
36 el 2 linnen < 30 cent	f	10,80
39 el ruwe katoen < 16 cent	f	6,24
2,5 el ruwe katoen < 22 cent	f	0,55
6 el ruwe katoen < 18 cent	f	1,08
8 el ruwe katoen < 12 cent	f	0,96
6 el 2 linnen < 20 cent	f	1,20
30 el baragent < 16 cent	f	4,80
40 el stof < 12 cent	f	4,80
51 el stof < 10 cent	f	5,10
28 el stof < 20 cent	f	5,60
8 el stof < 30 cent	f	2,40
2 el moire < 40 cent	f	0,80

4 tafellakens < 35 cent	f	1,40
3 tafellakens < 50 cent	f	1,50
40 el voering < 12 cent	f	4,80
35 el voering < 10 cent	f	3,50
9 jasjes <100 cent	f	9,00
15 kg peperkoek < 30 cent	f	4,50
9 dekens < 120 cent	f	10,80
3 deken < 160 cent	f	4,80
8 deken < 150 cent	f	12,00
13 dekens < 70 cent	f	9,10
2 rokken < 140 cent	f	2,80
1 rokken < 100 cent	f	1,00
11 rokken < 120 cent	f	13,20
3 rokken < 200 cent	f	6,00
1 rokken < 160 cent	f	1,60
24 el rokstof < 30 cent	f	7,20
8 el rokstof < 33 cent	f	2,64
diverse oude kragen < 100 cent	f	1,00
25 el baragent < 25 cent	f	6,25
90 el biber < 15 cent	f	13,50
35 el biber < 22ent	f	7,70
20 el biber < 20ent	f	4,00
30 el biber < 16 cent	f	4,80
30 el amersfoort < 20 cent	f	6,00
8 el baai < 60 cent	f	4,80
23 el baai < 80 cent	f	18,40
32 el rokstof < 25 cent	f	8,00
20 el rokstof < 30 cent	f	6,00
35 el rokstof < 35 cent	f	12,25
64 el paramat < 60 cent	f	38,40
90 el ruwe katoen < 16 cent	f	14,40
62 el ruwe katoen < 15 cent	f	9,30
55 el ruwe katoen < 18 cent	f	9,90
52 el ruwe katoen < 24 cent	f	12,48
21 fichu's < 40 cent	f	8,40
3 paar handschoenen < 20 cent	f	0,60
1 wollen doek < 250 cent	f	2,50

4 wollen doek < 225 cent	f	9,00
15 wollen doek < 150 cent	f	22,50
10 wollen doek < 70 cent	f	7,00
2 wollen doek < 200 cent	f	4,00
9 wollen doek < 50 cent	f	4,50
18 echarpes < 15 cent	f	2,70
72 ruches < 6 cent	f	4,32
12 mofjes < 15 cent	f	1,80
14 stoppen < 9 cent	f	1,26
15 gummiballen < 10 cent	f	1,50
48 el zijden lint < 6 cent	f	2,88
24 kammen < 9 cent	f	2,16
15 kammen < 6 cent	f	0,90
knoopjes < 30 cent	f	0,30
lepels < 120 cent	f	1,20
diverse kousenbanden < 500 cent	f	5,00
10 el stof < 30 cent	f	3,00
diverse agramenten < 300 cent	f	3,00
1 scharol < 220 cent	f	2,20
gekleurd papier < 100 cent	f	1,00
4 hemden < 70 cent	f	2,80
4 mansbroeken < 60 cent	f	2,40
18 cache-nez < 15 cent	f	2,70
50 kg gedr. appels < 34 cent	f	17,00
5 kg manieren < 52 cent	f	2,60
200 aarden pijpen < 72%	f	1,44
2/3 kist boubon < 120 cent	f	1,20
32 kg rozijnen < 30 cent	f	9,60
41,4 p. tabak AB < 22 cent	f	9,11
27 p. tabak < 22 cent	f	5,94
5,7 p. obuur < 20 cent	f	2,40
7 p. molen < 12 cent	f	0,84
4,7 p. dubbel A < 20 cent	f	0,94
77 p. b`ringer < 22 cent	f	16,94
4 p. b`ringer < 16 cent	f	0,64
21 p. blauwe < 16 cent	f	3,36
14 p. r. eenhoorn < 12 cent	f	1,68

17 p. r. eenhoorn < 10 cent	f	1,70
11 p. Heerenbaai < 16 cent	f	1,76
21 pak lucifers < 7 2 cent	f	1,37
5 pak lucifers < 15 cent	f	0,75
17 pak lucifers < 18 cent	f	3,06
2 kist stijfsel < 450 cent	f	4,50
1 pak wit papier < 150 cent	f	1,50
safraan < 100 cent	f	1,00
foelie < 100	f	1,00
17 pakjes garen < 48 cent	f	8,16
2 pakjes band < 48 cent	f	0,96
spelden < 50 cent	f	0,50
peperkoek < 50 cent	f	0,50
8 pond koffie < 48 cent	f	3,84
blauwsel	f	0,60
4 kg holl. kaas < 60 cent	f	2,40
pruimen	f	0,30
drop	f	1,00
gerst 5 kg < 16 cent	f	0,80
rozijnen	f	0,30
3 kg korenten < 30 cent	f	0,90
1 2 vat vijgen < 300 cent	f	4,50
3/4 pruimetabak	f	3,75
1 kg rozijnen	f	0,30
40 kg koffie < 105 cent	f	42,00
50 kg rijst < 11 cent	f	5,50
30 pakjes chicorij < 2 cent	f	0,60
24 dozen lucifers < 1 2 cent	f	0,36
5 kg grove gerst < 13 cent	f	0,65
8 kg voeder rijst < 9 cent	f	0,72
snuiftabak	f	0,20
1 kistje diversen	f	5,00
thee	f	0,60
diverse op de toonbank	f	5,00
diverse suikerwerk	f	5,00
vier dozen knikkers	f	1,92
20 messen	f	0,35

1 doos drop	f	0,20
vergifte tarwe	f	0,48
poetspomade	f	0,09
10 pijpekoppen < 5 cent	f	0,50
30 pijpen < 2 cent	f	0,60
2 dozen griffels < 30 cent	f	0,60
kleinigheden	f	4,40
sigaren	f	0,48
suikergoed	f	1,08
6 kg griesmeel < 24 cent	f	1,44
10 pond gebrande gerst < 7 cent	f	0,70
6 pond p>te detaillie < 18 cent	f	1,08
diverse borstels	f	3,42
koord	f	1,20
zeemlappen	f	1,60
touwen	f	0,60
bonbons	f	2,60
tafelrozijnen	f	0,24
15 kg knapkaas < 34 cent	f	5,10
9 kg griesmeel < 24 cent	f	2,16
300 pijpen < 72%	f	2,16
10 paar klompenriemen < 4 cen	f	0,40
zwam	f	1,00
3 pak spikers < 30 cent	f	0,90
13 vel schuurpapier < 2 cent	f	0,26
diverse verfstoffen	f	1,00
lampendochten 6 pak < 42 cent	f	2,52
2 kg peperkoek < 34 cent	f	0,68
chocoladepastille	f	1,00
toonbank met winkelopstand	f	25,00
spiegel	f	1,00
lessenaar	f	1,00
2 bascules met gewichten < 50 cent	f	1,00
1 lamp	f	0,50
ad XV totaal	**f**	**1858,33**

I	Op de zolder	f 62,69
II	Op de kamer links boven	f 12,05
III	Op de kamer rechts boven	f 17,45
IV	Op de kamer der maagd boven	f 87,55
V	Op de jongenskamer	f 10,75
VI	Op de kleine voorkamer	f 65,00
VII	Op de grote voorkamer	f 30,30
VIII	In de achterkamer beneden	f 33,60
IX	In de herbergskamer	f 98,60
X	In de kelder	f 80,53
XI	In de keuken	f 25,72
XII	In het bakhuis	f 10,00
XIII	In de schuur en stallingen	f 46,06
XIV	In het magazijntje	f 220,20
XV	In de winkel	f 1858,33
In totaal		f 2658,835
Cassa		f 316,20
Totaal		f 2975,035

Rimburg ± 1920 Dortants Maria Philomina (xWüllenweber)

Vorderingen aan:

Wetzels-Rozenboom Jos.		f	476,16
Cleuskens Renerus	Rimburg	f	19,74
Henskens Leonard	Eygelshoven	f	2,40
Peters Laurens	Ubach	f	2,67
Ploum Mathijs	Ubach	f	4,75
Krechel	Ubach	f	0,81
Dreschers	Ubach	f	7,20
Hanzen wed.	Ubach	f	0,72
Poly-Strang	Ubach	f	2,80
Peters-Hanzen	Ubach	f	4,74
Mertens wed.	Ubach	f	1,96
Keuven-Schröders	Ubach	f	3,25
Sonntag	Marienberg	f	4,30
Pesch Willem	Marienberg	f	16,39
Keuven-Jagers	Marienberg	f	4,74
Mennes Antoon	Broekhuizen	f	11,07
Mennes Joseph	Broekhuizen	f	2,52
Wassen Hendrik	Broekhuizen	f	10,40
Stevens kinderen	Broekhuizen	f	2,32
Hollender Leonard	Broekhuizen	f	7,08
Melchers Hubert	Broekhuizen	f	10,20
Mevissen wed.	Broekhuizen	f	21,48
Kamer wed.	Broekhuizen	f	4,38
Bloemen Mathijs	Broekhuizen	f	5,40
Koch Peter jos	Broekhuizen	f	2,75
Mispelbaum	Broekhuizen	f	4,16
Dohmen wed.	Broekhuizen	f	14,17
Vreuls Hubert	Broekhuizen	f	35,31
Schopen Jan Jos	Broekhuizen	f	28,98
Heinrichs-Gillesen	Broekhuizen	f	2,53
Beismans vader	Broekhuizen	f	32,62
Gillessen Jan Hendrik	Broekhuizen	f	19,80
Frings Jos	Eygelshoven	f	4,38
Mohnen wed.	Eygelshoven	f	23,79
Ritzerveld wed.	Eygelshoven	f	9,69

Henskens Peter	Eygelshoven	f	5,49
Arets zoon	Eygelshoven	f	18,62
Arets-Mardille	Eygelshoven	f	2,06
Arets-Ploum	Eygelshoven	f	3,94
Consten Jacob	Eygelshoven	f	7,35
Consten-Palmen	Eygelshoven	f	9,45
Kleiker	Eygelshoven	f	10,40
Merkelbach	Eygelshoven	f	6,77
Olligs-Cordewerner	Eygelshoven	f	10,71
Reinarts-Arets	Eygelshoven	f	2,30
Handels	Eygelshoven	f	15,73
Kohnen Leonard	Eygelshoven	f	12,29
Thorissen	Eygelshoven	f	5,07
Ortmans-Jurgen	Eygelshoven	f	4,58
Houben	Eygelshoven	f	32,16
Rinkens	Eygelshoven	f	7,86
Ploum Thecla wed.	Groenstraat	f	6,27
Wetsels-Peussens	Groenstraat	f	4,01
Ploum-Hahnen	Groenstraat	f	2,33
Simons	Groenstraat	f	13,36
Pauly Gerard	Groenstraat	f	5,34
Fhhr	Grotenrath	f	5,71
Ehren-Könings	Finkenrath	f	4,02
Ehrens-Savelberg	Finkenrath	f	9,55
Schillings, landbouwer	Palenberg	f	11,29
Schillings, arbeider	Palenberg	f	4,34
Pechholz	Vinck	f	2,46
Plum Martin	Hofstad	f	2,79
Dols	Hofstad	f	3,69
Dammers	Hofstad	f	7,96
Cleuskens Mathijs	Hofstad	f	8,09
Hanssen Leonard	Hofstad	f	9,60
Muters Maria	Hofstad	f	2,12
Panhausen	Hofstad	f	2,44
Senden Jean	Rimburg	f	8,56
Loupen Jos. Zoon	Rimburg	f	1,80
Dömens	Siepenbusch	f	17,00

Custers wed.	Herbach	f	2,40
Akkermans wed.	Herbach	f	13,51
Porsch-Godschalk	Windhausen	f	2,64
Ploum-Steins wed.	Windhausen	f	10,63
Vauberg	Windhausen	f	7,80
Harren	Plitschard	f	0,40
Schafhausen	Plitschard	f	1,46
Bergerhausen	Holthausen	f	0,60
Hall	Holthausen	f	12,64
Bass wed.	Nieuwenhagen	f	22,44
Notermans G.	Overhoven	f	28,80
Joosten Gerard	Brunssum	f	7,33
Joosten moeder	Brunssum	f	8,58
Boymans Koenraad	Broekhuizen	f	30,18
Ritserveld	Scherpenseel	f	6,44
Palmen	Scherpenseel	f	0,24
Keybeck	Scherpenseel	f	31,93
Schonk Johan	Hoven	f	16,53

Totaal **f 1297,91**

Schulden aan:

Valkenburgse Leeuwenbrouwerij		f	5,00
Charles Naus	Maastricht	f	30,86
Kessels Hubert	Maastricht	f	46,30
Van Beneden	Maastricht	f	424,97
Lambrix van Beneden	Maastricht	f	29,70
Wetzels-Pehren	Maastricht	f	26,16
Mausen	Maastricht	f	50,92
Reinarts-Heckmans	Maastricht	f	74,85
Mulder-Ouvree	Maastricht	f	336,90
Mulder-Reinarts	Maastricht	f	1139,95
Elives & C.nie	Maastricht	f	383,47

Franz Zimmermann	Aken	f	122,04
Wignij freres	Luik	f	62,25
Redele	Eindhoven	f	9,00
Savelsberg	Heerlen	f	12,96
H.Wetzels-Van Wersch	Heerlen	f	90,50
Muller	Heerlen	f	34,20
Lemkes	Edam	f	18,00
Van Meyel	Reuver	f	67,43
Haas	Burg Waldnie	f	90,00
Olmans	Eygelshoven	f	30,14
Jacobs	Zutphen	f	20,65
Totaal		**f**	**3106,25**

Geschiedenis van het huis Dortants-Wetzels

Op 4 augustus 1852 verkopen de erfgenamen van Theodorus **Niesters(Nijsters)** gehuwd met Johanna Catharina **Peussens** in het openbaar het van hun ouders afkomstige huis. Dit is gelegen " *te Broekhuizen aan de Kerk"* sectie B 546, groot 2 roeden en 75 ellen. Ook de hierbij behorende tuin sectie B 545, groot 4 roeden en 75 ellen wordt meeverkocht aan **Wetzelaer (Wetzels)** Jan Willem Joseph koopman en herbergier te Rimburg die sinds 1847 gehuwd is met **Leers** Maria Elisabeth. Hij verkrijgt de goederen voor de prijs van f 710,. Enkele maanden later neemt Jan Willem Joseph een lening op van f 400 à 5 % bij landbouwer W.J. Simons te Haanrade. Deze heeft hij nodig om het gekochte huis te verbouwen en uit te breiden. Om zijn schulden te kunnen betalen verhuurt hij vanaf 15-4-1853 een gedeelte van zijn verbouwde huis aan de familie Janssen- Hahnen. In 1879 is volgens de kadastrale legger de oorspronkelijke tuin gesplitst in twee nieuwe nummers.
B 730 wordt met 25 centiaren bij het huis getrokken en B 731 met 4 aren en 50 centiaren blijft tuin.
Het gezin Wetzels-Leers heeft in periode 1847 tot 1870 11 kinderen gekregen waarvan er 5 jong overleden zijn en het laatste kind geboren

wordt in 1870 vijf maanden na het overlijden van de vader. Waarschijnlijk omdat de jongste dochter reeds rond de twintig jaren oud was bij het overlijden van de vader en dus in het gezin de handen uit de mouwen kon steken is de achtergebleven weduwe Leers niet meer hertrouwd.
Hun dochter Maria Philomena **Wetzels,** geb. 1859 huwt in 1877 **Dortants** Joannes Wilhelm Joseph. Deze dochter trekt 5 jaar later met haar man in bij haar moeder. Ook in deze tijd moesten dat soort zaken goed geregeld worden. Er wordt dan ook op 2-2-1882 een huurovereenkomst opgesteld. Het gezin Dortants-Wetzels huurt voor negen jaren tegen een huurprijs van f 15 per jaar " *een gedeelte van het door haar verhuurster bewoonde, te Rimburg naast de kerk gelegen, met huisnummer vijf beteekend huis, bestaande in de twee op de eerste verdieping langs de straat gelegen kamers en de daaraan liggende kamer, wier venster op de mistplaats uitkomt, benevens het bakhuis en de onverdeelde helft van de daaraan liggenden tuin en de idem helft der schuur en stalling.* "
Enkele maanden later in datzelfde jaar verkoopt de wed. Wetzels-Leers de gehele inboedel van het huis aan haar schoonzoon J.W.J.Dortants. Tevens wordt er een nieuw huurkontract opgesteld waarbij het gehele huis aan de schoonzoon voor de komende 10 jaren wordt verhuurd.Verhuurster is inmiddels verhuisd naar het huis ernaast dat eigendom is van de familie Hahn-Botterweck.
In de jaren 1890 en 1891 verkopen de kinderen en erfgenamen van het echtpaar Wetzels-Leers hun aandeel in het huis aan hun schoonbroer J.W.J. Dortants.
Het gezin Dortants-Wetzels heeft nu de zaak geheel overgenomen. Naast de winkel is er ook een kamer ingericht als café. Elf kinderen worden er geboren waarvan er drie jong sterven en Mathieu Dortants geestelijk gehandicapt door het leven moet gaan.Volgens Paul Collong die in een niet gepubliceerd manuscript het leven in Rimburg rond 1908 vast heeft gelegd, was er in het café alles mogelijk behalve het aanraken van de bij de ingang staande zeer oude antieke klok.Wanneer in 1937 het echtpaar Dortants-Wetzels hun diamanten huwelijksfeest viert heeft hun schoonzoon Frans **Stephanblome** gehuwd met hun dochter Josephine(Fien) de zaak inmiddels overgenomen. Aangezien Franz Stephanblome en zijn zwager Contzen Herman Joseph de duitse

nationaliteit bezitten wordt op hun vermogen na de oorlog beslag gelegd door het Nederlands Beheerinstituut en moeten zij het land verlaten. Ook een verklaring van de toenmalige burgemeester Geuljans dat hij gedurende de oorlog herhaaldelijk bij Stephanblome naar de engelse zender heeft geluisterd kan de uitzetting niet voorkomen. Aangezien het huis in de Brugstraat en de overige onroerende goederen nog onverdeeld zijn na het overlijden van Dortants J.W.J. in 1938 en Wetzels M.P. in 1942, moet er in 1950 worden overgegaan tot een openbare verkoop van de goederen. Deze vindt plaats op dinsdag 6 juni 1950 in het café van de heer A.Lemmens, Brugstraat 14 thans der Eck. De overige kinderen kopen het huis en de goederen weer terug en betalen via een lening op deze goederen de schuld aan het Beheersinstituut.
Het huis wordt nu verhuurd aan de heer C. Paasen die er zijn bedrijf Ferro en Non Ferro in vestigt.Hij maakt er voornamelijk beugels ter bevestiging van dakgoten. In 1967 verkopen de erven Dortants het huis aan de heer Paasen.
Eind 1968 verkoopt de heer Paasen, die inmiddels is gestopt met zijn bedrijf, het huis aan J.Dohmen uit Rimburg. Deze verkoopt het op zijn beurt in 1984 aan H. Beckers en A.Melchers die het pand afbreken en er nieuw dubbel woonhuis op bouwen.

Gebruikte bronnen:

Familiearchief Dortants

Hub Dortants
Kerstmis 1999.

Rimburg 1920 Familie Dortants-Wetzels

Van Witte bioscoop tot Landgraaf Theater.

Hub Dortants

In 1895 werd de eerste publieke bioscoopvoorstelling gegeven. Voor een uitgelezen publiek vertoonden de gebroeders Lumière in het sous-sol du Grand Café au Boulevard des Capucines hun films "Arrivé d'un train en gare de la Ciotat" en een film over het uitgaan van de Lumière-fabrieken te Clermont-Ferrand. Al snel na deze eerste voorstelling ontstonden de op kermissen rondreizende bioscopen, die het publiek

deze grootse nieuwe uitvinding wereldkundig wilden maken. Als gevolg van de volle tenten op de kermissen waagden ondernemende "cinematografen" de stap om zich in de dichtere bevolkingscentra te gaan vestigen. Eerst in bestaande zalen, later in speciaal daarvoor gebouwde theaters, de bioscopen.

In de ten gevolge van de opkomst van de mijnbouwindustrie snel groeiende oostelijke mijnstreek bleek het naar de film gaan een aangename ontspanning.
In Heerlen vonden reeds voor 1900 voorstellingen op de Veemarkt plaats waarbij "Levende Photographien weergegeven door een kinematograaf " werden vertoond.
De eerste vaste plaats voor vertoning van bioscoopfilms was vanaf 1909 in de daarvoor gehuurde zaal achter Hotel de Gouden Leeuw aan het Wilhelminaplein.

In 1919 start Willem Joseph Peters, 22 jaar oud, als ondernemend jongeman met de vertoning van stomme films in de van de fanfare Eendracht gehuurde fanfarezaal te Waubach. Deze zaal, gelegen in de Kerkstraat, voorheen Misweg,sectie B 2687 groot 3 aren 20 ca., werd in 1904 door de inwoners van Waubach gebouwd. Haast elke inwoner uit de parochie droeg het zijne er toe bij. Het terrein, waarop de zaal gebouwd werd, werd door de toenmalige pastoor afgestaan. Het uitgraven van de fundamenten, het vervoer van zand , cement,stenen etc. verrichtten de boeren uit Waubach. Het zou een geschenk worden van de bevolking uit Waubach aan de fanfare Eendracht, welke in 1883 was opgericht. Het gebouw werd gebruikt als repetitielokaal,concertzaal en voor het geven van diverse uitvoeringen. Enige tijd later kocht de fanfare een passende aankleding in de vorm van coulissen.
Tijdens de eerste wereldoorlog werd de zaal inwendig door een gevluchte Joods Duitse schilder geverfd. Het is deze zaal die later inzet zou worden van een slepend conflict tussen W.J.Peters en de fanfare.

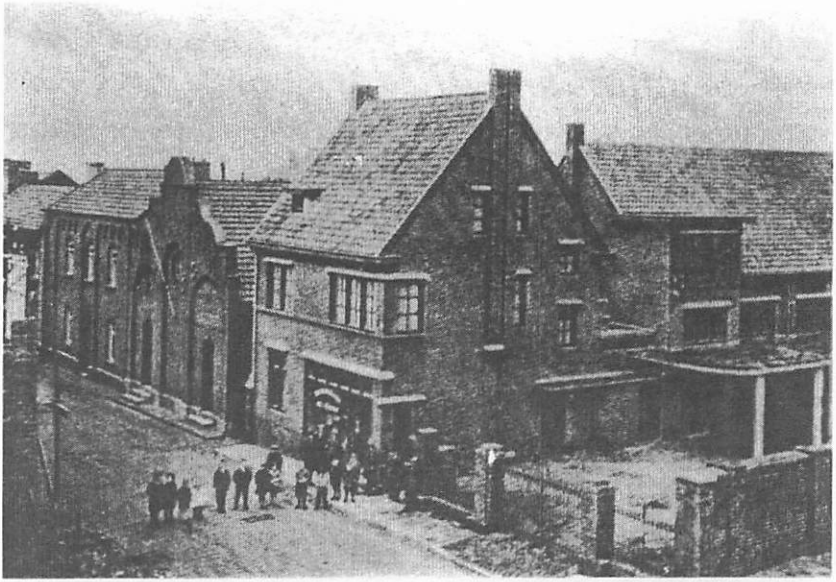

Foto fanfarezaal

In het begin van de twintiger jaren nam W.J.Peters de leiding over van de bioscoop te Eygelshoven . Het was toen de heer Jup Wetzels die met een te Heerlen gekochte 16 mm projector filmvoorstellingen begon in de gehuurde fanfarezaal. De heer Akse, een te waubach wonende elektriciën, werkte bij hem als operateur. Het vertonen van films vond enkel op zaterdag en zondag plaats. De films werden van het Amsterdamse verhuurbedrijf Nordisk gehuurd. Voor de muzikale omlijsting van de stomme films werd vaak gebruik gemaakt van een Duits orkest.

No. 391

NEDERLANDSCHE BIOSCOOP-BOND

Laatstelijk goedgekeurd bij Koninklijk Besluit d.d. 14 October 1938. No. 54

Bureau: ACHTERGRACHT 19 bij het Frederikspleln — AMSTERDAM-C.

TELEFOON BONDSBUREAU 32453 (na 6 uur n.m. 29341)

TELEFOONNUMMERS FILMBEURS 48068 - 48358 - 46166

Bankier: INCASSO-BANK POSTGIRO 130660

BEWIJS VAN LIDMAATSCHAP

VOOR DEN HEER P. Peters

DIRECTEUR

LEIDER Grand Theater

TE Ubach o/Worms

Handteekening v.d. Houder: De Directeur v.d. N. B. B.:

Dat de geestelijkheid van Waubach in die tijd niet gelukkig was met filmvoorstellingen direct naast hun parochiekerk moge duidelijk zijn. Er werd dan ook regelmatig op de preekstoel hard van leer getrokken tegen deze onzedelijke instelling waar actrices te zien waren met ontblote onderarmen! Het is deze hetze die veel gelovigen deed besluiten om de filmvoorstellingen niet meer te bezoeken . J.Wetzels was dan ook genoodzaakt om midden twintiger jaren zijn film-activiteiten te staken. Hierna lag de zaal enige jaren braak en werd niet gebruikt.
Aan het eind van de twintiger jaren verhuurde de vereniging de zaal aan Dominikus Joseph Peters de vader van mijn grootvader Willem Joseph Peters die de zaal direct daarna huurde. Tot eind dertiger jaren vonden de filmvoorstellingen in de ***Witte bioscoop*** plaats. Daarna werd de naam ***Grand Theater*** .

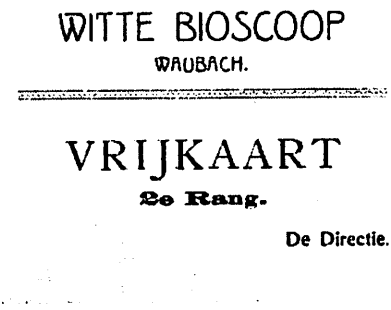
WITTE BIOSCOOP
WAUBACH.

VRIJKAART
2e Rang.
De Directie.

De huur bedroeg toen f 25,- per maand! Het bestuur van de fanfare Eendracht had de zaal inmiddels laten verbouwen en had daarvoor een hypotheek ten bedrage van f.4200,- à 4% opgenomen bij de Heer Thijsse-Klasens te Eijgelshoven. Voor het gehele bedrag stonden vier personen borg. 1. Johannes Hubertus Heinen(1865-1958); 2. Joseph Hubertus Crijns (1873-1955); 3. Joseph Dominkus Hubertus Reinartz(1870-1943) en 4. Matheus Vijgen(1895-1942).

Om in de moeilijke vooroorlogse jaren aan hun verplichtingen te kunnen voldoen werd de zaal zelfs gebruikt voor het geven van dansavonden. Aangezien een deel van het bestuur van de fanfare in het kader van de mobilisatie eind jaren dertig onder dienst moest werd het steeds moeilijker om als vereniging aan hun financiële verplichtingen van de hypotheek te kunnen voldoen. Daarbij kwam dat, na de inval van de Duitsers in mei 1940, de fanfare vreesde dat de Duitsers beslag zouden leggen op de zaal omdat ze zich niet hadden aangesloten bij de Kulturkammer waardoor ze ook al hun instrumenten hadden moeten inleveren. In deze crisistijd voor de fanfare speelde men met de gedachte de fanfarezaal te verkopen. Dit kwam W.J. Peters, die vroeger zelf bij de fanfare gespeeld had , ter ore.
Het bestuur van de fanfare had inmiddels informeel besloten om de zaal over te dragen aan de borgen, waarbij de heer Vijgen als voorzitter fungeerde , die de zaal zouden moeten verkopen. Vooruitlopend op de formele besluitvorming in de bestuursvergadering van de fanfare van 11 augustus 1940, waarbij de overdracht aan de borgen alsmede de opzegging van de huurovereenkomst met W.J.Peters per 1-9-1940 werd vastgesteld, had de heer Vijgen in mei 1940 de heer Peters mondeling gevraagd of hij als voornaamste huurder van de zaal deze wilde kopen. Peters was bereid de zaal voor een prijs van f. 4230,- over te nemen.
In augustus 1940 nemen de andere drie borgen Reinartz, Crijns en Heinen kontakt op met kapelaan Pinckaers om hem de zaal te verkopen.De problematiek van katholieke kerk versus moraal die midden twintiger jaren de heer Wetzels zijn filmvoorstellingen had beëindigd stak weer opnieuw de kop op.De latere pastoor Pinckaers zag de bui al hangen . Een bioscoop vlak naast de kerk was uit den boze. Het gevolg was dan ook dat Peters, na opzegging van zijn huur per 1-9-1940, na diverse verzoeken om de zaal te leveren, zoals mondeling overeengekomen was, naar de rechtbank stapte om via deze weg levering van de zaal te bewerkstelligen. Op 13 februari 1941 werd de fanfare bij verstek veroordeeld om de zaal binnen een bij vonnis te bepalen termijn over te dragen aan de heer Peters. Hierop schreef de fanfare een bestuursvergadering uit voor 22 maart 1941. In deze vergadering werd besloten om verzet aan te tekenen tegen het verstekvonnis. Dit vond plaats door de Mr. R van Oppen, advocaat en procureur te Heerlen.

Op 20 april 1941 verklaarde de arrondissement rechtbank te Maastricht het verzet nietig.
In de hierna volgend algemene ledenvergadering van de fanfare traden de bestuursleden Plum en Vijgen af en werden vervangen door A.Frehen en J. Notermans. Tevens werd besloten om verzet aan te tekenen tegen de laatste uitspraak van de rechtbank. Het proces resulteerde in een uiteindelijke verkoop van de fanfarezaal aan W.J.Peters op 12 februari 1943 nadat de fanfare op 5 november 1942 was veroordeeld tot levering van de zaal . In 1948 werd de verkoop nogmaals in een proces verbaal van zwarigheden en in 1953 in acte van bekrachtiging ener verkoop vastgelegd
In het laatste oorlogsjaar werd de bioscoop door de SS Nebenstelle te Heerlen gevorderd waarbij in de overeenkomst expliciet werd aangegeven dat " es verboten ist ,bekannt zu geben, von wem zu welchem Zwecke das Theater gefordert ist". Na de bevrijding van Waubach in september 1944 werden de geallieerde frontsoldaten in het Grand Theater voorzien van filmvoorstellingen waarbij hoofdzakelijk liefdesfilms vertoont werden waarna de soldaten weer "gemotiveerd" naar het front konden terugkeren. In het begin na de oorlog waren er nog problemen met de distributie van films waardoor er in de tweede helft van het jaar 1945 regelmatig geen voorstellingen konden plaats vinden. Doch langzamerhand keerde de regelmaat in het alledaagse leven terug en konden de filmvoorstellingen normaal plaats vinden van vrijdag tot en met woensdag terwijl op zondagmiddag een kindervoorstelling werd gegeven. Aangezien er op het gebied van de ontspanning direct na de oorlog weinig te doen was liepen de zaken voortreffelijk. Begin jaren vijftig ontstonden de eerste ideeën om de bioscoopzaal te verbouwen. Het duurde nog tot eind 1954 alvorens de tekeningen bij de gemeente werden ingediend. Bij besluit van 16 maart 1955 werden deze door burgemeester en wethouders van Ubach over Worms geaccordeerd. In de maanden die nu volgden werd het bioscoopbedrijf tijdelijk verplaatst naar de zaal Dörenberg aan het Stenenkruis waar de filmvoorstellingen doorgang vonden terwijl de fanfarezaal op de buitenmuren na geheel werd afgebroken. De verbouwing van de zaal vond plaats door het aannemersbedrijf J.Peters een broer van W.J. Peters. De nieuwste snufjes werden toegast of aangebracht. De zaal werd lager gelegd waardoor er een kuipvorm

ontstond waardoor iedere bezoeker ongehinderd de gebeurtenissen op het witte doek kon volgen.De wit geschilderde voorgevel die in beton was opgetrokken vormde een warm kontrast met de fel rode neonverlichting . De zaalcapaciteit werd uitgebreid van 400 tot 500 zitplaatsen. Het cinemascoopdoek met nieuwe geluidsapparatuur en nieuwe projectoren zorgden er voor dat het theater niet onderdeed voor de bioscopen uit de grote steden.

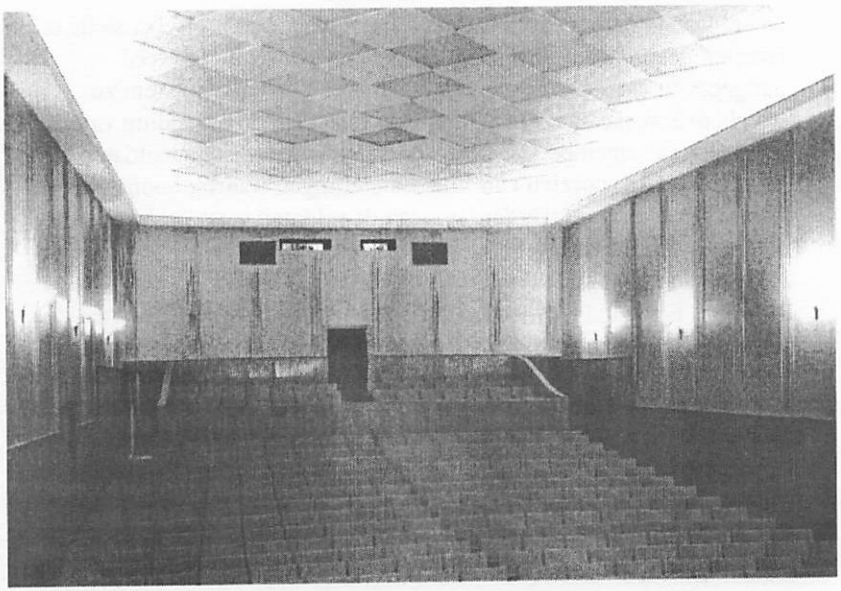

De officiële opening van het geheel verbouwde Grand Theater vond plaats op donderdag 19 januari 1956 door burgemeester J.J. Hermans. Na diverse toespraken en een serenade van de fanfare St. Elisabeth(waar W.J.Peters voorzitter bij was) uit de Groenstraat werd de film "Avontuur in Hong Kong" met Clarc Gable en Susan Hayward in de hoofdrollen vertoont.

Na het overlijden van W.J.Peters op 9 januari 1962 werd het bioscoopbedrijf voortgezet door zijn weduwe "ut Petesch Goes".
Na de naoorlogse opbouwperiode begon in de zestiger jaren steeds meer de toename van de welvaart merkbaar te worden. De opkomst van televisie en toename van de gemotoriseerde mobiliteit van de bevolking zorgden er voor dat het bioscoopbezoek langzaam maar zeker begon af te nemen. Men wachtte niet meer op de vertoning van nieuwe films in de gemeente Ubach over Worms maar ging naar de grote steden Heerlen en Maastricht waar nieuwe films steeds maanden eerder werden vertoont.
Eind 1964 droeg A.Peters-Beckers het bioscoopbedrijf over aan haar schoonzoon W.P.P. Dortants . Deze had bij zijn huwelijk in 1944 het café in de Groenstraat van zijn schoonouders overgenomen dat nu verhuurd werd aan de Amstelbrouwerij.
De bezoekersaantallen liepen echter steeds verder terug en in april 1984 zag hij zich genoodzaakt de bioscoop te sluiten. Een koper voor het gebouw was moeilijk te vinden en zo bleef de zaal enkele jaren leeg liggen.

In februari 1987 werd de bioscoop alsnog verkocht aan de initiatiefgroep Kultuurcentrum Grand Theater Landgraaf onder voorwaarde dat deze de financiering rond zou krijgen voor 31 augustus 1987. De grote animator achter deze groep was John van den Berg van Nieuwenhagen .Deze initiatiefgroep werd spoedig na de koopakte omgezet in de Stichting "Grand Theater" die als doelstelling had een podium te zijn voor het culturele leven in de gemeente Landgraaf. Hiervoor wilde men het theater aankopen en verbouwen. De benodigde financiën in de vorm van een gemeentesubsidie van f 100.000,- kwamen echter niet vrij waardoor de koop niet doorging. De stichting kreeg na verloop van tijd wel de beschikking over het oude kerkje in de Kerkberg. De verbouwing hiervan werd wel financiël haalbaar geacht. Voor de inrichting van het kerkje kocht de stichting van de erven Dortants de gehele inboedel van het nog steeds leeg staande Grand Theater. De inboedel bestond uit de neonverlichting ,stoelen, projectoren en alle overige elektrische apparatuur. De aanvankelijk op het oude kerkje aangebrachte neonverlichting Grand Theater van de oude bioscoop werd na interne problemen binnen de stichting verwijderd en vervangen door de naam ***Landgraaf theater.***
Op 4 juli 1989 werd de bioscoopzaal uiteindelijk verkocht aan de gemeente Landgraaf die hem zou slopen voor de bouw van winkels en woningen. Op 24 november 1990 viel definitief het doek toen het bioscoopgebouw te samen met de daarnaast gelegen kosterswoning werden gesloopt.

Bron:
Familiearchief Dortants
Archief H.Goossens
Limburgs Dagblad 21-01-1919, 20-01-1956, 28-12-1985
Limburger Koerier 19-07-1895,11-04-1903,10-11-1910, 20-11-1912, 24-11-1910, 06-12-1913, 14-06-1913

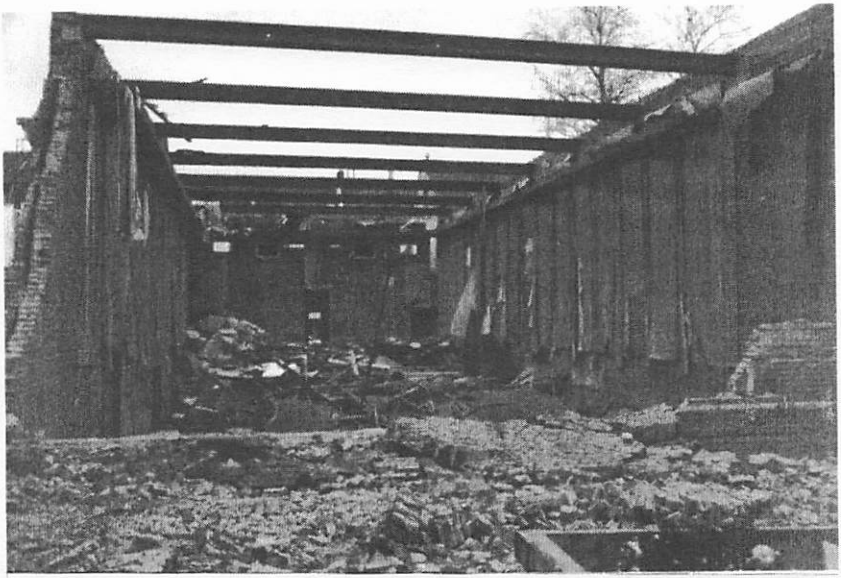

Afbraak bioscoop

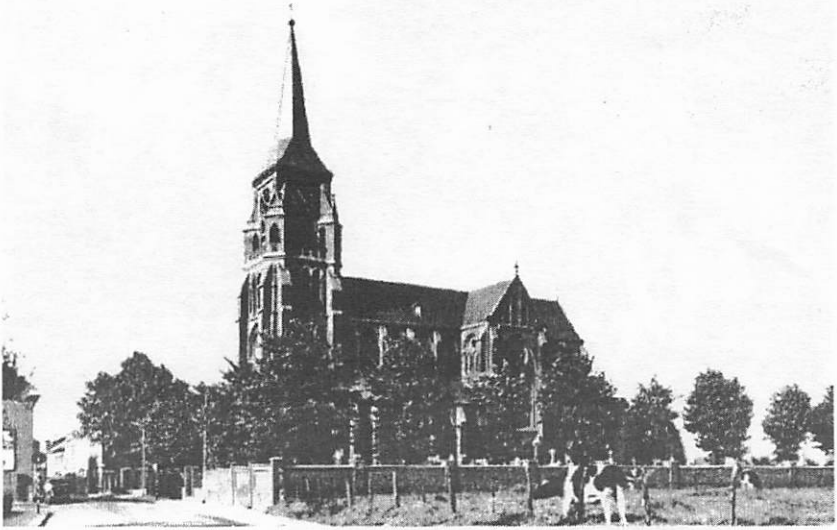

Schoolfoto uit ± 1955 Sint Aloysius, Gatestraat Nieuwenhagen.
Op de foto o.a. onderwijzer Wiel Heinen , links onder Hans Rade ,
onderste rij 5e van rexhts Jaques Huth, bovenste rij 4e van rechts
Harrie Mulders

in het licht van de historie van
het onderwijs van Nieuwenhagen

De ontstaansgeschiedenis van

R.K. Basisschool

door M. Quaedflieg

1. De tijd vóór 1850

Op 12 augustus 1850 opende Meester Reumkens (geen onbekende naam, nietwaar..!?) voor het eerst de deuren van de gloednieuwe openbare school van Nieuwenhagen aan de Hereweg. Een mijlpaal, zo lijkt het.
Maar deze nieuwe school was zeker niet de eerste in het dorp. Uit oude stukken blijkt, dat er in 1694 al een staatsschool was in Nieuwenhagen, die toen mogelijk al 30 jaar of langer bestond.
De oudst bekende schoolmeester van Nieuwenhagen was Francois Kreuger. Hij was officieel aangesteld op 14 augustus 1744 door de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden. Nieuwenhagen viel toen nog onder het bestuur van de hoofdbank Heerlen; de schoolmeester kreeg behalve het schoolgeld dat de kinderen moesten betalen een deel van zijn loon van de schout en de schepenen van Heerlen. Daarnaast kreeg hij tevens een toelage van de 'Kerckenraedt der Gereformeerde Gemeente' voor het lesgeven aan de arme kinderen, waarvan de ouders geen schoolgeld konden betalen. Omdat de schoolmeester door de 'Staatse' overheid was aangesteld, was deze school dus een echte staatsschool.

Katholieken en Protestanten

Practisch alle 900 inwoners van Nieuwenhagen waren rooms-katholiek. Maar schoolmeester Kreuger niet. Katholieken werden door de Nederlandse overheid zwaar gediscrimineerd. Ze mochten niet in een officiële betrekking aangesteld worden. De 'protestanten' maakten op alle gebieden de dienst uit. Katholieke scholen waren verboden.
En wat voor de scholen gold, dat was ook op de kerken van toepassing. Want ook nieuwe katholieke kerken mochten niet op Nederlands grondgebied gebouwd worden. Daarom bouwden de mensen van Nieuwenhagen in 1745 hun kerk 'in het buitenland', aan de andere kant van de landsgrens, die toen werd gevormd door de Schanserweg en de Rötscherweg. Dat noemde men toen nog 'Spaans gebied'; ondanks het feit dat dit voormalige land van de katholieke koningen van Spanje al sinds 1713

onder Oostenrijks bestuur stond: aan de 'Spaanse' kant aan de grens dus. Daardoor kreeg de plaats waar die eerste kerk (nu het patronaat) gebouwd werd in de volksmond de naam 'het Spaans Kentje'...

Muf en bedompt

Scholen van vroeger zijn in geen enkel opzicht te vergelijken met de tegenwoordige gebouwen. Grote ramen, ventilatie, toiletten; daar was in die jaren bepaald geen sprake van !
Het 'Schoolhuys' bestond meestal uit een wat ruimere huiskamer met kleine raampjes, die vaak nog niet eens open konden ook. Hier zaten zo'n 50, 70 of meer kinderen op elkaar gepropt. Wat er in zo'n ruimte voor 'n lucht hing, dat laat zich raden... Als iemand 'naar het toilet' - men noemde dat destijds doorgaans 'sijn waeter maecken' - moest, dan kon hij naar buiten om zijn behoefte te doen op de mesthoop of ergens in 'n hoekje in de wei...
En mooie schoolboekjes..? Die waren er ook nog niet. De kinderen schreven (of liever 'krasten') met een griffel op een lei, want papier was te kost-baar. Het was echt geen pretje, zo'n school van vroeger.

Handtekening van de schoolmeester...

Meester Bogmans

In 1775 werd meester Kreuger opgevolgd door de 26-jarige Jan Bogmans. Het is bekend, dat deze in de Dorpstraat woonde naast de smidse van Reinier Jongen. Mogelijk had ook Francois Kreuger hier al school gehouden, maar dat is niet met zekerheid te zeggen.
Jan Bogmans was geboren in Schimmert en getrouwd met Leentje Niessen van Heerlen. In 1783 werd Leentje zo ziek dat ze stierf. Ze was 30 jaar en liet vier kinderen na. Datzelfde jaar nog hertrouwde Jan Bogmans toen met Elske Ringers, 21 jaar oud. Er kwamen nog vijf kinderen bij, die allemaal gedoopt werden door de dominee van Heerlen.

Meester Bogmans had dus een groot gezin. Maar dat was in die tijd met de meest gezinnen het geval.

In de herfst van 1795 werd Nieuwenhagen bezet door de Franse troepen en als onderdeel van het 'Departement de la Meuse Inférieure' ingelijfd bij Frankrijk. Jan Bogmans vertrok uit Nieuwenhagen. Het staatsschooltje in de Dorpsstraat werd gesloten.
Het zou vervolgens meer dan vijftig jaar gaan duren voordat er weer een nieuwe rijksschool in Nieuwenhagen zou komen. En dat zou heel wat voeten in de aarde gaan krijgen...

Alex Jongen

Maar of de dorpsjeugd nu helemaal zonder school kwam te zitten? Dat was niet het geval. In 1806 treffen we in een akte van de Burgerlijke Stand van Nieuwenhagen de naam aan van Alexandre Jongen, die officieel het beroep uitoefende van 'mâitre d'école' (de franse benaming voor schoolmeester; we waren immers Franse staatsburgers!). Hoewel de gemeentelijke archieven hierover verder niets meer prijsgeven, moeten we toch aannemen dat deze 36-jarige Alex Jongen in deze jaren de dorpsjeugd onderwezen heeft. Net zoals Kreuger en Bogmans gewoon in een kamer aan huis, eveneens in de Dorpstraat.
Het schoolgeld dat de kinderen moesten betalen zal zeker te weinig zijn geweest om van te kunnen leven. Zo was het nu eenmaal gesteld met de meeste schoolmeesters die een eigen schooltje hadden. Ze moesten regelmatig her en der het nodige 'bijklussen' om enigszins in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Zo was Alex Jongen uit de Dorpsstraat eveneens barbier. Onder deze beroepsaanduiding komt hij tenminste voor op een lijst van 1815, toen hij klaarblijkelijk alweer schoolmeester 'af' was.

Uithuilen en opnieuw beginnen

Omdat onderwijzers als Alex Jongen alleen maar les gaven aan kinderen van mensen 'die het konden betalen', vielen de armen tussen de wal en het schip. Een doorn in het oog van het gemeentebestuur. Als er een rijksschool zou zijn, dan zou er van overheidswege geld beschikbaar komen om ook de armen van het onderwijs te kunnen laten meeprofiteren.
Na het vertrek van de Fransen probeerde men daarom opnieuw een rijksschool van de grond te krijgen. Allereerst moest er een gebouw komen dat zou voldoen aan de nieuwe richtlijnen. Daarvoor moest echter diep in de gemeentekas getast worden: een geldkist, waarvan de bodem echter voort-durend zichtbaar was.
Nieuwenhagen was een arme gemeente.
'Men' (de gemeenteraad) vroeg meester Bogmans terug te keren om dan maar ergens in een particulier huis als gemeentelijk onderwijzer aan de

Een brief van meester Bogmans aan schout en schepenen van Heerlen, waarin hij 'ootmoedeleijk' vraagt voor twee tafels, een stoel en een stoof met pijpen...

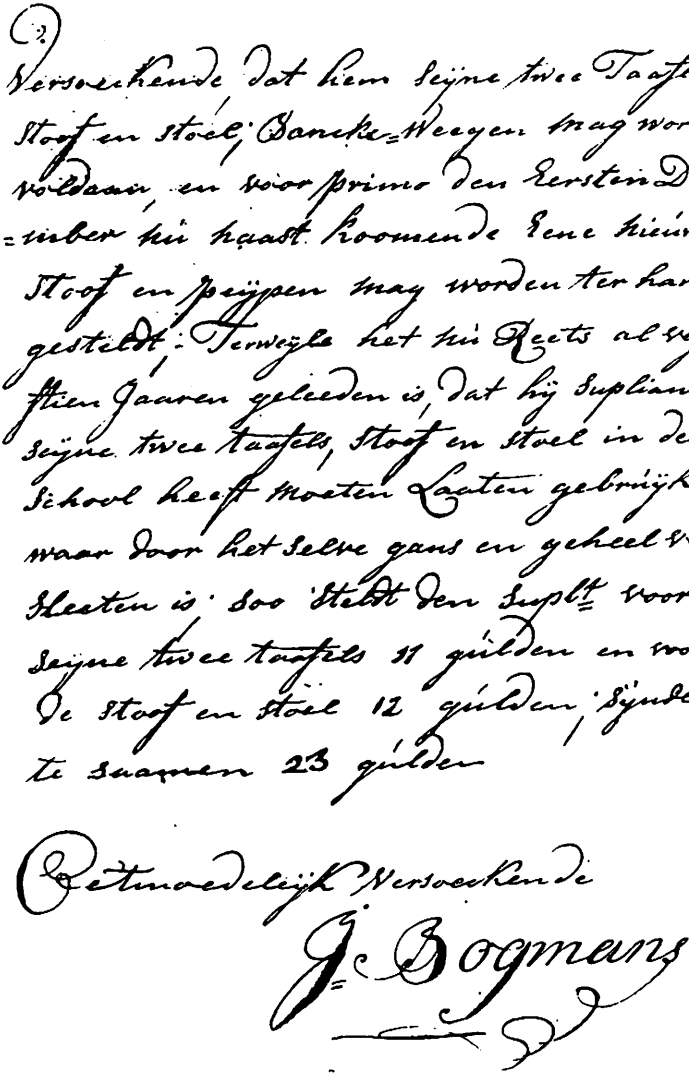

(?)

Versoekende dat hem Seijne twee Taaffels
Stoof en stoel, Danckx=Weegen mag worden
voldaan, en voor primo den Eersten Dec=
=imber hij haast komende Eene Nieuwe
Stoof en pijppen mag worden ter hande
gestelt: Terwijle het hij Reets al vij=
ftien Jaaren geleeden is, dat hij Supliant
Seijne twee Taaffels, Stoof en stoel in de
Schoel heeft moeten Laaten gebruijken
waar door het Selve gans en geheel ver=
Sleeten is: Soo Stelt den Suplt voor
Seijne twee taaffels 11 gulden en voor
De stoof en stoel 12 gulden, Sijnde
te saamen 23 gulden

Ootmoedelijk Versoekende
J. C. Bogmans

Uit het Hervormde kerkregister van Heerlen

Den 15 November is gedoopt een Zoontjen van Johannes Bogman Schoolmeyster te Nieuwenhagen en Johanna Helena Niessen echtluiden, en is genaamt Johannes Peter: Peters was Johannes Bogman, Stuander in Zelvs plaats Peter Schyver, Pate was Elisabeth Spiegely, in haare plaats Stond Anna Cathrin Berkhof huysvrouw wylen Hermanus Niessen.

De doop van een zoontje...

Den 13 Maart 's Nademiddags om 2 uren is overleden in den Ouderdom van 70 jaaren 8 dagen Den Johanna Helena Niessen Huisvrouw van Johannes Bogman Schoolmr op Nieuwenhagen

Het overlijden van Leentjes Niessen, 'huisvrouw van Jan Bogmans'

Dat heden morgen ten drie uren Johan Bogmans oud negen en zeventig jaaren, Schoolonderwyzer alhier te Heerlen woonende, wedenaar van wylen Helena Niesten, man van Elisabeth Ringers, zoon van wylen Jakob Bogmans en van wylen N. N in zyn huis te gemeld Heerlen gelegen overleden is.

Burgerlijke stand Heerlen 1826: het levenseinde van een schoolmeester...

slag.te gaan. Men vond, dat de meester 'seyn post steeds trouwelijck bedient' had.
Uit een stuk van 1817 bleek er toen echter geen officiële onderwijzer meer in het dorp te zijn geweest. Niet dat 'de meester' inmiddels gestorven zou zijn, nee. Jan Bogmans stierf pas in 1826 als 'schoolonderwijzer te Heerlen'. 79 jaar oud. "Pensioengerechtige leeftijd" was in die dagen nog een onbekend begrip...

Zo tekende meester Jan Bogmans

Het schooltje van Boermans

Intussen bleven er voortdurend lieden proberen een eigen schooltje van de grond te krijgen. Een van hen was Johan Nicolaas Boermans, woonachtig aan de onderste Hereweg, toen nog Putstraat genoemd.
Dat er nooit een school bestaan heeft waarover alle ouders unaniem tevreden zijn, dat is een bekend gegeven. Ook de school van Boermans vormt hierop geen uitzondering.

Toen op 13 september 1821 het raadslid W. Janssen bij ex-burgemeester J.S. Römkens - alias d'r Dikke Meier - aanklopte om zijn beklag te doen over 'den opgeblaesene Boermans' werd besloten een officiële brief te schrijven aan de schout (burgemeester), D.W. Smeets.
Was deze actie slechts het voortvloeisel van een burenruzie? Zowel Janssen als Römkens waren immers naburen van Boermans. Willem Janssen bewoonde de 'Kiets', gelegen op 50 meter afstand van Boermans in de richting van de kerk, terwijl Römkens eveneens in dezelfde straat woonde, zo'n honderd meter hogerop tegenover de in dat jaar pas klaargekomen dorpsput op het Bergske. Deze Römkens kent overigens markante nakomelingen; ondermeer is hij de bet-overgrootvader van de tegenwoordige bisschop van Roermond, mgr. F. Wiertz. Dit echter terzijde.
Omdat Willem Janssen zelf de schrijfkunst onvoldoende machtig was (hetgeen beslist geen schande betekende in die dagen) vond hij met medewerking van Römkens iemand - een gemeenteambtenaar? - bereid om voor hem de schrijfveer te hanteren teneinde de 'misbruyken' van Boermans eens onomwonden zwart op wit aan de kaak te stellen. En dat in verre van diplomatieke bewoordingen!

Den Heer Schmidt Nieuwenhagen den 18 September 1821
Schout der gemeente van
Nieuwenhagen

Mijn Heer!

Nimmits Janssen dezen Morgen Noen de Heer maal mij hom t. te
Verwachtigen en komt te Stabroeken uw te assisteeren de Mes.
Cruijsheen Stelkte den opgeplaatsene en Superintendent Boermans
aen Zijne Huijs als Leerlinth uijt oorsente het Stelsse Heer à Zijf
maal ter School getoneen gedog niet en heeft maer Zijne
insbruijkelee genoemen Stulke Mensch is niet Waerdij genog
om eenige aangeloje in eene gemeente te bedienen Janssen Heer
Hoch Vriendelijk Van Volgens afspraak uw Heer te Stabroeken en
te Holden aen uw Voordrag in de laste Vergaedering aen ons gedaen
Hoo Zijne ongecautioneerde School maer iens tot gedaen Woord Hoo
Hoo hij geuis Stel andere sentimente Zijgen Heer te om hij is geene
Instruijeteur maer Stel eene Recteur en opstelder van alle
Skoole en Boosheije en Janssen Heer dat hij Stulke misshandeling
niet Hoo en Laet en tot Lasten Van Waerheij heeft hij gepraeten
Dwarte dezen Brief Stelst te Stabroeken en Zijft en Vervoegtenij Van
de Spoedige Exactie uijt Hoering en groete uw Hielmael uw Dw
w: Janssen

J. S. Janssen

Nieuwenhagen 14. 7ber 1821
aan den Heere J. N. Boermans
te Nieuwenhagen

Vernomen hebbende dat uw
alhier openlijk aan de
jeugt onderwijs geeft en
geheel als Schoolmeester
wilt fungeeren, zo komen
ik uw hier by eenige
aantemaning, vanstonden
aan, uw School te sluiten,
by gebreek hier aan te
voldoen, zal ik strenge
maatregels tegens uw
gebeuren

Smeets.

Opwikeler...

Janssen beweerde dat hij zijn kind vier à vijf dagen naar school gestuurd had, maar dat het niet in de les toegelaten was; waarschijnlijk als gevolg van eerdere misdragingen die tot een handtastelijke schrobbering geleid hadden. Hij oordeelde dat Boermans 'niet waerdig genoeg' zou zijn om zijn werk uit te oefenen. Hij verzocht de Schout ervoor te zorgen dat 'de ongeauthoriseerde school maar eens toe gedaen' zou worden. In zijn ogen was Boermans geen onderwijzer, maar een 'revoeltoir' personage en een 'opwikeler van Vraek en Boosheyd'!
Schout Smeets liet er geen gras over groeien. Daags erna ontving Boermans de brief van Janssen. Met op de achterkant van deze 'fanmail' een krabbel van de Schout met de aanmaning 'van stonden aan de school te slieten'!

Boermans, die sinds twee weken (!) in Sittard een 'Leerkurs(us) van het Schoolonderwijzersgezelschap voor deze omtrek' volgde, was echter allerminst van plan zich zondermeer de laan uit te laten sturen.
Na zijn schooldeur aldus gedwongen op slot te hebben gedaan richtte hij zijn schreden naar Limbricht om aldaar pastoor Page, de directeur van de genoemde cursus, van de nijpende situatie op de hoogte te gaan brengen. Deze gaf hem een getuigschrift mee op gezegeld papier, waarin hij verklaarde dat Boermans 'binnen dezen tusschentijd den Leerkurs behoorlijk waargenomen' had en dat het in de lijn der verwachtingen lag dat hij zich 'in alle leervakken wel bekwaam zal maken' en hij derhalve aan 'elke weldenkende ter hogere bevordering aanbevolen' mocht worden.
Dit leek waarschijnlijk het nodige gewicht in de schaal gelegd te hebben.
Zes jaar later immers tekende Boermans een akte waarbij hij aan zijn zwierige handtekening het woord 'schoolonderwijzer' toevoegde. Hieruit mag geconcludeerd worden, dat hij deze memorabele aanslag op de uitoefening van zijn 'handwerk' met verve overleefd had.

Het toeval wil echter, dat de betreffende akte handelde over de bouw van de eerste pastorie van Nieuwenhagen, op de Hereweg bij de put.
En hierin zou later de eerste rijksschool gevestigd gaan worden.
Maar, wat heet toeval..!?

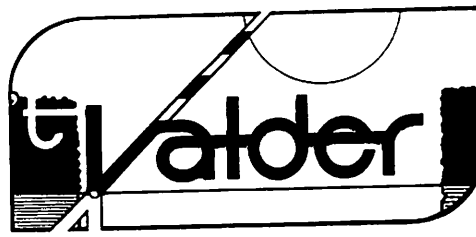

2. De 'geboorte' van onze school

In 1838 schreven enkele inwoners van Nieuwenhagen een bezorgde brief naar de gouverneur in Maastricht, waarin ze openbaar hun beklag deden over het feit dat er in hun dorp nog steeds geen schoolhuis voor gesubsidieerd onderwijs aanwezig was. Bijna veertig jaar was het inmiddels al geleden dat meester Bogmans tijdens de Franse bezetting het dorp verlaten had; en nog steeds had het gemeentebestuur het niet voor elkaar weten te krijgen een gesubsidieerde rijksschool te stichten, terwijl dat in de aangrenzende gemeenten wél gelukt was. Voor deze nalatigheid werden de heren nu door 'Maastricht' ter verantwoording geroepen.
De raad moest toegeven dat de briefschrijvers inderdaad gelijk hadden. Maar ter verdediging (en tevens als bewijs voor de armoedige omstandigheden waarin de gemeente klaarblijkelijk verkeerde!) voerde men aan, dat men zelfs nog geen eigen gemeentehuis bezat; de secretarie was al veertig jaar - 'zonder dat zulks de gemeente iets gekost had' - gevestigd in het huis van de gemeentesecretaris J.P. Kochs, die woonde op de Hoogstraat in een statige witte boerderij tussen de Dorpstraat en de Gatestraat. Daar werden gewoon in een kamer de raadsvergaderingen gehouden...

Particuliere schooltjes

Er waren in 1838 twee particuliere schooltjes in het dorp. Beiden door de gemeenteraad officieel aangeduid als 'bijzondere scholen zonder rang'.
Eén ervan was sinds 1835 gevestigd in de Dorpstraat, alwaar de uit Kornelimünster afkomstige meester Wilhelm Joseph Giesen de onderwijskundige scepter zwaaide. Giesen was een weduwnaar met zes kinderen en woonde in bij zijn zwager.
Volgens de overleveringen was hij (de Giesenlaan werd naar hem genoemd) een bekwaam onderwijzer en geliefd bij de bevolking. Een smet op

zijn biografisch blazoen echter vormen zijn nogal regelmatige bezoekjes aan de lokale kroegen, waarbij hij overigens óók zijn beste beentje placht voor te zetten.

Het tweede schooltje bevond zich op de onderste Hereweg in het huis waar later de gebochelde Pierre Savelsberg ('t Poekkele Pietje) zijn zaakje in naaigerei en fournituren dreef onder de naam 'De kleine Winst'.
Hier bestierde Johan Joseph Römkens zijn leer-instituutje voor de jeugd van Onderst Nieuwenhagen.
Johan Joseph Römkens was tijdens de Franse bezetting geboren in de Gatestraat, twee dagen vóór Kerstmis in het jaar 1800. Kort na zijn geboorte was hij verhuisd naar de Hereweg waar zijn vader, de corpulente 'maire' (burgemeester) Johan Simon Römkens, alias d'r Dikke Meier, een boerderij gekocht had waar zijn oom Peter Hanssen van Schaesberg nog het levenslicht aanschouwd had; waarmee dit pand dus min of meer in de familie gebleven was. Hier - de betreffende boerderij staat er nog steeds, schuin tegenover de zijstraat 'Hoefveld' - was Johan Joseph opgegroeid.
In 1829 was hij getrouwd met Elisabeth Scheeren uit Kerkrade. Hij zou vader worden van acht kinderen, waarvan er drie al heel jong stierven. Hetgeen voor die tijd normaal genoemd mag worden.
In 1835 besloot hij een school te beginnen in het bovenvermelde pand, gelegen op minder dan honderd meter van zijn ouderlijk huis. In eerste instantie, zo lijkt het, om zich daarmee een bepaalde intellectuele status aan te meten. Behalve schoolmeester was hij immers tevens landbouwer, 'krughouder' en barbier, waaraan men trouwens ook zijn bijnaam ontleend had: 't Zeepkletsjke.
Over zijn onderwijskundige kwaliteiten bleek 'men' echter geen hoge pet op te hebben. De gemeenteraad tenminste beschreef zijn manier van lesgeven als 'klein' en zijn ijver voor het onderwijs als 'niet groot'.
Maar of dit oordeel naar waarheid was? Die 'bijzondere schooltjes zonder rang' waren de gemeente immers sowieso een voortdurende doorn in 't oog.
Maar voorlopig moest men het er toch maar mee doen.

Overigens was in die jaren ook 'onze oude bekende' Johan Nicolaas Boermans nog steeds als 'schoolonderwijzer' werkzaam. Waar hij echter precies hij beroep uitoefende staat nergens vermeld. In elk geval trad hij op 30 maart 1835 onder die beroepsaanduiding op als getuige bij een proces-verbaal over een ruzie in een Nieuwenhagense herberg.
Twee jaar later wendden alle drie - zowel Giesen, Römkens als Boermans - zich tot de gouverneur van Limburg (toen nog onder Belgisch bestuur) met het verzoek examen te mogen doen voor de 'Commissie voor het Lager Onderwijs'. Uit een later door Giesen opgemaakte staat van kinderen die hij gratis onderwijs gaf, valt af te leiden dat deze voor zijn examen geslaagd was.

't Zeepkletsjke

Dit scheen ook Johan Joseph Römkens gelukt te zijn. Hij was door pastoor Bosten verzocht om 'Kinderschool te houden', zo vermeldt een stuk van 14 september 1840. Een echte 'bijzondere school' dus. Ook Römkens had een lijst opgemaakt van de kinderen van onvermogenden die bij hem onderwijs genoten zouden hebben. De raad oordeelde zijn aanvraag echter behoorlijk overdreven omdat er zich nooit en te nimmer zóveel kinderen bij de gemeente aangemeld zouden hebben voor gratis onderwijs...
Ook weigerde men hem een gratificatie toe te kennen. Het was de gemeente - slechts pro forma? - niet bekend of hij al dan niet voor zijn examen geslaagd was, zo stelde men.
In een stuk van 16 december 1841 bleek men echter wel degelijk op de hoogte te zijn van het feit dat Römkens als 'schoolonderwijzer van de 3e klasse' destijds door het Belgische Gouvernement 'gepermitteerd' was. Dat hij echter arme kinderen les gegeven zou hebben, zo gaf men voor, dat was 'onbekend'. Naar de toelage kon hij dus fluiten. En een 'tractement uit 's lands kas' verlenen aan een 'privatieve man welke zijne kunde niet bezit' oordeelde men eveneens als parels voor de zwijnen gooien...
Aan alles was te merken dat 't Zeepkletsjke van overheidswege totaal geen kans kreeg en dat hij zelfs aan alle kanten in een bijzonder negatief daglicht gesteld werd. En dat ondanks de invloed van zijn vader. Of misschien wel juist daardóór..?!

Centraal gelegen

In 1839 kreeg de gemeente een aanbod van ene Willem Reijnders, die uit de onverkwikkelijke situatie rond 'die vermaledijde bijzondere schooltjes' blijkbaar een slaatje wilde slaan en zijn huis 'Op den Graaf' te koop aanbood om het 'in te richten tot schoollokaal met onderwijzerswoning' ten behoeve van openbaar gemeente-onderwijs. Hoewel men in eerste instantie besloot op dit aanbod in te gaan werd de koop toch nooit gesloten. Enkele raadsleden vonden het huis te weinig centraal gelegen.
'Centrale ligging' was in een dorp als Nieuwenhagen overigens toch al een volstrekt onhaalbare kaart. De lintvormige 'gehuchten' aan de Hoogstraat, Dorpstraat, Hereweg en Rötscherweg lagen als een onregelmatige vierhoek om het Heiveld heen gedrapeerd, rondom louter akkers en weiden. Hoogstens midden in het veld zou de school centraal gelegen hebben..!

Van Genegen

Weer twee jaar later, in 1841, besloot men tijdelijk een schoolhuis te pachten. Samen met de aanschaf van schoolmeubelen was hier een 'kapitale som' mee gemoeid van 171 gulden. Nu nog een geschikte schoolmeester. De keuze viel op een 19-jarige Rolducstudent, die 'bekwaam was

in het Hollands, Neerduits en Frans'. Zijn naam was H.R. Van Genegen en hij was afkomstig uit Kessenich in de Belgische Peel. Hij ging in de kost bij burgemeester Keijbets, die de thans nog bestaande kapitale boerderij (annex molen) bewoonde in de onderste Gatestraat, gelegen op de hoek van de recentelijk aangelegde Willem-Alexanderstraat.
Op 12 oktober werd triomfantelijk bekend gemaakt dat 'de gemeente-school-leraar aanfank sal nemen om zijn school te houden op 25 oktober, alle morgens om acht uur te beginnen ende des namiddags om twee uur'.
De ouders zouden voor hun kinderen slechts een 'leij' hoeven te kopen, voor de rest zou de school zorgen.
Eindelijk, zo verzuchtte de gemeenteraad, beschikte men weer over 'eene bekwaamen leraar', waar men lange jaren van 'ontbloot' geweest was.
Maar de gemeenteschool werd geen succes. Twee jaar later was meester Van Genegen weer van het plaatselijke toneel verdwenen.

Johan Joseph Römkens, 't Zeepkletsjke, liet zich opnieuw niet onbetuigd en solliciteerde dapper op de vrijgekomen post. Tegen wil en dank, zo leek het. Alhoewel: hij had de steun van de 'Kommissaris van het Onderwijzerschap'. Maar ondanks deze toch wel imposante 'kruiwagen' ving hij echter andermaal bot. De 'heren van de raad' bleken hun oordeel over hem nog steeds niet bijgesteld te hebben. Bij schrijven van 20 mei 1844 formuleerden ze onomwonden, dat Johan Joseph Römkens 'geene genogsame bekwamheit' zou bezitten en dat 'zijn oudhijdt te hoog gegaan was om zijn memorie nog te kunnen sterken, om als leeraar te kunnen worden aangenomen'. Zo zag hij zich andermaal aan de dijk gezet...
Verbitterd ging 't Zeepkletsjke door met zijn eigen schooltje. Maar niet lang meer, want in 1848 diende hij de deuren definitief te sluiten omdat hij vrijwel geen leerlingen meer had.
Meester Giesen evenwel zou zijn particuliere school nog open kunnen houden tot 1870. Letterlijk en figuurlijk tot zijn laatste ademtocht.
Op 26 oktober van dat jaar stierf hij 'in het harnas', 77 jaar oud.
Pensioengerechtigde leeftijd? Kom, nou...
't Zeepkletsjke overleed anderhalf jaar later op 21 april 1872.

Zou het dan toch...?

Op 'Sint Joep' (19 maart) 1842 zat de gemeenteraad weer in vergadering bijeen bij de gemeentesecretaris op de Hoogstraat. Omdat electrisch licht nog niet uitgevonden was - Thomas A. Edison was nog niet zo ver... - vergaderde men overdag. Vaak werden agendapunten doorgeschoven naar de volgende vergadering wegens het invallen van de avond.
Deze dag werd een 'plaan alsmeeden het bestek' aan de orde gesteld 'voor het opbouwen van een nieuw schoolhuis, bevattende de wooning voor den schoolleraar en schoollokaal, als meeden een kamer voor den gemeenteraad en een kamer voor de secretarie'. Deze combinatie was in die dagen alom gebruikelijk.

Bij de bouw zou de hele dorpsgemeenschap hand- en spandiensten moeten verrichten. Het schoolhuis zou verrijzen aan de Hoogstraat 'omtrent in den midden van de gemeente, ter plaatzen genaamd op het gehugd de Hijde, aan den groote weg komende van Heerlen en gaande direct naar de gemeente Ubag over Worms'; op een stuk gemeentegrond tussen de tuin van Caspar Pelzer en een weg 'gaande naar verscheijdende wooningen'.
Ter hoogte dus van de inmiddels afgebroken touringcar-garage Vankan.

Het verzet van Caspar Pelzer

Toen de stukken echter door de raadsleden getekend zouden gaan worden, sprong wethouder Caspar Pelzer plotseling kwaad op en weigerde zijn handtekening te zetten. Hij verliet de 'raatskamer' met de mededeling zijn beklag te gaan doen bij de 'hooge autoriteit' in Maastricht.

Thuis gekomen nam hij meteen zijn schrijfveer ter hand. In een bezwaarschrift tekende hij uitgebreid protest aan tegen de plaats van de nieuwe school. Hij vond dat het gebouw zijn uitzicht zou belemmeren, dat het te dicht bij zijn paardestal kwam te liggen en dat hij ook te veel last zou ondervinden van het 'gewool van de schoolkinders'.
Verder wees hij nog eens nadrukkelijk op het aanbod van Reijnders van drie jaar geleden, waarmee de raad destijds immers accoord gegaan was.

De meerderheid van raad bleek een week later evenwel nog steeds van mening, dat het 'Reijnders huis op eene afhoek en onaangenaamen plaats van het gehugt Hijde' gelegen was en tevens te ver verwijderd van de kerk. Men vond dat Pelzer alleen maar tegenwerkte uit 'onnoezel en koppighijdt'. Het bezwaar werd ongegrond verklaard. Maar desondanks werd er nog niet met de bouw van de nieuwe school begonnen.

Andere mogelijkheden

Op 29 juni 1844 attendeerden pastoor Klausener en kapelaan Franssen de gemeenteraad op een pand schuin tegenover de kerk in de Rötscherweg, dat te koop was, en volgens hen zeer geschikt was om in te richten als schoolhuis. Vier maanden later werd hierover beraadslaagd. Doordat vier raadsleden echter onvoorwaardelijk wensten vast te blijven houden aan het besluit om het schoolhuis te bouwen op de Heide 'aan de Teegelpoolen', werd deze nieuwe mogelijkheid verworpen. Maar een aanvang maken met de bouw, dat was er echter weer niet bij.

Zelfs twee jaar later was de eerste spade nog niet in de grond gestoken, ook al lagen er intussen al zo'n 80.000 'brikken' klaar.
Het scenario was namelijk inmiddels weer eens abrupt gewijzigd. De raad, na de verkiezing van samenstelling veranderd, had in 1846 toch besloten

het huis 'naaks de kerk' (het twee jaar geleden door de geestelijkheid aangeboden pand in de Rötscherweg) te kopen om hierin de nieuwe pastorie te vestigen. Maar dat was nog niet alles..!
Vervolgens zou dan namelijk de leegkomende pastorie op de Hereweg bij de dorpsput met geringe kosten verbouwd kunnen worden tot ... school- en gemeentehuis! Een pracht vondst!
Dat dit opnieuw leidde tot de grootste deining en verdeeldheid, dat behoeft geen verder betoog.
Terwijl burgemeester Boermans en vier raadsleden best veel voordeel in dit plan zagen, beriepen drie raadsleden (de heren Moors en Borghans 'vaggen Hei' en Scheeren uit de Dorpstraat) zich met klem op het vroegere besluit om de school te bouwen 'aan de Teegelpoolen'. Maar... de tekeningen en het bestek daarvan waren nergens meer te vinden..!

Opschieten, want anders...

Na enkele denkelijk uiterst bewogen raadsvergaderingen viel uiteindelijk op 8 augustus 1846 ten langen leste dan toch het besluit.
Ook een dreigement van de schoolopziener zal daar ongetwijfeld toe bijgedragen hebben. Deze had immers de burgemeester gewaarschuwd dat het recht op rijkssubsidie zou vervallen als er nog langer getalmd zou worden.

En geheel in overeenstemming met de snelheid waarmee de gemeente in die dagen te werk placht te gaan, volgde ruim twee jaar later, op 30 januari 1849, tenslotte de lang verbeide aanbesteding van de 'te doene veranderingen en bijbouwing aan de oude Pastorij'. Volgens plan en bestek van bouwmeester Lemmens uit Beek.
Het werk werd op 4 juni voor 560 gulden gegund aan Gerard Joseph Louppen, schrijnwerker te Heerlen.

De gemeenteschool komt er

Ook al was de leeggekomen pastorie nog niet zo oud - ze was gebouwd in de jaren 20 - toch diende er zowat alles te worden gesloopt en weer opnieuw opgebouwd te worden.
Het 'schoollokaal' werd ingericht op de begane grond, terwijl de meester een deel van de bovenverdieping als woonruimte toegewezen kreeg. De twee overige bovenvertrekken werden bestemd tot secretarie en raadskamer.
Op 31 oktober 1849 richtte de raad met enige trots het formele verzoek aan G.S. om over te mogen gaan tot de 'oprichting van een openbare school':

'... in overweeging genomen, dat tot heeden aan geen openbare school binnen deze gemeente bestaat;

- *overweegende, dat de gemeente thans in bezit is van eene welingerigte schoollokal en thans verschijden schoolmubelen, bestaande in welingerigte banken en taffels,*

enz., als meeden eene welingerigte onderwijzerswooning, aanhebbende een teun tot 'gebruk van den onderwijzer;
overweegende, dat een gereegeld en doelmatig onderwijs eene behoefte voor deze gemeente is, waarin dringent dient voorzien te worden,
heeft de gemeenteraad goed gevonden aan de Weledelachtbare Heeren Gedeputeerde Staaten de mochting te vraagen om een openbare school in deze gemeente op te rigten en het lantstraktement te verleenen.'

Op 15 augustus 1850 werd Peter Joseph Reumkens, bezitter van de 3e rang, officieel benoemd als 'openbare onderwijzer der gemeenteschool te Nieuwenhagen'. Drie dagen eerder was hij echter 'reeds in deze functie getreden', zoals het benoemingsschrijven vermeldt. Deze Reumkens - geen familie overigens van d'r dikke Meier - was de grootvader van de latere Nieuwenhagense ambtenaar van de burgerlijke stand, Antoine Reumkens. Dit echter terzijde.
Eindelijk - weliswaar meer dan twintig jaar later dan de buurgemeenten Schaesberg en Ubach over Worms - had Nieuwenhagen dan toch de fel begeerde rijksgesubsidieerde openbare school. En niet alleen een nieuwe school, maar daarmee ook het allereerste gemeentehuis! Deze combinatie zou nog jaren in zwang blijven. Pas in 1926, bij de bouw van het raadhuis aan de Beuteweg, werd 'de gemeente' voor het eerst in gebouwelijk opzicht van de school losgekoppeld.

Zo gebeurde dat in de meeste plaatsen. Maar niet overal. Op het Franse platteland - zo ontdekte ik op vakantie - bestaat deze combinatie in de kleinere dorpen nog steeds. Gemeenteadministratie en school in één gebouw. Natuurlijk, de raad bestaat daar - net zoals vroeger bij ons - nog steeds overwegend uit gewone landbouwers en plattelanders van andere professie. Doorgaans karig geschoolde mensen, voor wie schrijven niet bepaald tot de dagelijkse werkzaamheden behoort.
Dientengevolge kan de 'maitre d'école' dan bij tijd en wijle eens wat bijverdienen met allerlei voorkomende schrijfwerkzaamheden. Zoals dat vroeger ook in Nieuwenhagen ongetwijfeld het geval zal zijn geweest met meester Kreuger, meester Bogmans, meester Giesen, meester Reumkens en hoe ze ook allemaal meer geheten hebben.

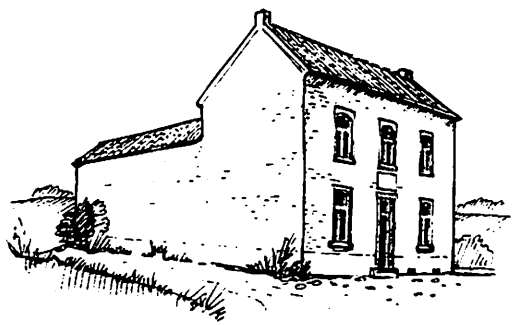

3. Van d'r Put naar Heigank en Gaat

In augustus 1850 startte de eerste Nieuwenhagense rijksgesubsidieerde gemeenteschool. Een echte 'openbare school' dus. Zo werd ze dan ook tot 1922 genoemd. Het geven van namen aan scholen was destijds nog niet in zwang. Anders zou de school misschien 'An d'r Put' of zo geheten hebben, omdat ze in de onmiddelijke nabijheid van de dorpsput lag. De onderste Hereweg heette destijds daarom ook Putstraat of Putweg.
De openbare school van meester Reumkens werd in de eerste jaren niet bepaald massaal bezocht. Dit riep vragen op bij Gedeputeerde Staten. Op 25 april 1860 werd de gemeente schriftelijk opheldering gevraagd over het feit, dat er maar 55 kinderen de school bezochten; in verhouding tot een inwonersaantal van 1106 was dat inderdaad maar weinig.
De raad antwoordde dat er in het dorp behalve de openbare school nog een particuliere school bestond, gelegen 'in de Hijde' en 'gehouden door Willem Jozef Giesen, gewezene ontvanger der registratie'. Deze bijzondere school had meer toeloop 'omdat den onderwijzer door de inwoners meer belieft' was dan de meester van de openbare school. 'Men hoort door de ingezetenen zeggen dat de leerlingen meer voortgang hebben in de bijzondere school als in de openbare school'. Dat was duidelijke taal!

Duits...

De dorpelingen vonden het belangrijk dat de kinderen 'Hoogdeutsch' leerden. Reumkens echter was daar 'niet kundig' in, omdat hij dat nooit geleerd had. Ongetwijfeld zal hij - zoals de meeste dorpsgenoten uiteraard! - zijn mondje in het duits zeker behoorlijk hebben kunnen roeren. Maar het ontbrak hem aan een geldig getuigschrift, en daar ging het om. Als een verder nadeel voor de openbare school zag de raad het feit, dat meester Reumkens geboren en getogen was in Nieuwenhagen en daardoor veel familie in de gemeente had. Mede door 'afgunstigheid' zou de openbare school daarom minder 'toegang' hebben dan meester Giesen in de Dorpsstraat.

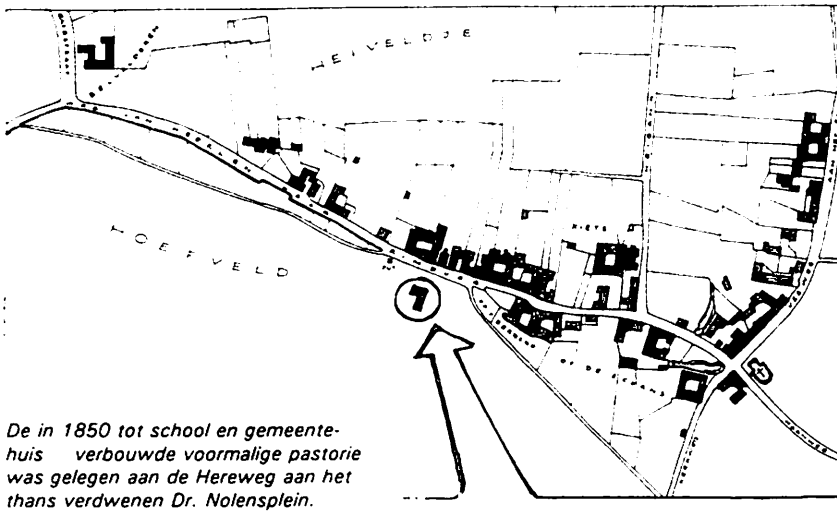

De in 1850 tot school en gemeentehuis verbouwde voormalige pastorie was gelegen aan de Hereweg aan het thans verdwenen Dr. Nolensplein. De Hereweg heette toen nog 'de weg van Heerlen naar Rimburg' en later 'Putweg'. Het kadasterkaartje dateert uit 1840.

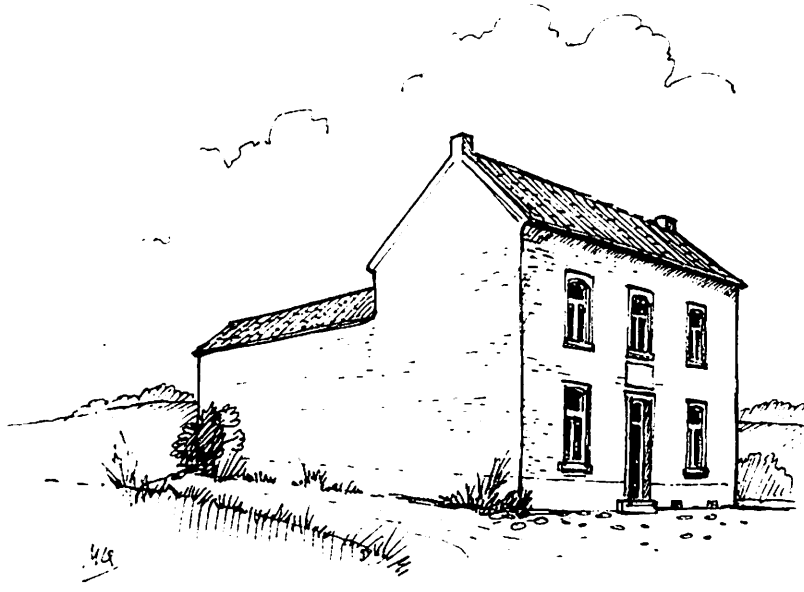

De school van Reumkens werd in 1860 bezocht door 27 jongens en 28 meisjes; 15 kinderen betaalden geen schoolgeld. Het schoolgeld varieerde naar draagkracht van de ouders van 20 tot 30 cent per maand. De school van Giesen was met 25-40 cent een stuk prijziger. Maar toch...
Toen de oude meester Giesen in 1870 overleed, verdween daarmee ook de laatste particuliere school in het dorp. Zijn leerlingen konden toen bij Reumkens terecht. En aanzienlijk goedkoper ook, want Giesens schoolgeld was inmiddels gestegen tot 47 cent voor leerlingen van ouders uit de 'eerste klasse'. De tarieven van de gemeenteschool waren nog steeds hetzelfde gebleven.

Nieuwbouw

In die jaren bleek de school te klein geworden. In plaats van uitbreiding besloot men een splinternieuw school- en gemeentehuis te bouwen. Pal naast het bestaande gebouw.
In februari 1871 werd de grond aangekocht en drie maanden later werd Jan Lambert Lemmens, bouwmeester uit Beek, de bouw 'gegund', omdat hij met 8745 gulden als laagste ingeschreven had bij de aanbesteding.
Qua indeling verschilde de nieuwbouw niet veel met het reeds bestaande gebouw; de twee klaslokalen op de begane grond en daarboven de woning van de meester en het 'gemeentehuis'. Wel een stuk groter en ruimer, maar zeker niet luxueus! Van een eigen waterpomp bijvoorbeeld had men maar afgezien, omdat dan de kosten 'te zeer hoog zouden loopen, dewijl reeds een gemeenteput op eenige ellen afstand' aanwezig was.
In november 1872 werd het meubilair besteld: 65 (dubbelzits) schoolbanken in drie verschillende maten, schuifborden, muziekplankjes, kapstokken en twee 'Pecletkagchels met rookbuizen, kolenbak enz.' De meester moest de kachels elke dag zelf stoken. Hij kreeg daar geen extra vergoeding voor.
In de loop van 1873 werd het nieuwe gebouw in gebruik genomen. Aan de achterkant keek men nog tot aan de bosranden uit over de akkers en de weiden van het Hoefveld...

Schoolperikelen

De kinderen kregen les van meester Reumkens. Af en toe werd hij bijgestaan door een 'kwekeling', die voor een schijntje aangesteld was.
De school werd zelden door meer dan 70 kinderen bezocht. Velen gingen naar Schaesberg en Waubach. De ouders leken niet erg tevreden over het onderwijs. En dit gold ook voor de gemeenteraad.
Uit de raadsverslagen blijkt, dat jaren achtereen verzoeken tot salarisverhoging van de meester en het aanstellen van een nieuwe kwekeling categorisch werden afgewezen.

De begroting voor meubilair en inrichting van het nieuwe schoolgebouw (de latere 'Kazerne') anno 1873.

Begroting van kosten
voor het maken van de benoodigde
schoolmeubelen in de openbare Gemeente
school te Nieuwenbaken Hertogdom Limburg

Onderwerp	Benoemd Getal	Omschrijving	Prijs	Bedrag	Totaal
Schoolbanken	20	Schoolbanken 1ste soort	12.-	240.-	
	20	" 2de "	11.-	220.-	
	25	" 3de "	10.	250.-	710
Borden	3	Schuifborden	20.	60.-	
	1	Bord voor de laagste klas	12	12.-	
	8	Meetschijfjes	1	8.-	
	1	Telbord	10.	10.-	90
Kagchels	2	Peelkagchels met rookbuis zon Kolenbak enz	100.	200.-	200
Maten en Gewichten	1	Stelsel van maten voor natte waren	10.	10.-	
	1	Stelsel van gewichten	6	6.-	16
Kapstokken Verwen.	8	Kapstokken in dennen hout voor het verwen en lakken der schoolmeubelen	4.-	32.-	32
				70.-	70.
			fl		1118
		Kosten van bestelling, zegels Registratie regten, Briefloon, op maken dezer staatkens enz	10%		112.
			Totaal fl		1230.

Boek den 8 November 1872.

H. [illegible]

Burgemeester

Gezien en goedgekeurd
Maastricht, den 11 November 1872
De Gedeputeerde Staten,

No. 1052 F.

In 1879 verwierp de raad zelfs een bevel van G.S. tot uitbetaling van f49,04 als jaarlijkse (!) toelage voor een kwekeling, omdat Reumkens verzuimd zou hebben de raad vooraf van diens aanwezigheid op de hoogte te stellen. Men vond bovendien dat de opgegeven kwekeling 'geene deskundigheid' zou bezitten. Het zou klachten van ouders geregend hebben..!

Op 1 januari 1883 werd de naaister Maria Josepha Hanssen benoemd tot 'onderwijzeres nuttige handwerken'. Voor 50 gulden per jaar.

In het najaar van 1886 vond meester Reumkens de tijd aangebroken om terug te treden. Hij vroeg ontslag vanwege zijn hoge ouderdom, gepaard gaande met lichamelijke gebreken.

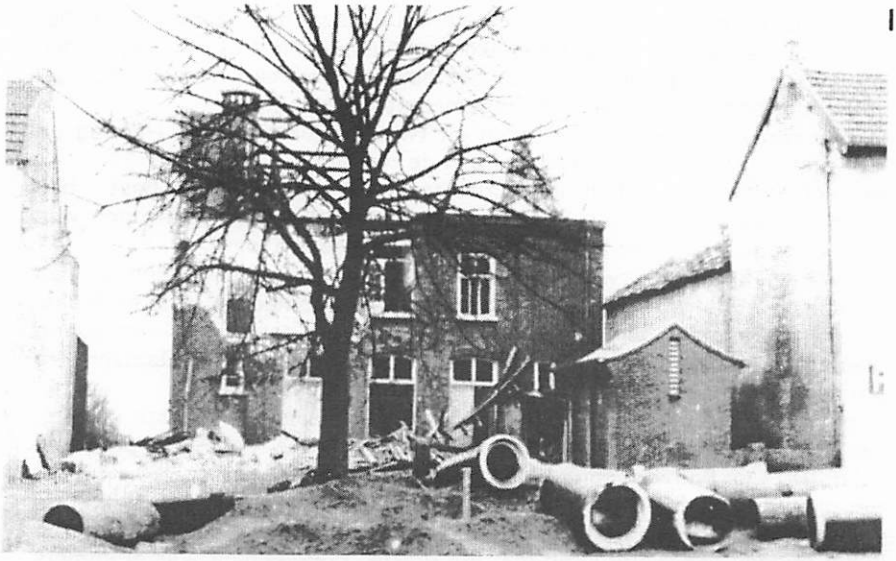

Oude kazerne aan het Dr. Nolensplein - Hereweg.
In dit gebouw was vroeger ook een lagere school voor bijzonder onderwijs.

Anno 1972. Afbraak van de marechaussee-kazerne aan de Hereweg. Dit markante pand werd precies een eeuw eerder in 1872 gebouwd als tweede (openbare) school met gemeentehuis. De eerste school rechts ernaast (op de foto gedeeltelijk zichtbaar en later jarenlang bewoond door de familie Königs) werd pas jaren later afgebroken. Van dit historische stukje Nieuwenhagen is alleen de BOOM nog behouden gebleven; het is dezelfde boom die nog steeds het straatbeeld bepaalt op de hoek Hereweg-Hoefveld.

(Foto beschikbaar gesteld door dhr. Jos Vankan)

Meester Van der Voort

Meester Reumkens werd opgevolgd door Pieter J. Van der Voort, een rasechte Rotterdammer, die op 1 mei 1887 in dienst trad en liefst 33 jaar in Nieuwenhagen 'de hoofdmeester' zou blijven. Hij was een actief man in het dorpsgebeuren en onderscheidde zich ondermeer als bugelspeler bij de in 1890 opgerichte fanfare.
Bij de komst van Van der Voort werd de school bezocht door 112 leerlingen. Daarom besloot de raad een oproep te plaatsen voor een tweede (!) onderwijzer. Per 1 augustus werd Willem Roncken benoemd, die echter drie maanden later weer ontslag nam. Zijn plaats werd ingenomen door Joseph Lafarre van Heerlerbaan.

Weer nieuwbouw

Het nog niet zo bejaarde schoolgebouw - nog geen 20 jaar oud..! - bleek inmiddels in slechte staat te verkeren. De raad nam aanvankelijk het besluit tot reparatie en gedeeltelijke herbouw, maar trok dit vier dagen later weer in om te besluiten tot het bouwen van een nieuw schoolgebouw met onderwijzerswoning en gemeentesecretarie.
Er kon een keuze gemaakt worden uit twee lokaties: aan de Herweg op 'Belvalderen' (an 't Belvauwere) of aan de Heigank.
Het schooltoezicht - of de inspectie, zoals dat tegenwoordig heet - had nogal wat bezwaren tegen de eerste plaats: hooggelegen in het open veld zou het gebouw te zeer blootgesteld zijn aan weer en wind.
In de Heigank of 'Nieuwenhagerheidegang' kon gekozen worden uit een aanbod van drie terreinen. De keuze viel op de boomgaard van Leo Maas, die echter dermate onregelmatig van vorm bleek, dat er nog verregaand overleg nodig bleek met de landbouwers Baur, Boermans en Dautzenberg om over een mooi rechthoekig perceel te kunnen beschikken.
In maart 1890 had de openbare aanbesteding plaats. De laagste inschrijver was aannemer Gerard Beckers uit Sittard, die voor een prijs van *f* 18.300,- de bouw gegund kreeg.
Het nieuwe schoolgebouw omvatte vier lokalen. Het gemeentehuis met de onderwijzerswoning stond aan de andere kant van de speelplaats, waarop in het midden een waterpomp met put prijkte. Waterleiding was er immers nog niet. De buitentoiletten waren aangesloten op een beerput, die jaarlijks verhuurd werd aan de meestbiedende. De inhoud bleek zeer in trek; uitstekende mest voor tuin en akker...

De bouw was snel voltooid. In augustus 1891 werd het schooljaar gestart met drie onderwijzers: Van der Voort, Lafarre en Jan Gerard van Melick, voorheen onderwijzer te Bocholtz. En vier maanden nadat Lafarre eervol ontslag kreeg vanwege een benoeming elders werd op 1 juni 1894 diens plaats ingenomen door een tweede van Melick, Hubert Joseph, afkomstig van Schaesberg.

Plan

der aan te kopen en te ruilen plaats, alwaar de nieuwe school enz. door de Gemeente Nieuwenhagen zal gebouwd worden.

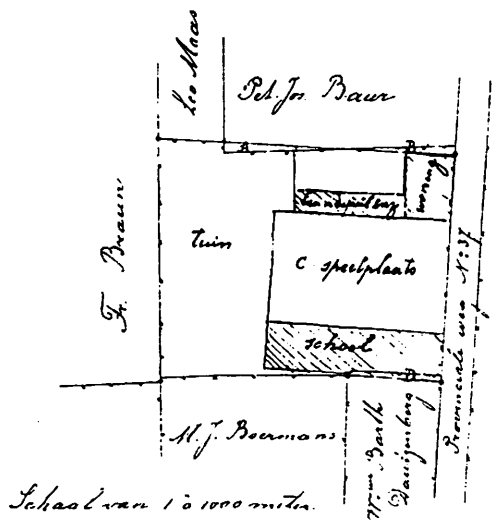

Schaal van 1 à 1000 meter.

B x C aan te kopen van Leo Maas groot 23 aren 46 centiaren
D " " Wm. B. Daniëlsberg " . " 15 "
te samen 23 aren 61 centiaren

B met A te ruilen zeker terrein groot 23 centiaren

offertes 'niet ontvankelijk' verklaard. Bureaucratie is blijkbaar niet alleen een verschijnsel van onze tijd...
Anderzijds leek het er echter ook verdacht veel op dat de Nieuwenhagenaren elkaar gewoon het licht in de ogen niet gunden.
Zo viel aannemer Groenendael uit Venlo (!) de eer te beurt om voor *f* 22.720,- aan de slag te mogen. Alweer een vreemde.

De school werd gebouwd op de plaats waar zich tegenwoordig de Gatehof bevindt. De lindebomen, die er nu nog staan, geven als een groepje laatste getrouwe getuigen de plaats aan van de voormalige speelplaats. Generaties lang waren zij omgeven door spelende kinderen, fungeerden zij als honken bij de vele spelletjes slagbal en stonden zij op zonnige zomerdagen borg voor een welkome aangename luwte op de speelplaats.

De Groot

Op 8 januari 1910 werd Everardus de Groot uit Schaesberg uit drie kandidaten gekozen tot 'hoofd ener school' van deze 'Openbare school II' in de Gatestraat en aangesteld met terugwerkende kracht.
Een maand tevoren had men reeds door het vaststellen van de zogenaamde 'voedingsgebieden' geregeld hoe de leerlingen over de beide scholen verdeeld zouden worden: de schoolgaande jeugd van 'Onderst Nieuwenhagen tot aan Boermans (Schans en Rötscherweg), de Nieuwenhagergang, het Heiveldje en het onderste gedeelte van de Heide tot aan het Vuurtje' (de Kleine Voortstraat) bleven schoolgaan in de Heigank; de overigen moesten naar 'de Gaat'. Beide scholen waren nog gemengd, een situatie, die tot 1922 gehandhaafd zou blijven.
Daarover meer in het vierde hoofdstuk.

Alweer uitbreiding...

De bevolking van Nieuwenhagen kende een dermate onvoorziene groei, dat beide scholen in 1913 weer uitgebreid moesten worden met twee lokalen. Bovendien kreeg de school in de Heigank toen haar 'gymnastiekzaal'.
Maar wat heette langere-termijn-planning in die jaren..?
Slechts zeven jaar daarna zaten er wéér schoolklassen op allerlei lokaties her en der in den dorpe verspreid en werd er in arren moede besloten ook 'op gen Hei' maar een school neer te gaan zetten.
Die werd in 1922 voltooid en kreeg de naam 'Openbare School III'.
Over creativiteit in het bedenken van namen gesproken...

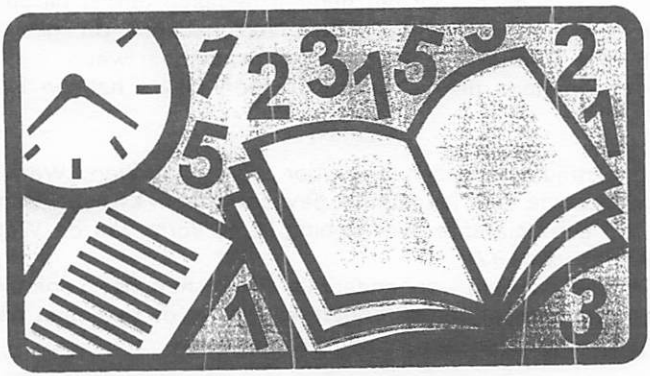

4. Van openbaar naar bijzonder

In het eerste halfjaar van 1922 waren er in Nieuwenhagen nog maar twee lagere scholen: de 'Openbare School I' van meester Debets in de Heigank en de 'Openbare School II' van de Groot in de Gatestraat.
In september van dat jaar zou op de Hoogstraat een derde gloednieuwe 'Openbare School III' de poorten openen. In principe zouden deze scholen alle drie gemengd zijn, toegankelijk dus voor jongens en meisjes. Dat was tenminste de oorspronkelijke bedoeling.
Maar plotseling gewijzigde omstandigheden 'van bovenaf' zouden hierin snel verandering brengen.

Schoolstrijd

Al langer dan een eeuw was het onderwijs puur een zaak van de staat geweest; scholen behoorden neutraal te zijn, het onderwijs losgekoppeld van elke vorm van godsdienst.
Als katholieken een eigen 'bijzondere school' wilden stichten, dan diende daarvoor bij het rijk om toestemming gevraagd te worden; maar op subsidie hoefde men niet te rekenen. Alléén openbare scholen werden door de overheid bekostigd, bijzondere scholen niet.
Deze onrechtvaardigheid vormde begrijpelijkerwijze tientallen jaren lang een voortdurend onderwerp van felle politieke discussie.
Het waren vooral de katholieken en de liberalen, die op de barricaden gingen. Via de hierdoor hoog opgelaaide 'schoolstrijd' werden de tegenstellingen allen nog maar verder aangescherpt.
De Nederlandse bisschoppen vaardigden in 1868 zelfs een mandement uit waarin aan de rooms-katholieken het bezoeken van openbare scholen werd ontraden.
Ook kwam het her en der tot (soms opzettelijk uitgelokte) processen. In de jaren tachtig van de vorige eeuw bijvoorbeeld werd de Simpelveldse

schoolmeester Hochstenbach voor het gerecht gedaagd omdat hij op zijn school godsdienstige activiteiten ontplooid zou hebben. Dit geeft de kribbige en grimmige stemming in die jaren uiterst tastbaar weer.
Godsdienst mocht volgens de wet absoluut geen plaats hebben in het onderwijs.

Maar deze schoolstrijd werd toch niet voor niets gestreden. Want ten langen leste resulteerde het langdurige gevecht - een kwestie van de langste adem - in een eclatante overwinning in de vorm van de Wet op het Lager Onderwijs van 1920.
Een triomf! Eindelijk 'vrijheid van onderwijs'. Men had het voor elkaar weten te krijgen dat openbare en bijzondere scholen in de toekomst gelijk berechtigd en gelijk gesubsidieerd zouden gaan worden.

Opkomst van bijzondere scholen

Het valt te begrijpen dat hierdoor na 1920 de bijzondere scholen uiteraard als paddestoelen uit de grond begonnen te schieten. In de practijk kwam het erop neer dat de meeste openbare scholen opgeheven werden en de gebouwen met aangehorigheden vervolgens overgenomen werden door de kerkbesturen. Zo gebeurde dat ook in Nieuwenhagen.
Ook hier was het besef beginnen te groeien, dat men de kans moest grijpen om niet achter te blijven bij de landelijke trend.
In het najaar van 1921 besloot het kerkbestuur van Nieuwenhagen onder leiding van pastoor Stassen derhalve de nodige actie te ondernemen om van de school in de Heigank een katholieke school te maken.
Volgens artikel 73 van de nieuwe wet moesten de ouders kenbaar maken dat ze voor hun kinderen katholiek onderwijs verlangden. De pastoor stelde een korte verklaring op die door alle ouders ondertekend werd.
Helaas zijn deze handtekeningenlijsten verloren gegaan, maar die van de school in de Gatestraat zijn gelukkig wel bewaard gebleven en geven een concrete indruk van hoe een en ander destijds in zijn werk gegaan moet zijn. Maar daarover later meer.

Op 5 april 1922 werd door het kerkbestuur vervolgens een schriftelijk verzoek ingediend bij de gemeente om in het bezit te worden gesteld van zes lokalen van School I. Daarbij gaf men ook 'het voornemen te kennen het gymnastieklokaal, de speelplaats en de onderwijzerswoning in huur te nemen'. Het gymnastieklokaal wilde men 'inrichten tot bewaarschool'. Hiertegen had de inspectie echter 'ernstig bezwaar'.
'Terwijl andere schoolbesturen alles in het werk stellen om een gymnastieklokaal te verkrijgen', zo schreef de inspecteur op hoge poten, *'worden hier pogingen in het werk gesteld om dit onderwijslokaal (met rijksbijdrage gebouwd!) aan dit doel te onttrekken, waardoor het onderwijs aan de leerlingen der lagere school geschaad wordt..!'*

Daarom werd de bewaarschool er niet veel later bijgebouwd, in de 'tuin' achter de gymzaal; met een eigen speelplaats, te bereiken via het oude 'gengsjke' door het Heiveld, de latere Zr. Theodolindestraat.
In 1923 waren er al 160 kleuters..!

Zusters

Aangezien er nog geen echte katholieke onderwijzers opgeleid waren - de katholieke 'Kweekscholen' moesten immers nog gesticht worden! - besloot het kerkbestuur enkele religieuze zusters aan te trekken. Ze waren afkomstig uit Maastricht, en behoorden tot de orde van Carolus Borromeus, gevestigd in het klooster Onder de Bogen. In het gedenkboek van de congregatie staat hierover op beeldende wijze het volgende opgete kend:

- *'In het voorjaar van 1922 trokken twee zusters op verkenning uit naar Nieuwenhagen. In Maastricht op de trein, in Heerlen overstappen, in Schaesberg uitstappen, de berg opklauteren en boven op de vlakte rechtsaf. Eerst een wandeling door de nauwe, kronkelende, hobbelige wegen en dorpstraten, waar oude boerenwoningen onregelmatig gebouwd liggen. En daar opeens bij een draai in de straat ligt de modern gebouwde nieuwe kerk voor ons: een lange dorpstraat strekt zich ter linkerzijde voor ons uit en op twee minuten loopafstand van de kerk liggen onze toekomstige gebouwen: de onderwijzerswoning aan het raadhuis en daarnaast de school met speelplaats'.*

Met die 'lange dorpstraat' werd de vroegere Heigank bedoeld, die na de bouw van de kerk in 1917 'Kerkstraat' was gaan heten. Na de gemeentelijke herindeling van 1982 werd de vroegere eeuwenoude straatnaam weer in ere hersteld.

Meisjesschool en jongensschool...

Nadat de gehele ambtelijke papierwinkel afgehandeld was startten in september van dat jaar de zusters met hun school onder de naam 'R.K. Byzondere Meisjesschool Sint Jozef'. Een waar vrouwelijk bolwerk.
De jongens werden 'verbannen' naar de twee andere scholen.
Hoofdmeester Debets en de mannelijke personeelsleden waren inmiddels overgeplaatst naar de nieuwe school op de Hoogstraat; onder dezelfde naam overigens: Openbare School I. De school was immers in principe blijven voortbestaan en alleen maar verhuisd naar een ander gebouw. Alleen de gezusters Konsten waren als 'juffrouwen' in de Heigank mogen blijven.

Onder de pannen...

De zusters, die hun intrek hadden genomen in de leeggekomen onderwijzerswoning, klaagden na enige tijd deerlijk over ruimtegebrek. Ze waren met een groep van 12 naar Nieuwenhagen gekomen. Maar eigenlijk bleek

er-maar plaats voor 5 of 6 te zijn, waardoor de helft van hen op de zolder moest slapen. Onder de pannen, waar de wind vrijelijk doorheen kon gieren. Ze hadden daarom in velerlei opzichten een werkelijk barre winter achter de rug.
Daarom vroeg het kerkbestuur aan de raad om het gehele gemeentehuis te mogen kopen om in te richten als klooster. Nu het bijzonder onderwijs eindelijk met veel moeite van de grond gekomen was, zou het zonde zijn als de zusters weer zouden vertrekken, zo stelde men dreigend. De zusters waren echt niet van plan om andermaal 's winters practisch in de open lucht te moeten slapen.
De raad stemde met het voorstel in, maar zag zich dientengevolge wel voor de konsekwentie geplaatst om zelf elders onderdak te moeten gaan zoeken. Dat vond men bij Silvertand, tegenover de kerk, waar vier bovenkamers werden gehuurd. In 1926 zou het nieuwe raadhuis aan de Beuteweg pas klaar komen. Tot die tijd was de hele gemeente-administratie, bijna 3 jaar lang, gevestigd in een paar gehuurde 'opkamertjes'. Probeer dat tegenwoordig maar eens...

Jaren 20. Straataanzicht van de in 1890/91 gebouwde school in de Heigank (de zgn. 'meisjesschool') met het 'sjtanketsel' van de speelplaats en het gemeentehuis-annex-onderwijzerswoning. In het woongedeelte huisden achtereenvolgens hoofdmeester Van der Voort en later vanaf 1922 de zusters van Maastricht (zie hoofdstuk 4).
(Foto beschikbaar gesteld door dhr. Jos Vankan)

Op gen Hei

Op de Hoogstraat werd in 1925 het voorbeeld van de parochie Nieuwenhagen gevolgd. De openbare 'school van Debets' werd eveneens katholiek en zou daarna de H. Hart van Jezusschool gaan heten. Maar met grote voortvarendheid ging men hier nog een stapje verder; twee jaar later werd er al een tweede school bijgebouwd: de Mariaschool voor meisjes, waar eveneens zusters uit de Heigank als leerkrachten aangesteld werden. Vanaf november 1927 had Nieuwenhagerheide derhalve twee katholieke scholen, waardoor - onder initiatief van pastoor Tummers - 'de bokken en de geiten' letterlijk en figuurlijk van elkaar gescheiden waren. Geheel overeenkomstig het opvoedkundig ideaal van die jaren. Een doeltreffender bijdrage tot de 'kuisheid' van het rijke Roomse leven was nauwelijks denkbaar...
Het lijkt allesbehalve denkbeeldig te veronderstellen dat deze prestatie aan de andere kant van het dorp behoorlijk 'prikte'. De school van hoofdmeester De Groot in de Gatestraat was immers nog steeds 'openbaar'. Reactie liet dan ook niet lang op zich wachten.

Laatste station: de Gaat

In juni 1928 verzocht het kerkbestuur van Nieuwenhagen onder aanvoering van pastoor Stassen (alias 't Lakritsmenke) de gemeente om de financiële middelen beschikbaar te stellen voor de stichting van een vierde R.K. school.
Men stelde twee mogelijkheden voor: een nieuw gebouw in het Hoefveld of overdracht van de gebouwen in de Gatestraat. Men kwam het laatste overeen. De overdracht van de gebouwen werd bepaald op 1 januari 1929.
De ouders leken unaniem achter het bijzonder onderwijs te staan. Zonder uitzondering zette iedereen zijn of haar handtekening op de lijst van pastoor Stassen, teneinde te kunnen voldoen aan 'artikel 73':

> *'Ondergetekenden, allen ouders van de hieronder achter elk hunner namen vermelde kinderen, verklaren dat zij deze kinderen de in de aanvrage van het R.K. Kerkbestuur bedoelde school zullen doen bezoeken...'*

Hieronder een bonte mengelmoes van de meest uiteenlopende handschriften. Het is opvallend hoeveel mensen destijds nog schreven in de Duitse schrijfstijl. Daarnaast komen er zelfs nog verschillende kruisjes op voor van mensen die hun eigen naam niet konden schrijven...

Voorwaarden

De 'openbare' gebouwen in de Gatestraat zouden worden overgenomen onder duidelijk beschreven voorwaarden.

Handtekeningenlijst voor de nieuwe bijzondere jongensschool in de Gatestraat. Het is opvallend te constateren hoeveel mensen nog schreven in het oude Duitse 'Spitzenschrift'...

Ondergeteekenden, allen ouders van de hieronder aan de linkerzijde vermelde kinderen, verklaren, ter uitvoering aan het bepaalde sub a in het eerste lid van art. 75 der L.O. wet 1920, dat zij dezen kinderen de in de aanvrage van het R.K. Schoolbestuur van O.L. Vrouw Geboorte te Nieuwenhagen bedoelde school zullen doen bezoeken.

Nieuwenhagen, den 21 Juni 1928.

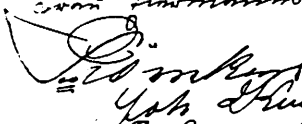

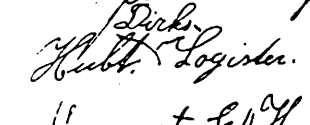

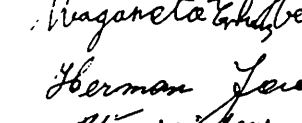

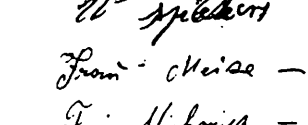

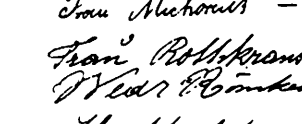

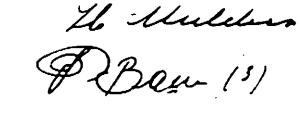

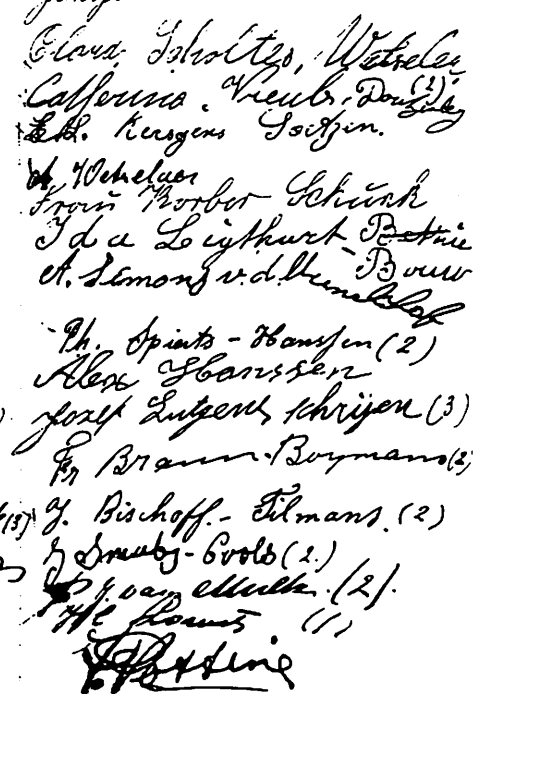

Alles diende door de gemeente in een behoorlijke staat opgeleverd te worden, zowel binnen als buiten. Er moest een muur bijgebouwd worden tussen de speelplaats en de tuinen van de ernaast gelegen huizen. Omdat de afwatering op de speelplaats te wensen overliet moesten er trottoirtegels gelegd worden naar de 'privaten', de toilethokjes, die toen nog buiten waren. Toiletbezoek in de winter veronderstelde ongetwijfeld een sterke mate van lichamelijke gehardheid...
Ook de verwarming moest worden vernieuwd; nieuwe kachels in de lokalen of centrale verwarming. Verder dienden de schoolmeubels te worden opgeknapt en tenslotte ook leermiddelen 'welke niet strooken met R.K. onderwijs' vervangen te worden.
Op elk punt had men overeenstemming bereikt. De zaak was snel rond. Er leek geen vuiltje aan de lucht. Maar toch...

De actie van De Groot

Toen echter in het najaar - als een donderslag bij heldere hemel! - door het kerkbestuur bepaald werd, dat niet meester De Groot, maar de heer L. Scheepers, afkomstig van Heel en sinds enkele jaren onderwijzer in Nieuwenhagen en Schaesberg - het 'hoofd' zou worden van de nieuwe katholieke school, toen raakten de poppen ineens aan het dansen!
Het hoe en waarom van deze beslissing werd door het kerkbestuur niet nader toegelicht, waardoor de goegemeente zich begon te verliezen in speculaties van allerlei aard.
Waarom?! Mogelijk had de langdurige ziekte van De Groot - acht jaar geleden was hij meer dan een jaar 'uit de running' geweest - de weegschaal in het voordeel van Scheepers doen doorslaan.
Misschien had ook het feit, dat Scheepers als zanger en als tijdelijk dirigent van het kerkkoor nauw betrokken was bij het kerkgebeuren, een behoorlijk gewicht in de schaal betekend.
Of had wellicht zijn schoonfamilie - hij was getrouwd met Anna Konsten, onderwijzeres aan de Heigank - het nodige in de bekende melk te brokkelen gehad..?
Mogelijk ook had men Scheepers - hetgeen inderdaad meer voor de hand lijkt te liggen - 'gewoon' beschouwd als een beter, moderner en daadkrachtiger onderwijsman. Laten we het maar op dit laatste houden.
Hoe het ook zij, deze haast ongebruikelijke, hoogstverrassende benoeming hield de gemoederen geruime tijd behoorlijk verhit.
Everardus De Groot voelde zich diep in zijn eer aangetast. En hij was zeker niet van plan om deemoedig bij de pakken neer te blijven zitten.

Toch openbaar onderwijs..?

Op 26 november deelde hij aan de gemeente mede, dat de ouders van liefst 81 kinderen toch nog openbaar onderwijs zouden verlangen. Terwijl vijf maanden eerder nog iedereen getekend had voor de bijzondere

school..! De oorzaak? De Groot had namelijk op eigen initiatief de kinderen een brief meegegeven, die nogal tendentieus te noemen was. En met succes, zoals gebleken was. In een op 13 december 1928 hierover door burgemeester Geraerds aan Gedeputeerde Staten gerichte brief lezen wij er het volgende over:

- *'Met het oog op den inhoud der door den Heer De Groot verspreide circulaire en daar alle ouders reeds voor de byzondere school hadden geteekend, heb ik de ouders der bovengenoemde 81 leerlingen by my gevraagd. Toen is gebleken dat er nog 25 openbaar onderwys verlangden.'*

Vertraging

Met deze tactiek had Evert De Groot hoe dan ook doeltreffend de knuppel in het hoenderhok geslingerd. Voor de betreffende 25 kinderen moest een apart openbaar schooltje blijven bestaan. Daarom moest de oorspronkelijke geplande overdracht op 1 januari 1929 in allerijl weer worden afgeblazen en de hele papierkraam weer gewijzigd worden. Een behoorlijke vertraging, waar maar weinig mensen echt blij mee waren...

De gemeente besloot om het laatste lokaal en een deel van de speelplaats en de privaten beschikbaar te houden voor openbaar onderwijs.
De overige vijf lokalen - plaats genoeg voor 197 (!) leerlingen, zo vond men - , de gymzaal en de rest van de speelplaats zouden overgedragen worden aan het kerkbestuur. Maar in verband met proceduretermijnen, en ook omdat er nog wat extra voorzieningen getroffen moesten worden, kon de overdracht pas plaatsvinden op 1 april 1929.
Zo behield De Groot toch zijn eigen openbare schooltje. Ook al was dat dan gevestigd in het hol van de leeuw...

Twee in één

Op 1 april 1929 startte dus - weliswaar met hindernissen - de vierde katholieke school van Nieuwenhagen onder de naam 'R.K. Byzondere Jongensschool Sint Aloysius'; de patroonheilige van de schooljeugd, over wier onwetende hoofden de machtsstrijd uitgevochten was.
Behalve het nieuwbakken schoolhoofd Scheepers maakten onder meer ook de heren W. Heinen, L. Claessens en J. Reumkens deel uit van het personeel. Niet lang daarna zou dit kader nog uitgebreid worden met de meesters G. Jansen en H. Spierts.
En in het laatste lokaal aan het einde van de lange gang 'zat' Evert De Groot met zijn zelf verworven openbare schooltje. Het zwaar bevochten restant. Op de speelplaats werden de kinderen gescheiden door een simpel hekwerk.

Maar niet voor lang. Twee jaar later werd er in de Wilhelminastraat toch een nieuwe openbare school gebouwd, 'de school van 't Grootje', die echter in 1946 wegens tekort aan leerlingen weer gesloten werd.

Het gebouw werd toen ingericht als naai-atelier met de naam 'Sidva', die later wijzigde in 'Tweka'.
En na een laatste bestemming als gemeentelijk ontmoetingscentrum voor jong en oud moest dit veelbesproken voormalige schoolgebouw - de laatste tastbare herinnering aan de episode De Groot - tenslotte een jaar of tien geleden definitief wijken, door de slopershamer.

Scholenbeeld

Afgezien van het intermezzo 'De 17 jaren van meneer De Groot' werd het onderwijsgezicht van Nieuwenhagen ruim een halve eeuw onafgebroken bepaald door vier schoolgebouwen. Twee jongens- en twee meisjesscholen: de Aloysiusschool voor jongens in de Gatestraat, de Jozefschool voor meisjes in de 'Kerkstraat', de jongensschool H. Hart van Jezus en de Mariaschool voor meisjes 'op gen Hei'.
In de jaren zeventig werden alle scholen weer 'gemengd'.

In 1983 begon dit scholenbeeld de eerste averij op te lopen door de fusie van de twee scholen 'Op gen Hei'. In 'Oud-Nieuwenhagen' waren er toen weliswaar nog twee scholen, maar toch was er ook hier al het nodige veranderd qua huisvesting. Hierover echter meer in hoofdstuk 5 .

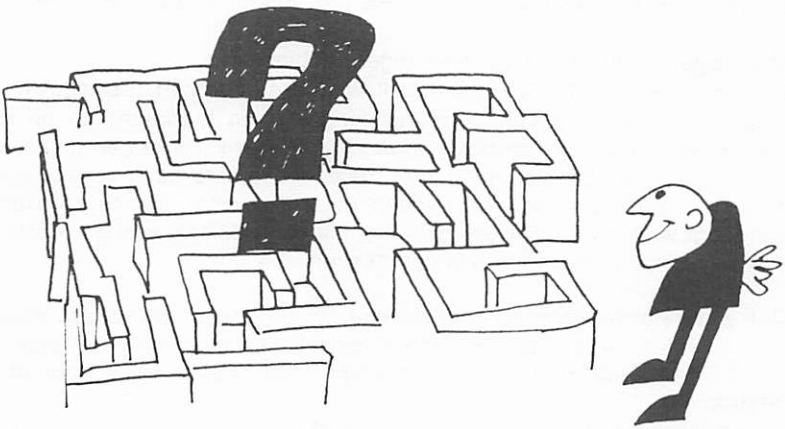

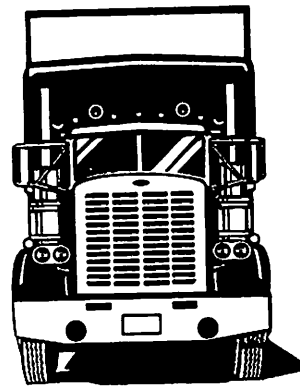

5. St. Jozefschool, van Kerkstraat naar Irenestraat

Bij hun eerste verkenning van het gebouw van de Openbare School I aan de Kerkstraat in het voorjaar van 1922 schrokken de zusters van Maastricht zich werkelijk een hoedje c.q. nonnekapje. Woorden van dergelijke strekking staan te lezen in het gedenkboek van de congregatie.
Het gebouw in de voormalige Heigank had al nooit uitgeblonken door verzorgdheid en properheid. Een inspectierapport uit 1908 had al melding gemaakt van de meest 'smerige' school uit de omtrek, waaraan 'onverwijld' het nodige diende te gebeuren. Maar veel was er sindsdien echt niet verbeterd.
De zusters zagen zich voor een enorme klus geplaatst om het gebouw weer enige gezelligheid te doen uitstralen. Tijdens de zomervakantie van 1922 moesten ze bergen werk verzetten alvorens ze in september konden starten met het onderwijs aan de 'RK Byzondere Meisjesschool St. Jozef'.

Maar eigenlijk bleef het vechten tegen de bierkaai.
De school was in 1890 nu eenmaal verkeerd gebouwd. De lokalen waren te klein en verkeerd van vorm; de lengteas lag loodrecht op de ramen. Daarbij waren de lokalen ook verkeerd gesitueerd. De ramen lagen aan de noordzijde, waardoor er nooit ook maar het minste sprankje zonlicht kon binnendringen. Om over de gangen maar helemaal niet te spreken. Dat waren gewoon vochtige en donkere pijpen. Spelonk-achtig, holklinkend, voor sommige kinderen huiveringwekkend.

Ook centrale verwarming was er niet. In elk lokaal stond een potkachel met kolenkit, waarmee men maar moest zien hoe men de zaak warm kreeg. Elke dag ruim voor schooltijd 'opstoken', na schooltijd weer 'afstoken'.
De kinderen dichtbij de kachel zaten praktisch te verschroeien, terwijl de rest vernikkelde van de kou. Men vraagt zich af hoe deze hemeltergende situatie tot in de jaren vijftig kon blijven aanhouden...

Vochtig en muf

In april 1952 liet het schoolbestuur (toen de Parochiële Schoolvereniging Heerlen) door de gezondheidsinspectie een rapport opmaken over deze verschrikkelijke toestand. Men leest slechts kommer en kwel.
Overal was het vochtig. De muren vertoonden vele schimmelvlekken. De houten vloeren lagen onbekommerd weg te rotten. Op verschillende plaatsen was er zelfs sprake van zwamvorming. Door het hele gebouw hing een muffe schimmellucht. Zoals men ziet, werkelijk geen aanlokkelijke omgeving om dagelijks te vertoeven. De toiletten waren nog steeds gehuisvest in tochtige hokjes op de speelplaats...
In het rapport werd met een bevreemdende nuchterheid slechts zakelijk geconcludeerd, dat de school bij lange na 'niet meer voldeed aan de eisen des tijds'. Bovendien stelde men dat het gebouw al 80 jaar oud was. Hiermee werd de waarheid weliswaar schromelijk geweld aangedaan (liefst 18 jaren overdreven, terwijl de laatste twee lokalen en de gymzaal nog maar 'pas' dateerden uit 1913); maar hoezeer was dit 'leugentje om bestwil' niet nodig om alles te baat te nemen om dit vreselijke onderkomen zo snel mogelijk te kunnen ontvluchten..!?

Een nieuw gebouw

Op 20 november 1952 ging dan eindelijk de aanvraag de deur uit voor de bouw van een nieuwe 7-klassig schoolgebouw, dat volgens de planning *f* 152.923 zou moeten gaan kosten. Zes weken later antwoordde het ministerie dat er slechts 6 lokalen goedgekeurd konden worden. Waarop het kostenplaatje werd bijgesteld.
Op 6 maart 1953 bleek de bouwprijs 123.677 gulden te bedragen, inclusief het bouwterrein à 15.636 gulden en centrale verwarming. De nieuwe St. Jozefschool zou gebouwd worden aan het einde van de Irenestraat, tegenover de laatste flat, aan de rand van het toen nog onbebouwde deel van het Heiveldje.

Na de openbare aanbesteding kwam op 9 april aannemer H. Silvertand met de laagste offerte op de proppen: 104.410 gulden, ruim 3000 gulden minder dan de gebroeders Beckers.
De centrale verwarming werd voor een prijs van 11.970 gulden gegund aan de firma Spiering uit Nederweert, terwijl het verfwerk voor 4180 gulden werd uitbesteed aan de firma Nic. Jos. Schormans van Nieuwenhagen.

De bouw verliep zonder noemenswaardige bijzonderheden en in augustus 1954 kon de fraaie moderne school betrokken worden.
De eindafrekening, opgemaakt op 21 oktober 1955, liet inclusief inrichting en afrastering een bedrag zien van *f*164.961,20. Wat bouw je daar tegenwoordig nog voor..?

In 1959, al vijf jaar later, diende de school weer uitgebreid te worden met twee nieuwe lokalen en een stuk speelplaats. Men is geneigd zich af te vragen of hier tijdens de bouw al geen rekening mee had kunnen worden gehouden.

De gebouwen in de Kerkstraat

Na de verhuizing van de St. Jozefschool werden de zusters - voor zo ver nog aanwezig - ondergebracht in het klooster aan de Landgraaf.
In 1956 gaf de gemeente het Hongaarse vluchtelingengezin Kutassi tijdelijk een onderkomen in het voormalige klooster. Nadien werd het aangekocht door de familie Jongen en deed het nog jarenlang dienst als opvangtehuis voor gerepatrieerde Indische Nederlanders.
Ook het schoolgebouw werd voorlopig nog niet afgebroken. Verwonderlijk genoeg bleek het toch nog toereikend aan de eisen te voldoen om er nog lange jaren de VGLO-school in onder te brengen. VGLO staat voor 'Voortgezet Gewoon Lager Onderwijs', een schoolvorm die destijds nog gebruikelijk was; in zekere zin de voorloper dus van de tegenwoordige 'basisvorming' in het voortgezet onderwijs. Hoofd van deze school was de heer Mathieu Ritzen, de vader van Jo, de huidige onderwijsminister. Als stagiaire heb ik destijds het twijfelachtige voorrecht mogen genieten de lucht te snuiven in dit bijna onbewoonbare gebouw.
Inderdaad, muf, vochtig en kil, ondanks de menselijke warmte die er uitstraalde van een bezield onderwijsman als Mathieu Ritzen...

Einde jaren zestig werd het terecht met de grond gelijk gemaakt. Het voormalige klooster volgde enige jaren later. Tegenwoordig is er niets meer om de herinnering nog levend te kunnen houden aan het feit dat er op deze plaats bijna 80 jaar een school gestaan heeft. Misschien de parkeerplaats achter de nieuwgebouwde huizen, een deel van de vroegere speelplaats; maar dat is dan ook alles...

Kleuterschool

De bewaarschool, in 1953 nog verbouwd en vanaf dat jaar pas officieel 'kleuterschool' genoemd, bleef na de verhuizing van de St. Jozefschool nog vele jaren in de Zuster Theodolindestraat gevestigd.
In 1957 zat het schooltje overvol en werd er een dependance gevestigd in een houten ('semi-permanent') gebouw bij het nieuwe sportveldencomplex aan de Kerkstraat. Dit werd echter door een onverwachte brand in het midden van de jaren zestig in de as gelegd, waarna de kleuters tijdelijk ondergebracht werden in leegstaande lokalen van de nieuwe jongensschool in het Hoefveld.
De oude bewaarschool werd begin 1972 afgebroken en maakte daarmee plaats voor een houten verkennersgebouw van Jong Nederland.

De kleuterschool in de Kerkstraat - intussen toepasselijk Hummelhonk genoemd - werd in 1976 nog met twee nieuwe lokalen uitgebreid. Drie jaar daarna werd ze verplaatst naar het terrein van de St. Jozefschool aan de Irenestraat en zodoende geïntegreerd tot 'KBO-school'.

Geen hoofdzuster meer...

In de loop van de jaren zestig werd het aantal lesgevende zusters steeds minder en kreeg de school voor het eerst in haar katholieke bestaan een mannelijk schoolhoofd in de persoon van de heer Hein Simons. Deze werd in 1978 wegens ziekte opgevolgd door de heer Ed Salden.

Het predicaat 'meisjesschool' was inmiddels allang niet meer van toepassing. De oude opvoedingsnormen waren aan herziening toe. In de tweede helft van de jaren zestig werd 'co-educatie en co-instructie' (jongens en meisjes samen in de klas) het nieuwe opvoedingsideaal, en tegenwoordig weten we niet meer beter....

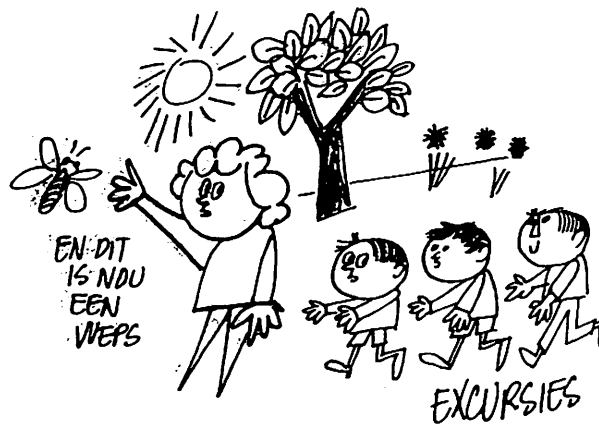

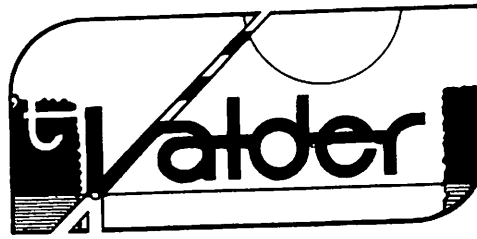

6. Van Aloysiusschool tot Startschot

De Aloysiusschool in de Gatestraat - naar hoofdmeester Scheepers algemeen wel aangeduid als 'de sjoeël van 'd'r Sjieëp' - werd pas in 1929 een katholieke school. In hoofdstuk 4 zagen wij reeds dat deze wisseling van signatuur een nogal turbulent verloop kende. Mede daardoor was ook voorlopig het openbare schooltje van De Groot nog een tijdje 'inwonend'.

Verwarming

Bij gelegenheid van de overdracht van de schoolgebouwen aan het kerkbestuur werd een aantal bouwkundige voorzieningen getroffen. Een daarvan was het aanbrengen van centrale verwarming.
Het al dan niet functioneren van deze installatie leidde al spoedig tot een onverkwikkelijk en langdurig conflict tussen de gemeente en de Kerkraadse 'Gebroeders Ploem'.
'Bij dezen nemen wij beleefd de vrijheid UEd. mede te delen', zo openden in februari 1930 de heren Scheepers en De Groot in stijl de kwestie via een gezamenlijk (!) klaagschrift aan het gemeentebestuur, 'dat de verwarming der schoollokalen zeer onvoldoende is. Wij zijn den laatste tijd geregeld de school begonnen bij een temperatuur van 6-8° Celsius in de klassen.' Volgens de gebroeders Ploem was dit te wijten aan de schoorsteen, die onvoldoende trek zou bezitten. Nadat de gemeente de schoorsteen vernieuwd had volgens de geadviseerde maten, bleek het euvel echter nog steeds niet verholpen. De gebroeders dachten vervolgens dat het ook aan de brandstof kon liggen. Ze stelden voor 'grove coks' te stoken omdat 'kleine coks' de trek van de ketel zou kunnen bemoeilijken. Toen ook dat geen soelaas geboden had - er werd zelfs twee keer kolendamp waargenomen! - waren de poppen pas echt aan het dansen geslagen. Er ontwikkelde zich een waar spervuur van correspondentie. De gemeente piekerde er voorlopig niet over om de laatste termijn te betalen voordat de zaak in orde was. De tegenpartij bleef stug voet bij stuk

houden; de boosdoener was de schoorsteen, en dat was een zaak van de gemeente. Na dit veelvuldig brodeloos geheen en -weer was de gemeente het zat. In een schrijven van 13 november deelde men de gebroeders Ploem botweg mee, 'dat verder corresponderen nutteloos is en U blijkbaar niet in staat zijt om de installatie behoorlijk op te leveren..!' Duidelijke taal. Op voorstel van de gemeenteopzichter werd de schoorsteen tenslotte voorzien van een spouwmuur. Enkele maanden later schreef Scheepers dat sindsdien de installatie 'schitterend voldaan' had.
En tijdens mijn zesjarig verblijf als schoolkind in de jaren vijftig bleek dit ook toen nog steeds het geval te zijn...

Te klein

In 1956 bleek er dringend behoefte aan een zevende lokaal. Vooral de lagere klassen raakten overvol als gevolg van het aanrollen van de naoorlogse geboortegolf. Derhalve werd de gymzaal door middel van een houten wand gehalveerd, waardoor ruimte gecreëerd werd voor het eerste klasje van juffrouw Ivonne van Haeren, kleindochter van het reeds eerder gememoreerde gemeenteraadslid.
Het onderwijzend personeel bestond in die jaren behalve hoofdmeester de Scheepers uit de heren Janssen, Spierts, Heinen en De Rooy (later Vermeulen) alsmede de dames Duurvoort en Van Haeren.
Twee jaar later was er al een achtste lokaal noodzakelijk. In de tuin langs het voetpad richting Hovenweideweg werd dit neergezet in de vorm van een houten noodbehuizing. Dergelijk lapwerk kon echter niet eeuwig blijven doorgaan. De prognoses wezen in de richting van een onstuimige groei van het leerlingenaantal.
Bij schrijven van 6 februari 1958 achtte de inspectie de bouw van een nieuwe 10-klassige school uiterst urgent. Toch duurde het nog tot november 1962 (!) alvorens de gemeenteraad er eindelijk haar fiat aan gaf. En vervolgens nam de goedkeuring van tekening en bestek nòg eens bijna anderhalf jaar in beslag. Over voortvarendheid gesproken! De school had inmiddels al bijna tien jaar van 'behelpen' achter de rug...
Tussentijds was meester Scheepers - op 5 september 1963 werd hij 65 - met pensioen gegaan en opgevolgd door de heer Jo Höppener. Verrassend, omdat 'men' veeleer - het oude liedje... - op een benoeming van meester Janssen gerekend had.

Hoefvelderweg

Als lokatie voor het nieuwe gebouw - een prestige-object van om en nabij het half miljoen! - werd gekozen voor een plaats die in 1890 nog afgekeurd was voor de bouw van een school (Belvalderen, zie hoofdstuk 3); een grondstuk aan de Hoefvelderweg (in de volsmond 'achter de Heggen'), een achter-affe veldweg die parallel liep aan de oude Hereweg. Aan de rand van het toen nog maagdelijk onbebouwde Hoefveld.

Op 18 juni 1964 werden de tekeningen en het bestek voor de nieuwe Aloysiusschool goedgekeurd, en niet lang daarna de eerste spade in de grond gestoken.
Bij het graven van de fundering deed men enkele belangwekkende Romeinse grafvondsten, die een bewijs te meer vormden voor de stelling dat hier ooit de roemruchte Romeinse 'heerbaan' gelopen had vanaf Tongeren via Mosa Trajectum (Maastricht) en via Coriovallum (Heerlen) verder lopend naar Colonia Agrippina (Keulen). De oude heerbaan, waar volgens de overlevering de Hereweg naar vernoemd was.

De bouw vorderde gestadig en in juli 1965 kon de inrichting besteld worden. Enkele maanden later verhuisden de leerlingen, voorafgegaan door een trommelslager, van de 'Gaat' naar het fonkelnieuwe gebouw.

Kleuters en LOM-school

In de loop van 1972 werd er een aanvang gemaakt met de bouw van drie lokalen en een speellokaal als huisvesting voor de kleuters, die tot dan toe traditioneel hun onderkomen hadden gehad in de oude 'bewaarschool' in de Zr. Theodolindestraat. Dit oude nonnenschooltje was danig uit de voegen gegroeid en zou in januari 1973 opgeheven worden en opgesplitst in twee zelfstandige vestigingen: het Hummelhonk in de Kerkstraat en de nieuwe kleuterschool aan de Hereweg 55. De Hereweg was intussen verlegd en liep nu op enkele meters van de voorgevel van de kleuterschool.

In deze jaren zag de lagere school zich ten slachtoffer vallen aan een gevoelige terugloop van het aantal leerlingen. In 1976 was één vleugel zelfs nagenoeg leeggeraakt. Hierin werd de zojuist gestichte LOM-school ondergebracht.

't Startschot

Een jaar later moest er echter toch weer een nieuw lokaal bijgebouwd worden en in 1978 volgde de bouwkundige samenvoeging van de lagere school en de kleuterschool.
Inmiddels was hoofdmeester Höppener al geruime tijd wegens zware ziekte van het toneel verdwenen. Hij werd gedeeltelijk afgekeurd, waardoor er een nieuw hoofd benoemd diende te worden. Na een tweetal vervangende 'tussenhoofden' (de heren Spiertz en Roebroek) werd in augustus 1978 de heer Peter Wetzels, afkomstig van de Schaesbergse St. Jozefschool, benoemd als het nieuwe 'hoofd der school'.

In september 1979 werd een dubbel jubileum gevierd: het 70-jarig bestaan van de school (gerekend naar de vestiging in de Gatestraat in 1909)

en tevens het gouden bestaan als katholieke school. Ter gelegenheid hiervan kreeg de school toen ook haar huidige naam: 'KBS 't Startschot'. De gezamenlijke ingang lag niet aan de Hereweg, maar aan de zijstraat, het Belvauer. Dit maakte andermaal een adreswijziging noodzakelijk.
In 1985 tenslotte volgde de wettelijke opgelegde onderwijs-inhoudelijke 'fusie' van de lagere school en de kleuterschool tot één basisschool: basisschool 't Startschot.

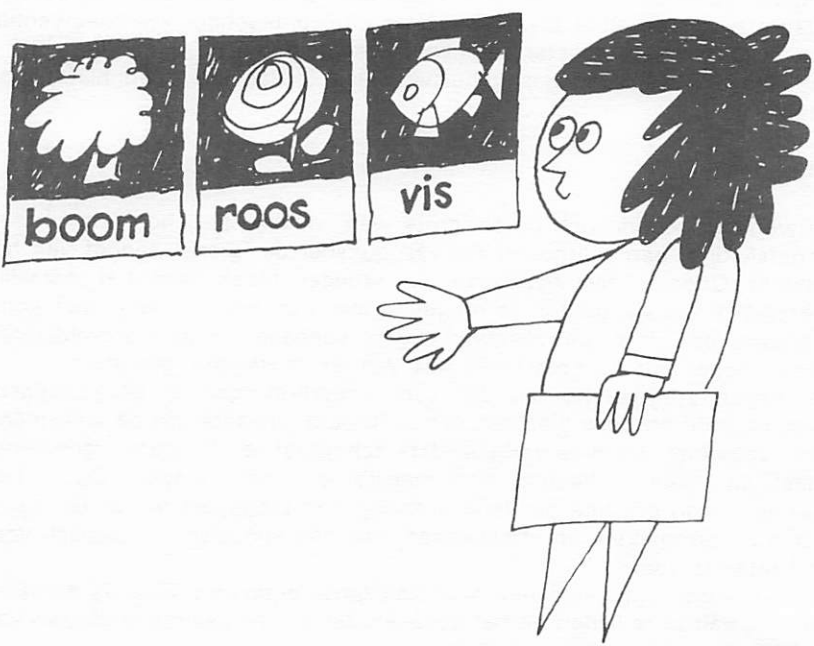

7. Basisschool 't Valder

Tot zover in grote lijnen de geschiedenis van de beide voormalige basisscholen St. Jozef en 't Startschot, die op 1 augustus 1993 samengevoegd werden tot één nieuwe basisschool. Het moge uit dit verhaal duidelijk geworden zijn, dat beide scholen op de keper beschouwd ooit ontsproten uit dezelfde stam: de eerste gemeenteschool van Nieuwenhagen, de school van meester Reumkens, geopend in 1850.
De 'nieuwe' basisschool is gehuisvest aan 't Belvauer. Een historische plaats.

't Belvauer

Eeuwenlang bevond zich op de 'grote weg' vlakbij het schoolgebouw een wegafsluiting, een sluitboom, die van oudsher de 'grens' aangaf van het gehucht Onderst Nieuwenhagen. In vroeger tijden was het namelijk gebruikelijk om gehuchten te omgeven met een haag of heg. Hier komt overigens ook de naam 'Nieuwen-hagen' vandaan. En de Hoefvelderweg werd vroeger niet voor niets ook wel 'Achter de Heggen' genoemd.
De wegen zorgden her en der voor onderbrekingen in deze heggen. Daarom werd op deze plaatsen een sluitboom geplaatst; in de volksmond een 'vauwere', en in de verhollandste schrijftaal een 'valderen' genoemd. Naast dit valderen bevond zich meestal ook een 'stegel'. Dit is een draaihek - een principe dat tegenwoordig nog toegepast wordt bij ingangen van pretparken en draaideuren van warenhuizen - speciaal voor passanten te voet.
Het 'vauwere' c.q. 'valderen' was van grote betekenis voor de dorpelingen. Dit valt af te leiden uit het gegeven dat de omliggende landerijen van oudsher ernaar vernoemd werden.
Een archiefstuk uit 1596 vermeldt reeds de benaming 'aen het falderen'; in latere stukken is er sprake van 'Belvaueren', 'aen het Belvalderen', 'aen

gebelvalderen' en soms gewoon 'Belveld'. Naar alle waarschijnlijkheid was het valderen voorzien van een bel, die geluid werd om de werkers op het veld te laten weten dat het middagmaal opgediend kon worden.
Een andere tijdsindicatie was er nauwelijks. De dichtstbijzijnde kerken stonden immers in Heerlen en Eygelshoven en horloges waren uiteraard nog geen gemeengoed. De bel zal ook wel een waarschuwingsfunctie hebben gehad in gevallen van uitbrekend vee of mogelijk ongewenste indringers.

Een archiefstuk uit 1655 doet het een en ander uit de doeken over ene Jan Hanssen, die door de meeste dorpsgenoten simpelweg als 'Vauwer-Jan' aangeduid werd. Hij bewoonde een huis op het heuveltje, dat geëgaliseerd werd bij de bouw van de Caeciliahof. Vlakbij het 'vauwere' dus.
In een akte uit 1683 werd dit huis - toen bewoond door ene Paulus Hanssen, waarschijnlijk een zoon van Jan - 'Het Valderen' genoemd.
Dit alles zegt wellicht genoeg over het plaatselijk belang van deze sluitboom.
Vlakbij deze historische plek ligt onze school. Het is zonder meer een goede zaak om dit stukje historie te behoeden voor de vergetelheid.
Zoals bijvoorbeeld in de naam van de school.

De nieuwe naam

Het kiezen van een naam is echter niet louter een zaak van historisch geïnteresseerden. Er zijn talloze alternatieven.
Om tot een zo zorgvuldig mogelijke keuze te komen werd er besloten een liefst 11-koppige jury in te stellen, waarin alle geledingen - team, bestuur, MR en ouders - vertegenwoordigd waren.
Op 4 mei 1993 kwam deze jury bij elkaar om zich te buigen over de 109 inzendingen; een grote massa symbolische en enkele historische alternatieven. Na vier stemrondes kwam de nieuwe naam te voorschijn: R.K. Basisschool 't Valder.
Natuurlijk, 't was best even wennen...

't Valder

Gezien de bovenstaande historische verhandeling lijkt het dus onnodig op te merken dat deze naam een historische oorsprong heeft. Het woord is zelfs totaal uit onze woordenschat verdwenen! In geen enkel woordenboek, zelfs geen encyclopedie, is het nog te vinden. Alleen in het oud-Nederlands woordenboek komt het nog voor: 'valderen - (onzijdig, Z-O-Limburg): sluitboom, hamei'.

Waarom dan 'Valder', en niet 'Valderen'? Welnu, de straatnaam Belvauer had eigenlijk ook 'Belvaueren' moeten luiden. Intussen zijn we echter dermate gewend geraakt aan de verkorte vorm, dat we bijna niet beter

meer weten. Het lijkt derhalve voor de hand te liggen om dezelfde procedure ook toe te passen op het oude synoniem.
Vandaar dus 'Valder' in plaats van 'Valderen'.

Overigens heeft de naam ook een diepere en passende symbolische betekenis. Een slagboom (in welke vorm dan ook) verzinnebeeldt de doorgang van het ene territorium in het andere; in schoolse betekenis dus de overstap van de eerste fase (basisonderwijs) naar de volgende (voortgezet onderwijs).
Zo ziet men maar: zo 'gek' als het op het eerste oog misschien zou lijken is de naam nou ook weer niet...

Tot in lengte van jaren zal 't Valder zijn historische en symbolische naam blijven dragen.
Beide aspecten zijn belangrijk. De naam verbindt het bijna vergeten verleden met het heden èn de toekomst.
Het heden, dat is onze basisschool; een school waar alles in het werk gesteld zal worden om het kind een stevige basis te geven voor zijn toekomstige studie en daarmee het hele verdere leven.

't Valder

De R.K. Basisschool 't Valder kwam tot stand in augustus 1993 uit een fusie tussen de basisscholen Sint Jozef en 't Startschot, beiden gelegen te Nieuwenhagen.
Het startschot voor de gezamenlijke geschiedenis van deze twee scholen werd gelost in het jaar 1850 door de stichting van de eerste Nieuwenhagense openbare rijksschool, die later in 1922 St.-Jozefschool zou gaan heten. In 1907 werd hiervan een tweede school afgesplitst: aanvankelijk met de naam 'Openbare school II', later omgedoopt in Aloysiusschool en daarna 't Startschot geheten. Beide scholen ontsproten dus uit dezelfde stam. Na een gescheiden bestaan van 86 jaar vormen ze vanaf 1993 weer één geheel.

Globale bronvermelding

Stadsarchief Heerlen:	Archieven Schepenbank Heerlen Hervormd Kerkregister Burgerlijke stand Heerlen Lijst van weerbare mannen anno 1815 Oud-nederlands woordenboek
Rijksarchief Limburg:	Frans archief Kadaster Nieuwenhagen ca. 1840
Gemeentearchief Landgraaf:	Archiefstukken m.b.t. het onderwijs in Nieuwenhagen Burgerlijke stand Nieuwenhagen Verslagen van raadsvergaderingen
H. Meens, pastoor:	Nieuwenhagen, kapel, hulpkerk, rectoraat etc.
M. Quaedflieg e.a.:	Gedenkboek Mariaschool
Buro K.V. Delft:	De geschiedenis van de school

Gedenkboek Zusters onder de Bogen te Maastricht

Bulletin Heemkundevereniging De Bongerd, Simpelveld

De Grote Oosthoek encyclopedie

Ongepubliceerde studies van H. Meens, pastoor, over het onderwijs in Nieuwenhagen en H.J. Spierts, idem

Markante Dorpsfiguren

(Diverse bronnen, Jef Bonten, boek Schaesberg en Nieuwenhagen)

Piepjee Höppener

de eerste warme bakker van de groenstraat
geboren 9 mei 1862, overleden 3 mei 1944.

Zijn naam was eigenlijk Willem Joseph Höppener,.
Een kenmerk van de beslotenheid van kleine woongemeenschappen, waartoe zeker de Groenstraat-enclave gerekend kon worden was het gebruik van bijnamen. In de kleine kring van gelijkgezinden functioneerde een dergelijke benoeming, die de geboorteroepnaam soms geheel verdrong, als groeiende vanzelfsprekendheid. De aanleiding voor deze naamsverandering, respectievelijk -verbastering etc., is soms later niet eens meer na te gaan. De legende vorming kreeg ook op dit terrein alle kansen. Zo verruilde deze Willem Joseph zijn voornaam Wilhelm voor die van Piepjee. Zijn kleindochter Louise Scholtz-Höppener uit het café "aan de Markt" te Waubach meende te weten hoe dat kwam. 'Op zondagmorgen werd steeds Bargoens gesproken. Opa moet daar op zeker ogenblik een "internationale allure" aan het gesprek willen geven door losjes op te merken "Noe sjtoop ich mich in la pipié" Sinsdien heette hij en later diens zoon Willem ...Piepjee, d'r Piepjee Höppener. Hij had in Duitsland een poosje het beroep van stucadoor uitgeoefend, maar vestigde zich later in de Groenstraat-oost als eerste warme bakker.
Piet Frings heeft het echtpaar goed gekend, hij woonde immers in die tijd in hetzelfde huizenblok.
Piepjee was zijn tijd ver vooruit, niet in het minst door zijn intelligentie en energieke echtgenote Louise. Hij was al in staat om koek feestelijk op te hogen en te decoreren, een Duitse methode. Hij was een prima vakman. Bovendien was zijn bakkerij "neave 't elektriesch huuske" befaamd om zijn "bretzele" een 8-vormige knapperige lekkernij, om zijn "kollemolle", een appel in zoet deeg gehuld, zijn printenspeculaas volgens een oud Akense receptuur, zijn zwartbrood en niet te vergeten zijn broodjes.

Die vracht droeg hij te voet op zijn rug in een beugelkorf naar Rimburg, terwijl hij zijn kleingeld alsmaar in zijn zakken liet rinkelen. De hem achtervolgende schooljeugd wist dat deze joviale en hartelijke kindervriend ergens op z'n route een handvol wisselgeld over hen zou laten neerdalen. Die Sinterklaas-achtige gulheid en spontaniteit zijn nog te zien in een onvergetelijke scène op een historische film over Rimburg.
Toch was de bakkerij in de Groenstraat slechts "inne geplieësterde sjtaal mit get rekke en inge antieke bakoave, dea mit sjanse gestoakt woeëd", aldus Piet Frings. Zelf heeft hij jaren lang het deeg met zijn blote voeten "getrampelt" nadat hij vooraf zijn benen en voeten had gewassen. Zo was dat toendertijd, en geen warenkeuringsdienst die achter deze natuurlijke praktijken vraagtekens zette. Trouwens, vanuit Duitsland moet ook de traditie zijn overgewaaid om in huize Höppener op overdadige en grandioze wijze het kerstfeest te vieren, compleet met massaal gezang en met een kribbe die de halve woonkamer in beslag nam. In de jaren 1918 -1920 moest Frings met een hondekar, voortgetrokken door zwarte Bello, op Nieuwenhagen tegenover vroedvrouw ("Hevvang") 't Hane Sies nabij café Dörenberg in de rij aanschuiven om aan een dorpskraan voor bakkerij Höppener water te tappen. In de gehele Groenstraat was in die tijd geen bron voorhanden. Later werd er water geput bij d'r Lochtmans Joep in een weiland aan een "quelle". Bij de gebroeders Kremers "oop g'n Heuf" (op weg naar Rimburg) haalde hij de "sjanse" (takkenbossen). Voor dit karweitje kreeg hij zegge en schrijven vijf cent. Overigens slaagde Piet Frings en zijn vrienden er vaak genoeg in om met behulp van een met zilverpapier beklede halve cent de niet bijster goed ziende bakkersvrouw Louise om de tuin te leiden en voor een "dubbeltje" bretzele te kopen....
Per hondekar werden de bakkersproducten door Piet Frings en zoon Juup in de café-winkel Beckers aan het Stenenkruis, bij koloniale warenhandel Eijdems "i g'n Kieër" te Waubach, bij Gillissens Wiel in Rimburg en in café-winkel Peusens aan de grens in dezelfde plaats voor verdere distributie bezorgd. 's Vrijdags werd er door de klandizie in bakkerij Höppener dankbaar gebruik gemaakt van de gelegenheid om eigen witbrood- en vlaaiendeeg voor vijf cent per eenheid te laten bakken. Het wilde wel eens gebeuren dat Piepjee de bakoven voor een

alcoholische hartversterking bij 't Smeets Nel in de steek liet om de huisvrouwen daarna te laten constateren dat het brood wel bijzonder bruin of zwart gebakken was...De pogingen om de beste exemplaren voor zich in de wacht te slepen, zijn meer dan eens op een fikse ruzie of handgemeen uitgelopen.
Piepjee Höppener werd mede-oprichter en voorzitter van de schutterij Sint Joseph (1888) en mede-oprichter van de zangvereniging Vriendenkring Sint Rochus, daterend van 1905.

Pake Sjniehdusj

(P.J. Snijders huisarts
geboren Voerendaal 1893
Overleden 1974

Als eerste huisarts vestigde zich in 1919 te Nieuwenhagen P.J. Snijders, uit Voerendaal waar zijn vader Leonard koster-organist was. Pake Snijders voor hem die hem goed kenden had vier zoons, die allen ook huisarts zijn geworden terwijl van de vier dochters er drie met een medicus gehuwd zijn.
Dit is geen toeval, daar vader Snijders zijn huisartsenwerk met plezier uitoefende. Deze liefde voor het vak sloeg over op zijn kinderen. Na eerst in de Kerkstraat en daarna aan de Rötscherweg gewoond te hebben, vestigde Pake Snijders zich in 1934 in het nog bestaande pand Kerkstraat 132, thans Heigank geheten. "D'r dokter Sjniedusj" was een levenskunstenaar. Een van zijn grootste hobby's was muziek. Hij was o.a, oprichter van het dubbelkwartet "Con Amore" en van het koor "Stemmen uit de Mijnstreek" In 1957 deed hij zijn praktijk gedeeltelijk over aan een van zijn zonen.
Vuur dieginne, die nit wete, weë Pake Sjniedush woar, zal ich d'r miens effe vuursjtelle.
Doamit woeëd bedoeld Dr. Snijders Senior, deë mieë es 50 joar hoehsdokter op Neujenhage is geweës. Heë sjtóng bekind es inne kundige dokter, um zieng krasse oehtsjproake en um zienne humor. Zieng hobbies woare oa. de muziek, in 't bezoonger d'r zang en lekker eëte en drinke woa-op-heë ooch min of mieë geboowd woar. Houw d'r kirkekoeër ing oehtnuëdiging um op 't Duutsj te kome zinge, dan góng

d'r dokter mit als ambassadeur of zowie hee zelf zaag, um te zörge, dat de bus vas op d'r weg looch. Goong me urgens eëte of drinke, dan woeëd d'r dokter gevroag wat 't lekkesjte eëte en wat ferre wiehn 't beste woar, went heë woar uveraal geweës en va alles op de huëgte. Ontelbaar zint de gesjiegtes, die van d'r dokter verteld weëde. Het volgende verhaal is durg d'r dokter zelf verteld, dus 't mot woar zieë. Op ziekere daag goong d'r dokter noa d'r kirkhof im 't graaf van inne gowe vrunk te bezeuke. Wie heë zich get gebeënd houw en get ronk an 't kieke woar, meende heë, dat heë hoeët rope: "Hooh, Sjniedusj". Ieësj dach heë: och dat mins te mar, dat zal d'r wink wal zieë. Evvel noa ee paar kieër dach heë : wins te noe nog ins huësj rope dan rups te truuk. En opins hoeët heë wèr rope: "Hooh Sjniehdusj!" "Wat is 't jóng?" rupt d'r dokter. En ing sjtum rupt "Hooh Sjniehdusj, had uur nieks vuur de wurm....?"

†

Ter herinnering aan

Pieter, Jozef Snijders

in leven huisarts te Nieuwenhagen

weduwnaar van

Mevrouw Elise Snijders-Vijgen

Geboren 8-2-1893 te Voerendaal en overleden te Heerlen 23-2-1974.

Aan de vooravond van Carnaval is een einde gekomen aan Pake's Levensreis, een boeiende tocht van een nog boeiender mens. Deze imposante 'Pater Familias' was niet alleen een vader voor zijn grote gezin, maar ook een vaderlijke figuur voor zovelen, patiënten en vrienden.
Hij was een kunstenaar in de meest ruime zin van het woord. Zijn trias bestond uit levenskunst, geneeskunde en muziek.
Is het verwonderlijk, dat hij, die zijn ziekte kende, niet kon nalaten ons, die zijn ziekenkamer betraden nog te tracteren op uitspraken, gekruid met ernst en humor.
Deze levenskunstenaar 'pur sang' roerde ons diep op de wijze, waarop hij ons toonde óók de kunst van het sterven te verstaan. Zijn laatste boodschap aan z'n kinderen maakte ons stil. De Schepper van dit leven was hij dankbaar dat hij een lange reeks van jaren zoveel kon werken voor zijn medemens, helpen bij de eredienst en genieten van de zang.

Deze foto werd op 21 december in het toen officieel geopende nieuwe Groene Kruis wijkgebouw aan de Raadhuisstraat, de huidige Beuleweg, genomen en toont wijkzuster Theodolinde, huisarts Pake Snijders, pastoor Bosch en huisarts Leon Snijders.

Schiffers

Limonadefabrikanten Schiffers

Johan Pieter Schiffers was de zoon van Jan Pieter Schiffers en Maria Elisabeth Wilms en werd op 2/4/1875 te Ubach over Worms geboren. Hij was handelaar in dranken, bottelaar van bier en likeur- en limonadefabrikant. Hij leerde zijn vak in Keulen. In 1901 huwde hij in Nieuwenhagen met Anna Maria Hubertina Engelen en vestigde zich in de Schans. Hier had hij ook een café dat later door zijn dochter Anna werd voortgezet. Zijn jongere broer Hubert Leonard leerde hij ook het vak. Om geen concurentie van elkaar te ondervinden vestigde deze zich

te Heerlenheide en werd de grondlegger van een van de grootste limonadefabrieken van ons land, de Herschi. Afkorting van de naam van zijn zoon Herman Schiffers, onder wiens leiding het bedrijf tot grote bloei kwam. In 1944 werd de fabriek en bierhandel aan de Schanserweg voortgezet door Peter Joseph (Sjef), zoon van Johan Pieter Schiffers. Na zijn vroegtijdig overlijden in 1953 werd in 1958 bij gebrek aan een opvolger de limonadefabriek opgeheven.
Het cafë Schiffers bleef nog bestaan tot 1967 toen ook dit voor de sloop werd bestemd.

't Simons Pietje

Koopman en handelaar uit de Groenstraat
Geboren 25/2/1877 te Waubach overleden 17/9/1959 aldaar.

In zijn jonge jaren was hij stucadoor in Duitsland. Maar hij was vooral koopman en handelaar in hart en nieren, die al spoedig vanuit een achterkamer zijn handelsimperium en commercieel koninkrijk vestigde. Zijn echtgenote Philomène, die tot haar 21e jaar op een deftig pensionaat onderwijs en cultuur had genoten, sprak vloeiend Frans. Een taal, die de ook in papier gespecialiseerde en op Parijs en Berlijn georiënteerde handelsfirma, uitstekend van pas kwam. Op het toppunt van zijn welstand was hij een van de rijkste ingezetene van Ubach over Worms, wiens huizenbezit ooit 21 stuks bedroeg. Maar de langzame ondergang, niet in het minst in de hand gewerkt door oorlogsverwikkelingen (1940-1945) van zijn zoon Leopold, bleef hem niet bespaard. Een faillissement werd door verkoop van onroerend goed lang uitgesteld, doch uiteindelijk was het onoverkomelijk.
Terug naar de opbouw en consolidering van Simon's praktijken als kleine en later grotere zelfstandige. Die waren lange tijd veelbelovend en vertoonden alleen maar progressie. Gestart in een sober achterkamertje, later op een tweetal andere lokaties vlakbij, eerst tegenover het uit 1848 daterende kapelletje in de Groenstraat, daarna rechtstreeks op de plaats daarvan tot lokaal hoekpunt uitgebouwd, zodat dit meditatie-domein in 1925 voor een nieuw rustpunt daar tegenover moest wijken, werkte deze trotse telg uit het Nachtegalengeslacht aan zijn toekomst. Vergeleken met zijn in de horeca actieve vader "d'r Simons Maan" van 'oop de Heuf die nog in Frankrijk op hoarsnit was geweest en een curieuze "frak mit kap op" droeg en zijn echtgenote 't Liesbeth; kon men waarlijk van een opzienbarende vooruitgang van "'t Juudje" gewagen. Alles wat maar enige centen in het laatje bracht werd aangepakt. Aan variatie en inventiviteit geen gebrek: het verzamelen van 'moothuvele' (mollen), waarvan de zwarte velletjes tussen spijkertjes op plankjes te drogen werden gespannen, werd evengoed gepraktiseerd als de vrije-tijds-klopjacht met notabelen op konijnen, fazanten, vissen, vossen en 'vure' (hermelijnen). Van 1914-1918 spoedde 't Johanna (als nichtje geadopteerd en in 't gezin geïntegreerd

voor een zakgeld van 15 gulden per maand) zich dagelijks met een handkarretje naar de grens in Rimburg. Om aldaar voor haar werkgever koffie en rookwaren te slijten. In de winkel annex porseleinzaak en papierindustrie was bijna alles te koop wat de dorpsgemeenschap nodig had: olie, petroleum, verf, klompen, groente, alle mogelijke koloniale waren (met uitzondering van vers vlees), sigaren en sigaretten, kantoorartikelen de meest diverse papierwaren, manufacturen, glas, porselein, lederwaren, textiel en stof op stalen voor mantel- en kostuumverwerking.

't Simons Pietje, "waardige zoon uit het Nachtegalengeslacht"

* *De eerste winkel aan de Groenstraat, omstreeks 1913. Rechts de oude kapel.*

De aankoop van de o.a. imposante villa "Nachtegaal" in Rimburg werkte dit lokaal aanzien in de hand. Fabrikanten en notabelen dineerden met het gezin Simons-ensemble. Hun zoon Leopold, die op Rolduc was schoolgegaan, speelde op een indrukwekkende vleugel in de met veel antiek, zware eikehouten meubelen en Perzische tapijten aangeklede salon klassieke muziek. Verder was er het eerste ligbad, de eerste telefoon (waar 't Pietje paniekerig "Holla!" in plaats van "Hallo" in schreeuwde) en de eerste verwarmingsinstallatie van Waubach. De moderne ontwikkelingen hielden niet op bij de voordeur. En toch slaagde het Pietje er niet in om zijn rijbewijs te halen. Zijn hele leven zou hij zich te voet of per rijwiel voortbewegen. De papierbusiness was een verhaal apart. Al vroeg had 't Simons Pietje in de gaten dat er met ansichtkaarten van kerken, kapellen, kastelen, gemeentehuizen en panoramische kiekjes flink wat geld te verdienen viel. Hij betrok die foto's aanvankelijk van een zekere Lahaye en liet die o.a. in Parijs en Berlijn in vele duizendvouden drukken om ze daarna en gros te verhandelen. Tot in Frankfurt en Leipzig toe begon hij deze ansichtkaarten, die ook ingekleurd aan de man werden gebracht, te slijten. Daartoe reisde hij met een klein kistje, bevestigd aan leren riempjes. Met daarin de gestapelde prentbriefkaarten, zijn klandizie af. Maar het duurde niet lang of hij trok ook dit gehele productieproces naar zich toe. Daar bleef het niet bij. Op zeker ogenblik liet hij zelfs zijn oudste zoon Leopold het vliegbrevet halen om hem, geassisteerd door zijn kleindochter Jenny, in staat te stellen zelfstandig luchtopnamen te maken. Uiteindelijk draaide de papierfabriek vanuit de Groenstraat op volle toeren. Werkelijk alles werd gefabriceerd: closetpapier, karton, drukwerk voor geboorten, overlijdens en jubilea, kantoorbenodigheden, kerst- en nieuwjaarskaarten, luxueuze felicitatiekaarten enz. Vertegenwoordigers zorgden voor distributie naar de afnemers. En toch was 't Pietje"knauzetig" (overdreven spaarzaam en zuinig). Het zijn de woorden van zijn jarenlange hulp in de huishouding en winkelbedrijf, Johanna Wolak-Trumpener. Zij moest bijvoorbeeld tot na middernacht op mijnwerkers wachten, die op weg van de Laura naar moeder de vrouw nog gauw wat Schnaps in 'bubelkes' (flesjes), brood of boterhamvlees, sjiek tabak of sigaren kwamen kopen. "Um zieve oer 's murgens woare angere wer oop de rolschlaeg aan 't kloppe...

't Simons Pietje stierf op 17-9-1959, zijn handelsimperium was toen al eervol maar reddeloos ten onder gegaan.

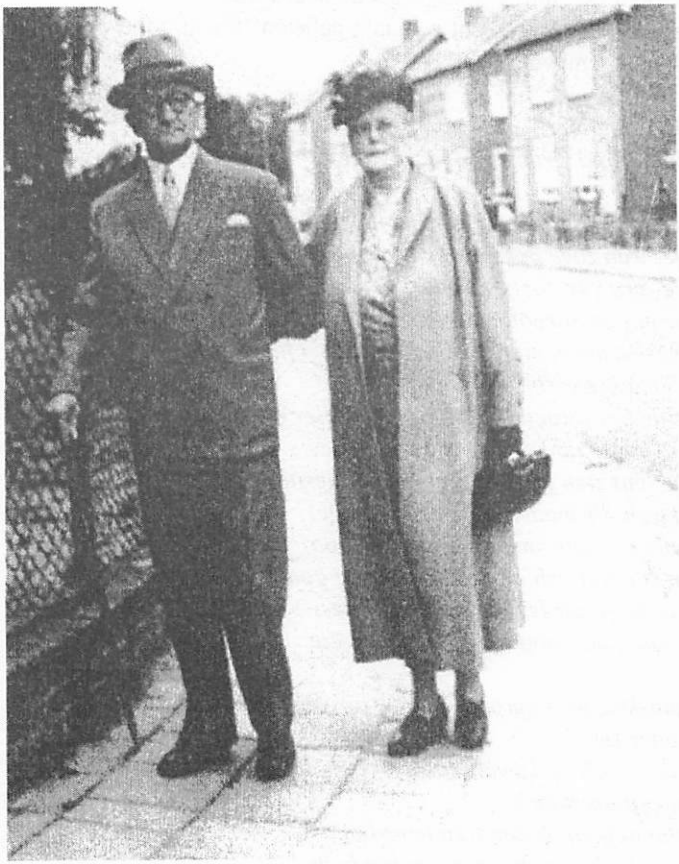

* *Ome Pierre en tante Mina ('t Simons Pietje en echtgenote Philomene) op latere leeftijd.*

Johanna van d'r Simons

In het verhaal van 't Simons Pietje komt 't Johanna van der Simons in voor, welke door de familie Simons geadopteerd was.
Deze Johanna heeft een gedicht gemaakt geheten "Os sjtraötje zieëliger" hetgeen nu volgt:

"Os Sjtraötje zieëliger"
(van ee richtig, oad Grunsjtraoter meadje)

Wat is van os Sjtraötje nog uvver geblieëve,
Os Sjtraötje, woa zoeë döks uvver is gesjrieve.
Os Sjtraötje, wat vur noets vergeate konne,
Wat hant ze mit os Sjtraötje begonne?
Ich kan niks dra doeë, mar 't mot mich van 't hats,
dat me os Sjtraotje verbrokkeld hat.
Och heij is de bouwwoed begonne en zet alles durchee,
wie vier doa uvver dinke, is hun gans allelee.
Os Sjtraötje, mit zien tradisies ieëwelank besjtange,
wut noen durch d'r moderne sjtiel vervange,
Ee paar huuskes zalle misjien blieve besjtoa,
mar da mot 't evvel och al gaar nit angesj goa.
Alles wat os deerbaar is, wut voet gerieëte,
't woar joa oad, mar nog lang nit versjlieëte.

Auw leef huuskes, woa durch de sjauw d'r gedekssjwaam
trok vöal joare laank,
umdat me doe noch nieks va haarde,
gaas of oaliesjtoak kaank.
De petrolslamp goof os doe treu heur lich,
en iggen sjtel bedeenet me ziech va ing luch.
Ich dink dök nog truk an 't putje, joare geli-je
wie vur doa sjtonge mit os tobbe in de ri-je.
Doa woeët zich daan 't letste nuits verteld,
en durch de kinger mit springkoad en frenkel geheld.
Joa, mennig sjtundje hont vur doa motte wachte,

noeëts geet mich die tied mieë oet de gedachte.
D'r haam op de sjouwere, de emmere dra gehange,
zoeë zunt vur mennigmoal os Sjtraötje
erop en eraaf gegange.

D'r Ploeme Joep, d'r Groenschilds Pierre en d'r Sjunke
Bead zorgde vur sjpas en flauwe kul,
en vur inne drop te kriege, vonge ze wal
ummer d'r inne of angere sul.
De dorpstiepe, 't Eierekatrienke, d'r Kaksjtool,
d'r Tiets en 't Moeënens Drieksjke
woar noe zoeë richtig vur os Sjtraötje
ee onmisbaar klieksjke.
Och de boerepead en de kare, die sind rut.
Ze hant noen traktore, die hant mieë fut.
Os sjun weie en laank, wat woare vur doa mit vertrouwd,
ze motte dra gleuve, ze weade volgebouwd.

De Hoal Graach en 't Neujenagerergensjke
zint och nit mieë te vinge.
Och, wat hant vur doa döks d'r nachtegaal hurre zinge.
Hauwe vur ing aafsjproak, da wor 't ummer an 't kapelke.
En went 't kirmes woar, da sjtong derneaver ee karselke.
Doe sjtong 't kapelke nog bei d'r Sjmeets
in d'r gaat op d'r hoek,

noen wead 't alling nog mar vur de bronk gebroek.
Inne zaal woar doe in os Sjtraötje nit te vinge,
vur hauwe ing zelt, doa koste vur lustig in sjpringe.
De moeziek, inne moeënika, ing klarinet
en ing dikke trom woeët in inne hoek gezat.
In mie ganse leave han ich noeëts mieë zoeng sjpas gehad.
Doe woed nog richtig gedanst,
mar weg is noe dea sjunne romance.
Huu dreumt de jeugd mer van rock, roll en twist,
dat is hunne dans,
de neu generasie vingt dat allemoal fantasties sjoeën,

mar 't pas nit in os oad Grunsjtraoter patroeën.

Vöal hieziger luu sind oet os Sjtraötje gegange,
en woeëte durch gans vreame vervange.
Noen sind vur ooch nog durch d'r moderne tied
die auw vertrouwde sjuur van d'r Schnitzeler kwiet.
Ooch 't Borjanshuuske sjteet op de lies gesjrieëve,
wat is dan noen nog van os Sjtraötje uvver geblieëve?
't Wud mar gebouwd en verbouwd
en zoe geet dat mar durch,
mar os Grunsjtraoter hat hont ze gesjlaage gans murg.
Vur wieëte dat dat alles noen eemoal mot gebeure,
mar van hatte konne vur dat noeëts goodkuure.
Wat nog van os leef oad Sjtraötje uvver is,
geet gemekkelich in ing haverkis.

**'t Johanna van d'r Simons*
17 jaar jong.

Aad de Haas.

Geboren 30 dec 1920 te Rotterdam, overleden 21 maart 1972

Hij werd geboren op 30 december 1920 in Rotterdam. Zijn vader, een ambtenaar bij het CBS meende dat zijn zoon Aad het ook in ambtelijke richting moest zoeken, dit om zekerheid van een vast salaris en waardevast pensioen. Aad ging dus naar de Mulo en daarna met tegenzin naar kantoor. Binnen de korste keren kreeg hij slaande ruzie met zijn bureauchef en nu zag zijn vader in dat dit toch niets was voor zijn zoon. Hij mocht naar de Academie Voor Beeldende Kunsten in Rotterdam. Reeds spoedig ontpopte hij zich als een begaafde leerling, eigenzinnig, maar bijzonder talentvol.
Het was tijdens de tweede wereldoorlog dat zijn eerste werken ontstonden. Het bombardement op Rotterdam maakte hij van zeer nabij mee en een groot gedeelte van zijn werken gingen daarbij verloren. De moedwillige ruïnering van zijn geboortestad heeft een diepe indruk op hem gemaakt. Tijdens zijn eerste tentoonstelling in 1943 werden 45 van de 50 schilderijen verkocht. Zijn tweede tentoonstelling ook in 1943, gaf aanleiding tot zijn arrestatie door de S.D. (Sicherheits-Dienst). Een van zijn etsen stelde de wereld voor die door afschuwelijke monsters werd verdeeld. Daarin waren duidelijk Hitler, Göbbels en Göring herkenbaar. Zijn werken werden voor "ontaarde kunst" verklaard en in beslag genomen. De meeste zijn helaas verdwenen. En de maker geraakte in de gevangenis. Dankzij een welwillende bewaker kwam hij na een half jaar vrij. Hij volgde de raad om onder te duiken op en zo belanden Aad en zijn vrouw in Zuid-Limburg. Pater drs. G.L. Malhot bracht hem in contact met de pastoor van Wahlwiller J. Mullenders. Aad de Haas kreeg de opdracht het kerkje van Wahlwiller te voorzien van arstestieke werken. Meteen ontstonden moeilijkheden. Het gevolg was dat mgr. Dr. G. Lemmens bevel gaf de door de Haas vervaardigde kruisweg te verwijderen. Op Goede Vrijdag 1949 droeg Aad de Haas persoonlijk zijn op panelen geschilderde staties de kerk uit. In 1980 kort voor Kerstmis kwam de kruisweg terug in het kerkje van Wahlwiller. Ondertussen is Aad de Haas kasteelheer geworden op het bouwvallige kasteel Strijthagen te Schaesberg.

Portret Aad de Haas.

Atelier Aad de Haas

In 1957 krijgt de schilder opdracht om de kruisweg in de kapel van het St. Josef ziekenhuis te Heerlen te schilderen. Door de ongure voorgeschiedenis van zowel Wahlwiller als deze opdracht besluit de Haas zijn tweede kruisweg direct op de gestucadoorde muur van de kapel aan te brengen. In deze kruisweg komen zijn gevoeligheid en zijn verbetenheid van zijn ervaren verleden tot uiting.
Aad de Haas die in Wahlwiller zoveel ellende had meegemaakt bij zijn eerste kruisweg, maakte ook heel veel ellende mee zowel voor als tijdens en na het schilderen van deze tweede kruisweg. In 1960 kwam zijn tweede kruisweg klaar. In de jaren 70 werd het St. Jozef ziekenhuis gesloopt en na heel wat gepraat en overleg kon de kruisweg gered worden en na restauratie zijn de staties in het raadhuis te Landgraaf opgehangen.
Bij zijn overlijden in 1972 bleven honderden tekeningen, lino's en etsen en een hondertal schilderijen en beeldjes in het bouwvallige kasteel achter. Zij zijn door de erven de Haas afgestaan aan een musuem. Aad de Haas ligt begraven op het kerkhof van de parochie "t Eikske".

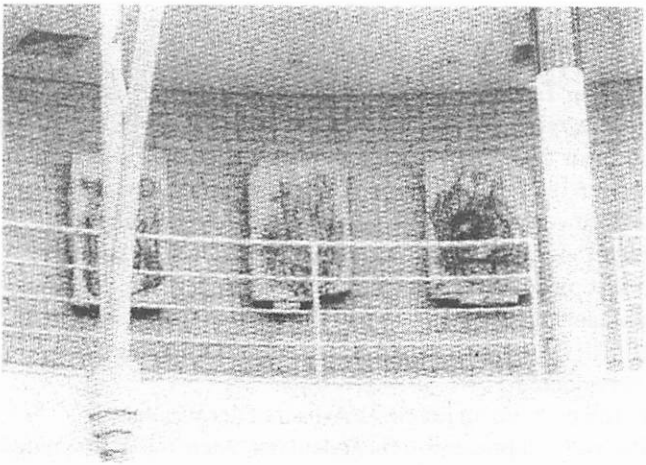

En zo hangen ze nu in het raadhuis.

Marieke Mertens

(een hart van goud, geboren te Nieuwenhagen 19 jan. 1910, overleden 1985)

Ze was klein van stuk, maar groot in kleine daden.
Bescheiden en met het minste content waar het haar eigen persoontje betrof, zichzelf als het ware compleet wegcijferend, maar voortdurend in de weer om het anderen naar de zin te maken. Een ongetrouwde engel, die de zon in het leven van vele behoeftigen liet schijnen en daarbij zonder op de voorgrond te treden genoot van de heilzame stralen die de medemens beroerden. Gul, goedhartig, vol verrassingen.
De vele honderden dagen dat ze voor het fornuis stond om haar eigengemaakte wafels voor fancy fairs, verenigingsfeesten, eerste communies en voor festiviteiten en evenementen met een goed doel te bakken, werden door haar als vanzelfsprekendheid met een nochalant handgebaar afgedaan.
Tijdens haar jeugd en beginnende volwassenheid had zij klaargestaan voor haar ouders en haar hulpbehoevende zieke zus Trautje.
Als koffiejuffrouw bij de SIDVA liet zij een kwart eeuw haar stem in schlagers, evergreens, in religieuze en volksliedjes schallen en in haar kielzog volgden dan massaal haar 300 vrouwelijke collega's. "Am

brunnen vor dem Tore...Ik heb eerbied voor jouw grijze haren... Te Lourdes op de bergen... Ook tal van plaatselijke gelegenheidsliederen werden door haar tot klinken gebracht, zoals een compositie die ooit bestemd was om bij huis-aan-huis verkoop van steunkaarten de plaatsgenoten te vermurwen. Met als doel de termijnbetaling van meubilaire goederen in het patronaat te bespoedigen. Dat hoefde naderhand niet meer, aangezien de plaatselijke ondernemer er lucht van had gekregen dat een gedeelte van het interieur elders was aangeschaft. Hij liet toen de nog niet afbetaalde goederen uit het patronaat verwijderen..
Het leek bij tijd en wijle op het SIDVA-naaiatelier wel een zangrepetitie van een proccessie-maagdenkoor. Men zou gerust mogen beweren dat Marieke Mertens de meisjes, spontaner en gemotiveerder dan de lagere school in staat was, heeft aangezet tot zingen in groter verband.

Frans Erens

(Schrijver, geboren 23 juli 1857 overleden 5 dec 1935)

Frans Erens was een der fijnst ontwikkelde en tegelijkertijd een der ruimstdenkende onder de "Tachtigers" (±1880). Hij heeft onder hen een bescheiden maar niettemin een wel heel bijzondere positie ingenomen. Een korte levensschets geeft daartoe al de eerste aanwijzingen:

Hij werd geboren in Schaesberg, bracht zijn kinderjaren door op het boerenbedrijf van zijn ouders en kreeg een katholieke opvoeding. Van 1868 tot 1876 bezoekt hij de kostschool Roduc te Kerkrade, waarna hij rechten gaat studeren in Leiden. Deze studie zet hij voort in Bonn en omstreeks 1880 in Parijs, waar hij nauwe betrekkingen aanknoopt met jonge Franse literatoren. Eind 1883 keert hij naar Nederland terug om in Amsterdam zijn studie te voltooien, sluit zich daar aan bij de "tachtigers" en geeft zijn medewerking aan o.a. "De Nieuwe Gids" Van 1896 tot 1897 en van 1909 tot 1935 is hij redacteur van dit tijdschrift. Na zijn promotie in 1888 vestigt hij zich enige tijd in Amsterdam als advocaat, maar zegt dat alles in 1901 vaarwel. Om zich geheel aan zijn studie te kunnen wijden, trekt hij zich terug in Zuid-Limburg, waar hij met korte onderbrekingen - Frans Erens reisde veel - tot aan zijn dood

verblijft. Erens zag zijn rol temidden van de "Tachtigers" als die van een "stille zaaier" (fragment uit "Vervlogen Jaren")
Hierna volgt een stukje van Frans Erens geheten jongensjaren:

Jongensjaren

Mijn ouderlijk huis stond aan de weg, die loopt van Heerlen over Nieuwenhagen door Waubach naar de Duitse grens, waarvan de afstand tot bij ons maar een half uur was. Tegenover ons aan de andere kant van de weg was een hoge haag van beukenhout, stokken die over de honderd jaren oud waren en waaronder de kippen hun eieren legden. Naast het huis was een langwerpige poel, waaruit het water voor het vee werd gehaald, beschaduwd door een reusachtige kastanje een paar knotwilgen en enige kwetsenbomen. Daarnaast stond een hoge plantaan, waarvan ik het omhakken nooit zal vergeten door het gekraak en de smak, waarmee hij op de grond viel. Vóór het huis stonden twee zware lindebomen in waaiervorm. Zij moeten wel zeer oud zijn geweest; als kind heb ik daar nooit aan gedacht, maar in latere jaren heb ik ze geschat op ongeveer driehonderd jaar.

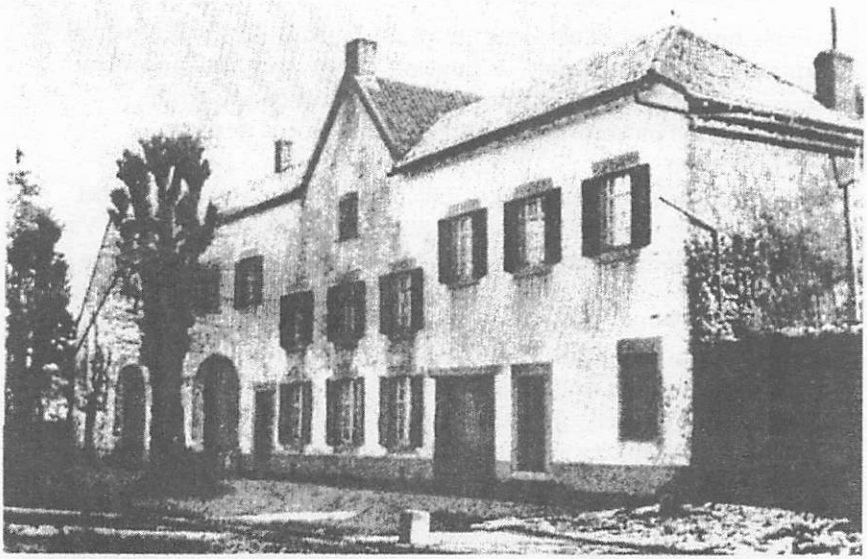

Huis Erens. 18de eeuw.
Gebouwd door de familie Schrek uit Zaandam. Later verkocht aan de grootvader van Frans Erens. Deze hoeve werd het laatst bewoond door familie Frösch. Hierna ging het pand over in bezit van de gemeente Schaesberg die het in 1971 liet afbreken.

Een man en zijn vrouw, afkomstig uit Zaandam, die in Indïe geld hadden verdiend, waren in de achtiende eeuw daar gaan rentenieren. Zij hadden er het woonhuis laten bouwen en waarschijnlijk hetgeen zij op die plaats vonden, laten afbreken. Zekerheid daaromtrent heb ik uit de traditie niet kunnen achterhalen, maar de twee grote lindebomen wijzen erop dat er vroeger op die plaats een huis moet hebben gestaan. Volgens de traditie zouden die twee Zaanlanders Schrek hebben geheten en ik heb altijd horen vertellen, dat zij 's-zondagsmiddags op een bank vóór het huis zaten thee te drinken, waarbij de man een lange Goudse pijp rookte en de vrouw thee schonk met een mooie zijden japon aan. De herinnering aan de thee en de Goudse pijp was bewaard gebleven omdat in die streken deze twee dingen in die tijd onbekend waren. Het Zaanlandse echtpaar was te vroeg gaan rentenieren en er kwam voor hun een moment, dat zij hun huis niet konden blijven bewonen. Het werd door mijn grootvader gekocht en mijn grootmoeder heeft mij verteld dat de Schrekken, zoals ze bij ons werden genoemd, daarna in en klein huisje waren gaan wonen opzij van onze wei en dat zij er zo slecht aan toe waren geweest, dat zij hun iedere dag het eten had laten brengen zolang zij nog hadden geleefd.
De sporen der mensen zijn ras uitgewist. Ik heb in mijn jeugd nog wel eens navraag gedaan aan ouden van dagen, doch niemand herinnerde zich ook van horen zeggen, iets van dit vreemde echtpaar. Zaandam was toen voor onze streek vreemder dan Parijs of Keulen, dus er was nergens een aanknopingspunt gebleven met de oorsprong van deze verdwenen mensen. Hun naam heb ik op de klank gespeld; misschien was die in werkelijkheid heel anders, want nergens worden de namen zo verbasterd als in Limburg. Waarom hadden zij zich zulk een afgelegen oord in het zuiden van ons land als woonplaats gekozen?
Op kleine afstand van ons huis lagen hier en daar lemen woningen en niet verder dan zeven of acht minuten van ons af was een groot dennenbos. Daar klom ik in de toppen van de bomen en haalde er de eieren uit de kraaienesten. Ik nam ze mee naar huis en als de keukenmeid het niet te druk had kookte zij ze voor mij in een ijzeren keteltje, dat hing aan een ketting boven het vuur. Mijn moeder had mij geleerd het eitje plat te slaan in mijn hand vóór ik het opat.
In het bos lag de heuvel, de Ravetsmaar, wiens naam wel werd afgeleid van Ave-Marieberg, maar bij later nadenken is het mij duidelijk

geworden, dat hij wilde betekenen: de heuvel bij de maar, waar de raven kwamen drinken. Die maar was ineengeschrompeld tot een kleine welput in het bos, waarin het water kristallijn was, ongeschonden en helder. Ik heb daar als kind urenlang gelegen. Nu en dan kwam iemand over het zandpad tussen de dennen met een kruik om water te halen. Dikwijls kwam een oude man, die een grote lap in het putje dompelde en dan uitperste in zijn kruik. Hij deed dat zo lang tot de kruik vol was. Ik kende hem goed, hij woonde op de Keijser, een afzonderlijk gehuchtje., drie of vier huizen, gelegen aan de weg die dwars stond op de chaussee. Zijn gevulde kruik nam hij op de schouder en ik zag hem door de dennen langs het slingerend zandpad naar boven klimmen.....

Poekele Pietje

Zijn echte naam was Savelsbergs Pietje, maar omdat hij een bochel had werd hij Poekele Pietje genoemd. Pietje had een textielzaak onder aan de Hereweg, genaamd "De Kleine Winst". Deze lag naast de bakkerij van Braun. Zijn hobby's waren dammen, kaarten en biljarten.

Hereweg: Foto uit "Ons Zuiden", 4 augustus 1933. Huis Pietje Savelsberg.

Poekele Pietje

Zuster Theodolinde

Per 1 december 1922 werd met de wijkwerkzaamheden gestart. Helaas is niet meer de naam van de zuster te achterhalen, die haar werkzaamheden begon vanuit het klooster aan de kerkstraat (thans Heigank). Na een poosje kwam Zr. Bechha en in 1926 kwam ons aller bekende Zr. Theodolinde (M.M. Pierovano). Ze is de zuster die in de loop van meer dan 60 jaren van het Groene Kruis-werk het langst wijk werk in Nieuwenhagen deed n.l. 30 jaar. Velen weten nog hoe zij verplegend rondging met een opbeurend woord voor haar patiënten. "Dag lieverd, dag schat" dat waren haar bekende woorden. Zij had beslist geen gemakkelijke periode in het Nieuwenhaagse kruiswerk. In de crisisjaren verlichtte zij wel eens vaker de moeilijke taak van huismoeders. Dank zij haar relaties wist zij links en rechts bij "rijken" iets los te peuteren en bracht dit naar de "armen". Niet alleen in de crisistijd, doch ook in de daarop volgende oorlogsjaren. Zij bezocht de patiënten met haar fiets, later bromfiets en direct na de oorlog op Amerikaanse schoenen lopend. Voor haar werkzaamheden voor het Groene Kruis te Nieuwenhagen werd haar de zilveren medaille, verbonden aan de Orde van Oranje Nassau verleend, terwijl de Nieuwenhaagse gemeenschap haar naam blijvend in zijn midden wilde hrebben n.l. door een straat naar haar te vernoemen de Zr. Theodolindestraat.

Wiel Das

Wiel Das is de legendarische Koelbertus. De buutfiguur die in 1952 in heel Limburg bekend werd doordat hij bij de feestavond van het Anjerfonds in Heerlen als volkomen onbekende buitenstaander de eerste prijs kreeg.
In Nieuwenhagen en Lauradorp was hij toen al een begrip: als partner van het komische duo vrouw Kwebbel en vrouw Kwatsch, als conferencier, als organisator van bonte avonden, als buutteredner. Hij trad regelmatig op bij de marotte in Sittard. Ook kende men hem als jeugdleider bij de OVS, als mijnvader, als bestuurslid van de Mijnwerkersbond en de KAB.
Wie Wiel Das zegt, zegt Ghesellen. De Ghesellen was een vriendenclub uit Nieuwenhagerheide en bestond uit een aantal jonge mannen, die elkaar leerde kennen in het patronaat. Men voerde kluchten op organiseerde bonte avonden.
Vanaf 1930 tot 1965 werden talloze revues gebracht. Na 1965 werd hij als revueartiest een legende, hij trad zelf niet meer op.
Onderstaand een gedicht van Wiel Das geheten: D'r Pap

D'r Pap

't vrüst en 't sjni-jt, 't rent en 't hagelt,
Boete is 't richtig zoer,
De mam en de kinger in de kamer,
's-middigs, 't is bouw twellef oer.
Jónges rupt ópins de módder,
en ziet heur sjproete sjtoa,
't mót inne van uch nog vuër 't eëte
nog efkes noa d'r sjlechter goa.
Weë van uch deë lupt ins gauw?
Bah mam, noa boete in die kouw.
Ich zieën al dat ginne zin hat,
't is óch inderdaad te guur,

in zoeë naat en bieëstich weer
sjikt me nog ginne hónk a g'n duur.
Bliet mar lekker beij d'r kachel.
't is boete nieks gedoa,
went d'r pap gliek va g'n koel kunt,
mót deë mar efkes goa.

Wiel Das en Lei Hanssen

Dit duo behoorde tot de groep „De Gezellen" die tot 1965 elk jaar in zaal Stevens een revue opvoerden die gezien mocht worden. De groep is voortgekomen uit de Jonge Werkman en na de oorlog begonnen onder de naam „De Gezellen". Het optreden van bovenstaand duo als „Vrouw Kwatsj en vrouw Kwebbel" vormde steeds een hoogtepunt uit het programma.

L Horsch

(die oud-Schaesberg op schilderijen bewaarde voor het nageslacht
geboren 13 december 1901, overleden 25 juni 1980)

Na het overlijden van zijn moeder kwam hij terecht in een kindertehuis alwaar hij het schildersvak leerde. Hij leerde in dat kindertehuis o.a. marmeren, waarin hij zeer vakkundig was.
Rond 1930 kwam hij als schilder in dienst bij de Oranje-Nassau mijnen. Hier werd hij tewerk gesteld als schilder bij de mijnschade-afdeling. Zolang hij bij de O.N. gewerkt heeft, was hij steeds in de gemeente Schaesberg werkzaam. Dat hij een vaste standplaats had, lag in het feit dat hij niet graag, dus heel zelden en slecht fietste. Toch vond hij de fiets wel handig al was het maar om de potten verf aan te hangen. Hij liep dus meer naast z'n fiets dan dat hij erop zat. Het is b.v. bekend dat hij, als hij naar Heerlen moest, met de fiets in de hand naar Heerlen stapte. Tijdens zijn huwelijk is hij meermalen begonnen met het maken van schilderstukjes, maar omdat zijn vrouw dikwijls ziek was, kwam er weinig van terecht. Het eerste schilderij dat hij gemaakt heeft was het kapelletje van Leenhof. Het was geen groot doek, ongeveer 30 x 30 cm., maar hij was er zeer trots op. Na het overlijden van zijn vrouw heeft hij tijdverdrijf gezocht en gevonden in schilderen. Toen bekend werd dat het gemeentebestuur van Schaesberg plannen had om de gehele gemeente Schaesberg te vernieuwen had hij alleen nog maar tijd voor het vastleggen van zijn mooi en geliefd Schaesberg. Heel veel schetsen heeft hij gemaakt en later in olieverf uitgewerkt. Zijn sterkte was olieverf, geen pentekeningen. Oud Schaesberg is door hem voor een groot gedeelte vastgelegd en zo voor het nageslacht bewaard gebleven. De oude gebouwen in Schaesberg hadden zijn voorliefde. Telkens als er iets van het oude Schaesberg verdween, maakte hij zijn misnoegen kenbaar. Hij was goed thuis in de gemeentepolitiek en kon daar boeiend over vertellen. Hij hield van carnaval en dit kon hij tot uiting brengen in prachtige wagens voor de optocht. Het ergste voor hem was niet het ouder worden, maar dat hij door ziekte niet meer tot schilderen kwam dat zat hem dwars. Hij was bekend als "'t Hörschke" wat aangaf dat hij zeer geliefd en populair was.

L.H. HORSCH, DIE OUD-SCHAESBERG OP SCHILDERIJEN BEWAARDE VOOR HET NAGESLACHT

Geboren: 13 december 1901
Gestorven: 25 juni 1980 te Heerlen

Jubke Horsch, bekend als Schaesbergs Schilder.

Jan Jacob Jongen

leraar geschiedenis

Zijn liefde gold de regionale geschiedenis en in het bijzonder die van Schaesberg. Hij was als historicus een bijzonder man. Zijn artikelen verschenen in de jaren veertig in de "Sjeeter Golf" een blad van het thuisfront voor de Schaesbergers, die als militair in het toenmalige Nederlands-Indië vochten. Zij geven een veelzijdig en boeiend beeld van de brede kennis van de heer Jongen.
Jan Jacob Jongen overleed 27 november 1973.
Onderstaand een verhaal van Jan Jacob Jongen over de Streep:

De Streep

Ik heb nog een flauwe herinnering aan de Streep, niet aan de woonwijk van thans, het "deftige" deel van Schaesberg, maar aan het bos een halve eeuw geleden. Dat was een indrukwekkend bos van machtige beuken met gladde blinkende stammen en krachtige eiken met verweerde schors. Beiden vormden een verschillend soort bos. De beuken met hun dicht gesloten bladerdak eisten alle licht en water voor zich op en dulden geen ander houtgewas in hun omgeving. Slechts bosbessen groeiden in het beukenbos. De eiken daarentegen waren gastvrij: hun kroon van knoestige takken gaf ook zon en regen aan tal van struiken, zodat het eikenbos een bijna ondoordringbaar kreupelhout van hazelaar, haagberk, berk en hulst vormde. Met enthousiasme en weemoed spreken degenen die de Streep gekend hebben van de grootste indruk, die dit bos maakte. Het was een lustoord en rustoord tegelijk. Wie op een warme dag de Streperberg was opgeklauterd of een zwaar beladen kruiwagen, het gewone vervoermiddel voor "kleine" vrachten", tegen de helling had opgeduwd, rustte even uit in de koele schaduw van het bos. En wie het zich kon veroorloven, ging even aan in de herberg de Streep, eertijds in de Oude Streep, later in de nieuwe Streep, om zijn dorst te lessen aan een glas bier of zich te sterken aan een "dröpke". De voerlieden die in de Streperberg voorspan nodig hadden, deden vanzelf de Streep aan, want daar moesten ze het paard lenen dat helpen moest. Maar het mooie bos is verdwenen. Het is heel jammer dat de overheid pas in de jongste tijd zich is gaan bemoeien met behoud van natuurschoon. Was dat een halve eeuw geleden reeds het geval geweest, dan zou Schaesberg een natuurmonument rijk zijn geweest dat een schitterende entree voor het dorp vormde. Het was een tempel van ongekorven hout, die zich uitstrekte aan weerszijden van de Heerlerweg, de Ruiterstraat, de Pasweg en de Heugden, en vormde een geheel met de kleine Streep, het Kapellerbos en de Molt. Gedurende vele eeuwen behoorden deze bossen aan het adellijk huis van Schaesberg. In 1905 verkochten zij het Streperbos. De koper liet de statige bomen kappen en verkocht de grond als bouwterrein. Een der eerste huizen die hier gebouwd zijn geworden was een café, dat de naam kreeg van "Grüne Wald" (thans café Grond), een bewijs dat het bos nog aantrekkingskracht had en dat er nog bos was. Aan de overkant van de weg lag toen nog de beboste

Ruiterskuil. Dit was een laagte in de driehoek tussen de Heerlerweg, Ruiterstraat en Streperstrat. De naam zal wel samenhangen met het verblijf van de ruiterij op die plaats gedurende een van de vele krijgsbedrijven, die in onze streek hebben plaats gehad. De naam kan niet afkomstig zijn van de familienaam Ruyters, daar het bos steeds aan het kasteel behoord heeft. In de overgangstijd van bos tot bouwterrein was de Ruiterskuil een ideaal speelterrein voor de jeugd uit de Streep. Thans is ze helemaal opgevuld en bebouwd. De naam leeft voort in Ruitersstraat.
De naam Streep doet denken aan een lijn of smalle strook. Daar het Streperbos echter een geheel vormde met de bossen die eertijds het noordelijk deel der gemeente bedekten, kan er niet een smalle strook bos bedoeld worden. De oorsprong van de naam Streep is in de historie te zoeken. Na de 80 jarige oorlog konden de beide partijen, de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden en de Koning van Spanje, eertijds heer van Nederland en België, het niet eens worden over Zuid-Limburg. Het gevolg was, dat er nog 13 jaar een ware strijd om Zuid-Limburg gevoerd werd. Deze eindigde in 1661 met het Verdrag van Partage of Verdeling. Hierbij bleef Schaesberg aan de koning van Spanje, terwijl Heerlen, waartoe ook Nieuwenhagen behoorde, aan de Staten-Generaal en dus Nederlands werd. Om nu beide delen Heerlen en Nieuwenhagen met elkaar in ongehinderd verkeer te laten, werd "de ordinarisse weg van Heerlen lopend midden door de jurisdictie (rechtsgebied) van Schaesberg, geëxtendeerd (zich uitstrekkende) ter breedte van een roede land (16 voet of 4.80 m.) van wederzijden buiten de verschreven weg ter beschikking van de Staten-Generaal gesteld". De weg werd dus Nederlands, de bewoners van Heerlen en Nieuwenhagen mochten vrij en ongehinderd van die weg, die eigenlijk door vreemd land liep, gebruik maken en zonder betaling van tol of invoerrechten goederen over en weer vervoeren. Dit gold ook voor de bewoners van Schaesberg. Deze weg vormde een neutrale strook of streep door de heerlijkheid Schaesberg, vandaar de naam Streep. Ook werd hij Passageweg of de Pasweg genoemd, omdat hij de passage (verbinding) vormde tussen Heerlen en Nieuwenhagen....

Martien Frijns

(bieleman als levensvervulling)

Martien Frijns, die als krijgsgevangene in Duitsland te werk dreigt te worden gesteld na als ondergronder op de Laura te Eygelshoven de kost te hebben verdiend, weet naar de Franse Elzas te ontsnappen. In Mulhouse vindt hij werk in een ijzergieterij en in Jettingen zijn latere echtgenote Maria Bürgemeister. Na de oorlog kwam Martien weer terug naar Waubach en werd ondergronds mijnwerker op de Laura en later op de O.N. II. Voor hem waren zijn kaart-, kegel-, duiven- en schuttersvrienden van St. Joseph wekelijkse rustpunten., bij wie hij menig gezellig uurtje doorbracht.
Hij verdeelde zijn schutterslidmaatschap over de plaatsen Nieuwenhagen en Waubach. Van 1934 tot 1951 diende hij o.a. als bielemenneke en wapenmeester bij St. Joseph in Waubach. Toen men naar Nieuwenhagen verhuisde, maakte hij aldaar van 1951 tot 1961 bij schutterij Wilhelmina, o.a. als voorzitter, furore. Toch was de overstap naar zijn oude vertrouwde St. Joseph-schuttersnest in Waubach in 1961 onvermijdelijk. Een jaar later viel hem zelfs de koningseer ten deel. In zijn geheime smidse aan de Grensstraat was het gehele gezin van de wapenmeester betrokken bij het smelten van het lood en het kogelgieten. In Nieuwenhagen een vast bielmennekes-duo vormend met Pietje Reinders en in Waubach onafscheidelijk naast Jo Blezer paraderend heeft Martin Frijns menig rechtgeaard hart doen overslaan. Wat een folklorische voornaamheid, fierheid en militaristische tred straalde hij tijdens vele tientallen optocht- en processiedefilés uit. Wat een spontaan applaus klonk er dan op uit de menigte. Zijn stevige, statige postuur met witte baard, blauw hemd, lange hakbijl, leren schort, dito laarzen en hoge hoed met rode pluim overtuigden vriend en vijand. De autoriteiten en geestelijkheid, welke op het podium de honneurs waarnamen, prezen in gedachten deze hoge dag des Heren, waarop hen zoveel eerbetoon te beurt viel. Vele onderscheidingen, in de vorm van medailles en insignes, werden hem opgespeld.
Merkwaardigerwijs hechte hij daar nooit veel waarde aan, wel aan de maatschappelijke erkenning die hij zich in 1983 bij gelegenheid van zij gouden schuttersjubileum moest laten welgevallen. Hij was toen reeds

door een hersenbloeding getroffen, toch verzamelde hij nog alle resterende levensenergie om met zijn schutterij als kervers "lid van verdienste" te poseren voor de foto van het eeuwfeest. "Ja jong wat hant vier ing sjpass gehat!" Deze levensschets van St. Joseph-bieleman Martien Frijns verdient een vrolijk slot. Kastelein Lei (Lau) Scholtz van café "De Oude Markt" vertelde de volgende kostelijke anekdote: "D'r dieke Tien", zoals Martien Frijns ook wel genoemd werd, moest op kermismaandag op Nieuwenhagerheide zuurkool met spek gaan halen. Maar het vlees bleek zwak en de bereidwillige boodschappenjongen belandde in schutterslokaal Bert Dirks, alwaar hij met kameraden "gemütlich" begon te drinken en te toepen, tot ver na winkelsluitingstijd... Ook aan de "middagsjiech" op de ON II hoefde hij niet meer te denken. Zonder zuurkool en zonder spek meldde hij zich tenslotte bij z'n ongeduldige Marie. Toen deze begrijpelijkerwijs naar de ontbrekende hoofdingrediënten van het geplande avondeten informeerde, haastte Martien zich, als een lakei op zijn knieën voor haar neervallend, mede te delen: "Ich han gee sjpek. Heij haste 't ganse verke!"

Goold-old Martien Frijns met dochter Monique Velroy.

Nicola van de Berg

(marskramer)

Zijn levensverhaal mag dan uitermate beknopt zijn, zonder detaillering en aanwijsbare heldendom, zonder schokkende levensfeiten en ingrijpende maatschappelijke prestaties, de sympatie en de herinnering, voorbij zijn sober graf in zijn woonplaats Nieuwenhagen, bleven Nicola van de Berg zeker niet ontzegd. Klein van stuk was hij. Ook eenvoudig, maar voor de doorsneeburger verrassend en wispelturig van geest, naïef en kinderlijk-open, zoals geestelijk gehandicapten zonder beroepskansen of -opvang in vroegere dagen waren. Wat restte er dan anders dan met eenvoudige waren (garen, schoenpoets van dubieuze samenstelling en kwaliteit en zand) langs de deuren te trekken en de tijd te doden? Samen met zijn broer. Als het weekend van de processie aangebroken was, werd hun het alleenverkooprecht van zand voor deze Bronktraditie als ongeschreven vanzelfsprekendheid aanvaard. Voor een dubbeltje leverden zij dan bij elke huisdeur in Nieuwenhagen en omgeving een emmertje zand af. Tijdens de processie was Nicola de man van het plaatsen en weer verwijderen van de kaarsen. Een type, dat met zijn broer Martien bij het dorpsbeeld van Nieuwenhagen paste. Is er in onze angstvallig in hokjes verdeelde maatschappij nog plaats voor eenlingen, die niet bij de belastingen staan geregistreerd, die niet in sociale werkplaatsen aan de slag willen, die als marskramer langs 's-Heren wegen sloffend een paar stuivers weten te vergaren? Van vergunningenstelsel, BTW of sociale lasten zal toentertijd nog helemaal geen sprake zijn geweest. Ondersteuning via hygiënische verzorging, maaltijdvoorziening en huisvesting ondervonden zij veelal van hun ouders, die wat Nicola en Martien betrof, in de Emmastraat woonachtig waren. Nicola en Martien, Fip en Fap. Hun aanpassing aan de dorpsgemeenschap was en bleef problematisch, maar werd als vanzelfsprekende uitzondering zonder meer geaccepteerd. Nicola werkte op de lachspieren. Met die onafscheidelijke hoed, dat tengere postuur. Steeds goed geluimd, ondanks zijn loophandicap. Nicola vormde een twee-eenheid met zijn broer Martien, die eveneens geen vlieg kwaad deed. Eenvoudige volksjongens waren het die meer door liefdadigheid dan via het venten met nederige huis- tuin en

keukenproducten een zakcentje overhielden. Vroeg je Nicola om een doosje schoensmeer, dan verwees hij je stotterend naar de "afdeling Martien". Wisten zij een of meer exemplaren uit hun marskramers-assortiment te slijten, dan waren ze de koning te rijk en werd hun klant overladen met dankbetuigingen. Maar ook al werden ze onverrichter zake naar een andere huisdeur verwezen, hun optimisme leed daar niet bijster onder.

Dokter Cals

(D'r Dokter van d'r Sjeet)

Gedurende dertig jaar was hij hier in Schaesberg "de dokter". Geboren te Meerssen in 1871 bezocht hij aldaar de school van meester Nivel, die in het kleine kwieke ventje een man met toekomst zag. Hij bezocht in Meerssen ook de Rijksnormaalschool en vertrok als onderwijzer naar Amsterdam. Hier nam hij een dubbele tak op zich: onderwijzer en student in de medicijnen aan de gemeentelijke universiteit. Zware jaren waar hij niet voor terugschrok.; toen niet en later niet. De viool - hij was ook musicus - hielp hem door zware tijden heen.

DOKTER CALS

Hij voltooide zijn studie aan de Gentse universiteit en keerde terug naar Limburg, waar het uitbreidende mijnbedrijf geneesheren nodig had. Hij kwam als assistent naar Schaesberg in 1905 en vestigde zich hier voorgoed in 1909. Het was hard werken in de hoek Schaesberg, Nieuwenhagen, Waubach, Rimburg en Eygelshoven. Hij deed dit per fiets over wegen die in de verste verte niet leken op de tegenwoordige. Dat hij het druk had blijkt uit het volgende: Op een maandagavond na afloop van zijn spreekuur constateerde hij dat hij vanaf zondagmorgen in de weer was. Zondagnamiddag was hij na het bezoek aan zijn patiënten zijn moeder in Meerssen gaan bezoeken - tot Nuth met de trein en verder per fiets. De verbinding Heerlen-Valkenburg was er nog niet. Op de terugweg had hij bandenpech en miste de laatste trein, zodat hij naar Schaesberg moest lopen. Toen hij daar tegen half drie arriveerde, was er iemand die hem kwam halen voor een bevalling in Waubach. Na afloop daarvan was de wachtkamer vol patiënten en daarmee begon de welgevulde dagtaak. Hij werkte dag en nacht en vacantie heeft hij nooit gekend. Hij gaf niet alleen medische hulp; hij gaf zijn hele persoonlijkheid. Steeds opgewekt bracht hij een zonnestraal waar hij verscheen. Zijn gemoedelijke omgang maakte hem tot vriend en vertrouwde van iedereen. Een ideale geneesheer en voorbeeldig christen. Hij gaf de stoot tot oprichting van het Groene Kruis, was mede-oprichter van de bouwvereniging van de R.K. Staatspartij en was gedurende 12 jaar lid van Provinciale Staten. Van hem kan gezegd worden; "Hij was een rechtvaardig man". Zijn naam leeft voort in de Dr. Calsstraat te Schaesberg.

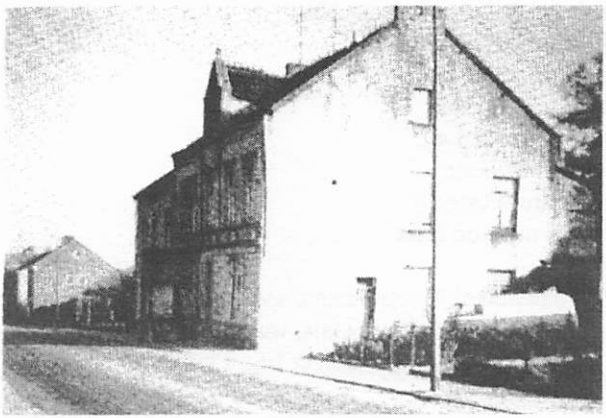

Woonhuis Dr. Cals, Dr. Calsstraat

Pastoor Johan Rothkrans

(boerenzoon die priester werd)

Deze enige boerenzoon, die op 26 november 1911 in de Dorpsstraat te Nieuwenhagen in een gezin met twee dochters het levenslicht aanschouwde, daar temidden van de dorpsjeugd opgroeide, de lagere school in de Gatestraat bezocht en ook op zijn tijd - kattekwaad uithaalde, werd op 2 april 1938 (Pasen), tot het altaar geroepen. Een gebeurtenis om als dorpsgemeenschap fier op te zijn. Massaal stak Nieuwenhagen de vlag uit, feestte mee met zijn neomist en familie en was er getuige van hoe de boerderij in de Dorpsstraat van de spreuk "Gij zijt priester in eeuwigheid" was voorzien. Aan een welvoorziene feestdis zong het gezelschap van genodigden op de wijs van "Wien Neêrlans Bloed" o.a. de twee volgende strofen:

Heft aan een lied vol jubelgloed
Met feestelijke zin,
En haalt met gullen welkomstgroet
Den nieuwe priester in.
Wees welkom in ons feestgebruisch,
Wees welkom in deez' woon,
Wees welkom in uw ouderhuis,
Gij broeder, vriend en zoon.

Zolang reeds heeft ons hart gesmacht:
"Och brak die morgen aan!"
Godlof de blijde zonne lacht
Onz' wensen zijn voldaan.
Nu zetel in ons midden gij,
Als priester van de Heer,
Wij zingen op uw feestgetij:
"Wees welkom meer en meer!"

Toch zou dit aanvankelijke optimisme spoedig getemperd worden. Reeds in zijn eerste standplaats Vaals, waar hij als kapelaan praktijkervaring opdeed, ontstonden er begin jaren '40 ernstige

complicaties. Johan Rothkrans diende een vrouw uit het N.S.B.-kamp weliswaar het Sacrament der Stervenden toe, maar rukte op het kerkplein de wervende N.S.B.-vlag, het verwerpelijke hakenkruissymbool en een krans van de kist. De koetsier van de paard - en wagencombinatie sloeg de kapelaan zijn bonnet van het hoofd. Rothkrans vertikte het toen naar het kerkhof te gaan. Deze principiële houding werd hem fataal. Hoewel hij kans kreeg om te vertrekken, ging hij daar niet op in. Bovendien hield hij in zijn kapelanie een onderduiker verborgen. In het Witte Huis in het Villapark te Maastricht werd hij op 25 november 1941 voor de eerste keer verhoord. Drie punten in de 3,5 uur durende aanklacht werden als doodzonden beschouwd: zo zou Rothkrans in het openbaar beweerd hebben dat de N.S.B.'ers over het algemeen niet de beste burgers in de Nederlandse samenleving waren, verder dat het Nationaal-Socialisme "erger dan het communisme" was en tevens werd hij van opruiing tegen de Nazi-doctrine beticht en tenslotte wreef men hem aan de godsdienst te gebruiken om politiek te bedrijven. Van 5 december 1941 tot 24 maart 1942 werd hij in Maastricht opgesloten om daarna op transport te worden gesteld naar het vernietigingskamp Dachau. Daar verbleef hij van 3 april 1942 tot zijn bevrijding op 29 april 1945. Door zijn heldhaftig, voorbeeldig gedrag was hij voor velen als rots in de branding een teken van hoop. Zijn kamp- en barakgenoten, die hem in deze ultieme omstandigheden hebben meegemaakt, spreken alleen maar met het grootste respect over zijn nagedachtenis. Hij brak het weinige voedsel en deelde dat met zijn lotgenoten. Ook zijn schoenen schonk hij er weg. Zijn grote wens om als missionaris de wijde wereld in te trekken, ging vanwege zijn zwakke en ondermijnde conditie niet in vervulling. Systematisch weigerde hij elke oorlogs- of verzetsonderscheiding. Het was Johan Trijbels, die het via G. van Lanschot, ridder in de Nederlandse Militaire Ridderorde, gedaan kreeg dat zijn vroegere dorpsgenoot op 15 juli 1984 alsnog, zij het postuum, met het Verzetherdenkingskruis geëerd werd.
Met grote vertraging, die wellicht de mogelijkheid tot bezinning en verwerking bood en als zuiverende zeef fungeerde, heeft hij zijn traumatische oorlogsherinneringen in 1957 in "Dachau, hel en hemel" te boek gesteld.

Op 21 april 1971 is pastoor Johan Rothkrans in Berg en Terblijt overleden. Op zijn wens werd hij niet begraven aan de kant van de pastoors op het kerkhof in Berg en Terblijt. "Leg me maar tussen de gewone mensen te rusten. Maar wel met mijn beste pak aan, want ik ben op weg naar Onze Lieve Heer!" Het kerkbestuur heeft aan deze laatste wil voldaan.

* *In memoriam een fijne priester en vriend. (foto Ben Kuppens).*

D'r scheve Wiek

(Lodewijk Logister "te liek rope")

Weet u wat "te liek rope" is? U blijft het antwoord schuldig? Een gemakkelijker opgave dan: Waartoe diende in Nieuwenhagen d'r "Piepe Kloep"? De redaktie van het boekje "Nieuwenhagen Toen" is er na vele maanden speurwerk niet in geslaagd een fotografisch bewijs voor zijn merkwaardig oponthoud op dit ondermaanse te leveren.
En toch hebben velen hem gekend. Die kleine man uit de Putstraat. Verstokte vrijgezel. Einzelgänger. Geen type dat uitblonk door schoonheid. Zijn voeten waren naar binnen gekeerd, gegroeid zegt de een, misvormd geboren beweert de ander. Bij het lopen - wat meer leek op sloffen en "sjravele" - hield hij één hand steevast op zijn rug. Ook die was misvormd. Wanneer de straten "gekiesd" moesten worden, zeiden de buurtbewoners vanwege dat schurende voortbewegings mechanisme lichtelijk boosaardig, zonder te beseffen dat ze hem kwetsten: "D'r Wiek regelt d'r kies wel!" Zijn weinig flatteuze bijnaam werd hem meedogenloos toegekend op grond van z'n scheve loophouding en gebogen natuur. Hij leefde van de liefdadigheid. Hij at en zocht warmte en beschutting waar hij werd binnengelaten. Weinigen weigerden hem de gelegenheid tot "plenken" (buurten, op visite komen) te bieden. Zo liep hij rond op de Hoofdstraat, de Emmastraat, de Hereweg.... 's-Morgens meldde hij zich voor een belegde boterham met een sloot koffie op het ene adres, 's-middags was hij voor een prakje warme maaltijd ergens anders aan te treffen. In de herfst bood hij zijn diensten aan bij de boeren in de omgeving aan. Hij "dresjte" met een antieke dorsvlegel en in een tempo waar menigeen het tegen moest afleggen. Het verhaal gaat dat hij bij een van die dorswerkzaamheden zichzelf ernstig verwond zou hebben. Een stevige maaltijd, een afgedragen trui of jas waren zijn loon naar werken. Ook wanneer een mannelijk lid van de hechte Nieuwenhagener dorpsgemeenschap het prefereerde de eeuwigheid op te zoeken, dan bedacht men d'r scheve Wiek met overtollige kleding en schoeisel. "dat kenste waal d'r Wiek geave," heette het dan.
Bij een sterfgeval had hij een onvervangbare taak: hij moest huis-aan-huis in Nieuwenhagen en Nieuwenhagerheide "te liek goa rope". Wat

hield dat in? Wel, in die tijd dat er nog nauwelijks of geen condoléance brieven bestonden, verscheen hij in ieders deuropening en raffelde met een scheel oog zijn verhaal af: "Gier weat te liek gerope bei...(volgde de naam van de afgestorvene) De begreffenis is um 9 oer en gier hat de complimenten van de familie." Wanneer hij constateerde dat iemand op het appél ontbrak, dan besloot hij zijn opdracht met: "Gruss mich d'r Joep of 't Fienke!" En weg was hij. De familie deed hij apart aan met een gewijzigde frase. D'r scheve Wiek werd ook ingeschakeld om vanaf het "liekehuuske" naar het kerkgebouw voor te bidden. Hij vervulde die devote plicht langzaam, nadrukkelijk en zeer luid, maar owee, wanneer een sterveling het waagde zijn kaken op elkaar te klemmen of nieuwsgierig de tuin van omwonenden te observeren! Wiek loerde dan zo onheilspellend met één bliksemend oog, dat men voor de toekomst van de overtreder alleen maar het ergste kon vrezen, laat staan voor diens aanstaande zielerust...
In één discipline was hij onverslaanbaar: het razendsnel roken van een sigaar of pijp. Als matador van zijn "Piepe Kloep" liet hij telkens weer alle clubgenoten versteld staan hoe hij in de kapsalon, annex café en sigarenwinkel Janssen te Nieuwenhagen als triomfater voor de dag kwam. Het was de bedoeling dat de concurrentie de sigaar in recordtijd "bis dat 't vuur an d'r schnautz koam" trachtte op te roken. Hoe hij het telkens klaarspeelde is een raadsel, maar zodra d'r "Scheve Wiek" zich met z'n rokersvrienden mat, stond de uitslag bij voorbaat vast. Hij genoot dan intens van 'ee drupke' en ook wel van meer kwantiteit en van zijn 'piepke mit sigaar'. Lodewijk Logister, alias d'r scheve Wiek. Een vedette van d'r "Piepe Kloep" en de laatste Nieuwenhagenaar die het "te liek rope" plichtgetrouw praktizeerde.

Nol Lutgens

(kastelein, verknocht aan de groenstraat)

In 1951 nam Nol het café over van het Pauli's Berb.
De saamhorigheid tussen de verschillende verenigingen, clubs en organisaties die "Bei d'r Nol" han bakermat vonden was voorbeeldig. Repetities, vergaderingen, oriënterende besprekingen, kaartavonden, even bijpraten of gezellig onderuit zakken aan de bar vonden gelijktijdig plaats in hun legendarische café aan de Groenstraat-oost 171. Geconcentreerd in een huiskamercafé, een trefcentrum voor oud en jong en waar iedereen zich onmiddellijk thuis voelde.
Nol Lutgens was medeoprichter van de oudste carnavalsvereniging in de gehele oostelijke mijnstreek namelijk in 1938 van de Vasteloavends Verein De Geete. Hier werd in die tijd ook de eerste vaderlandse gemaskerde Auw Wieverbal georganiseerd. De geestelijkheid hief vanaf de kansel te Waubach de vermanende, trillende vinger tegen deze vermeende goddeloze praktijken op Vetdonnestig in de Groenstraat. ("die von Gott verlassene Grünstrasse") op, want wat daar gebeurde was immers zonde, doodzonde wel te verstaan. Althans in de ogen van de toenmalige pastoor Schiffelers. "Wen se der Berg aaf gees, kunse in de hel oet!" luidde de prognose van buiten het hiernamaals.
In het café van d'r Nol werd veel gezongen, recht uit het hart. Uit Nieuwenhagen en Kerkrade, uit Eygelshoven en Haanrade, zelfs uit de Duitse grensstreek kwam men naar z'n huiskamercafé, omdat er zo spontaan en massaal de volkse zangcultuur in de praktijk werd gebracht. Met zijn dochter Mariëtte aan de piano. Met Nol als voorzanger en wegwijzer. Onweerstaanbaar een solo inzettend en de rest van het uitgelaten gezelschap in zijn kielzog dwingend in te stemmen (letterlijk en figuurlijk). Natuurlijk allereerst met zijn lijflied en lokale hymne "'t Straötje", weldra gevolgd door een wisselende potpourri, bestaande uit Trinklieder "Wer weiss ob wir uns wiedersehen", "Die Welt ist kugelrund", Sah ein Knab 'ein Röslein stehen" en nog vele anderen.
Ook bekend was Nol met hun Lutgens-sextet hetgeen bestond uit vader Leonard en de zonen Hein, Sjeng, Wiel, Frans en Nol, later na het overlijden van hun vader verder gegaan als Lutgens-quintet.

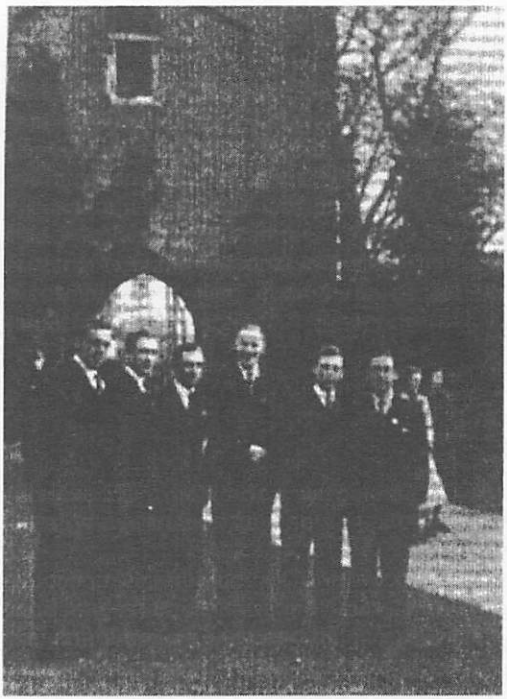

* *Het legendarische Lutgens-sextet, bestaande uit Hein, Sjeng, Wiel, vader Leonard, Frans en Nol*

Het café aan de Groenstraat sloot van Oud op Nieuw 1976 zijn deuren, omdat er geen opvolger beschikbaar was "vuur de ziepe noeëk Nol mit de Grusz Trautje" Het werd een massaal afscheid en hier volgt een fragment uit een gedicht van de Grun Jonge en Grun Meadjes welke ooit opgericht werden in het café "Bei d'r Nol".

" Het Trautje en d'r Nol gont bouw schleete
de duure van hun welbekinde ziep.
Wo het ummer gezellig wor,
en woa me nieks kank van oer of tiet.
Wo gemirmd woeëd uver knulle, fietjes,
plukke en poeëke,
Uver reugels, noeëke, platsch-honk, klinschkes en spoeëke,
Uver griemele, wirvele, riespele en loere,
Wo gezonge woeëd uver het Straötje en d'r Watertoere.
Wo gedronke woeëd ee good lekker getapt gleske beer,
Wo gidderinge welkom wor, al wor 't dame of heer."

* *Het kasteleinsechtpaar Nol en Trautje Lutgens (foto 3poot).*

D'r Wiepwoep

(Peter Joseph Frijns, mijnwerker, kastelein, venter met groente en vis)

Hoe verwerf je een bijnaam?
De bijnaam van Peter Joseph Frijns "Wiepwoep" ontstond spontaan, toen het volk weet kreeg van een grensscène. Joep Frijns meldde zich met een feesttransport bij de douane in Rimburg. Hij was voornemens die tijdelijk in verband met een of andere festiviteit achter zijn café-dancing in de Kantstraat in Waubach op te zetten. De groene heren die anders toch zo welwillend waren, eisten opheldering en keken de horeca-uitbater langdurig fronsend aan. Ten einde raad begon Joep Frijns, die het Duits niet vlekkeloos beheerste, te gebaren en zowaar zonder partner te dansen. En als bij goddelijke ingeving verduidelijkte hij de aapachtige gesticulaties, voorzien van sprongetjes en draaiingen links- en rechtsom, met de historische woorden: " Wiepwoep, schabus,

Kermus, rüber, Wiepwoep, Piefke-vous de parlez-vous, schleet de kouw dat vootloak zu!" Het verhaal gaat dat hij zonder verwikkelingen voor de grenspassage groen licht heeft gekregen.
Sindsdien heette hij Wiepwoep. Overal waar men hem kende. Op straat, in het verenigingsleven, maar ook thuis. En ook in zijn café. Bij halve dans moest men 5 cent betalen. Wie van de vaste klanten honger kreeg, dook ongevraagd de keuken in en verorberde daar naar believen broodjes, "weck" en zelf ingelegde haring en slurpte ter ontnuchtering zwarte koffie van het kolenfornuis. Het was vele jaren een complete zoete inval. Zijn zelfingemaakte haring en mosterd stonden als lekkernij bekend.
Een jaar was hij tijdens zijn raadslidmaatschap wethouder, maar hij voortdurend in de clinch met de toenmalige burgemeester. Veel langer van 1920 tot '50 was hij actief lid voor schutterij St. Joseph. Bovendien viel hem in 1946 en '61 de koningseer ten deel, een uitverkiezing die hij met grote waardigheid en gepaste trots naar buiten droeg. Helaas heeft hij, door silicose gekweld en uiteindelijk geveld, de viering van zijn gouden bruiloft met Elisabeth Gorissen niet meer kunnen meebeleven. Hij stierf twee dagen voor deze historische dag.

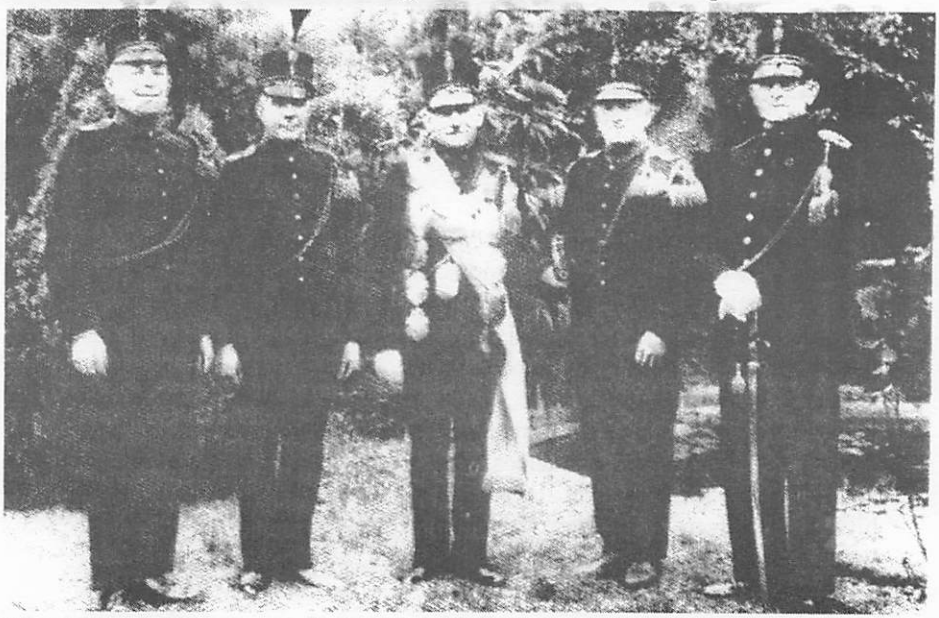

* *Vijf schuttersmatadoren voor de fotografische lens: v.l.n.r. Peter Joseph Frijns, Sjeng Gerards, Hubert Smeets, Willem Haan en Jan Ottenheym.*

Kermis te Waubach, anno 1932

(H.M.H. Goossens)

In de vorige eeuw lag het kermisterrein in de Onderste Straat nl. op de driesprong van de Putgracht en de Grensstraat. Voor de (nog) bestaande huizen nrs. 108 en 110 stonden diverse kraampjes, de schiet- en ballentent en voor huis nr. 106 stond steevast de schommel, een kermisattractie, die zelfs weken daarna nog "draaide". Aan de overzijde, thans midden in de Putgracht, stond voor het voormalige "bakkes" van de familie Simons de carroussel, eertijds nog voortbewogen door paardekracht, later door stoom aangedreven. In 1919 gebeurde er zelfs een ongeluk. Een der schotten van de draaimolen begaf het, waardoor het geheel in elkaar zakte en waarbij twee kinderen gewond raakten. Toen in 1922 of '23 het voormalige marktterrein, thans Oude Markt, geëgaliseerd werd - voorheen stond er een "wagenschop" van boer Heinen, waaronder in 1904 een kind gevonden werd, dat wegens de onbekendheid van de ouders "Maria van der Schop" genoemd werd -verscheen hier het nieuwe kermisterrein.
De navolgende beschrijving over kermis in vroeger jaren handelt over deze plaats en kort tevoren aangelegde groter kermisterrein aan de Hovenstraat.
Te Waubach heeft de kermis op het ruimere marktterrein haar tenten opgeslagen en zondag a.s. zal zij op de gebruikelijke wijze worden ingeluid. Dat geschiedt zo telken jare.
Gedurende de kermisdagen gooit Waubachs burgerij alle zorgen in een hoekje , zet alle onderlinge ruzietjes tijdelijk aan de kant en viert blijmoedig en met opgewektheid het bonte feest van mallemolen, oliebollen kraam en wat er verder zoal op een kermisterrein thuishoort.
Dit jaar komt echter de crisis een woordje meespreken. Zij werpt een donkere schaduw over de kermisvreugde. De tijden zijn slecht, bitter slecht, in het bijzonder voor deze noord-oosthoek van de Mijnstreek, waar niet alleen de loonsverlaging, doch meer nog de regelmatig terugkerende "Feierschichten" het welvaartspeil der bevolking schrikbarend hebben gedrukt.
De kermis zal voor velen een verademing zijn in het zorgenbestaan van de laatste maanden. Een nuttige en goede verademing, mits

uitspattingen en brooddronkenheid achterwege blijven. De tijden zijn hiervoor te ernstig. Wij hebben met deze in mineur gestelde inzet van onze korte kermisbeschouwing geenszins beoogd een gedrukte stemming in verband met de kermisviering te bewerkstelligen. Dit zou bij de Waubachenaars - en niet te vergeten de Waubachenaressen - toch niet gelukken. De kermis betekent een vrolijke afwisseling van noden van het ogenblik. Zij betekent ook een bron van welvaart en vertier voor de Waubachse middenstand. De kermis van Waubach geniet niet voor niets in de wijde omtrek een roep van gezelligheid. Het zal er druk zijn tijdens de kermisdagen. Uit Nieuwenhagen, Eygelshoven en Rimburg, uit Heerlen ook en aan de andere zijde, uit het Duitse grensgebied, zullen velen één of meerdere dagen naar de Waubachse kermis afzakken om daar op gepaste wijze de bloemetjes buiten te zetten. Daarbij varen niet alleen de bazen van de grotere of kleinere kermisvermakelijkheden wel. Het komt ook de Waubachse middenstand ten goede. En dan hopen wij van harte, dat deze kermis in het bijzonder voor de laatsten een goede kermis zal zijn - een kermis die de geldbakjes en toonbank laden zal vullen met een nuttige zilverlading, want met de boer en de arbeider heeft de middenstander het meest onder de crisis te lijden. Het extraatje dat de kermis hem brengt, moge een beduidend extraatje zijn....
Ook deze Waubachse kermis zal wederom een rijke verscheidenheid van vermakelijkheden brengen. Er is ruime keuze in de tenten, die op de Markt kwartier hebben gekozen. Op verschillende plaatsen zal men bij een hartig stukje muziek een vlot dansje kunnen maken. De café's hebben de brouwerijen haast leeg gekocht. Het belooft in ieder opzicht een kermis te worden als vanouds, hetgeen wil zeggen, dat de kermis van 1932 de roem van haar voorgangsters niet zal beschamen. Reeds vanaf maandag dreunt en stampt het door Waubachs straten. Onophoudelijk rollen in de richting Marktplein en het nieuwe raadhuis vol geladen wagens aan. Het zijn grote, logge gevaarten, tot barstens gevuld, voortbewogen door tractors en plompe vrachtauto's. Ook smakelijke woonwagens zien we erbij, met veel blinkend koper en riante gordijntjes achter knusse lilliputraampjes.
De markt is overvol; het nieuwe, prachtige gemeentehuis dreigt geblokkeerd te worden. De waakzaamheid van de gemeentepolitie doet echter alles in de grootste orde verlopen, terwijl door het nemen van

allerlei maatregelen het doorgaande verkeer geen ogenblik belemmerd wordt. De jeugd slaat dit alles deels met ongekende verbazing, deels met uitbundigheid gade. Het is kermis, voorjaarskermis, de eerste in heel Zuid-Limburg (3e zondag na Pasen).
De natuur is vele dagen rauw geweest. Moge het heersende, bewonderenswaardige optimisme de boze buien verdrijven. En zelfs mochten maartse buien pogen de kermispret te overrompelen, de kermisgeest vermogen zij niet te verbannen, noch bij jong, noch bij minder oud. Een kijkje bij moeder de vrouw overtuigt ons meer nog dan al het gedoe daarbuiten van de waarachtigheid van de kermis.
Vla, echte limburgse vlaas, dik belegd met vruchtengelei, met en zonder laddertjes, wordt met hopen gebakken. Ook de heerlijke lucullestaart van hoog fijne samenstelling is een gebak, waaraan de grootste zorg wordt besteed. Niet minder aandacht wordt geschonken aan de bereiding van de dikke, ronde koeken, rijkelijk en kunstig gegarneerd met crême. Ziedaar de Limburgse kermistafel.
Als dan de gasten en huisgenoten zich aan alles tegoed hebben gedaan, lokken inmiddels de attracties. Het jonge volkje, de ouderen en last but not least opa en oma, de hele zwik gaat de kermis op.
Vermakelijkheden zijn er immers genoeg. Vele zijn er om naar te kijken, maar meer nog om ervan te genieten. Zo bijvoorbeeld: Kunkels 'autoscooter, "het succes der wereldtentoonstelling te Antwerpen"., Janvier's lunapark en nog vele andere carroussels, tenten, kramen en ik weet niet wat al voor inrichtingen, teveel om op te noemen. Naarmate de avond nadert, stijgt de pret. Haast uit elk café dringt muziek en zang tot ons door, die de voorbijgangers naar binnen lokt. Wie echter - voor het jonge volkje vooral is dit de geneugte, hoewel de ouderen meestal niet achterblijven - een dansje wil wagen, die vindt in meerder gelegenheden zijn gading.
Tussen de kermisterreinen gelegen bevindt zich de deftig aangeklede danszaal (concertgebouw) van de fanfare "Eendracht", waar een solistisch strijk- en saxofoondansorkest de verwende danser doet genieten van het populairste walsje tot de meest moderne rumba
Zaal Herberichs aan het marktplein biedt, naast zijn grote dansvloer in een smaakvolle omgeving, een heerlijk glaasje pilsener en een grote pot dortmunder; ook zijn dansorkest lokt vele kermisgangers tot een gezellig avondje. Maar ook de dansgelegenheid van "Joep" (Wiep-

Woep), is een bezoek ten volle waard. De "populairste gelegenheid ter plaatse", is terecht zijn ideaal. De heer Frijns kent het geheim om zijn klantjes te trekken.
Tot slot is dan nog de Laurazaal nabij het Steenenkruis, waar een aardig muziekgroepje, vooral de bewoners van het Lauradorp, de nodige variaties bezorgt, tot de klok half één aanwijst, waarmee tegelijkertijd het sluitingsuur is aangebroken, waaraan de politiedienaren onverbiddelijk de hand zullen houden.
Drie volle dagen duurt de kermis. En al mocht een niet voldane kermisklant er nog een schepje bovenop willen doen, de daaropvolgende woensdag heeft hij daartoe de laatste, maar ook de allerlaatste gelegenheid.

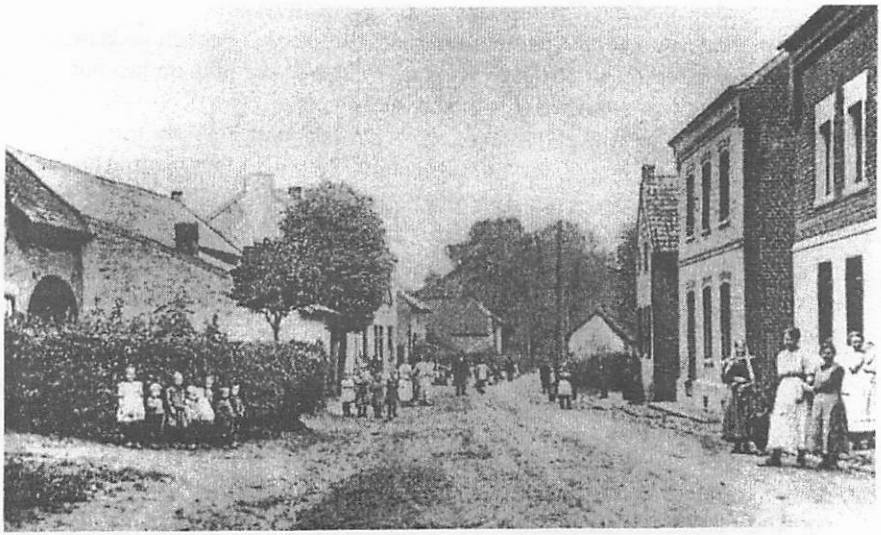

Groenstraat-oost anno 1912. Hier woonden indertijd de gezinnen Scholtes, Scholte, Luchtman, Frijns, Peters, Simons, Boymans, Jongen, Rinkens en Lutgens. Rechts voor het woonhuis staan: K. Scholtes, mevrouw Scholte met dochter Fien op de arm, F. Scholtes en Marie Luchtman.

Jeugdherinneringen

(door Wil Packbier)

Zoeë mar get jeugheririnneringe va de Höaf

Ee sjtuksjke sjtroat, ee paar hoehzer en get boehrehöaf,
Vanaaf 't hanekrüts óp Brókkelze aa, dat is: de Höaf.
Mit an ing zieh d'r heijberg en d'r watertoehre,
En an de anger zieh weije en velder van de Höafer boehre.
Doa hant viër döks get aagevange,
En mennige kiër d'r küsj oehtgehaange.

In de hoeëgste kitsje va beum hónt viër gezoonge,
En wal doezend kiër d'r zankberg eraaf gesproonge,
Hüskes gebówd va sjtruë, graas en tek.
De lóaker tówgesjmierd mit pratsj en drek,
En mit meëdjes pap en mam geheld,
Mar owieë, went ze dat heem gewós houwe, daan houw 't gesjeld!

Noaleuperke sjpieële óp gen eëd, dat wor vuër ós te geweun,
Viër doge dat in de hek van d'r Sjpek zieng weij in de beum.
Graad wie ape woët van d'r inne noa d'r angere boom gegaange.
Moeëts waal zörge, dat te nörges mit de bóks i bloofs haange,
Mar wens te pech houws, da koams te mit ing bóks wie e plówwe röksjke noa heem.
En da woar 't: direk noa bed en alling ing bóterham mit zeem.

Mennige kiër zint viër mit ing ganse bende an de eppel gegaange,
Of hant viër sjtröp gemak um knieng te vaange,
Mar dat floepet da nog nit inne kiër.
Die knieng woare vöël sjlauwer wie viër.
Va gif gónge viër da rubkes klauwe beij d'r Wieëts,
Of sjtiekum de bungelkes ópvreëte beij d'r Sjpieëts.

Óp d'r Heijberg wöeët in d'r herfs inne bakoave gemak en vuurke gesjtók,
Beij de boehre get irpelkes geklouwd en inne bleëke grúl óp 't vuur gekók,
Noeëts hant viër zoeng lekker irpelkes gegeëte,
(wen ich noe iërlig mót zieë, die knauwele woare nit te vreëte,
va die rotdinger kroogs te 't de ing kiër kaod en da wer werm,
allenuij houwe viër binne de kótste tied kremp in de derm.)

Inne sjport woar óch: probere ing ków te vaange,
D'r Michel koeët dat 't beste, deë góng zich ummer beij ing ków an d'r sjtats haange.
Mar ins góng dat verkieëd, d'r Michel goof inne sjrei,
Viër dachte nuij, wat makt deë vuër inne beheij,
Zouw dem get ha gebieëte,
Houw dem evvel ing ków va boave bis oonge besjieëte.

Ich zieën 'm doa sjtoa mit zieng heng te fladdere,
Noa alle zieje vloge de klattere,
Wie heë heem koam, kroog heë ze ieëtsj óch nog gewiekst,
Woeët doanoa óp d'r hof mit de sjlang reengesjprietst.
In de büt gedujd en mit greun zeep ingevrieëve,
Bis nieks mieë va de kówflatte woar uëver geblieëve.

D'r Michel ziene pap góng mósterd langs de duëre verkope,
Ich zieën 'm nog mit ing milksteut langs de hoehzer lope.
Mar dat hat evvel nit lang gedoeërd,
Doeh woar he mit ziene mosterd oehtgeboehrd,
Binne inne mond houwe ze uëveraal wal mósterd vuër zes joar,
En gidderinne woar an d'r sjieht, verdomd, 't is woar.

Wie döks hant viër igebroake in d'r watertoehre,
Doa boave dri koeëts te sjun uëver de gans höaf loeëre,
Beij 't Kunkels Berb an de kroeësjele en de miemele gezeëte.
D'r woeët ummer wal wer get angesj oehtgevreëte,
Bis 't Sjtupke ós wer ins beij 't sjlevietje houw,
Da woare viër wer vuër ee paar weëke sjlouw.

Mar lang hole viër dat evvel nit vol,
Da juëkete ós de veut al werm noa inne bol,
Da woeëte in ingweij twieë gole gemak,
Teëge alles, wat beweëget woeët getroane, viër sjtampete ós zelver nog ónger d'r zak.
Dat góng draa en 't woeët zoeë lang durchgeheld,
Bis gidderinne de sjieëne houw gesjeld.

En gefoetheld woeët d'r beij 't leëve,
Mar noeëts wool dat óch mar inne tówgeëve.
Drieij körners penantie...dat woeët óch ummer geheld,
En ojee wens te dich inne körner houws verteld.
Da bezékets te d'r kroam en sjpieëlets te mit die leëve,
Doeh koeëts beëter inne penantie d'r neëver sjete, dat woeët dich nog vergeëve.

En went 't da gedoa woar, da woeët zich nog ins richtig geklöp,
Da kroog gidderinne ze nog ins good gesöp.
Mar ummer gónge viër wer es vrung oederee,
En d'r angere daag óp d'r sjpiëlpleij koame viër wer beijee.
D'r meester sjtóng dan al óp zieng sjtrabante te wachte,
En 't ieësjte, watte in de klas vroaget woar: weë wit, wies te inne kniehn mós sjlachte?

D'r Wiel dach: dat weet ich waal en zónger te keëke,
Begós heë in zie beste hollensj te sjpreëke,
"Wen je een kniehn geet slachte,
Mót je ieësj effe wachte,
Dan sjnap je de kniehn beij de oeëre,
Mót je hem waal good in de oge loeëre,
En dan sjnap je hem beij d'r nak,
Houwt hem dan ee paar kiër mit inne knuppel op de zak,
En wen de kniehn dan sjlap geet haange,
Da isse kapot, das has te 'm gevaange,
Dan ken je hem gaan aafsjtreupe,
Ken je hem wel 't beste ieësj met een köadje een bietje opkneupe".

D'r woar nog inne ganse hoop mieë,
Mar vuër hûj sjeij ich oeht, bis in anger kiër.

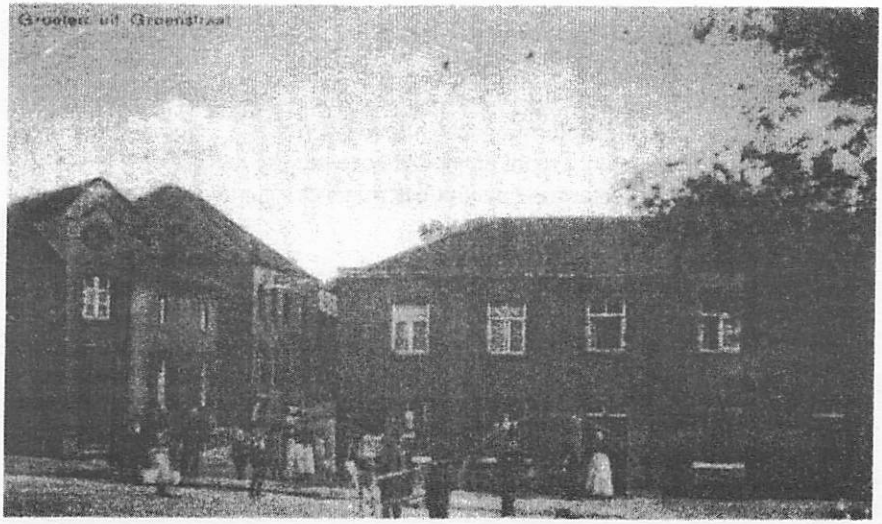

De grenspost WaubachScherpenseel aan de Grensstraat werd eveneens in 1992 opgeheven.

Hoek Hoofdstraat-Brugstraat in de jaren dertig. De panden links werden in de tweede wereldoorlog aanzienlijk beschadigd door een vliegtuigbom.

VREUGER

Wen ich allewiels óp d'r maat of in der supermaat mich de tessje aan 't vulle bin, mit freut en greunte, winkter en zoeëmer, in alle soate en moate, in alle kluëre...da ving ich dat ummer inne ónvuërsjtelbare riêkdóm. Ieësjtens umdat v'r ós (in teëgestjelling mit lüj oêt veuel anger lenger) dat alles permittére kanne; mar wat vur mich nog mieë telt is 't versjil tussje noe en wie ich nog kink woar!
Zoe'n 60-70 joar geli-jje goof 't in d'r winkter, zieëker vur d'r geweune miensj mar a paar soate greunte. Greunte in blik woar ing ganse zeldzaamheed, iêskès en diepvries goof 't nog nit, dus ing gów hoësvrouw (wie mieng mam in woar) houw d'r ganse zoeëmer vuërgezörgd...oêt ózze gaad boeëne en erte geweckt, zoewie alle soate freut, die v'r houwe. Eppel woeëte óp plenk i g'ne kelder, mar óch boaven óp de kli-jjerkas bewaard. En natürlik woeëte veuel oafte gemak: eppel sjelle, de kitsj droêt sjnieje, in sjiêve sjnieje en dan óp sjtram gesjpanne koades gedruëgd.... nog get ouw gardienkes drumhin, dat ging vliege en ging vuëgel dra koame en da woar dat ing delicatesse, woeë noe nieks mieë dra ka tieppe!!
Sjniepperboeëne woeëte in de baar i-gemak, zoeë-wie witte koeël (kappes). Dat woar mich e werk: Nit alling 't i-make, mar óch nog mondelank 't reenmake van d'r sjtee en de hote plank en d'r katoene lap, die boaven-óp 't i-gemaks loge.
En went viër da de naas óptrókke vanweëge d'r ruëk, deë doavanaaf koam, da sjoebbet de mam: al dat werk en da doogt 't nog nit!!
't Woar noe eemoal nit angesj!
In d'r tied, dat ós hónder mieë eier lagte es wie viër nuëdig houwe gónge die noa ing baar mit waterglaas i, doa hole ze zich dan inne kótte tied dri.
En i ge veld woeëte moeëre i-gekoeld, kólrabele, breedloof enzoewieër. Went v'r al geld gehad huije, vur óp vakans te goa, da wuër doa noe noeëts tied vur geweeë, va alle werk um 't i-make erum. Erpel woeëte i-gekelderd vur d'r ganse winkter en die moeëte da geregeld umgerap weëde, angesj kroge ze lang sjuët en dat moch nit. In later joare goof 't poeier vur uvver de erpel te struije, da dónge ze nit zoe flot sjéte.
Trouwens, viër woare zoe vroeë, wie inne gek, went d'r pap endlich mit de ieësjte nuj erpel oêt d'r gaad koam. Teëge deë tied woare de ouwe

bouw gaar nit mieë te eëte: oêtgedruëgde, rumpeligge knauwele, mit sjwatte plekke en lang sjuët... In deë tied woeëte da bi-j ós veuel pannekeuksjkes gebakke, riês gekokt, bóttermilkspap, mit of zónger proême of roziêne en havermoutspap, woeë ich gaar nit vroeë mit woar. En went ich da eemoal in de "ouw doeës" gedoake bin, da kunt mich nog zoeveuel in d'r zin, wat ich al bouw vergeëte woar.
Ich ziën mich da es kink noa de "bewaarsjoeël" goa, bouw ing hoaf sjtónd lope...mar dat maket ós nieks oêt. Viër houwe ging mam, die ós mit d'r auto noa sjoeël brach en aafhoalet....Alling d'r dokter en d'r directuër van de koel houwe inne auto!
Viër kankte zoegaar de nómmere van dön auto's van boête. Doe houwe de Limburgse auto's nog ing "P" op 't nómmersjild en doanoa d'r nómmer.
Die "P" hónt v'r trouwens nog lang gehad. Ich weet nog wie d'r daag va hüij, dat v'r noa d'r kreeg, wie ich al getrówd woar, óp e gegeëve moment toch zoeë riêk woare, dat viër ós óch ee autöke koeëte aasjaffe. Dat woar 't ieësj inne "Tempo",.. óp 3 raar. Wens te e bietje nietsj inne boch umvoors, da kieppet deë um. Wie v'r later inne "richtige" auto houwe (inne besjtelwage) gónge v'r óch al ins óp vakans. De autobane in Dütsjland woare doe nog ing oase va rów, zoeë noe en dan inne teëgelikger... en went deë óch ing P óp 't nómmersjild houw, woeëet va bi-jtskanke gewink! Dat woare heimatsklänge.... Get angesj wie die ri-jje bleëk, die noe um dich erum broêze. 't Woad "file" woar ós ónbekank!!
En die sjoeëlbenksjkes van doe, wie hónt ós rukge dat volgehoate..of ste inne reus woars of inne klinhe kroêkesjtóp, dat sjpieëlet ging rol.
Dat benksjke woar vur ós allenuij 't zelfde de groeëte kroge inne krómme ruk en de klinge koëte koom de hendjes boave 't lessenaartje kriêge!
De "lijfstraffen" woare zoegaar nog nit oêt d'r moeëde. Wie ich graad in de ieësjte klas van de "groeëte" sjoeël woar, houwe v'r d'r insjpektuër óp bezeuk! Deë vroget noa d'r aa-wiêssjtek. Des goof 't ginne. Ee van die meëdjes, die woare bliêve zitte koam doe d'rmit eroêt: d'r sjtek loog in sjtuksjkes gebroake in de kas, dem houw de juffrouw óp de rukge van de kinger kapotgehouwe!!
En sjtreng, dat 't doe woar!! Alles woar geregeld; en boête de regels moch ste dich nit begeëve. Bi-j ós óppen sjoeël, woe de begiêne 't zage

houwe, moeëts te dich al gans ansjtendig beneëme. Jónge woare doa nit vertroane, alling meëdjes.
De sjoeël en de kirk, dat woar ee geheel. 't Woeëd geweun verwaad, das te giddere mörge noa de mès góngs, weer of gee weer. Dat woeëd óch gecontroleerd en óp de rapporte, gidder kwartaal, sjtóng dus e punt vur "kerkbezoek". Me góng natürlik óch te kommunie en moch dus nieks eëte (en zoegaar ginne sjloek water drinke) vanaaf d'r oavend van te vuëre; dat woar noa eemoal zoeë, dat woar geweun en doa hool me zich dra.
't Woeëd e bótremke mitgenoame en dat oot me vuër sjoeël of ónger sjpieëltied. Wen 't erg sjlech weer woar, mochte v'r bi-j hoeëg oêtzondering noa de klas i!!
Ing kiër d'r mond mit de ganse sjoeël biechte goa; bi-j ós woare veer biechsjteul, allenuij bezat. Mar v'r mochte nit goa, woe v'r woolle. De juffrouw of de zuster, die mit ós góng, sjplitset geweun de ri-j...zoeveuel noa pastoeër, zoeveuel noa d'r rector, noa kaploan zus of zoeë.
Doe hots nieks te melde..viër woare richtig inne tróp taam sjöap!!
Noa 't biechte kroge v'r ummer ing penitentie óp. Die penitentie woar gaar nit erg, 't biechte zellef woar 't ergste wat ze ós kóste aadoeë. Pastoeër woar d'r letste, woe viër hin woolle vur te biechte. Went deë ginne zin houw vur zich deë ónnuëzele biechkal van ós aa te huëre, sjtellet deë zich vuër de benksjkes bi-j ziene biechsjtool en da góng dat zoeë: "Wie van jullie doodzonde heeft gedaan kan komen biechten, de anderen kunnen naar huis gaan".
Da góng ste durch g'n eëd va ieëlend. Doeëdzung hots te nit gedoa en voetlope durvet ste nit. Da mar mit razele kni-jkes noa d'r biechsjtool i. Vuêr dat ste get koeëts zage hoeëts te al: "Heb je doodzonde gedaan?" En viër, sjtiêf va angs: "Nee, meneer pastoor". Da werpet heë mit zieng groeëte hank e krütske uëver ós hin en zag: "Ga maar naar huis". 't Woar egelik gans gemekkelig en d'r man hat 't mesjien gaar nit sjlech bedoeld, mar viër sjtervete bouw va ieëlend en v'r houwe óch noeëts 't geveul, dat v'r e reen zieltje houwe... !! Protestére en demonstrére koame in ós vocabulaire nit vuër.
Óch wat de kli-jjer betróf moeëte v'r ós aa sjtreng regele haote. Braaf bis a g'n haos gesjloate! Mouwe nit kótter eswie d'r elleboag en lengte bis óppen kni-j! Die paar ónnuëzele klidjes, die viër houwe, woare

mieëtstens zellef genieënd. Ieësj inne flinke zoom dri, da nog ee ópnieënsel...dat kós alles oêtgeloate weëde, wens te wer droêt gegrujd woars; aan de mouwe en óch went nuëdig aan d'r zoom koeët dan desnoeëds nog ing sjtriêp aagenieënd weëde. Wen ste zoen hendige mam hots wie ich, woar dat klidje mit ing sjun passende "garnéring" nog sjunder wie vuërheer!!
Zöksjkes moch óch nit...lang hoaze, die ummer óp de kni-jje gesjtóp woare, want oane valle weëdt me joa nit groeët. Aafdanke dóng me ieësj, went get bis óp d'r droad versjlieëte woar.
Bókse, "jóngesbókse" woar absoluut ónmeugelik. Jeans en spijkerbroeken, vur meëdjes...dat zouw doeëdzung zieë geweë.
In de handwerkles lieërete vi ós ege hoaze sjtrikke. Ich weet nog, dat ich e paar van dikke broêne katoên gesjtrik houw. Ich woar erg tevri-jje mit mich zellef, dat mich die lestige veësjte en tieëne partij zoe good gefloeft woar. Mer gee hoar óp miene kop houw dra gedach, dat ich die viês, stiêf prengele óch zouw mótte drage.
V'r lieërete óch nog wie viër te kót gewoeëde hoaze en zökke moeëte aasjtrikke!!
Mar óp e gegeëve moment kós mieng mam nit mieë teëge de troane óp. die ich giddes kiër vergoot, vanweëge de zelfgesjtrikde hoaze. Ze houw e paar adresse va lüj die nog vroeë woare, mit datginnige wat viër aafdankete. In gikker geval, ich woar van de ieëlend aaf.
En toch, achteraaf gezieë, hónt ze lüj van ós gemak, die mit 't leëve zint veëdig woeëde, óch went 't döks gaar nit zoe gemeklich woar. V'r hónt in d'r kreeg veëdig mótte weëde mit alle ermood en óngemaak, deë deë mit zich brach. En v'r hónt ós doa good durchhingesjlage.
Da mót ich wer denke aan alle manére die viër oêtvónge um mit 't bietje eëteswaar, wat v'r doe houwe, toch veëdig te weëde.
Wie viër 't moeëte doeë, van datginnig, wat v'r óp de bóngs kroge, hónt v'r 't sjwoar gehad.
Engs 1939 woar d'r soekker al óp d'r bóng.
Juni 1940 broeëd, meël, kaffe en tieë.
Aug 1940 zeep.
Sept 1940 vlees.j
Okt 1940 kieës.
Nov 1940 eier, kook en gebak.
Apr 1941 milk en erpel.

Juni 1941 jam.
Nov 1941 cacao en cacao-produkten.
Mei 1942 tabaksprodukten en sjnüts.
Sept 1942 taptemilk.
Dec 1942 zuidvruchten.
Aug 1943 greunte en freut.
Juli 1944 alle soate vusj.
Doe koame surrogate in d'r handel, mar dat woar nit veuel soeps. 't Goof bon-vri-jje-kook, deë nit sjmaket, soepblöksjkes va gekluërd zaot, kaffe-en tieësurrogate. En bi-j alles koeëts te mar beëter nit weëte, woeë 't va gemak woar!
Óp 't lets woare 40 soate distributie-kate in umloop. Priêze woare gaar nit meë bi-j te haote. Durch d'r " sjwatte handel" woar ee artikel weëd wat d'r gek d'r vur goof.
Ee vuërbild: D'r officiële priês van kieësje woar 5 cent d'r kilo. In de sjtad Amsterdam kostete ze Fl.1,50, effe boête de sjtad 50 cent. Inne freutteler verkoch ze vur Fl. 1,35 aan ing verpleeginrichting.....Lüj, die te erm woare vur zich dat ginnige te gèlle woeëze volgens de bóngs rech óp houwe, verkochte ee deel doava in d'r sjwatte handel, vur duur geld aa riêke lüj en koeëte zich da selver wer get vur te eëte aasjaffe...!!
Went v'r ins e paar priêze vergliêke mit noe:
Umsjtriëks 1932-34 kostet ing "damesjapon" bi-j C&A Fl. 4,90, ee ontbijtlaken 32 cent, inne badhanddook 17 cent. Ee diner in e good restaurant Fl. 1,25. Pianolesse 50 cent de sjtónd, danslesse 40 cent de sjtónd. In 1935 kostet ing auto-rieles inne gölle of 15 gölle inins tot en met 't riêbewiês!
Benziên 7 cent d'r liter. In 1924 woeëd 't fietsepleëtje i-geveurd, Fl 2,50 't joar.
"Armlastige, tweederangs burgers" hovete nieks te betale, mar die kroge da waal e fietsepleëtje mit e loak dri, zoe dat gidderinne koeët zieë wat loos woar!!
En, me moch nit vare oane pleëtje an d'r fiets. Op d'r sjoeëlweëg koam ich ummer langs ee hoês, woe ze waarsjienlik veuel bierebeum houwe. Doa sjtóng d'r ganse zoeëmer ee plakkaar in de vinster: "8 kilo bungeltjes voor een kwartje".
Ich zien 't nog sjtoa! En lekker dat die woare. Mieng mam doog ze i-make, mit soekker en essig en da woare die zoe roeëd wie kieësje...Nit

mieë i te dinke 8 kilo vur e kwartje. Mar de anger priêze woare noavenant: inne kilo erpel 7 cent, soekker 49 cent, kaffe 77 cent (d'r kilo!!), inne liter milk 10 cent, ee ei 4 cent, ing billige sigaar 15 cent. En mit de lieëg luëntjes va doe woar 't nog e kunssjtuk um de endjes aanee te kneupe.
In de mieëtste hoêshouwes woare joa óch nog ganse sjwerm kinger. Went urges ee hoêshouwe woar, wat e joar ginne nu-jje beebie houw krieëge, kroge ze pastoeër óp bezeuk en da kroge ze de leviete geleëze. Aan de pil dach nog ginne in deë tied.
Wie die oêtgevónge woar en d'r bevolkingsaawas veuel lieëger woeëd, goof 't óch d'r penicilline, bouw alle krankhete koeëte geneëze weëde en zoe sjloog d'r balans wer noa de anger ziej uëver....Nog mar ins uëver de distributie-bóngs gekald, die v'r in d'r kreeg houwe. Gidder weëk sjtóng in de siedung, wat vur bóngs dat in de kómmende weëk an de ri-j woare. Dat woar vur de hoêsvrouwe nog ins inne hoop extra werk vur dat erbermlich klee bietje, wat ze d'r vur kroog. Da mót ich wer dinke aan alle manére, die viër oêtvónhe um de rantsoene get aa te lenge, zoeëdat ing hoêsvrouw toch nog ummer get ansjtendigs óppen dusj koeët zette. Recepte woeëte ónger de vrouwlüj oêtgewesseld, wie me koake en bakke kós, noa venant wat óp de bóngs te kriêge woar. V'r houwe ummer mar gans wieënig bótter of vet. En dat is graad, wat me in de kuëke ummer tekót koam...Ich han noe nog sjrifte mit eges-gesjrieëve recepte wie me mit wieënig materiaal 't eëte zoe lekker meugelik koeët make. V'r woeëte ummer raffeneerder in 't improvisére. Um 't rantsoen meël aa te lenge, makete viër zelver erpelsmeël.: V'r trokke veuel erpel in ózze gaad; doa woeëd e groeët deel va gesjeld, geraspeld in ing groeëte büt gedoa, veuel water dróp en lotte bezinke....minstens inne daag, da woar ing dikke loag erpelsmeël ónge in die büt, 't water woeëd aafgesjód en d'r erpelsrasp vurzichtig aafgekratst (deë woeëd da vur kniengsvoor gebroek) dan hóts te 't sjunste erpelsmeël vur bi-j 't geweune meël te menge, vur te bakke, saos en boedieng te make en zoewieër...
V'r trokke óch e flink sjtuk soekkerkroeëte in ózze gaad; went die richtig riêp woare, woeëte ze reengesjroebd. In sjtukker gesjni-jje, in inne groeëte keëtel óp e zach vuur langsam i lotte koake, dan hots te d'r lekkerste soekkerkroeëte-zeem. Dan woeëed nog van de zoeër milk (of taptemilk) klatsjkieës (hang-op) gemak. Óp de bóttram mit get van ózze

zeem dróp, dat woar ing délikates....! Went v'r al ins va ózze leverancier get rubzoad kóste loskriêge góng deë durch de muële en da houwe v'r get oalig vur ins ing kieër erpel te bakke; dat woar get wie kermis!!
V'r hant zoegaar bi-j ózze sjlechter de bruj goa gèlle woeë de woeëesj dri koakete; mieng mam doog da waal greuns oêt d'r gaad d'rbi-j en dat woar dat te eëte... Mar doa woar dan óch alles mit gezag!
Is 't e wónger, dat mich noe nog dóks de gedanke óp d'r leup gont noa vreuger, wen ich in d'r supermaat mie keëerke vol an 't lane bin?
Mar dat woar dus in de kreegsjoare. Ich houw 't egelik nog uvver de sjoeëljoare.
Wie ich de lieëgere sjoeël aaf houw, "moch" ich goa "wiejer" lieëre..Ich zaan expres "moch"; de mieëtste meëdjes moeëte zich e werkhoês zeuke. Ich bin mien ouwesj ummer dankbaar geweëe, dat die mich miene zin lote doeë, want ich doog nieks lieëver wie lieëre. Ich bin óch noe nog uvvertügd, dat de jóng lüj van hüj, zich mit veuel mieë plezeer achter de beuker zouwe zette, went ze nit mooste mar mochte! Dat is e gans groeët versjil. Óch in die joare woar nog ummer alles gans sjtreng en aafgemeëte wat moch en wat nit moch. Ich woar in Heële in de klómpsjtroat óp de MULO.
Neëver ózze sjpieëlplei woar d'r Heëlesje-Kino/Sjouwburg. Doa hónge al ins bilder oêt van de wieënige films, die doe gedrieënd woeëte; mar viër hovete ós nit te riskére, vur ónger de middagpaus doahin te goa kiekke. Doe goof 't nog ging seksfilms wie noe, mar toch woar kino geliêk mit "zung". Doa sjtónge v'r óch wer ónger 't rezjiem van begiengkes, al woar 't dan ing angere orde es wie die van mieng lieëgere sjoeël. Mar die woare eëve braaf en viër woare wer de taam sjöapkes.
Toch woar 't inne sjunne tied.
Wen ich noe zieën, dat puutjes van 13 joar al zoe nuëdig mit peksjkes condooms i gen tesj mótte lope.....Viër rézete doe al daag mit d'r sóg van Egelze noa Heële.
Doa rézete óch de jónge van de Ambachsjoeël en de MTS mit, mar v'r huije vur gee geld in dön hön koepee's goa zitte... en die jónge hole zich óch apaat. Die woare döks waal e bietje ónduëgender wie viër..en viër kóste doa va mitprofitére!

In Sjaesberg woar in deë tied inne sjtationschef deë ummer get te rauwele houw óp de jóng lüj. En dan kroog deë óch zien sjtroaf! De jónge van de ambachsjoeël hónge mit alle man oêt de vinstere van d'r sóg en viër meëdjes ing koepee wieër óch en went 't da zoe wied woar, dat d'r sóg bouw moeët vertrekke, da ropete vieër gans hèl in koeër: "Hoe groot is 't Sjefke?" En da moeët deë klinge, diekke, grellige Sjef d'r "potleëpel" umhoeëg hoate, téke vur d'r masjinist vur te vertrekke. Viër loge nuij doebbel van d'r lach, went v'r zoge, wie dat Sjefke zich ópvroot van grèl. Deë huij ós 't lifste nuij d'r nak umgedrieënd!
Mar ja, heë huij óch e bietje vrundligger kanne zieë da wuër 'm dat nit gebuërd.
In deë tied zouw ich óch miene ieësjte fiets ha krieëge. Doe woeëte v'r nog nit mit inne fiets i gen heng geboare!..Miene pap houw mich beloafd "Wens doe die Mulo-diploma has, gel ich vur ós allebi-j inne fiets..ich bin hel an 't spare..." Mien mam kroog ginne, die houw al zempligge kieëre probére te fietse. Mar die sjtiêget vur giddere lanterepoal aaf, dus dat vóng d'r pap voetgewórpe geld en de mam woar al lang vroeë, dat ze nit hovet. Mar, wie 't zoe wied woar, woar 't geld nog nit bij-jenee; doa woeëd evvel nit gerauweld of getranseneerd, wie dat noe gewunde is; d'r pap sjparet geweun wieër en 't joar doanoa woar 't da zoewied. Ich moeëet evvel ieësj nog fietse lieëre (op inne ouwe fiets). D'r pap hool d'r fiets achter aan 't sjtulke vas, dat ich nit umkieppet en da mar wakgelentére probére...
Wie ich 't ónger de kni-j houw zow ich mit d'r pap 't Zóndes tuurkes goa make. In de weëk houw d'r pap ginne tied en alling wool ich nit. Mar deë zoeëmer vergeët ich noeëts mieë, went 't de ganse week óch sjtralende zón woar geweë, 't Zóndes woar reëge of sjórm of get angesj, wat nit doget!
V'r hónt dat ieësjte joar in gikker geval nit veuel plezeer van d'r nujje fiets gehad. Wie v'r d'r ieësjste kieëer d'rmit noa heem koame in d'r duuster, maket de mam ós óp get attent: (zie woar nog carbidlampe gewend en viër houwe doe al inne dynamo, woeë de lamp óp brank) mar de mam zag:" Dinkt ieër óch dra, dat iër de lamp oêt makt". Noe mót ich de sjoeëlreeskes nit vergeëte, die viër óp de MULO makete...dat woare mich evenementen!
Zoeë woar dat doe: bóttremkes i gen tesj en da mit de begiengkes en de leraresse gezellig same sjpatsére noa d'r Hekseberg en doa get piek-

niekke en get balsjpelkes doeë; nieks rees noa Praag of Pariês of godwit woeë ze noe hin gónt.....
Wat woare viër wieënig gewend of vérwend. Mar viër vónge dat inne prachtige daag (de wöad hartsjtikke en cool, klasse en gaaf, zoewie sjit en consorte houwe v'r nog nit in ós vocabulaire). Ich kuët noe nog waal ing ganse ri-j durch ós nitgebroekde jóng-luuts-wöad hi-j ópschriêve, me is joa, óch went me oad weëdt, nit automatisj blink en doof; mar wat hat 't vur zin. Weë mit jóng lüj umheet, wit, dat d'r aaveur ónbeperk is. Wen ich mich 't "openbaar vervoer" van noe bekiek, dan kan ich joa óp ing gemekligge maneer alle kankte oêt réze. Dat woar in mien kingertied waal angesj. Viër doge dat zoeë: went ós familie van 't Dütsj bi-j ós óp bezeuk koam, sjtappet die in Herzogenrath oêt d'r sóg en viër hoalete dön da aaf. Te voot va Egelze, woeë ich doe woeënet noa 't sjtasion va Herzogenrath en da gónge v'r same óch wer te voot mit d'r bezeuk trük!
Ich woar 5 joar, doe moeët ich de mandele geknip kriêge. Ich góng aan de hank van d'r pap noa 't sjpetaal va Kirkroa, kroog de mandele geknip en doe góng 't wer óp heem aa, evvel bi-j d'r pap óp d'r "poekkel", "flinke meid" zagte miene pap en mien mam da. Alles gans geweun! Ich moch mich waal, e paar weëke later, gans noa miene ege zin e paar nuj sjoon oêtzeuke bi-j d'r Brull. Ich houw mich óch nog, oane 't te wieëte, de allerduurste oêtgezóch. Ich dink, dat dat d'r pap en de mam toch e bietje sjwoargevalle is...mar ich han ze doch krieëge! En wie hónt v'r doe d'r tied kapotgekrieëge? Ginne radio, ginne televisie, va pick-up, va bandrecordere mar gans te sjwiêge. Sjpelkes goof 't koom; mens erger je niet, domino, ganzesjpel....en in d'r zoeëmer boête mit d'r bal sjpieële, hinkele, frenkele, koadsjpringe..went 't mar allenuij nit veuel kostet, want 't geld woar erg raar in deë tied. En 't soaves, góng me vurral in d'r winkter veuel vreuger noa bed wie noe. Nieks centrale verwerming, nieks thermostaat, hoeëger drieëne! D'r koalekachel woeëd zoe zuinig (en mit versjtank) gesjtok, dat heë 's nachts nit durchbrennet. Went 't da kouwer woeëd góng ste van alling noa bed. De forneus houw me noa 't middigeëte al oêt lotte goa...get gedéks dróp, dat 't nog inne tied lank werm bloof. Vur 't gedeks houw miene pap hinger 't hoês inne bak gecementeerd. 't Gris, wat v'r zellever oêt de koale zévete, koam doa dri, get leem oêt d'r gaad, d'r luëter noa 't wesje en good umsjuppe..dat woar good en billig sjtoakes!

Mar egelijk houw me joa óch nit veuel vrij-je tied, alle werk moeët mit de heng gedoa weëde: ging wesjmasjiêner, ging sjtofzuigere, ging speulmasjiêner, ging druëgtrommele, ging mixere, ging kuëkemasjiêner, gee lektrisj- of gaas koaksjtel of bakoave. Alles, alles woar handwerk!!
Alling al vuër te wesje houw mieng mam twieë daag nuëdig; in de week zette,witte wesj koake, óp de bleek lekge, bóngte wesj alles apaat behandele, dat de kluëre nit durchee lopete en dat nieks krimpet. Minstens 3 büdde mit werm water vulle vur óp te sjpeule. 't Wesje zellef woeët mit de "wesjmasjieng" gedoa...ing hote büt op dri-j puët, inne deksel, woeë aan d'r óngerkank ee krüts mit veer knüp hóng. Went d'r deksel tów woar moeëts te d'r hote erm boave óp de masjien mit de hank hin en heer sjloa, deë an dat hote krüts vaszoot. Doamit sjlódderet de wesj in de "masjiên" hin en heer. Zoeë woeët ze reen. Viër houwe ummer inne wekker d'r bi-j sjtoa, doamit viër joa nit te lang sjloge; noa hüegstens 10 menute houw me da de kneup aaf!...Huije v'r doe zoen slipjes gehad wie noe...en zoenwientsigge sjurtjes en sjortjes, da wuër dat allenuij nit zoe sjlim geweë! Mar die lang, wiej manslujbókse en óch de vrouwlütsbókse, die van ónge bis óppen kni-j en die ste va boave bis a gen hoas koeëts óptrekke...en woeë in de brijte twieë man dri huije gepast....Dat alles kunt mich noe nog döks in de gedanke, went ich mie wesjke an 't verzörge bin. Ging hank weëdt mie naat; d'r wesjautomaat mit de centrifu dónt alle werk vur ós, óphange in ing verwermde ruimte of in d'r druëger sjtóppe. Vreuger hots te de heng in d'r winkter döks sjtiêf bevrore, vuërdat ste die wesj boête óp de dröad hots hange. Dan woar doa nog 't sjtriêke...Viër houwe dri-j sjwatte iêzere. De forneus woeëd good heet gesjtok en mit reen lappe good aafgeveëgd, dat de iêzere blietse-blank woare; in d'r zoeëmer extra vreug 'ts mörgens, angesj woeëd 't dich al koalig van de hits..en da zörge, dat de iêzere genauw de richtige temperatoeër houwe (en hole).
Kunsveëzele goof 't nog nit, alling katoên en wol en zuver ziej. Katoên woeëd good heet gesjtriêke. 't Mieëtste woar óch nog gesjtiêfd. Dat moeët me vur 't sjtriêke alles nog ins i-vuchte, in nette rölkes gerold en da woeëed alles zoe glad wie e bret

gesjtrieëke. Alles, wat va wol woar, moeët zoewiezoeë óp de hank gewesje weëde en went 't druëg woar gans vurzichtig mit inne vuchtige dook mit "fingerspitzengefühl" sjtriêke.
Wat óch de welt gans verengerd hat, is d'r plestiek! Denkt uch ins alles voët, wat va plestiek gemak is. Da bliet wurklioch nit veuel mie uëver. Op e gegeëve moment houwe v'r d'r ieësjte radio. Dem houw inne vrunk va miene pap zellever gebówd.
D'r zalle al waal fabrieksradio's zieje geweë, mar die kanke zich geweun lüj zich doe nog nit permitére. Mar, wat woar dat ee wónger, dat doa moeziek oêt dat keske koam, al woar dat da mit veuel geküms en gekraks; da woeëd al ins gezag: "Sjtel dich vuër, dat me die lüj kuët zieë...." Weëe dach doe aa tillevisie!!
Zoegaar noe hoat ich nog waal ins d'r gek d'r mit wen ich aan d'r tillefoon zit en zaan:"E geluk dat te nit kans zieë, wie ich d'r bi-j zit". En da vilt mich i, dat 't óch al tillefoons mit bild gieët....en zoe geet dat mar wieër. Alling bin ich bang, dat v'r óp d'r doeër letterlik en figuurlik in de welvaart versjtikke. D'r afvaalhoop weëdt ummer grótter; en ginne wit mieë woehin d'r mit. Ich darf nit dra dinke!!
't Supermaatsysteem is natürlik sjood, dat alles inkel en doebbel en dri-doebbel vuërverpak weëdt. In ós winkelke vreuger doog de madam hinger de tieëk alling datginnige wat nit ónverpak mitgenoame koeët weëde in siedóngspapier i-wikkele.
De eëteswaar woeët in ing sjpitse tuut gedoa en óp de weëgsjoal aafgewoagd. De tuutte hónge boave de tieëk aan ing sjtang. De klante houwe inne kórf of ing tesj bi-j zich. Nieks plestik tuut! Die woare gelukkig nog nit oêtgevónge. Viër mótte noa waal alle waar zellever hoale. In miene kingertied en óch doanoa nog koam ál a gen duër: de bekkerskaar, de greuntekaar, d'r vusjkeël, d'r sjlechter, d'r loemelekeël, d'r sjieëresliêp, d'r sjteenoaligsman...wens te bi-j dem d'r sjteenoalig gegole hots, kroog ste e bledje vur te leëze: de Automaat. Doa woar e vervolgverhöalke drin en óp 't eng sjtóng da ummer: "Hoe 't Pijpje Drop verder vergaat, staat in de volgende Automaat". Óch Piggelmee koam doa dri vuër. Behalve de siêdóng goof 't nit zoeveuel te leëze. V'r woare geabonnerd óp de Katholieke Illustratie en in de sjoeël kroge v'r óch zoeë noe en dan e bledje. Alles erg braaf, natürlik! Van dat bledje kan ich mich nog de tekening vuërsjtelle: inne dikke gemütliche

pastoeër óp inne sjtool, de heng gevouwe óp d'r boêk en doa drónger zie artikel:" Meneer Pastoor komt praten!"
D'r gówwe man zal waal al ing ieëwigheed doeëd zieë, mar heë is nog ummer nit gans vergeëte.
Óch de nieënesje, went me die nuëdig houw, koam i gen hoês, de fliknieënesje, die da óch waal ins e klidje maket. D'r sjoester koam de sjoon hoale vur te reparére of te "flikke", wie viër zagte en brach ze óch wer trük, went ze veëdig woare. Wie v'r gaas en lektrisj houwe, koam óch nog d'r meterópneëmer. Mit al die luüj woeët me óngemerk ége en went 't erg koad of sjlech weer woar, woar mennige van dón vroeë, wente zich binne effe koeët werme en zich ing hete tas kaffië koeët drinke...Van sociale contacte gesjproake!! 't Koeët gaar nit gebuëre, dat urges ee aod miensj krank of zoegaar doeëd i ge bed loog, wie me dat noe ummer dökser lieëst. Alle noabere kanke zich óngeree en went urges hulp nuëdig woar, dan woeët die oane beheij van alle kankte gegeëve. Ich herinner mich nog, dat ing noabersvrouw van ós inne beebie kroog, wat v'r noe e couveusekindje zouwe neume. Couveuses goof 't nit, de mam van 't kink woar te ermzieëlig vur óp te sjtoa en mien mam adoptéret einfach dat ganse hoêshouwe. Mam en kink woeëte optimaal verzörg en de res van 't hoêshouwe en dat van ós d'rbi-j koam óch nieks te kót. Ós noabere aan de anger ziej houwe 8 kinger, doava woar nog ee sjwoar gehandicapt en 't woar ing ganse zórg, um die allenuij te geëve, wat ze nuëdig houwe. 's- Mörges koam doa ing groeëte pan oêtgebakke sjpek ôppen dusj en doa soppet zich gidderinne zien sjni-jje broeëd dri, dat woar noe graad ging luxe moaltied, mar de kinger zint nuij groeët en sjterk d'rva woeëde! Ich woar doa ins óp de sjloapkamere. Nieks wie sjtruëzek óp hote bedplenk, mar 't rook doa lekker umdat 't sjtruë ummer óp tied vernujd woeët. In miene kampeertied later han ich óch al ins óp sjtruë gesjloape. Doa sjlieëp 't zich gans good dróp, mót ich zage!!.....
Wen ich mich noe de verlichting bekiek, wie v'r alle soate sjieëmerlampe, sjpots, neonverlichting enzowieër in gebroêk hant, da denk ich aaf en tów aan dat ee gaaslempke, woeë viër 't mit moeeëte doeë...ich woar e joar ef zes, wie v'r óp sjtroom aagesjloate woeëte. Wat ing weelde. Alling mar e knüpke umdrieëne en doe hots lich. Gee geklungel mieë mit gaassjtrumpkes, die zoe gauw kapot woare, gee

kettinksjke mieë vur de gaaslamp oêt en aa te make....Geweun e knüpke umdrieëne en de lamp floeppet aa.....
In de 50-60 joar tussje doe en noe is ezoeë veuel oêtgevónge woeëde, goods en sjlechts.....dat 't nit mieë bi-j te hoate is.

(door Mevr. E. Mofers)

Deze foto geeft ons een beeld van de Oude Kerkstraat, waarvan (v.l.n.r.) de koloniale winkel Logister, bakkerij Mulders, woonhuis Heerings en de hoeve van timmerman, wagenmaker en landbouwer Sjang Quaedvlieg moesten wijken in augustus 1958. De winkel in rookartikelen Baur-Jongen werd rond 1970 gesloopt voor de bekende reconstructie van de Hereweg.

Blik op café-restaurant Hermans, later Ketelaars, hoek Hereweg-Kerkstraat in 1932.

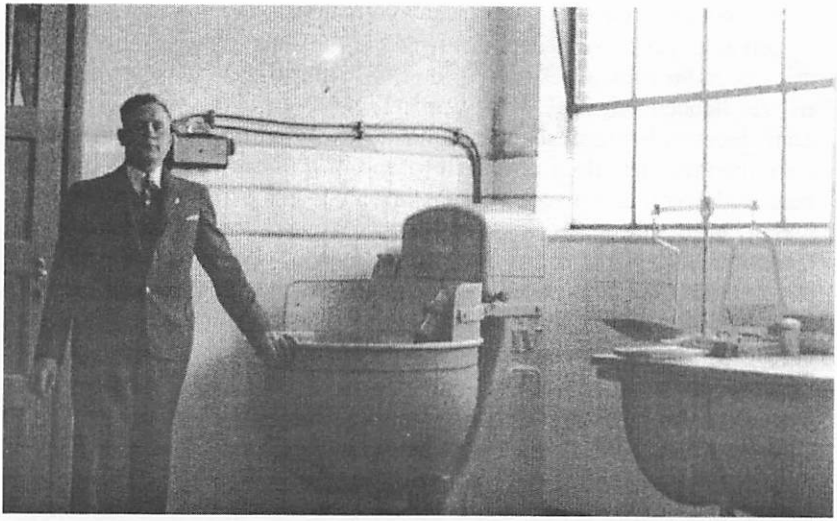

Bakker Haan, Hereweg Nieuwenhagen.

DE MIJNSLUITING ALS BREUKLIJN Door Albert Verreck

Joep Jung vóór en na wat aanvankelijk een ramp leek.

Iemand zei me: " Als je een interessante avond wil organiseren over de mijnen moet je Joep Jung vragen. Hij heeft een grote verzameling dia's, over het werk in de mijnen en de mijnsluitingen. De meeste zelf gemaakt en best wel uniek. Bovendien is hijzelf ondergronds houwer geweest, dus kan hij uit eigen ervaring vertellen." Het leek me wel iets voor ons jaarprogramma in 1997 dus zocht ik kontakt. "Kom maar eens praten", was de reactie, "dan kunnen we kijken wat U wil en U kunt zien wat ik te bieden heb". De kennismaking vond plaats in zijn werkruimte op de bovenverdieping van zijn huis aan de Haesenstraat in Schaesberg tussen kastenvol diamateriaal, projectieapparaten, fototoestellen. Hij bleek heel wat in huis te hebben. Naast een ruim programma over mijnen en mijnsluitingen ("dat is één geheel en als je met me in zee wil gaan moet je het ook helemaal laten zien. Ja, voor één avond is het wel lang, maar er valt te overleggen over twee avonden") was er ook nog een veel ruimer aanbod over een veelheid van onderwerpen, bestaande uit uit door hemzelf en zijn vriend Walter Brunenberg gemaakt foto-materiaal. Samen met hem heeft hij een hele reeks programma's ontwikkeld die duren tussen 30 minuten en drie uur en die ruim aftrek vinden. In heel Limburg is er belangstelling voor en ze hebben al heel wat voorstellingen gegeven voor bejaarden, Zonnebloemafdelingen, scholen. Jammer genoeg is Walter overleden. Joep werd hiermee niet alleen een goede vriend kwijt, maar bovendien stond hij lange tijd overal alleen voor want de vraag naar zijn programma's bleef. Ge lukkig heeft hij sinds kort in Johan Wouters een bekwame jonge medewerker gevonden, met wie hij weer alles samen kan doen. Het programma over mijnen en mijnsluitingen is hem nauw aan het hart gebakken, niet alleen omdat hiermee alles begonnen is maar ook en vooral omdat hij hierdoor de kans krijgt bij de schooljeugd en vele anderen de kennis van de mijn in stand te houden. "Want", vindt Joep, "het is toch niet goed dat bijna alles al vergeten is. Je kunt dit stuk van ons verleden niet straffeloos schrappen en doen alsof het er niet geweest is." Al jaren trekt hij dus langs alle mogelijke scholen om van de mijnen te vertellen, ook in Landgraaf. En hij had en heeft steeds een zeer aandachtig gehoor. "Ja, er zijn nu ook anderen die met een verhaal over de mijnen naar de scholen gaan. Vaak zelfs mensen die nooit de mijn van binnen gezien hebben. Ze hebben mij gevraagd of ik hun mijn dia's niet ter beschikking wil stellen.

Maar mijzelf willen ze niet erbij hebben. Ze zeggen dat mijn verhaal te moeilijk is. Hoezo te moeilijk ? Hoe kan het verhaal van een gewone mijnwerker nu moeilijk zijn ? Jarenlang heb ik het goed gedaan. Neen, dat zit me helemaal niet goed."

Joep Jung in zijn werkkamer, bezig met het sorteren van dia's

Dus hij doet dit al jaren.

Eigenlijk vanaf 1970 toen men volop bezig was met de mijnsluitingen. De mijnwerkers werden geleidelijk omgeschoold of naar andere werkgebieden overgeplaatst. Joep kwam terecht in de kantine van de SWPM. Hij zag hoe met grote voortvarendheid de mijnen werden afgebroken, hoe als het ware de beelden die aan de mijnen konden herinneren uit het landschap werden weggepoetst. Straks zou er niets meer over zijn, geen enkele herinnering. Toen ontstond bij hem de behoefte om foto's te maken. Met toestemming van zijn chef begon hij op de ON , de mijn waar hij 22 jaar zelf gewerkt had. Hij moest alles leren, want echt fotograferen had hij nooit gedaan. Ook

moest hij zich een plaats verwerven op de werkvloer. Aanvankelijk was dit niet gemakkelijk. Hij was een vreemde eend in de bijt. Maar geleidelijk aan leerde men hem kennen en kreeg hij medewerking. Uiteindelijk kwam het zover dat men hem tips gaf over het verloop van de werkzaamheden zodat hij op tijd overal bij kon zijn. "Ja, je moest er snel bij zijn, want het werk ging door en als je te laat kwam was alles al verdwenen en kon je alleen nog de puinhopen vastleggen". Naast hem was er nog één andere fotograaf die alles vastlegde. Verder was er niemand. Zo stond hij vooraan toen de Lange Jan werd omgelegd en toen de koeltorens van ON I werden opgeblazen of met de kogelhijskraan werden stukgeslagen. Op die manier ontstond de unieke collectie foto's en dia's die nu de kern uitmaken van zijn programma over de mijnsluitingen.
In dit fotograferen vond Joep een nieuwe zinvolle levensvervulling die hem tot op de dag van vandaag bezig houdt en boeit. In zijn foto's legt hij beelden vast van een verdwijnende wereld: van de mijn, van het Limburgs Landschap, van oude Tradities en Gemeenschapsvormen. En op de dia-avonden frist hij bij anderen het geheugen op en probeert hij de liefde voor de eigen geschiedenis te wekken. Zo kreeg met de mijnsluitingen zijn leven een verrassende wending.

Een leven voorbestemd voor de mijn
Verrassend, inderdaad. Want Joep is eigenlijk een zeer bescheiden man, wellicht zelfs een beetje verlegen. Hij is een sobere verteller die zonder opsmuk of mooimakerij zijn verhaal brengt. Toch verklaart zijn persoonlijke geschiedenis veel van zijn behoefte om iets van de geschiedenis vast te houden. Hij weet maar al te goed uit ervaring hoe vlug iets vergeten wordt, zeker als het om het alledaagse leven van gewone mensen gaat.

Hij is in 1934 geboren als voorlaatste kind uit een gezin van zes: 5 jongens en één meisje. Het meisje moest uiteraard toen ze van school af was meezorgen voor het huishouden. Het gezin woont in de Achterstraat in een van de kolonieën van de Oranje Nassau-mijnen. Een besloten wereld met een slagboom waar mensen woonden afkomstig uit alle windstreken. Arbeiders uiteraard en allen werkzaam in de ON-mijnen. Het was een wereld waaraan Joep met heimwee terugdenkt vanwege de saamhorigheid en onderlinge solidariteit. Je kon op elkaar rekenen; waar hulp nodig was werd geholpen; er was een hechte samenwerking. Het was ook een beetje een merkwaardige wereld, zeker als je kijkt met de ogen van vandaag. De

woningopzichter was in dienst van de mijn, maar hij kon zelf op zijn eentje uitmaken wie er een woning kreeg en wie niet. En je was pas zeker van je zaak als je de sleutel in handen had, want je wist nooit of er intussen niet iemand anders in de gunst was gekomen. "Neen, omkoperij was er volgens mij niet bij, tenminste ik heb er nooit iets van gezien". In alle huizen was electrisch licht, maar alleen beneden en in de voorkamer. De opzichter lette op dat je niet te laat je licht aanhad. Per twee huizen was één zekering. Je moest dus zorgen dat je goede vriendjes bleef met je buurman. Er waren twee slaapkamers, niet al te groot. Een voor de ouders en een voor de kinderen. De kamer voor de kinderen was vanwege het zusje in tweeën gedeeld. De vijf jongens sliepen allen in de ene helft. Al vroeg was er waterleiding. Maar niet in de huizen. Per 12 woningen was op straat een pomp waar alle water moest gehaald worden voor huishoudelijk gebruik. Er viel dan ook heel wat te slepen zeker in het weekend en op wasdag. Pas in 1954 veranderde dit.Riolering was er niet. De WC's stonden achter het huis in de tuin. De WC-putten moesten door de bewoners zelf worden leeggemaakt. Ten dele diende de inhoud voor mest in de tuin en wat er teveel was werd, als het goed regende, via de straatgoot weggespoeld. "Of dat erg stonk ? Ik zou het niet meer weten". Elk huis had twee kelders: één voor kolen en sjlam en één voor voorraden. Bij alle huizen hoorde een tuin die voornamelijk voor groenten gebruikt werd. Ieder jaar was er een wedstrijd wie de tuin het beste in orde had. De mijn stelde de jury samen. Het is wel voorgekomen dat iemand de prijs won die geen tuin had. De mijn regelde alles in de wijk: het toezicht, het onderhoud, de winkel, de plaats waar je in je tuin de aardappelen mocht planten.. De voorraden in de winkel werden via de mijn gekocht en de meisjes die de winkel dreven waren in dienst van de mijn. Maar hoe merkwaardig ook, er heerste in de wijk een grote solidariteit, je vormde één partij tegenover de buitenwacht. Een buitenwacht die niet altijd even vriendelijk gezind was. Men keek wat neer op de wijk. Op school keek men neer op de kinderen van de kolonie, het kerkbestuur wilde liever niet met de processie door de wijk trekken, terwijl daar toch juist zeer enthousiast versierd werd, de jeugd uit de kolonie mocht niet in Schaesberg voetballen, vrijen met een meisjes uit Schaesberg was bijna verboden.

Hoe leer je het mijnwerkersvak ?

Het lag voor de hand dat een jongen uit zulke wijk naar de mijn zou gaan. Bij Joep was er nog een extra-reden. Hij kon op de Schaesbergse school niet echt mee, had achterstand bij taal. Zijn vader, die in die tijd mijnvader

was, onderging dit als een schande. Het was voor hem volstrekt onaanvaardbaar dat zijn zoon bijles zou krijgen. Aan de achterstand viel dus niets te doen. Zich aanmelden bij de mijn lag voor de hand. Hij kwam op 2 november 1948 terecht bij de OVS, een soort vakonderwijs voor aankomende ondergrondse mijnwerkers. 6 dagen per week kreeg je daar theoretische en praktische voorbereiding op het beroep. De verdienste was 25 cent per uur, ongeveer fl. 10,- per week. Het theoretisch programma bestond uit taal, rekenen, materialenkennis, werkstuk maken, poetsen en de mijn leren kennen in de modelmijn. Praktisch werk was in het eerste jaar het onderhouden van de tuinen van de beambten. Soms heel leuk werk, als de huisvrouw aandacht voor je had en soms heel vervelend als je voor de huisvrouw niet meer dan lucht was. Joep heeft heel goede herinneringen aan mevrouw Winthagen. Die was fantastisch voor je. Verder werd hij geleidelijk ingevoerd in het werkelijke mijnwerk. Met ingang van het 16e jaar ging je één dag ondergronds en als je 171/2 was ging je full time. Per ondergrondse dag kreeg je een toeslag op je loon van fl. 2,50. Hij werd lichtjongen, wat betekent dat hij mee moest helpen electrische leidingen om te leggen. Hij had ook Sjloegjongen kunnen worden, iemand die luchtslangen repareert en omlegt.Als je helemaal ondergronds mocht werd je "sleper", iemand die voor de houwers materiaal aandraagt. Op zijn 20e jaar kwam hij op de houwerscursus, dé eindopleiding voor de ondergrondse houwer.. Hij maakte deze opleiding zonder problemen af. Taal- en rekenachterstanden waren compleet verdwenen. Overigens mocht je vóór je 18e al op nachtdienst maar diende je wel per dag 10 uur slaap te krijgen zodat je op vrijdag maar zeven uur mocht werken vanwege de vroege aanvang van de dienst op zaterdag; dan begon je namelijk al om 6 uur in de namiddag en hield je om middernacht op.
Heeft aan de ondergrondse tijd heel goede herinneringen. Er was veel kameraadschap. Heeft in prima peilers gewerkt waar goed verdiend werd en waar je gemakkelijk bij de kolen kon komen. Als hij nu nog oude collega's tegenkomt begroet hij hen met Glück auf, de oude groet. Ook kom je dan gemakkelijk aan het ophalen van oude herinneringen toe. Heeft ook wel tegenslag gehad. In 1958 is hij uitgegleden in de wasruimte. Beschadigde hiermee zijn voet zodanig dat hij vier weken thuis moest blijven. In 1961 kreeg hij een afbouwhamerpen in zijn voet. Hiermee brak zijn middenvoetbeentje, maar dit werd in eerste instantie niet vastgesteld. Pas na twee jaar kwam men erachter. Het duurde tot eind 1964 voor de schade hersteld was.

Een ramp die een nieuwe toekomst bracht
In 1970 hield het ondergronds werken op en werd hij op de SWPM geplaatst. Toen begon zijn nieuwe leven. In dat jaar ging hij uit de katholieke mijnwerkersbond, omdat hij vond dat die bond verkeerde voorlichting had gegeven. Is sindsdien lid van de Algemene bond. Onderging de mijnsluiting aanvankelijk als een grote ramp, zag de toekomst zeer somber in. Nu heeft hij afstand genomen. Hij mist de mijn niet meer. Is volledig georiënteerd op het fotograferen en het geven van dia-avonden. Lange jaren is hij ook betrokken geweest bij het jeugdkoor De Rakkertjes, onder andere een tijdlang als penningmeester. De paaskaars in zijn woonkamer herinnert hieraan. Hij heeft ze gekregen van deken Brouns toen hij 5 jaar bestuurslid was. Ook maakt hij zich nog dienstbaar aan de kerk als acoliet en onderhoudsvrijwilliger. Hij is hiermee verschillende ochtenden bezig. Het gaat vooral om begrafenissen in Leenhof, Petrus en Paulus en het Eikske. Ook ontvangt hij familieleden die na een crematie de asurn op het kerkhof komen plaatsen. Het is nu onbegrijpelijk voor hem dat hij eens gedacht heeft zonder de mijn niet verder te kunnen leven.

Bron
Deze schets is de neerslag van een aantal gesprekken met Joep Jung tussen augustus en december 1999.

Stjieger, kin ich bottere? Gowwe appetiet!

Huuësj noe niëmes knottere, ginne hat mië tied

Op enne bussjel sjpitse zitte ze neëvenee

Woëste wirks, doa itse, d'r bleëk tussje de bee

Wat haste op et broëd, Sjef?

Kluutedrek mit Sjlaam

Gèf mich die van dich, Sjtef, ich han koalevlaam

D'r Kroedwusj

(Kroede-wusj, kruiden-boeket)
(door Wiel Sijstermans in 't Gebrooker dialect)

Inne ueverlievering en gebroek, dae ziene oersjrunk vingt i de cultusfieste va de Germane. Ze belaefde hun fieste, die vergezeld ginge va groeëte offervure, woerin hars en ollig-houtende gewasse woerte verbrend, woedurch op de offerplaatsje daaglank inne waalruukende loch hing. De Germaanse sjtamme vierde zoe hun "aogs-fies". Ouch de Romeinen en de Joede koste dergelikke tradities, bekind onger de noemer zoemer-zonnewende-fies.
Zoe woert 't fies gechristend en auwt Germaans volksgelaof ee belangriek Rooms Katholiek fies, tenminste i vröäger jaore. Volgens de Joedse lieër "Van den vijftiende dag der zevende maand, als gij vruchten des lands zult ingezameld hebben, zult gij des Heeren feesten houden, zeven dagen en gij zult op de eerste dag vruchten nemen van zeer schoon geboomte en palmtakken" (Joedse jaortilling).
't Gebroek va d'r kroedwusj bepirkt zich maer tot inkele Duutsje bisdomme, Beljs, Limburgs en ee klaen sjtukske va Brabant (I Gelderland op de Veluwe höb ich ouch inne kroedwusj zien hange op 'n auw boerderie). Daorum gaet me oet, dat dit ee auwt Germaans gebroek waor. 't Zaegene va de kroedwusj vingt plaatsj op 15 augustus, 't midden va de aogs-maond. 't Fies va Maria ten Hiemel-opnaeming, i de volksmondj ouch Maria-kroedwusj geneumd. I vräöger jaore woert dizze daag es zondig gevierd, mit inne plechtige Hoegmis, woerin d'r kroedwusj gezaegend woert en 's naomiddags diks inne processe gehoute woert, die durch de velder trok. Biej de boere kaom nao dae processe da vlaam op d'r dusj, gebakke va mael va de nuuj terf en nuuj aogsäppel. De mieste luuj kinne 't begrip neet miej. Waarsjienlikke oerzaak: "t woert noeits oetgelag i de kirk en de gebaeje va de zaegening waore in 't latien. Ouch kin de vueroetgank i de waetensjap mit sjout d'raa zie. I vräöger jaore kreeg, mit daodurch 't bie-geleuf opnuuj d'r ueverhandj (Onwaetendheit en onbegriepelikke wuurd en angs vuer neet te tuugele natoergeweld).
De Germane houwe zieve es 'n heilig getal, dit nao de zieve planete (Zon, Maon, Saturnus, Mars, Mercurius, Venus en Jupiter). De katholieke lier noom dit magische getal gaer uever, want ouch i 't

katholieke gelaof haet 't getal zieve inne biezongere beteakenis. (i de biebel kump 't getal zieve waal miej es twiehonderdvieftig kier vuer volgens biebel-kinners. Zoe wie de sjepping i zieve daag, de zieve wirke va barmhartigheit, de zieve sacremente, de zieve wiejinge van 't priestersjap etc.).
Dus mot inne kroedwusj bestjao oet zieve kruuje, mit twiej broedgrane leefs rogge en terf en inne tak mit greun va walnoetebaom. 't Is nit zieker of dat kump, dat d'r walnoet gilt es symbool va vruchtbaarheit of dat Ozze Leeve Hier, volges ueverlievering aan 'n noetehoute kruutz gesjtorve is. Dit al deende lankwerpig gebonge te waere mit zieve elle lintj. Es kruuje woerte genomme, gekruuje leefs mit inne genaeskrachtige wirking, zoe wie aels, biejvoot, maother, wurmzäödje, kamille, salie, ingelewortel. Ouch onheilwaerende gekruuje woerte toegevoogd wie hoemelskroeed (wille marjolein) en donderkroed (St Janskroed) en kolbloom (klaproos), dae i Waals Beljs bekind is onger de volksnaam "fleur de tonir" (bloom va de donder). Nao de zaegening beij heemskoms woert d'r kroedwusj te druuge gehange aa d'r zoldering. Biej hoemel-waer woert ee sjtuk va de kroedwusj verbrend en mit d'r zjwaam (diks woert 't naat gemak dat 't maer good zjwaamde) getrach 't hiemelsvuur te braeke. Mit de ganze familielje rondj d'r kachel woert da kräftig hel-op gebaend, 't evangelie va St. Jan of tot d'r Hillige Donatius, d'r besjirmhillige biej noedwaer. Es 't da nog neet verbiej waor, d'r roezekrans d'r achteraa.
Miestal woert inne gewiede kaers opgesjtaoke en vanaaf d'r hoeszaege gebaend. (D'r hoeszaege besjtong oet ein op kartong geplekt blaedje papier mit kluurrieke plaetjes va biebel-aafbildinge en sjeetgebedjes). Händige marsjkriemere en patersj verkochte die vrääger duur aa duur.
Nuuge va de tien kier sjtong op d'r hoeszaege ee gebed vuer d'r Hillige Donatius beginnende mit de wuerd: Hij strekte de handen uit tot de Heer en de donder en bliksem hielden op er viel geen water op de aarde meer enz.) Ouch mooste de vinstere enn duure gesjlaote blieve vuer d'r trik, i verbandj mit d'r zoegeneumde bol-bliksem. En maer baene en haope, dat 't waer de Maas aaftrok.
D'r kroedwusj woert vääl gebroekt. Diks onger 't motto "Baat 't neet, da sjaadt 't neet". 't Waor get gewiejs, dus good. Zoe noom d'r kroedwusj inne prominente plaatsj i es bevuurbild genaesmiddel (wae houw dao al versjtank va?) of om d'r duuvel te verjage. Es bevuurbild

inne miens sjtorf, woerte innige täk onger d'r kop va d'r doede gelag. Biej viej-krankheete woert ee sjtök gemaele kroedwusj aan 't water toegevoogd. Zoegaar taege mues woert d'r kroedwusj gebroek. D'r zint gevalle bekinnd dat me roepsje in 't moos d'rmit te lief gong.
D'r zint zoegaar boere bekind, die 't zieve elle langk lintj gebroekte vuer es 'n koow koliek houw, da kreeg die kow dat lint omgebonge. 't Kaore woert oet de aore gehaold en gemiesjt mit 't nuuj zaodgood vuer vruchtbaarheit en inne goowe nuuje aogs, aohne noedwaer of angere taegesjlaag. Gesjichts-koendig vilt op, dat in de archieve van "'t adelijk sjticht St. Gerlach" al sjpraoke waor va d'r kroedwusj in 1519. *"Gegeven jnt jair ons Heeren Anno XV hondertnoegenteijn op dijnsdag voir Onzer Liever Frauwen kruijtweijng dach 9 Augustus 1519".*
Tradiesje, volksgelaof oet ermmood bewaard en in iere gehoute. 'n Aafgebrende boerderie of inne verlaore aogs en krank viej waore vrääger catastrofaal en betaekende vuer de mieste luuj bittere ermmood. Traditioneel vingt links en rechts 't kroedwusj-zaegene nog plaatsj, mae wae wit d'r betaekenis nog d'rva? Of wie 'n sjads-madam opmirkte: "Wie mot ich dat i hiemelsnaam mien kinger wiesmake?" Jaomer, die sjnapte d'r nieks va.

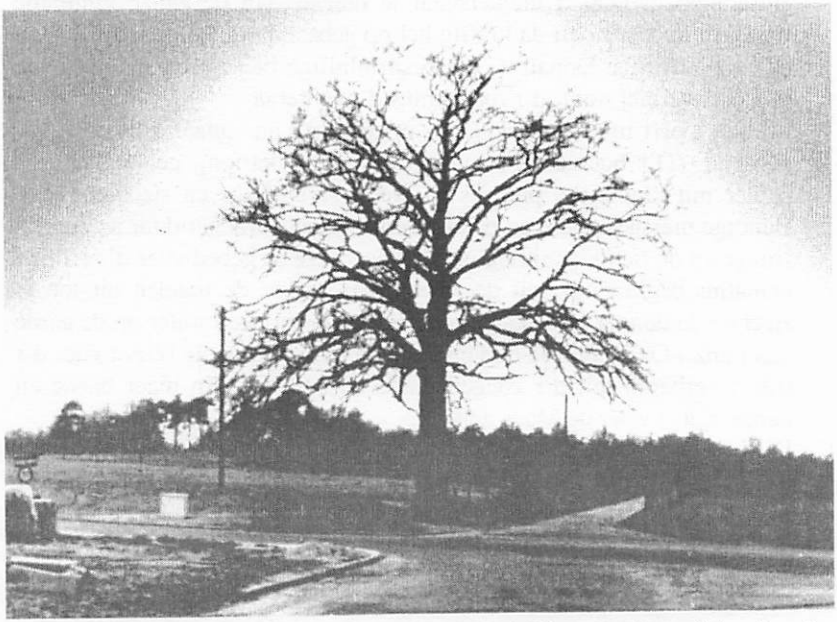

De beuk "Nieuwstraat" aan de Landgraaf
Op de achtergrond "Het Galgenbeumke"

Galgenboompje ook genaamd Winkmuëlebeumke

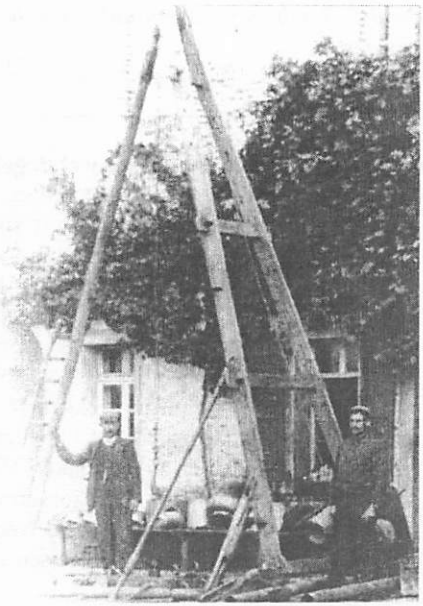

Aanleg Waterput Huis Erens, Hoeve Kamp

1914-1918
Wat merkten we hier van de Grote Oorlog bij de Duitse en Belgische buren ?

Belgische krijgsgevangen in Schaesberg Albert Verreck

Wat bij de buren 'De Grote Oorlog' heet liet Nederland in zekere zin onberoerd. Wij bleven neutraal. We hielden ons erbuiten maar konden ons toch niet onttrekken aan de gevolgen. Dit geldt zeker voor Zuid-Limburg en Landgraaf.

Waarom werd Nederland niet bij de grote Oorlog betrokken ?
1. Van Moltke, de Duitse opperbevelhebber, vond dat door Nederland erbij te betrekken de linkerflank van het front tezeer werd uitgedund en daardoor vatbaar voor Franse tegenaanvallen;
2. Door Nederland erbuiten te laten kon de linkervleugel zonder extra-troepen uit de Elzas voldoende op sterkte worden gehouden;
3. Duitsland zou in geval van oorlog Nederland nodig hebben als 'luchtpijp'. Daarom mocht zelfs een doorstoot door Nederland op zijn smalst, Limburgs wespentaille ter hoogte van Sittard, niet overwogen worden
Naar: Heldring J.L.: Waarom werd Nederland gespaard ? In NRC dd 4 augustus 2000

Dat er oorlog was merkte je wel degelijk...
De stank van de brandende dorpen en stadjes in België was in Augustus 1914 op veel plaatsen in Limburg te ruiken en het kanongebulder rondom Luik klonk verontrustend dichtbij. Veel inwoners van Maastricht en omgeving trokken op zondag naar de heuvels van Eijsden om vandaaruit met eigen ogen de oorlog te zien. Bij de verschillende kruisen en kapellen in Schaesberg en omgeving zag je mensen de rozenkrans bidden; de bisschoppen riepen de mensen op tot werken van boetvaardigheid en gebed en vanaf 9 augustus trokken in de herfst van 1914 iedere zondag grote stoeten mensen naar het kapelletje van Leenhof om voor vrede te bidden. De Duitsers en Oostenrijkers die voor de oorlog met massa's naar de Limburgse mijnen waren gekomen verdwenen nu even massaal om als soldaat hun vaderland dienen. Veel Nederlanders werden onder de wapens geroepen. Er vielen heel wat plaatsen open in de mijnbedrijven zodat de

productie ernstig achteruitliep. Schaarste aan noodzakelijke materialen vormde een ander probleem voor de mijnbedrijven. Zo was er nauwelijks aan dynamiet te komen. Schaarste was er trouwens overal. Met name voedsel en kleding gingen ontbreken. Er kwam distributie. De prijzen stegen onrustbarend. Boeren moesten hun graan bij de gemeente inleveren, die als taak had te zorgen dat er voldoende betaalbaar brood voor ieder was. In Schaesberg diende de gymzaal van de jongensschool als opslagplaats voor dit graan met als gevolg dat al die jaren geen gymles gegeven werd. Omdat in België en Duitsland die schaarste nog veel groter was nam de smokkelarij zeer grote vormen aan. Ieder was erbij betrokken, met name de schooljeugd. Zij zorgde voor het verzamelen van de goederen en had bijgevolg nauwelijks tijd om naar school te gaan. De onderwijsinspectie klaagde dan ook steen en been over het onrustbarend schoolverzuim.

De ongerieflijkheden van den oorlog worden steeds grooter. Voor verschillende artikelen is een kaartsysteem ingevoerd. De smokkelhandel heeft een geweldige uitbreiding gekregen. Allerhande artikelen worden voor fabelachtige prijzen naar de Duitse grens gebracht. Het smokkelen is een bedrijf geworden – en een zedelijk bederf. Mannen, vrouwen, jongens, meisjes en kinderen smokkelen. De inwoners zelf kunnen menigmaal in de winkel niets krijgen voor den door de regering vastgestelden prijs. Men reserveert voor de smokkelaars die veel meer betalen omdat ze nog veel meer terugkrijgen – Woekerprijzen.
(Past.Schatten; Dagboek in Jaarboek OCGL 1992 pg 86)

Vluchtelingen
En dan de vluchtelingen. Door de verschrikkingen van de eerste oorlogsmaanden was hun aantal groot. Voor heel Nederland meer dan 1.000.000. 500.000 in Zeeland en Brabant, vooral na de val van Antwerpen in september 1914. 100.000 in Limburg. Het waren overigens niet alleen Belgen die vluchtten. Er kwam ook een grote groep in België wonende Duitsers (30.000) die zich uit angst voor de volkswoede uit de voeten maakte. Op het einde van de oorlog in 1918 kwam er nog een nieuwe stroom op gang van mensen uit Noord-Frankrijk (40.000) Een aantal van hen ging na een paar dagen weer naar huis terug, een aantal verdween naar Duitsland en Engeland. Van de 100.000 uit 1914 bleven er

uiteindelijk 17500 in Limburg hangen. En de eropvolgende jaren schommelt dit aantal in Limburg tussen de 9000 en 12000.Ze werden aanvankelijk bij particulieren opgevangen of zochten een eigen onderkomen. Vanaf 1915 richtte de regering verspreid over het land vluchtelingenkampen in. In Limburg zat het meerendeel van hen in Maastricht/Eijsden en omgeving, Venlo en Roermond. In Landgraaf kwamen er betrekkelijk weinig terecht. Ongeveer 15 in totaal. In 1919 waren ze allemaal weer vertrokken.

Gevluchte militairen

Naast de burgervluchtelingen zochten ook veel soldaten hun toevlucht in Nederland. Van alle nationaliteiten. Uiteraard Belgen, maar ook Engelsen, Duitsers en Russen. Vanwege de internationale verdragen moest Nederland deze soldaten interneren en ver van de oorlogsgebieden houden. Immers diende voorkomen te worden dat soldaten Nederland gebruikten als een soort ontspanningsgebied waar ze even konden bekomen van de oorlogsdruk. Vanwege de lieve vrede moesten er voor de verschillende nationaliteiten aparte kampen worden ingericht. Nederland diende ook te zorgen voor een goede verzorging van die soldaten: dus voor eten, drinken, kleding, ontspanning etc. Een kostbare aangelegenheid, want het ging om tienduizenden. Met name bij de Belgen was het problematisch. In tegenstelling tot de Engelsen en Duitsers hadden zij niemand die voor hen kon opkomen; hun land was bezet, verwoest en leeggeroofd. Bovendien kwamen al spoedig hun vrouwen en kinderen achter hen aan en ook voor hen moest gezorgd worden. Dit leverde wel spanningen op met de burgerbevolking. Men vond hen luidruchtig, verkwistend, onaangepast. Men vond ook dat de Belgen alle mogelijke voorrechten genoten ten koste van de eigen bevolking. Met name toen de oorlog lang ging duren kostte het de Nederlanders moeite de lasten van deze vluchtelingen te accepteren.

Geïnterneerde Belgen tewerkgesteld in de mijnen

Met deze geïnterneerde soldaten kreeg Oostelijk Zuid-Limburg wel te maken. Op basis van vrijwilligheid werden zij namelijk in kleine groepen ingezet om het tekort aan arbeidskrachten in de diverse sectoren op te vangen. De mijnen waren een van die sectoren. In heel de mijnstreek waren er ongeveer 3000. In Schaesberg kwamen er tussen de 100 en 200 terecht die gevestigd werden in de kantine van de ON2. De totale grootte van de groep (mannen vrouwen en kinderen) verschilde nogal: 132 in 1915, 174 in 1916, 425 in 1917 en 516 in 1918. Het waren vooral mensen

uit de Belgische mijngebieden, met name de Borinage. Franssprekenden dus. Ze leefden hun eigen leven. De eersten kwamen in augustus 1915. In 1916 kregen ze een eigen school met twee leerkrachten (een van de Franse zusters van de meisjesschool uit Schaesberg en een Belgische leerkracht). Ook hadden ze een eigen aalmoezenier. De kerkdiensten werden aanvankelijk in de Petrus en Pauluskerk gehouden, maar de belangstelling was gering. Later gebruikte men de school ervoor. In grote lijnen is hun verblijf hier geruisloos verlopen. Klachten waren er voornamelijk uit kerkelijke kring. Men vond hen laks, rood en communistisch en beschouwde hen dus als een gevaar voor geloof en kerk.

De staking van 1917 en de Belgen

Alleen in 1917 ontstaan er grote problemen. Er ontstaat dan een groot conflict tussen de Algemene Bond van Werkers en de mijndirecties. Het conflict handelt over arbeidsvoorwaarden. Met name de weigering van de directies om een minimuloon in te voeren roept groot verzet op. De bond dreigt met een staking. Maar de directies willen niet wijken. Zij krijgen bij hun onwrikbare houding steun van de christelijke bond onder leiding van Dr Poels. Poels ervaart de actie van de Algemene Bond niet allereerst als een economische actie. Hij ziet erin veelmeer een poging het gezag van de kerk en het geloof te ondermijnen en weigert bijgevolg niet alleen de medewerking aan de staking maar hij kiest openlijk partij tegen de stakenden. De Algemene Bond wil niet wijken. De werkgevers en Poels denken dat de stakingsbereidheid wel mee zal vallen, maar ze vergissen ze zich. De onvrede is blijkbaar zeer groot en als op 21 juni de staking uitbreekt is de deelname massaal. Vooral de eerste dagen blijft dit zo. Als de staking langer gaat duren (ze houdt pas op 2 juli helemaal op) verloopt ze eigenlijk.

Heden 2 juli is de staking geëindigd en totaal mislukt – 21 en 22 juni was ze tamelijk algemeen en begon daarna langzaam weg te zinken.
Het blijft een raadsel hoe het gekomen is dat zooveel katholieke arbeiders zich door de agitatie van de socialisten hebben laten meesleepen. Vrees – verwachting van loonsverhooging – misleiding door bedrieglijke beloften en als laatste en niet geringe oorzaak de moderne geest die onder de arbeiders meer en meer veld wint – dat zijn wel de oorzaken.
Past.Schatten: Dagboek in: Jaarboek OCGL 1992 pg 88

De geïnterneerde Belgen laten zich niet onbetuigd. Ze zijn van huis uit beter vertrouwd met het stakingswapen en hebben in het algemeen linkse sympathiën. Volgens Poels zijn het communisten en roden, die een rechtstreekse bedreiging vormen voor de bevolking hier. Hij ziet het als zijn taak Limburg te behoeden voor de sociale onrust en het geloofsverlies die elders in europa hebben plaatsgevonden. Hij werkt dan ook ijverig eraan mee dat de Belgen uit de streek worden weggehaald gedurende de staking. Ze worden op transport gezet naar Zeist waar een centraal interneringskamp ligt en blijven daar tot eind juli. Dan komen ze terug en herneemt het leven zijn gewone gang.

De belgische geïnterneerden – bijna allen rood- hebben nagenoeg allen aan de staking meegedaan en zijn naar Holland getransporteerd. Geen verlies voor de parochie. Ze waren een element van godsdienstig en zedelijk bederf. Zondag 24 Juni hebben ze een toneelstukje opgevoerd met een parodie op het Sacrament des Doopsels – ook de talrijke Duitse deserteurs die in onze streken vertoeven zijn bijna allen rood.
Past.Schatten: Dagboek in Jaarboek OCGL 1992 pg.88

Einde van de oorlog en vertrek van de Belgen
Tot eind 1918 blijft vervolgens de oorlog duren. Het aantal Belgen neemt toe maar er komen geen nieuwe problemen. De schaarste groeit. Pastoor Schatten vertelt dat de miswijn opraakt, dat er geen olie meer is voor de godslamp en dat hij op de Barbarakermis van 1918 zelfs geen gasten aan tafel heeft gehad omdat er niet voldoende te eten was.
Op 11 november 1918 wordt de wapenstilstand gesloten. Men wil nu zo snel mogelijk van de Belgen af, met name omdat men bevreesd is dat de revolutie die overal in Europa op gang dreigt te komen door hen ook naar Limburg wordt gebracht. Het militair gezag schrijft in verband hiermee voor dat kermissen en dergelijke niet mogen worden gehouden. De burgemeester van Schaesberg is het hiermee helemaal niet eens. Hij denkt dat door deze maatregel de onrust juist zal worden opgeroepen.

De Commandant van het Interneeringsdepot te Heerlen verzoekt mij bij hedenmorgen ontvangen schrijven van 27 november ... de herbergen in de gemeente Schaesberg op 1 en 2 december aanstaande geslkoten te willen

houden met het oog op het vertrek van de geïnterneerden op 2 en 3 december aanstaande.
Aangezien op 1, 2 en 3 december de winterkermis alhier plaatsvindt, waarvoor ik alreeds het houden van alle openbare vermakelijkheden geweigerd heb, als voorwendsel aangevende dat volksaanzamelingen de verspreiding der griep zouden bevorderen, vrees ik dat men met de nu verzochten maatregel waarschijnlijk het tegenovergestelde zou bereiken van datgene waarnaar men tracht.
Het wil mij voorkomen dat die dwangmaatregel het volk zal prikkelen tot verzet en wie zou dan verhinderen dat in de particuliere huizen en op straat gedronken wordt. Wie zou beletten dat eventueel met geweld in de drankgelegenheden binnengedrongen wordt ?
Mijns inziens zal een proces-verbaal geen indruk meer maken op de vertrekkende Belgen en het kleine korps gemeentepolitie zal tegen dien wilden troep machteloos zijn.
Ook is een der Wethouders, de ander is niet aanwezig, met mij van meening, dat het veel meer aanbeveling verdient alles stil zijn gang te laten gaan en de politie kalm en bedarend te laten optreden..
Brief burg. M.Quaedvlieg dd 28 nov.1918

De Belgen hebben overigens helemaal geen interesse in revolutie, zij willen naar huis en zo vlug mogelijk al was het maar om het risico te voorkomen nog langer in militaire dienst te moeten blijven. Begin december zijn ze allemaal uit Schaesberg weg. In alle rust en zonder problemen

...Er zou veel interessants te melden zijn over de effecten van de Belgische vluchtelingen op het Nederlandse vreemdelingenbeleid.In feite markeerde de Eerste Wereldoorlog het einde van het oude liberale toelatingsbeleid. In juni 1918 werd een nieuwe vreemdelingenwet van kracht met uitzetting, internering en registratie als mogelijke instrumenten van het vreemdelingenbeleid en die feitelijk een einde maakte aan het idee van een vrij grensverkeer.De wet kwam tot stand onder de vrees voor de revolutionaire geest die over Rusland en Duitsland vaardig werd,
In de praktijk keerde het Nederlandse toelatingsbeleid spoedig terug naar de vooroorlogse situatie.Maar de angst bleef en zou in de jaren dertig onder invloed van crisis en dreigende volksverhuizingen leiden tot

sluiting van de landsgrenzen. De vreemdeling was geen potentiële zwerver of misdadiger meer, hij werd revolutionair, cultuurbedreiger en broodrover tegen wie Nederland beschermd moest worden.
Remco Raben in zijn bespreking van E.de Roodt: Oorlogsgasten in Boekenbijlage NRC dd 4 aug. 2000.

Een nieuwe tijd breekt aan met zijn eigen sores en opwinding. België wil Limburg annexeren, we moeten trouw bewijzen aan ons koningshuis, de Duitse mark wordt waardeloos. En het leven moet verder. De Belgen worden vergeten. In 2000 weet niemand meer dat ze hier zijn geweest. Ze zijn volkomen uit het geheugen verdwenen evenals trouwens de Grote Oorlog , die voor Nederlanders niet meer is dan een merkwaardig incident in het buitenland dat veel oorlogskerkhoven heeft opgeleverd. In het verborgene werkt hij desondanks door en bepaalt hij tot op de dag van vandaag ons nationale beleid.

Bronnen:
Pastoor Schatten
Dagboek 1910-1935
In: Jaarboek OCGL 1992 pg. 77-134
Roodt de Evelyn
Oorlogsgasten
Zaltbommel 2000, eerste druk
(Voor gegevens over vluchtelingen en hun opvang)
Kreukels LHM
Mijnarbeid: volgzaamheid en strijdbaarheid
Assen/Maastricht 1986
(pg. 220-266 voor gegevens over de staking van 1917)
Jaarverslagen gemeente Schaesberg 1914, 1915, 1916, 1917, 1918
In: Archief gemeente Landgraaf
Wijst van der M.A.
Het Belgische grafmonument te Heerlen
Herinnering aan een ballingschap
In: Het Land van Herle 1977 aflevering 1

Brand kleuterschool Achter De Winkel 1981

Jubileum 1982, 75 jaar zusters in Schaesberg

Onderweg in een nieuwe tijd

A.J.Verreck

Ontwikkelingen in Schaesberg tussen 1910 en 1920

Iedereen kent het wel. Je moet iets zoeken, ergens op zolder of in een oude doos. Je begint vol goede moed en doelgericht. Maar al vlug zit je te snuffelen en te lezen en vergeet je waarom je zoektocht begonnen is. Oude verhalen komen boven, vragen die je al jaren met je meedraagt krijgen een antwoord en er ontstaan nieuwe vragen zó interessant dat je direct erop in wilt gaan.
Eind 1999, toen ik gegevens zocht over Belgische krijgsgevangenen in Schaesberg tijdens de oorlog van 14 -18, raakte ik in zulke situatie verzeild. Ik las de jaarverslagen van de gemeente uit die tijd. Over de krijgs - gevangenen vond ik niets. Wat ik wel vond was een schat aan gegevens over een gemeente in een zeer hectische ontwikkeling. De ON II en de Wilhelmina kwamen net in bedrijf. Van heinde en ver stroomden mannen toe om er te werken, het electrisch lichtnet werd aangelegd en de waterleiding, de woningwet werd ingevoerd, het wegennet moest verbeterd, de kerk werd vergroot, het onderwijs kwam voor heel wat nieuwe vragen te staan. Al doende leek het me prachtig om in het jaarboek 1999-2000 mijn bevindingen te rapporteren; als aanvulling en concretisering van de geschiedschrijving over de gemeente in de 20e eeuw. Niet meer dan dat overigens, want door tijdsgebrek kwam ik niet verder dan de jaarverslagen van 1910-1920. Om niet de indruk te wekken van een afgeronde studie geef ik in het volgende over een beperkt aantal onderwerpen een reeks op jaartal geordende feiten en citaten. De onderwerpen zijn: komen en gaan van mensen, wegen en vervoer, waterleiding, straatverlichting en onderwijs.
Het zal duidelijk worden dat er in de gemeentelijke archieven een schat aan gegevens ligt opgeslagen die zeer de moeite waard is om onderzocht te worden. Ik ben in elk geval van plan in de komende tijd mijn onderzoek voort te zetten.

Een komen en gaan van mensen

In 1911 heeft Schaesberg 3009 inwoners. Er komen 150 mensen bij door geboorte en 1113 door vestiging van buitenaf. Er sterven 67 mensen en er vertrekken 979 mensen. Groei van de gemeente 248. Zo gaat het vanaf die tijd jaar in jaar uit. Jaarlijks komen er door geboorte tussen de 180 en 220 kinderen bij; jaarlijks sterven er tussen de 45 en 85 mensen (waarvan

telkens omstreeks 30 kinderen onder de tien jaar). Maar wat vooral opvalt is het onvoorstelbare bevolkingsverloop. Ieder jaar vestigen zich van buitenaf tussen de 1100 en 1800 inwoners en vertrekken er tussen de 1000 en 1500. De gemeente lijkt een duiventil. Uit Limburg, uit de rest van Nederland, uit het buitenland stromen nieuwe bewoners toe om te werken in de pas aangetrokken mijnen. En ze verhuizen weer even hard om plaats te maken voor een volgende golf. Het jaarverslag 1913 klaagt dan ook: *Tengevolg van de zich steeds uitbreidende mijnindustrie bestaat een groot gedeelte van de bevolking uit Duitschers en Oostenrijkers. Door de vele verhuizingen, vooral van de vreemde mijnwerkers, nemen de mutatiën in de bevolking jaarlijks enorm toe. Zeer velen dezer personen vertrekken wederom naar het buitenland zonder hiervan het bureau van bevolking kennis te geven. Hierdoor is eene richtige bijhouding en controle niet wel mogelijk.* Behalve voor de registratie zorgen deze mensengolven voor heel wat extra-problemen: zoals op het gebied van huisvesting, de openbare orde, het onderwijs, de gezondheidszorg. Woonwijken worden uit de grond gestampt, de woningwet wordt ingevoerd en via talrijke verordeningen toepasbaar gemaakt. En de gemeente wordt langzaam groter. In 1920 zijn er 6500 inwoners.

Wegen en vervoer

De mijnen brengen een nieuwe dynamiek en met die dynamiek een groot aantal nieuwe mogelijkheden en problemen, die men opneemt zoals ze komen. Je krijgt niet het gevoel dat er aan planning wordt gedaan. Wat voorlopig liggen blijft zijn de wegen. Het vervoer neemt zeer sterk toe, met name vanwege de aanvoer van goederen van en naar de mijnen via station Schaesberg. De wegen zijn hierop helemaal niet ingesteld. Men beperkt zich echter tot het signaleren van het probleem, jaar in jaar uit. Lees maar wat in de verslagen staat:

1911

Aan de verbetering der wegen wordt voortdurend veel tijd en veel geld besteed. Ook het daarvoor gebezigde materiaal is als zeer goed te beschouwen; maar niettegenstaande dit alles bevindt zich door het overmatige verkeer in den zomer bij droogte veel stof en in den winter veel modder op de wegen. Dit is bij de middelen waarover de gemeente beschikt niet te verhelpen.

Uitgaven voor onderhoud van de wegen in 191: fl. 450,-

1912

De navolgende wegen zijn van provinciaal belang verklaard:

1e De weg leidende van Heerlen langs Scheidt naar de grens van Nieuwenhagen lang 2540 m

.2e De weg leidende van de weg bij en door Scheidt naar de grens van Kerkrade bij Onder-Spekholz, lang 2950 m.

De toegangsweg no 33 naar het station loopende vanuit de Scheiterdorpstraat tot aan de ingang der losplaats is bij besluit van GS van de 20-12 1901 ... in onderhoud en beheer overgedragen aan de gemeente evenwel met uitzondering van het talud dat voorlopig in onderhoud blijft bij de Maatschappijh tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

De toestand der wegen was in het algemeen niet bevredigend, vooral die van de Scheiterdorpstraat laat bij winter- en regenweer, nog veel te wensen over. Afdoende verbetering is ook niet wel mogelijk tengevolge van de geringe breedte der straat. Een aanmerkelijke verbetering zoude hier reeds te brengen zijn door het maken van goten en de eenige oplossing, om den weg geheel vrij te krijgen van slijk en modder, bestrating met keien.

Een en ander zal echter bij uitvoering zeer zware geldelijke offers lijden.

Onderhoud wegen	personeel	fl. 350,-
	Materieel	fl.1690,-
	Batten, dijken, rivierwerken	fl. 10,-

1914

De Baanweg die in onbegaanbaren toestand verkeerde, is door het opbrengen van veel materiaal (brikkenpuin en bergkiezel) aanmerkelijk verbeterd. Door de tegenwerkijng van vele eigenaars der aangrenzende percelen kon de weg niet op volle breedte worden gebracht en moest met den bestaanden toestand worden rekening gehouden, in afwachting eener definitieve afbakening van den weg.

De kosten van aanleg van dezen weg hebben bedragen fl. 866,96; dit is ongeveer fl. 0,30 per m2. Dat voor dit bedrag geen weg gemaakt kon worden die aan alle eisen voldoet, is te begrijpen. Door het verbreden der bermen en het opbrengen van een flinke kiezellaag zal de weg, gezien het drukke verkeer dat daarover reeds plaatsheeft, in een voldoende staat kunnen worden gebracht.

1915

Nogmaals moet erop gewezen worden dat steenen goten in de kom van het dorp dringend noodzakelijk zijn en dat voor eene goede afwatering gezorgd diende te worden.

Kantonnier is M.J.Spiertz tegen een jaarwedde van fl.375

Van oktober tot april werkt hij op dinsdag, woensdag, vrijdag en zaterdag

Van april tot oktober op dinsdag, donderdag en zaterdag.

Voor verharding van de wegen worden via station Schaesberg 371 m3 maaskiezel aangevoerd en haalt men 280 m3 bergkiezel uit de eigen groeven. A.J.Erkens brengt een en ander naar de plaats van bestemming tegen fl. 0,62 m3.

1916

Bij den geringen aanvoer van maaskiezel, wegens het gebrek aan wagons, kon in het afgelopen jaar niet het noodige worden verricht. Toestand van de wegen is in de winter slecht.

Aangevoerd 113 m3 maaskiezel

1919

Toestand van de wegen verbeterd door het opbrengen van hard materiaal. Wegen laten in de winter nog veel te wensen over.

Zeer noodzakelijk is het, in de kom van het dorp steenen goten te maken, de straat in de lage gedeelten op te hoogen en de vereiste rondte aan den weg te geven voor eene goede afwatering te verkrijgen.

..

De weg, leidende van de Streeperberg naar de grens van Heerlen, is door bergkiezel onderhouden, welk onderhoudsmateriaal voor dezen weg niet deugdelijk is, zoodat de weg aldaar voortdurend in minder goeden toestand verkeerde. Voor het verkrijgen van een goeden verharden weg, welke ook bestand is tegen het vele zware voerwerk, zou deze gewalst moeten worden, waarvoor weer nodig is een 250 m3 bazaltsteenslag.

Eveneens zouden aan beide zijden van de Streeperberg goten moeten worden aangebracht om het afspoelen van de weg te voorkomen.

De gemeente koopt kar en paard aan en stelt Triepels aan als voerman.

1920

Er is begonnen met walsen van de Hoofdstraat. Langs het gewalste gedeelte werd 1014 m goten in malaphietkeien gelegd. Volgend jaar zal de hele Hoofdstraat voorzien zijn.

De Streeperberg is nog even slechts als in 1919

Eigen paard en kar zijn goed onderhouden.

Waterleiding

Zo traag als de problematiek rondom de wegen wordt aangepakt, zo voortvarend is men bij het aanleggen van de waterleiding. Een en ander zal samenhangen met het feit dat de mijn zijn wateroverschot kwijt wil en op de gemeente druk uitoefent via aantrekkelijke voorwaarden en het perspectief dat er geld te verdienen valt. In elk geval gebeurt de aanleg snel en zonder veel druktemakerij. Nergens blijkt uit de stukken dat men er zich op laat voorstaan dat Schaesberg als een van de eersten zulke waterleiding heeft. Wat men wel wil melden is in onderstaande citeringen te lezen:

1911

Bij droog weer in den zomer valt er steeds een gebrek aan water, vooral aan drinkwater te constateren, zoodat het niet tot de uitzonderingen behoort dat er met uit de mestvaalten afkomstig water geschrobd wordt. Het putwater, het enige wat alhier tot drinkwater wordt gebruikt, is van goeden smaak.

1912

In 1912 zijn er nog putten. Er verschijnt in dit jaar een uitgebreide politieverordening waarin het beheer en gebruik van de openbare putten geregeld wordt. Er zijn particulieren met een eigen put, bij voorbeeld de familie Erens van In de Kamp. Om een indruk te geven een citaat uit de verordening:

De aan de gemeente toebehoorende waterputten zullen ten gerieve van de ingezetenen zoveel mogelijk het geheele jaar door op werkdagen geopend zijn van zonsopgang tot zonsondergang. Zij zullen bij nacht alsmede op Zon- en alle erkende Christelijke feestdagen gesloten zijn.

Indien echter een Zondag met een algemeen erkende Christelijke feestdag of twee algemeen erkende Christelijke feestdagen op twee achtereenvolgende dagen vallen, zullen de putten op den tweeden dag tot 's middags 12 uur geopend zijn.

In bijzondere omstandigheden kunnen BenW afwijking van dit voorschrift toestaan.
Bij droogte, reparatie van putten of bij andere buitengewone omstandigheden kunnen BenW de putten tijdelijk doen sluiten.

1913

Op 19-02-1913 wordt concessie verleend aan de maatschappij tot Exploitatie van Limburgse Steenkolenmijnen te Heerlen voor *levering van drinkwater aan deze gemeente.*
De prise d'eau (bron) is gelegen bij de mijn ON II alhier. Het buizennet, met uitzondering van het gedeelte hetwelk dient tot waterverschaffing aan de arbeiderswoningen der genoemde mijn (de zogenaamde kolonieën), werd op kosten der gemeente in eigen beheer aangelegd.
Vanaf 01-06-1913 neemt de gemeente van de Maatschappij jaarlijks af minstens 20.000 m3 tegen een prijs van fl. 0,061/2 per m3. Wordt die hoeveelheid niet bereikt, dan betaalt de Gemeente desniettemin voor de minder afgenomen hoeveelheid, alsof deze aan haar geleverd was, zullende echter uit dezen hoofde door de Gemeente aan de concessionarissen over het tijdvak 1 juli 1913 – 30 juni 1914 geen hoger bedrag verschuldigd zijn dan fl. 800,- en over het tijdvak 1 juli 1914-30 juni 1915 geen hoger bedrag dan fl. 1050,-
Wordt er meer afgenomen dan betaalt de gemeente tot 40.000 m3 fl. 0,06 en boven 40.000 m3 fl 0,051/2.
Bij raadsbesluit van 19 februari 1913 werd de aansluiting aan de waterleiding verplichtend gesteld.
Op 15 mei wordt begonnen met het leggen van de leidingen . Het grondwerk is uitbesteed aan J.Lutz uit Benzenrade.
26 juni kan de kolonie aan het Kerkveld, waar de buisleiding intussen door de ON II gelegd is, worden aangesloten en van water voorzien. Het buizennet strekt zich uit vanaf de ON II door de ON-straat, de hele Hoofdstraat, Streeperstraat, Pasweg. Ook zijn er buizen in de Brugstraat, gedeelte Prinsenstraat, Pieterstraat, Laurastraat, Ruiterstraat, gedeelte Heerlenseweg, gedeelte Hoogstraat, Lichtenbergerstraat, Keizerstraatje en de Baanweg.
In Augustus 1913 werd een begin gemaakt met de aansluitingen.Eind december waren nagenoeg alle aansluitingen (256) gereed. Voorwaarden en tarieven werden vastgesteld op 19 februari 1913. Levering volgens metertarief. Elk huis krijgt een eigen meter. In december zijn 202 meters

geplaatst. Een administrateur voert het beheer. Een geldophaler brengt de kwitanties maandelijks uit en int de bedragen.
In 1913 worden door de ON II 1748 m3 geleverd. Hiervan aan de kolonie 1042 m3 en aan de gemeente zelf 706 m3.
De aanlegkosten bedragen: 36515,57.
De opbrengst via waterverbruik, meterverhuur, en verkoop materialen is fl. 644,741/2.
NB: de ON-mijnen interpreteren de bepaling over de aansluiting van de huizen nogal vrij. Zij leggen in hun kolonie één kraan aan per 12 huizen, wat betekent dat de bewoners hun water buitenshuis moeten halen. Dit duurt tot 1954.

1914
Er komen 45 aansluitingen bij. Voor de verbouwing van de kerk komt er een tijdelijke aansluiting, Het verbruik is 15650 m3 (8200 kolonie en 7128 in de rest van de gemeente). De inkomsten bedragen fl. 2405,84 en de uitgaven fl. 3058,-. Er is dus een tekort. Het verslag merkt dan ook op: *Het eindresultaat van dit jaar kan en moet toch de richting aangeven waarnaar gewerkt moet worden om de onderneming winstgevend te maken en doet reeds zien dat er noodzakelijk groote veranderingen in de Tarieven en Voorwaarden moeten worden aangebracht, wil de de waterleiding voor de Gemeente geen groot nadelig saldo opleveren...*
Er wordt te weinig water verbruikt. Eigenlijk zou 200 m3 (per aansluiting) per dag moeten geleverd worden. In feite is het slechts 25 m3. Zowel prijs als verbruik moeten omhoog.
Besloten wordt om de prijs per m3 van 18 ct naar 20 ct op te voeren. Men stelt de volgende afname verplicht: woning met één gezin 48 m3, met twee gezinnen 72 m3, drie gezinnen 96 m3 en vier gezinnen 120 m3.
De aanleg van de waterleiding verloopt niet zonder slag of stoot. Uiteraard zijn er diverse inwoners die geen aansluiting willen omdat ze zelf een goede put hebben.
Dan is er een hele procedure met de heer Debije. Hij is eigenaar van het perceel waarover het Lichtenbergervoetpad loopt. De Gemeente is van mening dat het oude recht op overpad haar het recht geeft om zonder toestemming van de eigenaar via het Lichtenbergervoetpad de waterleiding aan te leggen. De heer Debije vecht dit aan tot bij de rechter. De gemeente wordt veroordeeld tot schadevergoeding, tot herstel van de aangerichte schade en tot ontruiming.

1915
In 1915 zijn er 280 aansluitingen. 8 huizen weigeren aansluiting. 2000 personen maken gebruik van de waterleiding. Het verbruik is totaal 15250 m3. Het verslag noemt dit onbevredigend. Overigens is er een klein positief saldo van 186,63.

1919
Nieuwenhagen wordt op het Schaesbergse net aangesloten. Er komt een pomp op de grens van beide gemeentes *waardoor alle bewoners van de gemeente Nieuwenhagen van water worden voorzien.*
Het verbruik is aanzienlijk toegenomen. In de kolonie tot 52933 m3 en in de rest van de gemeente 19933 m3. Nieuwenhagen neemt dit jaar 1669 m3 af.
NB: het is me niet duidelijk wat de preciese betekenis is van de informatie over Nieuwenhagen. AV

Brandweer

De aanleg van de waterleiding heeft belangrijke gevolgen voor de plaatselijke brandweer. Er doen zich opeens nieuwe mogelijkheden voor. Men maakt er ook direct gebruik van. Uit de mededelingen blijkt echter ook dat we nog zeer ver afstaan van onze brandweer aan het einde van de 20e eeuw.

1911
Er is één brandspuit met 40 emmers . Onderhoudskosten fl. 22,-

1913
Bij de aanleg van de drinkwaterleiding worden tegelijkertijd 49 brandkranen op een afstand van 140 meter geplaatst plus 21 afsluiters. *Dit aantal blijkt thans reeds onvoldoende. (Het) zou raadzaam zijn bij eventueele uitbreiding ook de afsluiters in het bestaande buizennet te vermeerderen.*

1914
Bij de 49 brandkranen wordt het benodigde materiaal aangeschaft: één slangenwagen, 150 m. hennepslang, één standpijp met dubbele uitlaat, 2 straalpijpen.

Tevens beschikt de Gemeente nog over eene brandspuit met toebehoren in behoorlijke staat. Vermeerdering is echter noodzakelijk.
Een georganiseerde brandweer bestaat in de gemeente nog niet. Ingeval van brand is de gemeentepolitie aangewezen om met den slangenwagen uit te rukken waarbij dan direct het noodige personeel gevoegd wordt, onder leiding van de Gemeente-opzichter.

1915
De ON II brengt in eigen kolonieën brandkranen aan.

Straatverlichting

Ook hierbij gaat men voortvarend te werk. Binnen enkele jaren is de gehele gemeente van verlichting voorzien. En ook nu weer krijg je het gevoel dat men iets heel gewoons doet. Er zijn geen feestelijke geluiden. Ook maakt men er geen gebruik van om de gemeente als bv modern te profileren.

1911
Den 28 october 1911 werd met de Maatschappij tot verkoop van electrische stroom der Staatsmijnen in Limburg een overeenkomst gesloten tot levering van stroom voor ene electrische straatverlichting. Met de aanleg dezer verlichting werd in 1911 nog begonnen. Zij werd in werking gesteld begin maart 1912.

1912
Het aanleggen der openbare verlichting, de bediening en het onderhoud heeft plaats door de Maatschappij tot verkoop van electrische stroom der Staatsmijnen in Limburg....volgens een door BenW goed te keuren plan.
Op 31 decenber 1912 brandden er 32 electrische lantaarns van 50 NK dienende tot verlichting van de volgende straten: het Heutsstraatje, de Scheyterdorpstraat, het Poelstraatje met Steenenbrug, de toegangsweg naar het Station, de Ruiterskuilenweg en een gedeelte van de Pasweg in de Streep.
De Gemeente betaalt aan de Maatschappij voor de straatverlichting voor ieder lichtpunt een grondprijs van fl. 16,- per jaar waarvoor zij het recht heeft te eischen dat op ieder lichtpunt een lamp van 50 watt, gevende tenminste een lichtsterkte van ca 50 kaarsen, 1500 uren per jaar brandt volgens daarvan op te maken rooster.

1913

Per 1 januari 1913 zijn er 32 straatlantaarns, ON-straat, Hoofdstraat, Brugstraat, Stationstraat, Streeperstraat, Ruiterstraat, Heerlenseweg ten dele. In 1913 kwamen er 11 lichtpunten bij. 8 op de Lichtenberg, 3 in de Pieterstraat. Op 31 12 1913 zijn er 43 lichtpunten. De kosten bedragen 584,66.

1914

Geen uitbreiding straatverlichting

Na 1914 wordt er niet meer over de straatverlichting gesproken in de verslagen.

Onderwijs

Sinds de invoering van de algemene leerplicht moeten alle kinderen van 6 tot 12 jaar de school bezoeken. Ook in Schaesberg. Zoals overal in Limburg worden hiertoe overal door de overheid openbare scholen in stand gehouden. Bijzondere scholen zijn er nog maar weinig. In Schaesberg is er in 1911 één openbare school met 5 leerkrachten. Ze ligt achter het gemeentehuis en de burgemeesterswoning, ongeveer op de plaats van de huidige sporthal de Baneberg De zusters houden een katholieke meisjesschool annex bewaarschool in stand op de plaats van de huidige basisschool Schaesberg. De jaarverslagen geven vooral informatie over de openbare school. Over de meisjesschool worden slechts leerlingenaantallen opgevoerd.

Uit de verslagen krijg je de indruk dat er best veel aandacht is voor het onderwijs. Men zorgt voor het gebouw, brengt tijdig goede voorzieningen aan en zorgt voor personeel en leermiddelen. In de loop der jaren bestaat er behoefte aan uitbreiding en zelfs aan nieuwe scholen. Hierover praat men veel zonder tot echte daden te komen. Het besluit om in Palenberg een school te bouwen wordt na veel vergaderingen wel genomen maar niet uitgevoerd. Pas na de oorlog 14-18 komt men ertoe een houten schoolgebouw neer te zetten in de buurt van de kolonie op het Kerkveld. In 1920 ontstaat er een dependance in Terwinselen. Hierover horen we echter maar weinig omdat deze dependence zich verzelfstandigt als katholieke school en dus niet meer in de gemeenteverslagen wordt opgenomen.

Een interessante ontwikkeling is in 1918 de komst van een eigen schoolarts in de persoon van Dr Cals.

Problemen zijn er verder te over zoals moge blijken uit het volgende.

1911

Het jaarverslag van 1911 geeft een gedetailleerd beeld van de uitgaven. Het is wel van belang te weten dat de totale inkomsten van de gemeente in dat jaar fl. 27373,02 bedroegen en de uitgaven fl. 22951, 431/2. Jawel er wordt nog met halve centen gewerkt. Bij de salarissen is het interessant dat het hoofd der school evenveel verdient als de burgemeester.

Uitgaven jaarwedden		3360,04
Hoofd	fl. 1250,-	
Leraar 1	fl. 850,-	
Leraar 2	fl. 800,-	
Leraar 3	fl. 600,-	
Leraar 4	fl. 650,-	
Leraar krijgt fl. 50,- tegemoetkoming in huishuur.		
Onderhoud schoolgebouwen		288,41
Meubilair, boeken en leermiddelen		363,35
Vuur en licht		184,99
Schoolcommissie (verzuimen)		20,-
Totaal		4445,29
Waarvan door het Rijk: 2863,80		
Aanleg overdekte speelplaats vóór de school		1002,40

1912

De openbare school, bestaande uit 5 lokalen met overdekte speelplaats en onderwijzerswoning werd in 1905 gebouwd.

Was de omvang van deze school aanvankelijk meer dan voldoende, op het einde van 1912 bleek reeds dat aan de verwachtingen die men van dit gebouw koesterde, niet is voldaan, zoodat, tengevolge van de toename van het aantal kinderen, uitbreiding noodzakelijk is.

De genoemde overdekte speelplaats, welke gelegen is achter de school, waardoor een voortdurend toezicht op de kinderen zeer moeilijk is, bleek reeds spoedig weinig doelmatig te zijn en werd dan ook weinig of niet als zoodanig gebruikt.

Het gevolg hiervan was, dat in 1911 een gedeelte van de speelplaats aan de voorzijde van de school tot overdekte speelplaats is ingericht. De kosten hiervan hebben bedragen fl. 1002,40.

Bouw St Jozefschool ± 1905 (huidige plaats sporthal Banenberg)

1913

Er zijn 294 jongens en 21 meisjes als leerling ingeschreven. Het team bestaat uit 6 leraren, waaronder 2 vrouwen.
Er is ook een RK Meisjesschool die gerund wordt door de zusters. Ze wordt bezocht door 236 leerlingen. Allemaal meisjes. De zusters houden ook een bewaarschool in stand die dit jaar bezocht wordt door 65 leerlingen (45 jongens en 20 meisjes).

Den 9 mei 1913 werd tot uitbreiding der school besloten. Deze uitbreiding bestond in het bijbouwen van 3 schoollokalen met gang en bergplaats en het dichtmaken van de overdekte speelplaats welke gelegen is achter de school. Laatstgenoemde speelplaats werd ingericht als gymnastieklokaal. De kosten van de uitbreiding bedragen 9294, 45.
Centrale verwarming wordt aangelegd door de firma Zimmerman uit Utrecht. Kosten 2459,00 plus fl. 605,00 voor het ketelhuis.
Op 9 mei 1913 besloot de Raad het getal der scholen te vermeerderen met ééne en tot stichting eener 2e openbare school over te gaan. Als plaats hiervoor werd aangegeven een terrein gelegen te Palenberg aan den Bousberg.

De commissie schoolverzuim functioneert slecht. Er zijn 35 verzuimgevallen gemeld. Er werden 34 verzorgers opgeroepen waarvan er 17 verschenen.
Als gewone oorzaak van het niet-verschijnen der verzorgers kan worden opgegeven: onverschilligheid en wijl de meesten weten dat nog geene vervolging wordt ingesteld.
Als oorzaken voor het verzuim van de leerlingen geeft de commissie aan: huiselijke bezigheden, passen op kleine kinderen, onverschilligheid der ouders, voorgewende ziekte en veldarbeid.

In mei 1913 besluit de gemeenteraad twee scholen bij te bouwen : een school met onderwijzerswoning in Palenberg en een in de Oranje Nassou-kolonie.

1914
Bij de commissie schoolverzuim worden 92 verzuimgevallen gemeld (66 jongens en 26 meisjes; 81 van de openbare school en 11 van de Bijzondere RK Meisjesschool). Ze riep 73 verzorgers op waarvan er 28 verschenen.

1915
Er is één Openbare school met 8 leraren + één handwerklerares. De 2e openbare school in Palenberg is nog niet begonnen. Er zijn 371 leerlingen (327 jongens en 44 meisjes). Schoolgeld fl. 0,40 voor de kinderen uit de klassen waar ook Duits gegeven werd en fl. 0,25 voor de kinderen van de overige klassen. Totaalopbrengst fl. 765,621/2.
Op de bijzondere meisjesschool van de zusters zijn er 246 leerlingen, allemaal meisjes. De bewaarschool wordt bezocht door 44 jongens en 33 meisjes.

1917
Er zijn 532 leerlingen (450 jongens en 82 meisjes). Dit betekent 66 leerlingen per lokaal. Op de RK Meisjesschool zijn er 329 leerlingen. De bewaarschool wordt bezocht door 65 jongens en 60 meisjes.
Grote wisseling van personeel vanwege de slechte betaling. 8 vacatures in één jaar. De beste mensen vertrokken.
't Kwam voor dat sommige klassen meermalen een andere onderwijzer(es) kregen, één klas zelfs vier maal. Dat het onderwijs in die klassen de nadeelige gevolgen van die wisseling ondervond, ligt voor de hand. Voegt men hierbij de aanhoudende mutatie van de schoolbevolking, de vele

absenties van het onderwijzend personeel die, in 1917, 173 bedroegen, dan beseft men enigszins de groote moeilijkheden waarmede het onderwijs in 1917 te kampen had. Toch was misschien onder al die oorzaken die remmend op den gang van het onderwijs werkten, geen enkele zoo nadelig als het schoolverzuim. Tot welke ontzettende hoogte die in 1917 steeg moge blijken uit de volgende cijfers. Geoorloofde verzuimen 12025 uren en ongeoorloofde 10179 uren. Voornaamste oorzaak: "Onverschilligheid van vele ouders. Is het niet treurig te moeten vasstellen, dat in 1917 van hen, die voorgoed de school verlieten, slechts 25 % de verschillende klassen doorlopen hadden, ja, dat de meesten het niet tot de 5e klasse hadden gebracht.

..

In april was de aangifte van nieuwe leerlingen zo groot dat sommige klassen weer moesten opgesplitst worden; daardoor kwam er herhaaldelijk een tekort aan leermiddelen. 't Hoofd der school, beschikkende over eene ruime som, kon steeds tijdig voor aanschaffing der noodige boeken, platen enz. zorgen...
(Ook kwam er hierdoor) gebrek aan banken en borden. Ook deze konden, dankzij de medewerking van BenW, steeds op tijd aangeschaft worden.

..

De Gymnastiekzaal werd gebruikt als opslagplaats van graan. De distributie ervan tijdens de schooltijden werkte vaak storend op het onderwijs in eenige klassen. Bovendien konden, omdat de Gemeente beslag legde op de gymzaal, de gymlessen slechts bij gunstig weer op de speelplaats gegeven worden.
NB: In verband met de door de oorlog 14-18 veroorzaakte schaarste heeft de gemeente de plicht te zorgen voor voldoende voedsel. Met het oog hierop verplicht zij de boeren hun koren aan de gemeente ter beschikking te stellen om door de gemeente gedistribueerd te worden. Voor opslag hiervan gebruikt de gemeente gedurende de gehele oorlog het gymnastieklokaal van de school.

De commissie schoolverzuim bestaat uit 5 leden en vergaderde 11 keer. Er worden 151 ouders opgeroepen waarvan er 58 zijn verschenen. De verzuimen zijn gestegen van 4813 in 1916 naar 10197 in 1917.
De hoofdoorzaak der schrikbarende verzuimen moet gezocht worden in het smokkelen. Vele kinderen liepen overdag de winkels af, kochten er waren die later door de ouders of grootere broers over de grens werden gebracht. In enkele gevallen brachten grootere leerlingen de waren ook zelf.

Andere oorzaken zijn: onverschilligheid der ouders, verrichten van allerlei arbeid, zoals passen op de kinderen, kolen halen op de mijn. Ook is er verzuim buiten medeweten der ouders.
De commissie adviseert: *Er moet een politieverordening komen die toestaat dat de politie 'loslopende' kinderen naar school begeleidt.*

Dit jaar verschijnt het eerste verslag van de schoolarts Dr Cals. Het handelt over de openbare school in het laatste kwartaal. Onderzocht zijn de kinderen van de aanvangsklas; geconstateerd worden:
- Eczeem van gezicht en handen
- Scabies (schurft) min of meer zwaar. Pediculosis (schaamluis) bij de meisjes. In enkele gevallen blepharitis en oogaandoeningen
- Enkele gevallen van anaemie (door gebrek aan brood, vet ??)
- Enkele achterlijke kinderen die echter niet teruggezet hoefden te worden
- Weinig gevallen van bijziendheid. In tegenstelling tot staddscholen waar dit veel voorkomt.

De schoolarts verspreidt brochures over TBC-bestrijding en geeft goede raad, zoals:

Kleed U onder uw stand, voed U volgens uw stand en woon boven uw stand.
Ook gaf de schoolarts les:
De voedingswaarde van verschillende levensmiddelen in koolhydraten, vetten en eiwitten uitgedrukt, werd aangetoond; de ongemotiveerde minachting voor spijzen als margarine, paardevlees, stokvis enz, bestreden; de samenstelling van verschillende maaltijden in gezinnen van man, vrouw en vier kinderen op hun voedingswaarde nagegaan en de kostprijs bepaald. Twee lessen werden aan drank besteed.

1918
In juli wordt een tweede Openbare Lagere School geopend: een houten gebouw dat gelegen was in de buurt van het huidige kerkhof op de plaats van het latere patronaat. Tot dan zaten er op de OLS I 525 leerlingen. Er bleven na ingebruikname van de nieuwe school 312 leerlingen over. De wisseling van personeel bleef hetzelfde als in 1917. Tussen april en juli was er vooral in de klassen 1 en 2 overbevolking (aanname nieuwe leerlingen gebeurde in april). Wisseling en absentie van personeel, lokalengebrek, overbevolking van de klassen 1 en 2 en schoolverzuim zorgden voor veel

problemen. Het schoolverzuim bleef even desastreus als in 1917. Geoorloofd verzuim 13851 schooltijden en ongeoorloofd 10608 (32 leerlingen meer dan 100 tijden, 8 meer dan 150, 4 meer dan 200, 5 meer dan 250 en 2 meer dan 400). Het te behalen aantal per leerling bedroeg 450.
Het is duidelijk dat de meesten dier kinderen de klas op den duur niet meer kunnen volgen en dus teruggezet moeten worden. Van de leerlingen die in 1918 aan de leerplichtwet hadden voldaan en de school verlieten had 45% alle klassen doorlopen. Dus iets gunstiger dan in 1917.
De graanopslag in het gymlokaal duurde voort.

Openbare Basisschool II had in december 198 leerlingen. Hier werd nog een ander ernstig probleem gesignaleerd, namelijk de ongelijke leeftijd van de leerlingen in de verschillende klassen. Zo zaten op 31 december in de 2e klasse 5 leerlingen van 7 jaar, 14 van 8 jaar, 12 van 9 jaar, 10 van 10 jaar en 1 van elf jaar. In de 3e klasse 2 leerlingen van 9 jaar, 14 van 10 jaar, 5 van 11 jaar, 3 van 12 jaar. In de 4e klasse 1 van 8 jaar, 20 van 9 jaar, 9 van 10 jaar, 12 van 11 jaar en 4 van 13 jaar.
Het grote euvel waaraan het Lager Onderwijs in onze streken lijdt, werd nog vermeerderd door twee oorzaken, namelijk: de tijdsomstandigheden met haar distributie en de griepepidemie die in 1918 heerste. In de maand november toen de ziekte hier het ergst was bedroeg het aantal verzuimen 35 à 40% van het aantal leerlingen.
Laten we hopen dat de vrede hierin verbetering moge brengen.

Het verslag van de schoolarts meldt: één kind is licht idioot en wordt teruggezet naar een lagere klas; één kind heeft engelse ziekte en wordt geplaatst op een speciale school in Arnhem; twee kinderen zijn doofstom en worden geplaatst op een speciale school in Groningen.
Verder wordt geconstateerd: veel scabies, zweren op hoofd gezicht en handen, schaamluis, tuberculose, bloedarmoede, zwakte, duizeligheid, geestelijke moeheid. En veel influenza. De scholen worden echter niet gesloten omdat influenza op lagere schoolleeftijd niet gevaarlijk is en *omdat elke besmettelijke ziekte een grootere of geringere graad van immuniteit geeft aan de gewone lijder.*

1919
Er zijn 19 leerkrachten: 12 aan OLS I en 7 aan OLS II. OLS I wordt door

toevoeging van een 8e leerjaar ULO. Er is een hulplokaal in Terwinselen. Ze heeft 420 leerlingen. OLS II heeft 256 leerlingen.
De RK.Meisjesschool van de zusters heeft 332 leerlingen. 100 kinderen bezoeken de bewaarschool.

Ondanks slechte lokalen en banken wordt er in OLS I geregeld onderwijs gegeven. De toestand van het onderwijs is goed. Er wordt een nieuwe school (in Terwinselen) voorbereid.
Op het einde van het schooljaar vertrokken 28 leerlingen die aan de leerplichtwet hadden voldaan. Van dezen hadden er 18 alle klassen doorlopen, of 642/7%. Van de ontslagen leerlingen gingen er 18% naar de ambachtschool en ruim 14% werden op de mijnen geplaatst.
Men moet 40 leerlingen van OLSII opvangen omdat daar plaatsgebrek is. Dit is niet gunstig.
Sommige onderwijzeressen zijn vaak absent, wat tot grote achterstanden leidt.
De aannemingsdatum van nieuwe leerlingen wordt verplaatst van april naar september.
Er is discussie over de toekomst van de ULO
Zal men de ULO-school later in een MULO-school omzetten of zal men vanwege de bezwaren aan dit onderwijs verbonden liever niet tot die uitbreiding overgaan ? In April 1920 zal het mogelijk zijn een 8e klas te vormen. Dit zou voor vele ouders van zeer groot belang zijn, daar een leerling die met vrucht 8 klassen doorlopen heeft, voldoende kennis bezit om examen af te leggen voor de Burgerschool en Kweek- of Normaalschool. Wordt zoo iemand op de mijnen geplaatst, dan zal de meerdere ontwikkeling hem in zijn verdere loopbaan van zeer groot voordeel zijn.
Als de raad een 8e leerjaar wil dan kan die klas tot september 1920 in het hoofdgebouw van de school en daarna in een noodlokaal. Er moet wel snel een nieuw gebouw komen.

OLS II heeft wel nog grote oproblemen al zijn ze minder en ten dele anders dan in 1918.
Het einde van de oorlog heeft in het eerste half jaar van 1919 het onderwijs negatief beïnvloed. Namelijk tal van gezinnen, die hier min of meer gedwongen verblijf gehouden hadden, verhuisden en dus ook de kinderen. Op 15 januari telde de school 208 leerlingen (142 jongens en 66 meisjes). Hiervan vertrokken er in de loop van het jaar niet minder dan 94,

dus bijna de helft, terwijl er 112 bijkwamen, zodat op 31 december het aantal leerlingen bedroeg 236 (159 jongens en 67 meisjes). Dat deze sterke wisseling niet bevorderlijk is voor het onderwijs spreekt vanzelf. De leeftijd der leerlingen in de verschillende klassen zeggen dan ook genoeg over de nadeelige gevolgen van het voortdurend wisselen van school. De lagere klassen zijn overbevolkt, terwijl de hoogste klassen minder leerlingen tellen, dan er kunnen worden geplaatst. In de vierde klasse zitten reeds leerlingen van 13 jaar, die natuurlijk de school verlaten zodra ze leerplichtvrij zijn. Zo verlieten de school op 31 maart 13 leerlingen die de 6e klasse, 11 die de 5e en 2 die alleen de vierde klasse hadden doorlopen. Evenwel bestaat het vooruitzicht op verbetering in dezen daar in de lagere klassen leerlingen van normalen leeftijd zitten.
Het verzuim is nog zeer groot maar wordt minder.

De schoolarts meldt: sinds de oorlog voorbij is is de algemene gezondheidstoestand verbeterd. Geconstaeerd worden oog- en ooraandoeningen. Doorverwezen naar oog- en oorarts.
Een doof kind wordt naar St Michielsgestel verwezen en een blind kind gaat naar het blindeninstituut.
Geadviseerd wordt aan 10 leerlingen van Lagere School II extra-winterkleding te geven. En: *Teneinde de reinheid van de hoofdhuis te bevorderen werden de ouders uitgenoodigd hun zoons het haar te millimeteren, aan welk verzoek algemeen werd voldaan.*
Aan de bijzondere school voor meisjes is door het bijbouwen en in gebruik nemen van een nieuwe bewaarschool een loffelijk werk verricht. Het kleine vertrek, de bewaarplaats van voorheen, waar het eenige raam bij regen en wind dicht moest blijven en de kinderen met 60en arm aan arm opgehoopt zaten, is ontruimd. Een nieuw gebouw met vier grote ramen, met 60 m2 grondoppervlak en 270 m3 inhoud, aparte closets, aparte speelplaats onder boomen, biedt den kinderen een gezond verblijf tijdens schooluren. Het gebouw voldoet thans aan alle hygiënische eisen. Om ook het onderwijs in den geest van de tegenwoordige tijd te leiden en de bewaarschool te doen dienen tot voorbereiding van de Lagere School, zal een zuster opgeleid worden voor het diploma als bewaarschoolhouderes.
Wel zijn er nog leermiddelen nodig.

1920
De Openbare Lagere School I heeft per 1 januari 1920 434 leerlingen (351 jongens en 83 meisjes), 279 hiervan zitten in het hoofdgebouw en 137 in

het noodgebouw in Terwinselen. De resultaten in het hoofdgebouw zijn ongunstig in het eerste halfjaar vanwege overbevolkte klassen en veelvuldig verzuim van het personeel. Terwinselen is gunstig en heeft weinig last van verzuimen. *Per 1 september 1920 gingen alle leerlingen van Terwinselen en ook van kolonie het Eikske naar de RK Bijzondere school in Terwinselen. De drie tijdelijke leerkrachten der hulplokalen werden aan die school benoemd, zodat er per 1 september aan school I nog 10 onderwijzers (essen) verbonden bleven. De oprichting der Bijzondere RK School bracht verlichting in de overbevolking. Het verzuim nam af en het gebouw werd verbeterd.*
De Openbare Lagere School II werd per 1 januari 1920 ULO. Er bezochten 226 leerlingen deze school. Het verzuim is afgenomen. De ouders zijn meer geïnteresseerd. Wel doet zich een aantal maanden een apart probleem voor: *Meer dan 3 maanden is de waterleiding der privaten defect geweest, terwijl een groot deel van het jaar de beerputten zo vol zaten, dat de inhoud zich een weg zocht onder de school door en in sommige lokalen een ondragelijke lucht veroorzaakten.*

Op 4 juni wordt door de raad een politieverordening aangenomen die het mogelijk maakt kinderen tijdens schooltijd van de openbare weg te verwijderen.

Besluit

Tot zover mijn rapportage. Ik heb slechts brokstukken gebracht op basis van een toevallige en willekeurige keuze. De verslagen bevatten veel meer, zeker als ze gelezen worden samen met de verslagen van BenW en de Gemeenteraad. Er zijn informaties over de woningverordeningen, het roken door jeugdigen, het bezoek aan bioscoopvoorstellingen, armenzorg enz. Bovendien kunnen er ook voor Nieuwenhagen en Ubach over Worms zulke gegevens worden opgediept. In het geheel kunnen ze een boeiende aanvulling bieden op de geschiedschrijving zoals ze nu al is gerealiseerd.
Een thematisache projectgroep zou hier heel goed werk kunnen doen.

Bronnen

Alle in dit artikel aangevoerde gegevens zijn afkomstig uit
De Jaarverslagen van de Gemeente Schaesberg 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920.

WATERVOORZIENING IN UBACH OVER WORMS

A.J.Verreck

Al in 1912 wordt door de gemeenteraad gepraat over de aanleg van een waterleiding. Men trekt zelfs 25 gulden uit voor het maken van een plan. Het zal echter tot 1922 duren voor men echt een waterleiding krijgt. Tot die tijd moet men zich redden met waterputten, die wel al dikwijls van pompen zijn voorzien. Nog in 1918 wordt er voor Waubach een verdeelregeling gemaakt die bepaalt dat per dag gezinnen tot 6 personen 4 emmers gratis krijgen en grotere gezinnen zes emmers. Men kan ook meer krijgen maar niet meer dan 12 emmers per gezin tegen betaling van 3 cent per emmer. Pas als in 1920 door de mijn Laura in Rimburg een artesisch bekken wordt ontdekt met een grote voorraad water dat bij de aanboring met grote kracht omhoog spuit komt de aanleg van de waterleiding in een stroomversnelling. In 1922 komen de grondwerken en de watertoren gereed en kan met de aansluiting van de woningen begonnen worden.

Werklui van de Laura bij de boortoren die het artesisch bekken in Rimburg heeft aangeboord. Het water komt met grote kracht tevoorschijn.

In 1922 bouwde de mijn Laura bij Rimburg deze watertoren die zorgde voor voldoende druk op de waterleiding in Ubach over Worms.

Bron:
Schriftelijke notities van H.Goossens op basis van zijn onderzoek van de archieven van de gemeente Ubach over Worms.

Burg. Dassen opent nieuwe mavoschool
Te Schaesberg 1953

St Jozefschool (midden) links gemeentehuis,
Rechts woning hoofd der school (Linzen)

KRONIEK VAN EEN EEUW MIJNBOUW IN NEDERLANDS LIMBURG.

En wat er aan vooraf ging:

Prehistorische tijd (3000 v. Chr.):
Vuursteen (silex) winning in de ondergrondse mijntjes van Rijckholt - St. Geertruid. (Gronsveld)

Romeinse tijd (100 n. Chr.):
Steenkoolwinning door de Romeinen, mogelijk in open groeven. (dagbouw)
Stukjes steenkool gevonden nabij de opgegraven resten van een Romeinse villa.

1113/1117
In de Annales Rodenses (kroniek van het in 1104 gestichte Clooster Rode, ofwel Abdij Kloosterade) wordt vier maal het woord "kalculen" (vertaald kolengroeven) als plaatsbepaling gebruikt voor het door het klooster verworven grondgebied.

Tot 14e eeuw:
Winning van kolen vindt aan de oppervlakte plaats. (dagbouw)

Daarna:
Worden tunnels vanuit het Wormdal gegraven ('Stollen') en ondiepe schachten aangelegd.

1616
Begin van een nieuwe ontginningsperiode. Abt von Horpusch laat het eerste waterrad voor het oppompen van het mijnwater van een mijn bij Maubach in de Worm plaatsen. Hierdoor wordt het mogelijk kolen beneden het niveau van de Worm te winnen.

1694
De Wet (mijnwet) van Karel II van Spanje geeft het recht om onder eigen grondgebied (naar steenkool) te graven.

1723
De Abdij van Rolduc ontvangt van Keizerin Maria Theresia het recht tot het exploiteren van mijnen.

1742
De Abdij van Rolduc besluit de exploitatie van de koolgroeven zelf ter hand te nemen. Reeds tot een diepte van 300 meter wordt steenkool ontgonnen. Meer dan 800 mijnwerkers zijn werkzaam in de 'mijnen' van Rolduc.

1743
De Abdij van Rolduc levert kolen aan derden.

1753
Nieuwe hydraulische machines voor het wegpompen van mijnwater worden ingevoerd.

1795
De Fransen maken zich meester van de Abdij van Rolduc met haar kolenmijnen, te weten de 'mijnen' Capley, Buschweide, Platteweide, Trempelwerck en Leyendecker. De mijnen worden tot Frans Staatsdomein verklaard. (Domaniale Mijnen)

1797
Aanleg van de mijn Prickoul te Kerkrade.

1808
Aanleg van de mijn Bleijerheide te Kerkrade.

1815
Door de val van het 'Rijk' van Napoleon en het stichten van het Koninkrijk der Nederlanden worden alle 'mijnen' eigendom van de Nederlandse Staat.

1828
De ontginningszetel van de mijn Domaniale wordt door de Nederlandse Staat in Kerkrade aangelegd.

1839
Na verschillende lotswisselingen komt de mijn Domaniale definitief in Nederlands bezit.

1845
De mijn Domaniale komt in particuliere handen van de Aken-Maastrichtsche Spoorweg-Maatschappij. Door Z.K.H. Koning Willem II bij wet van 19 juni 1845 (Staatsblad no. 29) verleend.

1846
De exploitatie van de mijn Domaniale wordt door Aken-Maastrichtsche Spoorweg-Maatschappij grondig ter hand genomen.

1852
De mijnen Prickoul en Bleijerheide komen in geregelde productie.

1860
De Staat verleent concessie onder de naam "Willem".

1861
De Staat verleent concessie onder de naam "Sophia".

1876
Concessies worden verleend onder de namen "Willem II", "Oranje", "George", "Ernst" en "Laura".

1877
Concessies worden verleend onder de namen "Vereeniging", "Avondster" en "Voorwaarts".

1878
Concessies worden verleend onder de namen "Crescendo", "Noordster" en "Prins Frederik".

1879
Concessie wordt verleend onder de naam "Carl".

1883
De mijnen Prickoul en Bleijerheide integreren en gaan verder onder de naam Neuprick.

1893
Op 2 mei wordt onder de naam "Oranje-Nassau" een concessie verleend.

Oprichting van de "N.V. Maatschappij tot Exploitatie van de Limburgse Steenkolenmijnen, genaamd Oranje Nassau Mijnen".
Op 1 oktober wordt een begin gemaakt met de aanleg van de mijn Oranje Nassau I te Heerlen.

1896
Op 30 april vindt de opening plaats van de spoorlijn Sittard - Heerlen - Herzogenrath.

1898
In mei wordt begonnen met de aanleg van de mijn Oranje Nassau II te Schaesberg.
Op 12 oktober begint de "Société Anonyme des Charbonnages Neerlandais Willem et Sophia" haar werkzaamheden.

1899
Wordt door de Regering een commissie ingesteld, met de opdracht te onderzoeken of een gedeelte van het in Limburg beschikbare steenkoolterrein van Staatswege behoort te worden ontgonnen. (Staatsexploitatie van steenkool.)
Op 26 juni begint de "Société Anonyme des Charbonnages Réunis Laura & Vereeniging S.A. haar werkzaamheden.
Op 12 november wordt de houten boortoren door brand verwoest waardoor boorwagen en andere ijzeren delen in de in aanleg zijnde schacht van de mijn Oranje Nassau II vielen.
De mijn Oranje Nassau I komt in productie; 44.136 ton steenkool.
In maart wordt begonnen met de aanleg van de mijn Willem-Sophia te Spekholzerheide.

1900
Adviseerde de onderzoekscommissie (mogelijkheid Staatsexploitatie van steenkool) een gedeelte van het beschikbare terrein, voor ontginning van Staatswege aan te wijzen. (± 4515 ha.) Hierna dient de Regering bij de Staten-Generaal een wetsontwerp van gelijke strekking in.
In juli wordt begonnen met de aanleg van de mijn Laura te Eygelshoven.
De productie van de Limburgse mijnen bedraagt meer dan 300.000 ton.

1901

Totstandkoming van de wet van 24 juni 1901 (Stbl. No. 170) op welke wet de exploitatie van Staatswege van steenkoolmijnen in Limburg is gegrond. (16.400 ha.)

In augustus ontstaat op de mijn Laura een vrij omvangrijke waterdoorbraak die het afdiepen van schacht I ruim vijf maanden zal vertragen.

Eerste volledige Mijnwerkersfonds in de Mijnstreek wordt opgericht.

1902

Op de staatsbegroting voor 1902 worden gelden uitgetrokken om tegelijkertijd in twee mijnvelden met de schachtaanleg te kunnen beginnen.

a. in het voormalig mijnveld "Ernst" ter grootte van 575 ha.
b. op een terrein ten noordwesten van het mijnveld Oranje-Nassau met een oppervlakte van 600 ha.

Hiermee wordt de Dienst der Staatsmijnen ingesteld.

De mijn Willem-Sophia komt in geregelde productie 23.723 ton.

1903

Bij Koninklijk Besluit van 8 januari 1903 (Staatsblad no. 4) wordt het voormalig mijnveld "Ernst" aangewezen als eerste Staatsmijn. Deze mijn wordt aangeduid als "Staatsmijn B".

De Laura & Vereeniging bouwt acht woningen aan de Laurastraat ten behoeve van het toezichthoudend personeel.

In oktober wordt begonnen met de aanleg van de "Staatsmijn B". Met het oog op de behoefte van een zeer aanzienlijke hoeveelheid baksteen, zowel voor de gebouwen en inrichtingen bovengronds als voor de ondergrondse werken wordt overgegaan tot het vervaardigen van veldbrandstenen (brikken) in open veldovens op eigen terrein.

Op 17 september wordt door Laura & Vereeniging een uitbreiding aangevraagd van de concessie Vereeniging.

Z.K.H. Prins Hendrik bracht een bezoek aan de afdiepwerkzaamheden van schacht II van de mijn Laura. Schacht II droeg dan ook vanaf die tijd de naam van de prins.

Er wordt begonnen met de bouw van de centrale van de "Staatsmijn B".

1904

De mijn Neu-Prick, (Prickoul en Bleijerheide) wordt gesloten.

Bij de wet van 14 juli 1904 (Staatsblad no. 151) wordt van algemeen nut verklaard de onteigening van enige gronden, waarvoor alsnog de beschikking moest worden verkregen ten behoeve van de bovengrondse werken en de

spoorwegaansluiting van de "Staatsmijn B". Over de inrichting van de te maken spoorwegaansluiting aan de te maken spoorwegtak Heerlen – mijn Carl (Oranje Nassau II) wordt met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen overeenstemming verkregen.
De mijn Oranje Nassau II levert haar eerste kolen 4.297 ton.

1905
De mijn Laura levert haar eerste kolen 7.826 ton.
De voorlopig als "Staatsmijn B" aangeduide mijn zal de naam dragen van "Mijn Wilhelmina". (Koninklijk Besluit van 13 december 1905 no. 29)
Met grondwerken ten behoeve van de spoorwegverbinding van de mijn Wilhelmina naar de spoorweg Heerlen – mijn Carl (Oranje Nassau II) is in de nazomer begonnen.
Op 3 oktober bezwijkt een verstopt rooster onder de inmiddels crop gevormde watermassa in schacht II van de mijn Laura. Door het geweld waarmee het water door de schacht naar beneden stort worden drie werkers op slag gedood en twee andere ernstig gewond. De overigen kunnen zich door haastige vlucht ternauwernood redden.
Op de mijn Wilhelmina wordt een 1800 meter lange gietijzeren buisleiding gelegd tot afvoer van het opgepompte mijnwater naar de Caumerbeek.

1906
Op 1 november is het "Mijnreglement 1906" (Koninklijk Besluit van 22 september 1906 Staatsblad no. 248) in werking getreden. Het Mijnreglement vervangt voor de mijnarbeiders de Arbeidswet en de Veiligheidswet. Het toezicht op de naleving van het Reglement wordt uitgevoerd door het Staatstoezicht op de Mijnen.
De eerste opzichter- en arbeiderswoningen, met de bouw waarvan vorig jaar op het terrein van de Mijn Wilhelmina was begonnen, komen gereed.
De mijn Wilhelmina komt in productie. De eerste kolen worden voor eigen gebruik (ketelstoken) benut 3.172 ton.
Het ondergronds vervoer in de mijn Laura geschiedt door inzet van paarden.
De spoorwegaansluiting van de mijn Wilhelmina is in voorlopige vorm tot stand gekomen en begin oktober voor goederen in wagenlading in gebruik genomen, waarmee het vervoer *per kar* van het spoorwegstation Schaesberg of Heerlen naar de mijn Wilhelmina grotendeels een einde heeft genomen.
Op 25 oktober is er een waterdoorbraak in de mijn Laura met een watertoevloed van 8000 liter per minuut. Het water in de schacht stijgt met 70 cm per minuut en de pompen kunnen het water niet meer verwerken waardoor

de gehele mijn onder water loopt. Het duurt tot midden april 1907 voordat de mijn Laura weer in bedrijf is.

1907

Het Koninklijk Besluit van 15 januari 1907 no. 51 wijzigt de naam "Mijn Wilhelmina" in "Staatsmijn Wilhelmina".

In maart wordt begonnen met de afzet op beperkte schaal van steenkolen, gewonnen bij de aanleg van verkennings- en andere werken van de staatsmijn Wilhelmina.

Het vervoer ondergronds op de staatsmijn Wilhelmina in gangen en galerijen gebeurt nog uitsluitend door slepers.

De mijn Oranje Nassau II komt in geregelde productie.

1908

Op 1 september is er bovengronds een ontploffing op de mijn Laura. Een stoomketel gaat de lucht in, er zijn 7 (8) doden te betreuren en vijf ernstig gewonden. Het onderlopen van de mijn kan op het nippertje worden voorkomen. De ophaalmachine is buiten werking, de ondergronders moeten zich via schacht ladders in veiligheid brengen.

In mei wordt gestart men met de aanleg van de staatsmijn Emma, krachtstroom wordt voorlopig geleverd door de staatsmijn Wilhelmina die ook tijdelijk de mijn Laura van stroom voorziet.
Tussen de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, de Maatschappij tot Exploitatie van Limburgse Steenkolenmijnen en de Staatsmijnen is overeenstemming verkregen over het gebruik van de spoorwegaansluiting tussen staatsmijn Wilhelmina, de mijn Oranje Nassau II en het spoorwegstation van Heerlen.

1909

1 januari is de officiële ingebruikname van de staatsmijn Wilhelmina.
Verkoop van elektrische stroom door de Centrale van de Staatsmijn Emma wordt gestart.
De productie van de gezamenlijke Limburgse mijnen bedraagt meer dan 1.000.000 ton.
Het ondergronds vervoer op de staatsmijn Wilhelmina geschiedt in hoofdgangen en galerijen hoofdzakelijk door middel van benzinelocomotieven, terwijl het overige transport nog steeds door slepers plaatsvindt.
Op de staatsmijn Wilhelmina wordt een maatschappij opgericht die zich bezig gaat houden met de verkoop van de op deze mijn opgewekte elektriciteit.

1910

De staatsmijn Emma kreeg van meet af aan een spoorwegverbinding met Nuth.
Er wordt begonnen met de aanleg van de Staatsmijn Hendrik.
De opgerichte stroomverkoopmaatschappij begint met de verkoop van stroom van de staatsmijn Wilhelmina aan de gemeente Maastricht en andere tussenliggende gemeenten.
Het ondergrondse vervoer op de staatsmijn Wilhelmina wordt uitgebreid met benzinelocomotieven, ter aanvulling wordt begonnen met vervoer door paarden.

1911

De eerste stoomloc van de staatsmijnen verschijnt; de SM 1.
De staatsmijn Emma begint te produceren; 1.000 ton.
Op 13 februari wordt de wet van kracht, uitbreiding terrein Staatsmijnen.
Op 26 april doet zich een zwaar ongeval voor in de in aanleg zijnde schacht I van de mijn Laura. Bij het omlaagstorten van de stijgleiding van de hangende

schachtpomp worden vier personen gedood, vier zwaar en veertien minder zwaar of licht gewond.
Er wordt een hoogspanningskabel gelegd van de staatsmijn Wilhelmina naar de staatsmijn Hendrik.

1912
De eerste lijnloc van de Staatsmijnen, de 'Emma 1' arriveert. Later wordt dit de S.M. 2.
Een begin wordt gemaakt met de aanleg van de mijn Oranje Nassau III.
Vanaf 6 juni levert de mijn Laura elektrische stroom aan derden.
Op de mijn Laura worden perslucht afbouwhamers ingevoerd.
De oude directiekeet op de staatsmijn Wilhelmina wordt ingericht als beambtencasino.
De wet van 23 september wordt van kracht met betrekking tot de uitbreiding van het terrein gereserveerd voor de Staatsmijnen.

1913
Ten behoeve van het ondergrondse vervoer door benzinelocs op de staatsmijn Wilhelmina wordt bovengronds een installatie gebouwd voor opslag van 20.000 liter benzol.
De eerste werkliedentreinen van de Staatsmijnen beginnen te rollen.
Een begin wordt gemaakt met de aanleg van de mijn Oranje Nassau IV.
Vanaf september branden in Eygelshoven 27 elektrische lampen (elektriciteit wordt geleverd door de mijn Laura) en baadt de gemeente, voor die tijd, in een zee van licht.
De schachtkooien van twee verdiepingen van de staatsmijn Wilhelmina worden vervangen door kooien bestaande uit vier verdiepingen.
Door de arbeiderscommissie van de staatsmijn Wilhelmina is voor het personeel een coöperatieve winkel opgericht.
Op 16 december is de mijnschool van de Staatsmijnen overgegaan aan de in april opgerichte vereniging "Ambachtsschool en Mijnschool voor Heerlen en Omstreken" te Heerlen.
Een watertoren en waterleidingen voor de watervoorziening van de mijn Oranje Nassau II komen gereed. Ook de gemeente Schaesberg wordt op deze waterleiding aangesloten.

1914

1 januari is de officiële ingebruikname van de staatsmijn Emma.
De mijn Oranje Nassau III komt in productie; 49.000 ton.
In mei is de arbeiderscommissie van de staatsmijn Wilhelmina overgegaan tot het oprichten van een gaarkeuken, waar de werklieden tegen geringe prijs een portie soep kunnen verkrijgen.

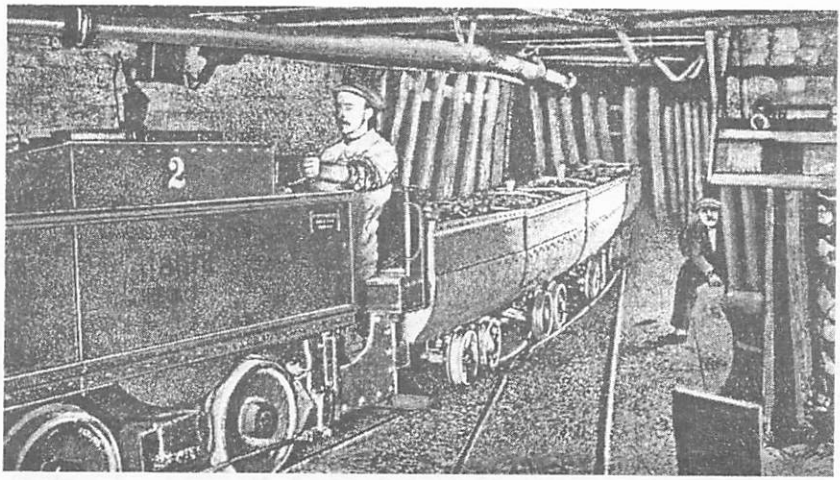

1915

De staatsmijn Hendrik komt in productie; 1.000 ton terwijl de werkzaamheden van de eerste cokesfabriek worden aangevat.
De staatsmijn Hendrik wordt aangesloten op het Limburgse spoorwegnet.
Met de aanleg van de staatsmijn Maurits wordt begonnen.
Een aanvang wordt gemaakt met de bouw van een briketfabriek op de staatsmijn Wilhelmina voor het vervaardigen van industrie- en eierbriketten.

1916
Officiële ingebruikname van de staatsmijn Hendrik is een feit.
Op 16 augustus wordt de briketfabriek van de staatsmijn Wilhelmina in gebruik genomen.

1917
De mijn Oranje-Nassau III begint met de exploitatie.
Bij de Staatsmijnen doen sneltreinlocomotieven hun intrede alsmede de eerste seinpalen.
Laura & Vereeniging begint met de productie van briketten. Deze worden geëxporteerd tot in Afrika en het Midden-Oosten en vormen de brandstof voor locomotieven.
Op de staatsmijn Wilhelmina wordt het spoorwegemplacement met een nieuwe weegbrug uitgebreid en een perron wordt aangelegd ten behoeve van arbeiderstreinen.
De bruinkoolwinning gaat van start. De winning vindt plaats in open groeven.

1918
Op 1 januari is de officiële in bedrijfsneming van de staatsmijn Hendrik.
Op 10 januari vindt door onverklaarbare omstandigheden een explosie bovengronds op de mijn Oranje Nassau II plaats. Een stoomvat explodeert met als gevolg een dode en een enorme schade aan gebouwen en installaties.
In verband met de kolennood wordt de steenkoolproductie van de Limburgse mijnen zo hoog mogelijk opgevoerd.

1919
Op 30 juli wordt het gezellenhuis van Laura & Vereeniging in gebruik genomen.
Op 14 oktober wordt de eerste cokesoven van de staatsmijn Emma in gebruik genomen.
Het AMF (Algemeen Mijnwerkers Fonds) wordt opgericht. Het in 1901 opgerichte Fonds gaat de geschiedenis in als "Oud Fonds".
Er wordt gestart met de bouw van een nieuw Beambtencasino op de staatsmijn Wilhelmina.

1920
In april wordt het BFM (Beambtenfonds voor het Mijnbedrijf) opgericht.
De Staatsmijnen kopen in deze periode veel locomotieven. Daaronder stoomtramlocs voor de tramlijn Emma – Heerlen die later door de LTM (Limburgse Tramweg Maatschappij) zullen worden overgenomen.

De uitbreiding van het Staatsmijnveld (Vlodrop) wordt op 27 september vastgelegd; Staatsblad 752.
Tot 1920 beschikt de gemeente Eygelshoven over een drietal waterputten. De mijn Laura betrekt haar bedrijfswater uit de ondergrondse werken. Omdat de waterbehoefte stijgt 'slaat' men enkele nieuwe putten in Rimburg. Op een diepte van circa 60 meter en opgeslagen tussen twee bruinkoollagen treft men artesisch water aan. Van deze boorputten wordt een hoofdleiding gelegd naar de mijn Laura. Tevens worden de gemeente Eygelshoven, Waubach en Nieuwenhagen aangesloten.
Voor het ondergronds vervoer op de staatsmijn Wilhelmina zijn nu ook, naast paarden en benzinelocomotieven, persluchtlocomotieven beschikbaar.
De gaarkeuken van de staatsmijn Wilhelmina wordt weer opgeheven.

1921
Gaslevering door de Staatsmijnen aan derden wordt aangevangen.

1922
De productie van de Limburgse mijnen benadert de 5.000.000 ton steenkool.
Een begin wordt gemaakt met de aanleg van de mijn Julia te Eygelshoven.
Op de mijn Laura zijn nog 39 paarden ondergronds werkzaam. De trekkracht van deze paarden is maximaal 10 kolenwagens per paard.
In schacht I van de staatsmijn Wilhelmina zijn de kooien voor het transport van 4 kolenwagens vervangen door kooien voor zes kolenwagens.

1923
Op 1 mei komt de mijn Oranje Nassau IV in productie.
De staatsmijn Maurits komt ook in productie; 1769 ton steenkool.
Op 2 juli wordt de uitbreiding van de concessie Vereeniging verleend. (20 jaar heel wat gediscussieerd, omdat deze uitbreiding in het 'reservegebied' van de Staatsmijnen is gelegen) Tevens vergunning verleent tot het wijzigen van de grenzen tussen de velden van de concessie "Laura" en de concessie "Vereeniging".

1924
Op 31 december heeft de Staatsmijnen 397 beambtenwoningen en 2440 arbeiderswoningen in het bezit.
De productie van de staatsmijn Hendrik komt als eerste staatsmijn boven de 1.000.000 ton steenkool.

1925
De Aken-Maastrichtsche Spoorweg Maatschappij wordt omgezet in de Domaniale Mijn Maatschappij N.V.

1926
Op 1 januari is de officiële ingebruikname van de staatsmijn Maurits.
De mijn Julia komt in productie en levert de eerste kolen 42.300 ton.
De cokesfabriek Maurits begint te draaien.
Voor het ondergrondse vervoer op de staatsmijn Wilhelmina worden geen benzinelocomotieven meer gebruikt. Beschikbaar zijn nog paarden en persluchtlocomotieven.
De kolenproductie van de staatsmijn Wilhelmina passeert de 1.000.000 ton. (1.086.650 ton)

1927
De mijn Oranje-Nassau IV komt in exploitatie; 31.000 ton.
De mijn Julia komt eveneens in productie, de wasserijen zijn nog in aanbouw waardoor de productie grotendeels als schachtkolen verkocht worden ten behoeve van zeeschepen.
Er wordt een begin gemaakt met de aanleg van een spoorwegverbinding tussen de mijn Maurits en het nationaal spoorwegnet.
H.M. de Koningin Wilhelmina, Z.K.H. Prins Hendrik der Nederlanden en H.K.H. Prinses Juliana brengen op 15 en 16 juli een bezoek aan de staatsmijn Wilhelmina.
De mijnwaterafvoer van de staatsmijn Wilhelmina wordt verbeterd door een afvoerleiding aan te leggen naar de Streijthagerbeek.
Ondergronds wordt op de Staatsmijn Wilhelmina naast vulpijlerbouw ook breukpijlerbouw toegepast.

1928
Een mijnramp vindt ondergronds plaats op de staatsmijn Hendrik, waarbij 13 doden te betreuren vielen.
De productie van de Limburgse mijnen ligt boven de 10 miljoen ton.

1929
Een tijdelijke kolenverlaadhaven te Maasbracht wordt in gebruik genomen.
De cokesfabriek Maurits komt in bedrijf. Ontplooiing vindt plaats van gasdistributie over grotere afstand.
De eerste vrouw wordt als telefoniste op het hoofdkantoor van de Laura & Vereeniging te werk gesteld.
De topproductie van de mijn Laura wordt gerealiseerd en wel 800.000 ton.
Op 16 september begint een opleiding voor leesjongens op de staatsmijn Wilhelmina, Ondergronds worden de eerste rubber transportbanden met aandrijfinrichting in gebruik genomen terwijl bovengronds een nieuw verenigingsgebouw wordt gerealiseerd.

1930
Het Stikstofbindingsbedrijf, S.B.B. van de Staatsmijnen (kern van de chemische industrie), komt in bedrijf. Hier vindt onder andere de bereiding van zwavelzure ammoniak plaats.
De eerste rubberen transportbanden worden ter vervanging van de ijzeren schudgoten bij Laura & Vereeniging ingevoerd.

De eerste inschuifbare en of meegevende stijlen vinden hun toepassing in de Oranje Nassau Mijnen.

1931
De eerste salpeterzuurfabriek van de Staatsmijnen komt in werking. Het mijnspoor (enkelspoor) van Nuth naar Lutterade wordt door de Staatsmijnen in gebruik genomen.
De eerste Steengang op de mijn Oranje Nassau II passeert de "Laura"-storing.
De productie van zowel de staatsmijn Emma als die van de staatsmijn Maurits overschrijden de 2.000.000 ton steenkool.

1932
De eerste salpeterzuurfabriek en eerste nitraatfabriek voor bereiding van kalkammonsalpeter van de Staatsmijnen komen in werking, terwijl de kunstmestproductie wordt verdubbeld.
In april komt op de mijn Oranje Nassau II de eerste 300 meter lange en 660 mm brede rubberen transportband in bedrijf.
De eerste ijzeren stijlen van de firma Schwarz doen op de mijn Oranje Nassau II hun intrede.
In mei komt op de mijn Oranje Nassau II de eerste pijlerverlichting in bedrijf en wordt een begin gemaakt met de vervanging van benzinelocomotieven door diesellocomotieven.

1933
De eerste Titan-Heintzmann stijl en eerste 20 meter lange kettingtransporteur (voor het overwinnen van storingen) worden op de mijn Oranje Nassau II in gebruik genomen.

1934
De kolenhavens te Born en te Stein zijn in gebruik genomen.
In maart komt de nachtdienst op de mijn Oranje Nassau II in verband met verminderde behoefte aan energie te vervallen.
Als gevolg van afzetmoeilijkheden (wereldcrisis) moet ook dit jaar weer worden overgegaan tot het invoeren van werkvrije dagen, de zogenaamde verzuimdagen.
Deze zijn op de staatsmijn Wilhelmina in 1934; 18, in 1933; 19 en 1932; 9.
Het aantal arbeiders is door ontslag en verplaatsing sterk verminderd.
De haven in Born (exploitatie Nederlandse Spoorwegen) wordt op 8 mei opengesteld voor overslag van Limburgse mijnproducten. (Van de particuliere mijnen en van de staatsmijn Wilhelmina)

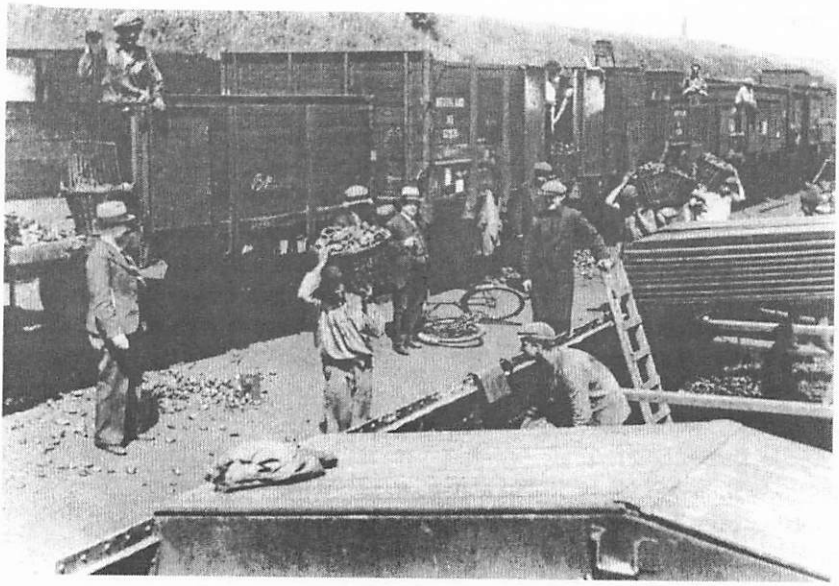

kolenhaven Stein

1935

De eerste elektrische seinhuizen en daglichtseinen in Nederland worden door de Staatsmijnen geïntroduceerd, ook wordt een treinregelaar ingevoerd en worden zeer zware stoomlocomotieven met tender in dienst gesteld.
De laatste drie paarden op de mijn Oranje Nassau II verlaten deze mijn en gaan met pensioen.

1936

In januari zijn alle pijlers van de mijn Oranje Nassau II van elektrische verlichting voorzien.
Het laatste paard uit de mijn Laura komt bovengronds en verlaat de mijn om met 'pensioen' te gaan.
Het aantal werkdagen bedraagt 18 per maand, de economische toestand staat niet meer productietijd toe.
Vanaf de staatsmijn Hendrik wordt een drinkwaterleiding aangelegd naar de staatsmijn Wilhelmina. Deze laatste mijn heeft het contract met de gemeente Kerkrade opgezegd, door bemiddeling waarvan water uit Duitsland werd betrokken.

1937
De topstand van de productie van de gezamenlijke Limburgse mijnen bedraagt: 14.321.268 ton, waarvan 8.423.298 ton afkomstig van de Staatsmijnen.
De nieuwe lagedruk centrale (elektriciteit) van de mijn Julia wordt in gebruik genomen. De productie is voldoende om de mijn Laura en de mijn Julia van stroom te voorzien. Ook de gemeenten Eygelshoven, Nieuwenhagen en Ubach over Worms worden met deze stroom voorzien. Er zijn twee turbines met een capaciteit van 12.000 kilowatt in bedrijf.

1938
De tweede salpeterzuurfabriek, contactzwavelzuurfabriek en alcoholfabriek wordt bij de Staatsmijnen in bedrijf genomen.
In oktober wordt de eerste blaas - vulpijler op de mijn Oranje Nassau II in bedrijf genomen.

1939
De eerste ondergrondse verbinding tussen de mijnen Oranje Nassau I en II is gerealiseerd.
In september wordt het 'Rijkskolenbureau' ingesteld, die de afzet van kolen, cokes en briketten gaan regelen.

1939/1940
De kunstmestproductie van de Staatsmijnen wordt met 50 % verhoogd.

1940
Het begin van de oorlogshandelingen op 10 mei heeft tot gevolg dat het ondergrondse bedrijf van o.a. de staatsmijn Wilhelmina een korte tijd stil komt te liggen.
Een begin wordt gemaakt met researchwerk door de Staatsmijnen in het Centraal Laboratorium te Geleen.
De productie van briketten wordt door Laura & Vereeniging gestaakt.
Een begin wordt gemaakt met de aanleg van tussenschacht 46 op de mijn Oranje Nassau II die uiteindelijk 180 meter hoog wordt. De toren van de parochiekerk van de H. Michaël van het Eikske werd door de mijnwerkers vanwege de gelijkenis wel eens tussenschacht 46 genoemd.
Met ingang van 1 november wordt de diensttijd ondergronds op zaterdagen van 6 uur naar 8 uur gebracht.

1941

Steeds meer personen, die zich aan de arbeid in of voor Duitsland wensen te onttrekken, komen werken in de mijnen.
De eerste schuifpijler op de mijn Oranje Nassau II wordt in gebruik genomen.
De tweede nitraatfabriek van het S.B.B. van de Staatsmijnen voor de bereiding van fosfaatammoniaksalpeter en kalksalpeter is gereed gekomen.
De eerste verbindingssteengang tussen de mijn Laura en de mijn Julia is gereed gekomen.

1942

Het mijnbedrijf van de staatsmijn Maurits en omgeving wordt door een luchtbombardement geteisterd.
Omdat verscheidene voor de mijnbouw belangrijke installaties geraakt waren of had gekund, wordt besloten alle mijnen ondergronds met elkaar te verbinden.
Een begin wordt gemaakt met de zogenaamde 'zondag' - delving voor ondergronders. Deze werken vanaf maart; 1 zondag en vanaf september; 2 zondagen. Met ingang van 5 oktober wordt de werktijd voor het grootste deel van de bovengronders van 8 op 9 uur gebracht, ondergronders werken met ingang van 1 november niet 8 uur maar 8 ¾ uur.

1944

Bij de terugtocht van de bezetter worden door deze veel vernielingen op de mijnen aangebracht.
Op 17 september is de 'bevrijding' van de mijn Oranje Nassau I en een dag later worden de mijnen Oranje Nassau III en IV bevrijd.
De particuliere mijnen worden onder Staatsbeheer gesteld.
Voor het ondergronds vervoer zijn op de staatsmijn Wilhelmina geen paarden meer beschikbaar.
Na de bevrijding worden in september de onder dwang van de Duitse bezetter ingevoerde maatregelen ongedaan gemaakt. Zo wordt werken op zondag afgeschaft, voor ondergronders weer een werkdag van 8 uur en op zaterdag van 6 uur ingevoerd. Voor bovengronders wordt een werkweek van 48 uur hersteld.

1945

De productie van de gezamenlijke mijnen daalt tot 5.000.000 ton steenkool.
H.M. Koningin Wilhelmina brengt op 22 maart een bezoek aan de mijnstreek en in het bijzonder aan de staatsmijn Wilhelmina.

Op 7 mei wordt een 10-guldenbiljet uitgegeven met daarop de afbeelding van de mijn Oranje Nassau I.
Een overschrijding vindt ondergronds plaats van de Nederlands – Duitse grens vanuit de mijn Julia.
Op 18 oktober wordt de M.I.R., geïnstalleerd. Deze Mijnindustrieraad is het hoogste orgaan van de publiekrechterlijke bedrijfsorganisatie voor de mijnindustrie.

1946
Op 27 maart wordt op de mijn Oranje Nassau III de eerste succesvolle poging tot mechanisatie van de koolwinning ondernomen en wel met een eenheidsploeg waarvan het materiaal bestond uit staal en onderdelen van gestrande Amerikaanse tanks.
Op 9 juli is er een ramp op de staatsmijn Wilhelmina, er vallen 8 doden te betreuren.
Ondernemingsraden voor de Staatsmijnen worden ingesteld.

1947
De ergste oorlogsschade bij de Staatsmijnen is hersteld en uitbreiding van het 'Spoorweg- en Expeditiebedrijf' wordt ter hand genomen. Met de aanleg van een spoorverbinding met schacht IV van de staatsmijn Emma in Schinnen wordt begonnen.
Met het oog op de in ons land bestaande brandstoffenschaarste heeft het overgrote deel van de bij de kolenproductie betrokkenen op de zondagen 2 februari en 9 maart geheel vrijwillig gewerkt.
Op 29 juli is de eerste vergadering van de ondernemingsraad van Laura & Vereeniging.
De smeernippel wordt uitgevonden.
Tegen het einde van het jaar komt op de mijn Oranje Nassau II de eerste volledig ingerichte schaafpijler van de mijnstreek in bedrijf.

1948
De laatste stoomlocs worden door de Staatsmijnen gekocht. Het gaat om 11 Engelse 'zadeltank' machines.
In augustus bestaat het harmonieorkest van de staatsmijn Wilhelmina 40 jaar.

1949
Op 1 januari wordt het Staatsbeheer over particuliere mijnen opgeheven.
Op de mijn Oranje Nassau II wordt de eerste schuifpijler in bedrijf genomen.
De watergas- en derde salpeterzuurfabriek komen gereed.

Een nieuwe cokesovenbatterij van de Cokesfabriek Maurits wordt in gebruik genomen.
De synthesegasfabriek en derde salpeterzuurfabriek komen in bedrijf.
De kunstmestproductie is t.o.v. 1939/1940 verdubbeld.
De nieuwe turbine op de mijn Julia met capaciteit van 20 Megawatt wordt in gebruik genomen.
De afzet door de Staatsmijnen van kolen cokes en briketten geschiedt tot 1 oktober via het Rijkskolenbureau.

Harmonie orkest Wilhelmina

1950

Door de Staatsmijnen wordt een fabriek van phtaalzuur-anhydride (voor verfstoffen) in gebruik genomen.
De regering kondigt de ontsluiting van het mijnveld Herkenbosch aan, waarvan de rentabiliteit volgens haar was verzekerd. In het Koninklijk Besluit

(Staatsblad 292) wordt bepaald dat de mijn aan te leggen in dit staatsmijnveld de Staatsmijn Beatrix wordt.
Verdere mechanisatie van de kolenwinning bij Laura & Vereeniging door het invoeren van de kolenploeg. De eerste ploegpijler wordt aangetrokken op de mijn Julia.
De eerste schaafpijler op staatsmijn Wilhelmina wordt in gebruik genomen.
Op 1 mei wordt de door de regering de distributie van huisbrandkolen opgeheven.
De 4 staatsmijnen; Wilhelmina, Maurits, Emma en Hendrik verbruikten samen 371 miljoen kWh aan elektriciteit.

1951
De contactzwavelzuur- en geelkalibereiding wordt gestart op de Cokesfabriek van de staatsmijn Maurits.
De caprolactamfabriek (grondstof voor Nederlandse nylon!) van de Staatsmijnen komt in productie.
De eerste ploegpijler op de mijn Laura wordt aangetrokken.
De spoorwegaansluiting van de cokesfabriek Emma II van de Staatsmijnen in Beek, met het station Beek – Elsloo van de Nederlands Spoorwegen wordt gerealiseerd.
De 2e verbinding tussen de mijnen Oranje Nassau I en II komt gereed.

1952
De regering wijst de Staatsmijnen aan als exploitant van het mijnveld Vlodrop.
De Peel-commissie wordt ingesteld ter bestudering van mogelijke ontsluitingen binnen afzienbare tijd.
Vieren de Staatsmijnen op luisterrijke wijze haar 50-jarig bestaan.
Op 16 april wordt ter gelegenheid van dit jubileum een bijzondere postzegel uitgebracht.
De eerste aluminium kappen arriveren op de mijn Oranje Nassau II, tevens wordt de Westfalia Schnellhobel (ploeginstallatie) ingevoerd.
De mijn Julia levert een topproductie van 837.000 ton kolen.

1953
Er wordt begonnen met het afdiepen van een nieuwe schacht op de Staatsmijn Hendrik.

1954

De nieuwe cokesfabriek van de staatsmijn Maurits (gemeente Beek) komt in bedrijf.
De Staatsmijnen openen de oxygasfabriek.
De gasafzet is t.o.v. 1939/1940 verviervoudigd.
Een eerste dieselrangeerloc wordt bij de Staatsmijnen in gebruik genomen.
Er wordt begonnen met het afdiepen van een nieuwe schacht op de Staatsmijn Maurits.
Op last van de Regering wordt begonnen met de aanleg van de mijn Beatrix.

1956

De eerste lijnloc met dieselaandrijving en een vermogen van 1650 pk verschijnt in dienst van de Staatsmijnen. Het is de sterkste dieselloc in Nederland. Bij de Staatsmijnen zijn nog 45 stoomlocs in dienst.
De eerste Wanheim 4 vlakkenstijl wordt op de mijn Oranje Nassau II ingezet.

1957

Op de mijn Julia worden voor het eerst in Nederland hydraulische stempels toegepast. De kracht waarmee de hydraulische uitgeschoven stempel het dak ondersteunt bedraagt 12 ton. De stempel zelf kan een gewicht van 30 ton torsen.
Op 11 december wordt de nieuwe wasserij III van de mijn Julia in bedrijf gesteld, die is uitgevoerd als zware vloeistof – wasserij.
Op de mijn Julia komt de waterklaarinstallatie gereed.

1958

Op 28 januari is er een waterdoorbraak op de mijn Julia. Het meegesleurde zand vormt een bedreiging voor de pompen. Een aantal filterdammen van stro, betonblokken en ijzeren balken worden gemaakt die het water doorlaten en het zand zullen vasthouden. Ternauwernood wordt de verdrinking en verzanding van de mijn Julia voorkomen.
Op de mijn Laura komt de waterklaarinstallatie gereed.
De allereerste lijnloc van de Staatsmijnen, de S.M. 2, wordt na 46 dienstjaren gepensioneerd.
Een begin wordt gemaakt met de aanleg van de staatsmijn Beatrix.
Bij de Staatsmijnen zijn 35.250 arbeidsplaatsen.
Bij de particuliere mijnen zijn 19.750 arbeidsplaatsen, waarvan 5.198 bij Laura & Vereeniging.
Van de totale productie van de Staatsmijnen wordt 35 % mechanisch gewonnen.

1959
In februari komen de eerste Italiaanse arbeiders in dienst van de mijn Oranje Nassau II.
De eerste voorbode van de mijnsluitingen. De hoofddirectie van de Staatsmijnen waarschuwt de Minister en stelt de vraag of de afbouw van de staatsmijn Beatrix onder de huidige omstandigheden nog verantwoord is.
Bij Koninklijk Besluit van 6 juli no. 51 wordt aan de NV Maatschappij tot Exploitatie van Bruinkolenvelden Carisborg een concessie verleend voor het ontginnen van bruinkool te Rimburg in de gemeente Ubach over Worms.
De tweede verbindingssteengang tussen de mijn Laura en de mijn Julia is gerealiseerd.

1960
De mijn Oranje Nassau II heeft een gemiddelde laagopening van 69 cm en is daardoor de 'dunste' mijn. Om de ploegmoeilijkheden in zeer dunne lagen te overwinnen wordt een zelfgeconstrueerde kolenploeg in bedrijf genomen, terwijl de laatste schuifpijler uit bedrijf wordt genomen. Ook worden op de mijn Oranje Nassau II de eerste hydraulische Wanheim stijlen in gebruik genomen.
De regering besluit de aanleg van de mijn Beatrix te temporiseren.
Het concessiegebied van de Domaniale Mijnmaatschappij N.V. wordt uitgebreid door aankoop van de concessie Neuprick.
Aan het einde van het jaar wordt de Nederlandse steenkool duurder dan de kolen die geïmporteerd worden.

De 4 staatsmijnen Wilhelmina, Emma, Maurits en Hendrik verbruiken samen 400 miljoen kWh elektriciteit.

1961

De laatste stoomlocomotief van de Staatsmijnen wordt gesloopt.
In maart wordt op de mijn Julia en de mijn Oranje Nassau II voor het eerst wandelondersteuning toegepast.
Ter bestrijding van het stof worden op de Laura & Vereeniging alle afbouwhamers voorzien van watersproeiers. Eveneens wordt op de mijn Julia de z.g. diepte waterinjectie toegepast. (via 1.200 gaten van 20 tot 80 meter diep wordt een groot gedeelte van de pijlers vaak maanden voordat afbouw plaatsvindt geïnjecteerd met water.
Op de mijn Oranje Nassau II is meer dan 10 km transportband (660 mm breed) en 2360 meter kettingtransporteur in gebruik. In de pijlers zijn 11.158 Schwarz stijlen, 1167 Titan – Heintzmann stijlen (reserve 6156), 1582 Wanheim 4 vlakkenstijlen en 236 hydraulische stijlen in gebruik. Ondergronds is 1200 meter front en 23.840 meter galerij en steengang verlichting aangebracht, terwijl 17 diesellocomotieven voor het transport zorgen.
De vijfdaagse werkweek wordt ingevoerd. Op de mijn Oranje Nassau II wordt het aantal werkdagen van 25 op 21 gereduceerd omdat de sociale situatie een kortere productietijd vordert.

1962

De verdieseling is bij de Staatsmijnen voltooid, er zijn 40 diesellocs, waarvan 6 zware, in dienst.
De regering besluit geen verdere uitgaven te doen voor de mijn Beatrix, waarna de aanleg ervan gestopt wordt.

1963

De steenkoolwinning in het zadel van Puth wordt beëindigd waardoor schacht IV van de staatsmijn Emma buiten bedrijf komt.
Op 7 januari wordt een serie postzegels uitgegeven waarvan op de 4 cents landschapszegel, koeltorens van de Staatsmijnen zijn afgebeeld.
Op de mijn Julia en de mijn Laura wordt het systeem dat de motor van de kolenploeg en transporteur niet elektrisch maar hydraulisch aangedreven wordt voor het eerst beproefd.

1964

De staatsmijn Hendrik wordt in de staatsmijn Emma geïntegreerd.

Op de mijn Laura wordt voor het eerst wandelondersteuning toegepast.
De tussenschacht 46 van de mijn Oranje Nassau II verdwijnt.

1965
Op de mijn Oranje Nassau II wordt een begin gemaakt met de zogenaamde vol mechanische pijler. (naast mechanische koolwinning ook mechanische ondersteuning)
Op 19 oktober verrichtte drs. J. den Uyl, destijds minister van Economische Zaken, de officiële opening van de centrale van de mijn Julia met een capaciteit van 65 Megawatt. Met deze investering is een bedrag gemoeid van ongeveer 40 miljoen gulden.
Op 14 december komt de nota den Uyl die zeer duidelijk stelt dat er grote veranderingen gaan plaatsvinden in de Limburgse mijnbouw. De sluiting van de mijnen wordt aangezegd. 1e Mijnnota.
Er zijn 26.700 personeelsleden op de Staatsmijnen.
Op de particuliere mijnen zijn 17.300 personeelsleden werkzaam.
Van de totale steenkoolproductie bij de Staatsmijnen wordt 76 % mechanisch gewonnen.
De hoogdrukcentrale op het mijnterrein van de Julia wordt in gebruik genomen en wordt meteen de grootste kolenafnemer in de geschiedenis van de Laura & Vereeniging.

1966
De staatsmijn Hendrik houdt op te bestaan als productiezetel.
De Staatsmijnen worden deels geprivatiseerd tot NV Staatsmijnen / DSM.

1967
In Europa wordt de allereerste proef met een 'manloze' locomotief door DSM met succes uitgevoerd.
De aanleg van de derde verbindingssteengang tussen de mijn Laura en de mijn Julia wordt gerealiseerd.
De mijn Oranje Nassau IV wordt geïntegreerd in mijn Oranje Nassau III.
In juni worden gebouwen van de staatsmijn Hendrik door AFCENT betrokken.
In juli / augustus staakt de staatsmijn Maurits als eerste mijn haar steenkoolproductie en cokesactiviteiten.

1968
De mijn Laura wordt geïntegreerd met de mijn Julia.

NV Carisborg beëindigt haar ruwe bruinkoolwinning. Op 20 december is de laatste productiedienst in de brikettenfabriek te Treebeek. De bruinkoolwinning beleeft haar hoogtepunt in de periode onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog toen naast negen groeves in Zuid-Limburg; Anna te Haanrade, verleent 3 november 1920 Koninklijk Besluit nr. 54; Herman te Eygelshoven, verleent 12 januari 1918 Koninklijk Besluit nr. 41; Carisborg I + uitbreidingen te Heerlerheide, verleent 17 november 1906 Koninklijk Besluit nr. 29, 7 augustus 1920 Koninklijk Besluit nr. 25, 18 april 1923 Koninklijk Besluit nr. 32; Carisborg II te Heerlerheide, verleent 23 februari 1917 Koninklijk Besluit nr. 24; Carisborg III te Heerlerheide, verleent 6 november 1939 Koninklijk Besluit nr. 20; Energie + uitbreidingen te Brunssum, verleent 23 februari 1917 Koninklijk Besluit nr. 24, 14 mei 1920 Koninklijk Besluit nr. 86, 20 juli 1920 Koninklijk Besluit nr. 92; Brunahilde I te Brunssum, verleent 23 februari 1917 Koninklijk Besluit nr. 24; Brunahilde II + uitbreiding te Brunssum, verleent 23 februari 1917 Koninklijk Besluit nr. 24, 10 juni 1919 Koninklijk Besluit nr. 100; Graetheide te Graetheide; Paul te Rimburg, verleent 6 juli 1959 Koninklijk Besluit nr. 51 (geen productie) en de groeve De Leemhorst nabij Tegelen. In de jaren 1918 – 1920 worden uit deze groeves gezamenlijk ongeveer 1½ miljoen ton bruinkool per jaar gedolven. In 1920 stort de bruinkoolwinning plotseling in. Tussen 1925 en 1942 is alleen groeve Carisborg I in bedrijf. Een kortstondige opleving onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog brengt de totale productie van de 4 toen werkzame groeves op ongeveer 400.000 ton per jaar. (in 1946 en 1947) Van 1952 tot 1960 is echter alleen de groeve Anna bij Haanrade nog in bedrijf die bijna 250.000 ton per jaar produceert. Tot aan het definitieve einde van het bruinkooltijdperk haalt Carisborg NV bruinkool uit haar bruinkoolvelden in Duitsland in de nabijheid van Rimburg. De bruinkoolconcessie Paul te Rimburg wordt wel verleend maar is nooit in bedrijf geweest.

1969

Op 1 augustus wordt de staatsmijn Wilhelmina gesloten.
Op 29 augustus beëindigt de mijn Domaniale haar productie.
Ook de staatsmijn Hendrik wordt gesloten.
Sluiting van het wasserijcomplex van de mijn Laura vindt plaats. De kolen worden middels vrachtwagens van de mijn Laura naar de mijn Julia vervoerd.
Er wordt begonnen met het afgraven van de steenberg van de mijn Oranje Nassau II.
Op 18 september komt de 2e Mijnnota.
Het feest van de patrones van de mijnwerkers St. Barbara (4 december) wordt van de Roomse kalender geschrapt.

1970

De afbouw van het mijnspoornet van de Staatsmijnen is in volle gang. De oudere diesels verdwijnen.
In april stopt de mijn Willem-Sophia haar productie.
Sloopwerkzaamheden aan de fabrieksgebouwen van 'Carisborg' worden voltooid waardoor de bruinkoolwinning zijn definitieve einde krijgt.
De mijn Laura sluit haar poorten.
Begonnen wordt met het afgraven van de steenbergen van de staatsmijn Emma, Hendrik en Maurits en van de mijnen Oranje Nassau III en Willem Sophia.
Het wasserijcomplex van de mijn Oranje Nassau II wordt buiten bedrijf gesteld. De kolen van de mijn Oranje Nassau II gaan via het spoor naar de mijn Oranje Nassau I.

1971

De zware vervoerslocomotieven van de Staatsmijnen voor de lijndienst verdwijnen. De laatste wordt in Tilburg aan de Nederlandse Spoorwegen overgedragen.
De mijn Oranje Nassau II beëindigt 1 juli haar productie.
De mijn Laura beëindigt de eierkolenproductie.

1972

De studie voor een 'manloze' locomotief wordt bij D.S.M. weer opgepakt.
De 'Nota Herstructurering Zuid-Limburg' wordt bekend gemaakt.

1973

De mijn Oranje Nassau III (Oranje Nassau IV) beëindigt 1 juli de productie.
Op 1 december vindt sluiting van de laatste staatsmijn, de staatsmijn Emma. (Hendrik) plaats.
De sluiting van de Syntracietfabriek Terwinselen (SIWA) vindt eveneens plaats.
DSM heeft afstand gedaan van een activiteit die tot omstreeks 1960 in het totale activiteitenpakket domineerde qua omzet en werkgelegenheid.
3575 personeelsleden zijn op de Staatsmijnen werkzaam.
Op de particuliere mijnen zijn nog 5225 Personeelsleden werkzaam.

1974

Alle railtransport ten oosten van Kerensheide wordt door de Staatsmijnen gestopt. Een nieuwe taak en uitdaging dient zich aan.

Op 20 december beëindigt de mijn Julia (Laura) de productie. 51.964.324 kolenwagens zijn in de afgelopen jaren door de Julia – schachten omhoog gehaald. De totale steenkoolproductie van Laura & Vereeniging bedraagt 63.848.000 ton. Dit omgerekend in wagons van 25 ton levert een trein op van 25.539 kilometer lengte (van Landgraaf tot royaal voorbij Tokio).
Als laatste mijn staakt de mijn Oranje Nassau I in december de steenkoolproductie.
Nadat schacht Nulland als mijnmonument is erkend wordt begonnen met de restauratie ervan. Momenteel wordt de schacht bewoond door een kunstenaar.

1975
Er komt groen licht bij D.S.M. om nadere studie te verrichten naar het inzetten van de AB locomotieven.

1976
Bij D.S.M. wordt dit projectteam samengesteld om de grondige studie naar de inzet van de AB locomotieven te maken.

1977
Een geheel nieuw type locomotief wordt door D.S.M. in bestelling gegeven.

1978
In de laatste maand van het jaar arriveren bij D.S.M. de eerste twee van de nieuwe generatie AB-locomotieven. Ze vallen onder UKF en de nummering begint weer bij 1.
Op het terrein van de Julia wordt materiaal van de NAVO opgeslagen.

1979
De AB-locomotieven worden bij D.S.M. voor het eerst ingezet en er wordt een aanzet gegeven tot het langzamerhand afstoten van de oude diesellocomotieven.

1985
Vanaf 1975 worden de voormalige mijnterreinen in de Oostelijke Mijnstreek (in totaal 750 hectare) gesaneerd en heringericht in het kader van de operatie 'Van Zwart naar Groen'.

1989
De NV Staatsmijnen / DSM wordt geheel geprivatiseerd, dit betekent het begin van DSM.

1990
In mei begint men met de sanering van de bodem van het voormalig mijnterrein van de mijn Laura.

1998
Op 12 maart liquideert de Domaniale Mijn Maatschappij N.V. en gaat alles weer over aan de Staat.

De totale steenkoolproductie van:

Domaniale (vanaf 1895)	37.990.000 ton ±	1815 – 1969
Neu-Prick (vanaf 1895)	500.000 ton ±	1808 – 1904
Oranje Nassau I	31.978.000 ton	1899 – 1974
Willem Sophia	22.678.000 ton	1902 – 1970
Oranje Nassau II	34.064.000 ton	1904 – 1971
Laura	31.885.000 ton	1905 – 1968
Wilhelmina	59.235.000 ton	1906 – 1969
Emma	109.032.000 ton	1911 – 1973
Oranje Nassau III	38.265.000 ton	1914 – 1973
Hendrik	61.203.000 ton	1915 – 1963
Maurits	96.214.000 ton	1923 – 1967
Julia	31.963.000 ton	1926 – 1974
Oranje Nassau IV	13.754.000 ton	1927 – 1966

De totale steenkoolproductie van de Limburgse Mijnen bedraagt 568.761.000 ton. Een trein beladen met de gezamenlijke Limburgse kolenproductie zou een lengte hebben van ruim 5 maal rond de aarde.

Wiel M.H. Miseré
Schaesberg

Vernielde spoorbrug "miljoenenlijntje" sept '45
Door terugtrekkende Duitse troepen.

Hoofdstraat Schaesberg

Hoek Stenen Kruis-Maastrichterlaan-Nieuwenhagerstraat-Hovenstraat omtrent 1951. Het is niet meer dan zo'n 38 jaar geleden dat deze foto werd gemaakt en desondanks is er een wereld van verschil met de huidige verkeerssituatie. Er rijdt vrijwel geen auto, men wandelt, fietst en er spelen zelfs kinderen op straat. Tegenwoordig raast ter plekke het verkeer; menige automobilist waant zich Grand Prix-coureur. Rechts zien we woninginrichting Vegers. De open plek waar thans een bloemisterij is gevestigd werd eind 1951 bebouwd. Op de rechterhoek ligt het roemruchte café van 't "Starmans Berp", de huidige uitbater is Jan Beckers. Links op de hoek was een stomerij en iets verder de bushalte. Daarachter zien we het woonhuis van onderwijzeres mej. Beckers. Naast haar pand ligt een steeg, die doorloopt tot aan de Kantstraat. De jongens die bij de handkar staan zijn Jan Beckers, May Wolters en Cor Kerkhofs. Op de straat wandelt mevrouw Nowak en het spelend jongetje is Martin Hinskens. Mevrouw Marianne Geurts herinnert zich: "De jaren vijftig waren een heerlijke tijd."

Ubach over Worms
Groenstraat
Lauradorp
Hoefveld
Nieuwenhagen
Bousberg
Schaesberg
Megaland
Duitsland
Rimburg
Duitsland
Bebouwing
Openbaar of bijzonder gebouw
Industrie
Bos, park of plantsoen
Begraafplaats
Sport- of speelveld
Heide
Water
Overig land
Autoweg
Hoofdverkeersweg
Straat
Pad
Spoorlijn
Goederenspoorlijn
Gemeentegrens
Rijksgrens
Station NS
Apotheek
schaal 1: 14.500
© 2000 City & Tourist Promotions, Postbus 686, 5140 AR Waalwijk
Cartografie: Vromans Cartografisch Bureau, Casteren